

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง

การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์
จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

The Enhancement on Community Forest Conservation, Utilization and
Benefit Sharing in Ing Basin in Phayao – Chiang Rai Province

โดย

พระครูโสภณปริยัติสุธี, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761183

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง

การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์
จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

The Enhancement on Community Forest Conservation, Utilization and
Benefit Sharing in Ing Basin in Phayao – Chiang Rai Province

โดย

พระครูโสภณปริยัติสุธี, รศ.ดร.

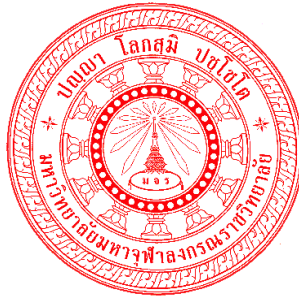
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761183

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Plan

The Enhancement on Community Forest Conservation, Utilization and
Benefit Sharing in Ing Basin in Phayao – Chiang Rai Province

BY

Assoc.prof. Dr. PhraKhru Sophonprariyatsutee
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus
B.E. 2018

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761183

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ผู้วิจัย: พระครูโสภณปริยัติสุธี, รศ.ดร.

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๑

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

แผนงานวิจัยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ในด้านองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน ด้านการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชน และด้านการเสริมสร้างสมรรถนะชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง และ ๓) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร และศึกษาภาคสนามโดยลงพื้นที่ประชุมกลุ่มย่อย สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน ตัวแทนผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และภาคประชาสังคม พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ชุมชนในลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า

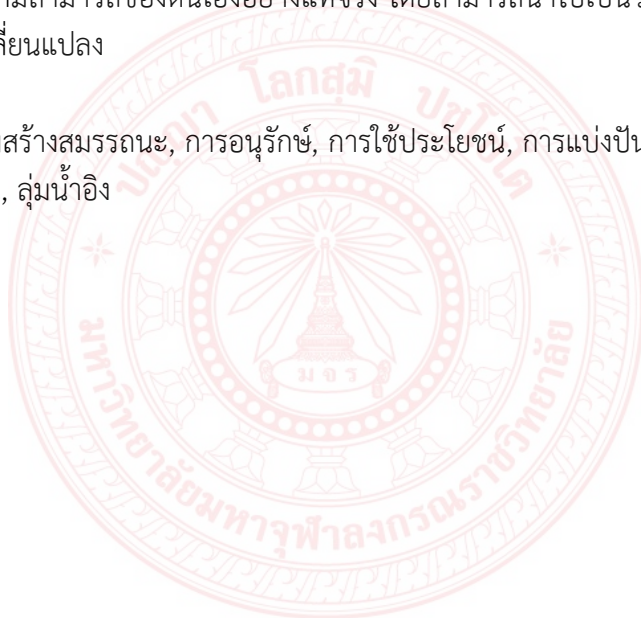
๑. รูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย ๑) ความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ ประกอบด้วย การประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์โดยใช้ความเชื่อ พิธีกรรม และจารีตประเพณี ได้แก่ การเลี้ยงผีขุนน้ำ และการเลี้ยงผีเจ้าที่ ๒) ภูมิปัญญาสมัยใหม่และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ๓) กลไก และมาตรการทางกฎหมายของชุมชนและท้องถิ่นในการอนุรักษ์ และ ๔) การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์

๒. องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย ๑) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ ได้แก่ หลักอหิंपายตยา หลักไตรสิกขา หลักอิทธิบาท หลักสังคหวัตถุ และหลักอปปริทานิยธรรม ๒) การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติในการอนุรักษ์ ๓) ความรู้ ความเข้าใจในระบบนิเวศ

ของป่าชุมชน ๔) การจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ๕) การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ใหม่ และ ๖) สิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓. แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๑) ด้านกระบวนการแบบไตรสิกขา ๒) ด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบสังคหวัตถุ และแบบสัปปุริสธรรม และ ๓) แนวทางด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยา โดยแนวทางแรกเป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านกระบวนการที่ขับเคลื่อนชุมชนให้เติบโตด้วยความเรียบร้อยโดยมีข้อตกลงร่วมระหว่างกัน ส่วนแนวทางที่สองเป็นแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในชุมชนให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ร่วมรับทราบปัญหาและแก้ไขร่วมกัน และสุดท้ายการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติที่จะทำให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงศักยภาพและขีดความสามารถของตนเองอย่างแท้จริง โดยสามารถนำไปเป็นวิถีปฏิบัติอย่างรู้เท่าทันสังคมโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง

คำสำคัญ: การเสริมสร้างสมรรถนะ, การอนุรักษ์, การใช้ประโยชน์, การแบ่งปันผลประโยชน์, ป่าชุมชน, ลุ่มน้ำอิง

Research Title: The Enhancement on Community Forest Conservation, Utilization, and Benefit Sharing in Ing Basin in Phayao – Chiang Rai Province

Researchers: Assoc.Prof. Dr. Phrakhru Sophonpariyatsuthee

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus

Fiscal Year: 2561/2018

Research Grants: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of research plan are as follows: 1) to study the model of enhancement of community forest conservation, utilization, and benefit sharing in Ing Basin in aspects of Buddhism and local wisdom, development of the act of local administrative organization and community, enhancement of potential of a community networking, and enhancement of community forest by community and local administrative organization participation in Ing Basin in accordance with Buddhism; 2) to analyze the body of knowledge of enhancing the conversation, utilization, and benefit sharing from community forest in Ing Basin; 3) to synthesize the enhancement approach of conversation, utilization, and benefit sharing from community forest in accordance with Buddhism.

This is a quality research which is based on documentary and field study. The field study is conducted by focus group, interview of key informants, and participation of community activities. The sample group is monks, community leaders, community forest committee, representative administrators and officers of local administrative organization, related government agencies, and civil society. The study area is community of Ing Basin in Phayao - Chiang Rai Province.

The results are that 1) the model of enhancement of community forest conservation, utilization, and benefit sharing in Ing Basin consist of (1) belief, tradition, and local ritual which are related to conservation, such as application of Buddhist traditions with conservation and local wisdom of conservation through belief, ritual, and tradition, for example the treatment of spiritual deities who protected water and forest (Pee-Kun-Nam) and place (Pee-Jaw-Tee); (2) modern local wisdom and scientific knowledge of community forest conservation, utilization, and benefit sharing; community participation and local administrative organization of conservation; 2) a body of knowledge of enhancement of community forest conservation, utilization, and benefit sharing in Ing Basin consist of (1) the Buddhist

teachings of conservation, such as the Dependent Organization (Adappaccayatā), the threefold Training (Tisakkhā), the Path of Accomplishment (Aiddhipāda), the Bases of Sympathy (Saṅgahavatthu), the Conditions of Welfare (Aparihāniyadhamma); (2) management of relation between human beings, human beings and nature, and human beings and super nature that all are concerned with conservation; (3) knowledge and understanding of community forest ecosystem; (4) management of a holistic community forest; (5) integration of local wisdom with a new knowledge; and (6) community rights to manage the natural resources and environment; 3) the approach of enhancement on community forest conservation, utilization, and benefit sharing in Ing Basin in accordance with Buddhism consist of (1) the process as Tisakkhā; (2) management of inner relation with community as Saṅgahavatthu and a Gentleman (Sappurisadhamma).; (3) the performance as the Virtues of a Buddhist Ecology. First of all aspects is to enhance the process of community movement in a neat solution with collective agreement. Secondly, it is an enhancement approach for managing a relation between human beings in community to live happily and equally and to solve the problems coordinately. Thirdly, it is to enhance the performance of community in order to realize true self potential and capability and apply to live in a changing global wisely.

Keywords: Enhancement, Conservation, Utilization, Benefit Sharing, Community Forest, Ing Basin

กิตติกรรมประกาศ

แผนงานวิจัย การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย (The Enhancement on Community Forest Conservation, Utilization and Benefit Sharing in Ing Basin in Phayao – Chiang Rai Province) สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความกรุณาเป็นอย่างดียิ่งจากคณะผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้วิจัยได้ดำเนินการแผนงานวิจัยตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการตั้งแต่นั้น ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขออนุโมทนาเจริญพรขอบคุณผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนภาคประชาสังคมในจังหวัดพะเยาและจังหวัดเชียงรายที่สละเวลาอันมีค่าในการให้ข้อมูล ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย โดยได้ให้ความร่วมมือและให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่สำคัญและช่วยประสานงานในทุกภาคส่วนงานแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะและทุนสนับสนุนในการทำวิจัยครั้งนี้

พระครูโสภณปริยัติสุธี, รศ.ดร.

พฤษภาคม ๒๕๖๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ญ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัย.....	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๙
๑.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๑๑
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๑๑
๑.๗ สรุปแผนผังการวิจัย.....	๑๒
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๓
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน.....	๑๓
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน.....	๒๓
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือ.....	๓๑
๒.๔ แนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.....	๓๓
๒.๕ แนวคิดข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และกฎหมายที่รองรับ อำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น.....	๔๒
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๘
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๕๖
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๕๖
๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูล.....	๕๖
๓.๓ เครื่องมือในการวิจัย.....	๕๙
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๙

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๓
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๖๔
๔.๑ รูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย	๖๔
๔.๒ องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย	๑๔๐
๔.๓ แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปัน ผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๕๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๖๐
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๖๐
๕.๒ อภิปรายผล	๑๖๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๖๙
บรรณานุกรม.....	๑๗๑
ภาคผนวก	๑๗๗
ภาคผนวก ก การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์	๑๗๘
ภาคผนวก ข ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย	๑๘๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๘๒

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิประกอบที่		หน้า
๑	กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๑
๒	สรุปแผนผังการวิจัย	๑๒
๓	องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง	๗๘
๔	การพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง	๙๗
๕	แผนภูมิปฏิสัมพันธ์ในการสร้างองค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของ เครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย	๑๑๘
๖	การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๓๙
๗	องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง	๑๕๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

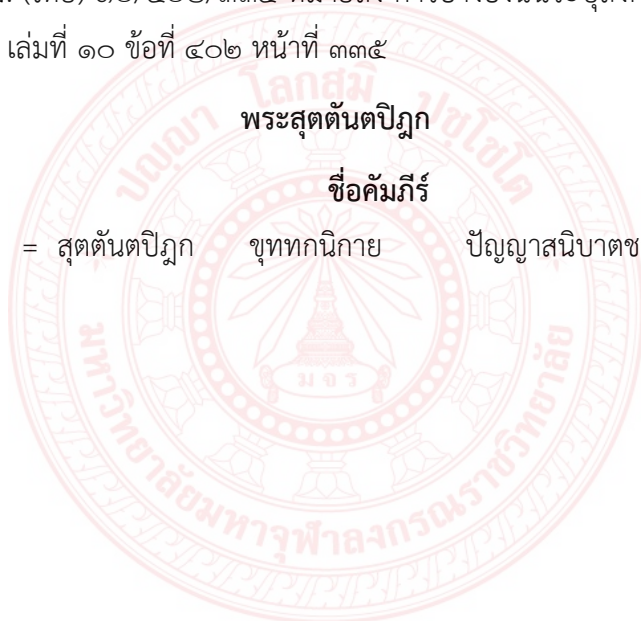
อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิจัยนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ดังต่อไปนี้

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕ หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๔๐๒ หน้าที่ ๓๓๕

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ช.ชา.ปญญาส.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปัญญาสนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ลุ่มน้ำ” (Watershed) หมายถึง พื้นที่รองรับน้ำฝนทั้งหมดที่อยู่เหนือจุดที่กำหนดให้ โดยน้ำฝนที่ตกลงมาในพื้นที่นั้นจะพากัน ระบายไหลรวมไปสู่จุดออก (outlet) เดียวกัน ณ จุดที่กำหนดให้เท่านั้น คำว่าลุ่มน้ำ มิได้เน้นเฉพาะพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธารเท่านั้น แต่รวมถึงพื้นที่ลุ่มน้ำตอนล่างด้วย การจัดการลุ่มน้ำ (watershed management) เป็นคำที่มักนิยมใช้กันในหมู่นักวิชาการป่าไม้ และปรากฏอยู่ในศัพท์บัญญัติทางป่าไม้ของสมาคมนักวิชาการป่าไม้ของอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๔ ดังนี้ การจัดการลุ่มน้ำ คือ “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเน้นที่การผลิตน้ำ การป้องกันแหล่งน้ำ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับน้ำ รวมทั้งการบรรเทาอุทกภัย การป้องกันดินพัง และการดูแลรักษาความสวยงามตามธรรมชาติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับน้ำ” ดังนั้นการจัดการลุ่มน้ำจึงเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือเป็นการพัฒนาและบริหารทรัพยากรทั้งหมดที่มีอยู่ในแต่ละลุ่มน้ำของประเทศให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นไปตามความต้องการของสังคมมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต^๑

ลุ่มน้ำอิงเป็นลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำโขง มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลัก มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาผีปันน้ำหรือดอยหลวงในจังหวัดพะเยา ไหลผ่านพื้นที่อำเภอแม่ใจ อำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ อำเภอภูพานยาว อำเภอจุน และอำเภอเชียงคำในจังหวัดพะเยา แล้วไหลเข้าสู่อำเภอป่าแดด อำเภอเทิง อำเภอพญาเม็งราย อำเภอขุนตาล ไปบรรจบกับแม่น้ำโขงที่บ้านปากอิง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย รวมระยะทางประมาณ ๒๕๐ กิโลเมตร มีพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมด ๗,๓๘๘ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดพะเยาและจังหวัดเชียงราย

ลุ่มน้ำอิงมีระบบนิเวศที่หลากหลายไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน ก่อเกิดประเพณีวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรที่หลากหลาย เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ ตลอดจนวิถีชีวิตประจำวัน ปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไปในลุ่มน้ำอิงลดจำนวนลงจากเดิมเป็นจำนวนมาก ซึ่งเกิดจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น การใช้ทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น และที่สำคัญชุมชนขาดจิตสำนึกต่อการใช้ทรัพยากร เช่น การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ การพังทลายของตลิ่ง การเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง การใช้เครื่องมือทำประมงที่ผิดประเภทพันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงลดลง บางชนิดสูญพันธุ์ บางชนิดใกล้สูญพันธุ์ เป็นต้น รวมทั้งนโยบายระดับประเทศ ระดับท้องถิ่น และโครงการ

^๑ นิวัติ เรืองพานิช, **หลักการจัดการลุ่มน้ำ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๗).

พัฒนาในกลุ่มน้ำอิงที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง การพัฒนาดังกล่าวได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิง^๒

จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะทรัพยากรป่า ซึ่งถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญในกลุ่มน้ำ เพราะป่าถือเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธาร เป็นแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร ของป่านานาชนิดที่ชาวบ้านที่พึ่งพาอาศัยป่าในการดำรงชีพ และเป็นแหล่งรายได้เสริมของครัวเรือน หลายชุมชนได้มีการจัดการป่าในรูปแบบของป่าชุมชน โดยการกำหนดเป็นป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ ป่าพิธีกรรม หรือเรียกว่า “ป่าชุมชน” ซึ่งเป็นคำที่เกิดขึ้นในช่วงเกือบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา ป่าชุมชนในประเทศไทยมีกระจายทั่วทุกภาค ในรูปแบบการจัดการที่แตกต่างหลากหลายไปตามสภาพนิเวศ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ สังคม ในภาคเหนือ เนื่องจากสภาพพื้นที่ภาคเหนือเป็นที่สูง มีที่ราบเพียงร้อยละ ๑๔ ชุมชน จึงต้องสงวนรักษาพื้นที่ป่าเพื่อเป็นต้นน้ำลำธาร และเป็นแหล่งอาหารสมุนไพร และประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านในแต่ละลุ่มน้ำจึงสงวนรักษาป่าชุมชนร่วมกันในหลายแห่ง ชาวบ้านจำแนกประเภทป่าออกเป็น ป่าขุนน้ำ ป่าความเชื่อ ป่าใช้สอย จากการสำรวจของเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือเมื่อปี ๒๕๔๓ พบว่า มีป่าชุมชนไม่ต่ำกว่า ๗๐๐ แห่ง ชุมชนผู้รักษาป่ามีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ลีซอ ไทย หรือมีบางกลุ่มก็มีการรักษาป่าชุมชน^๓

ป่าชุมชนเป็นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรนิเวศป่าไม้โดยมีชุมชนเป็นฐาน หรือเป็นการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ที่มีวิถีปฏิบัติเป็นระบบสิทธิหน้าหมู่ หรือเป็นระบบทรัพยากรร่วมของชุมชน ป่าชุมชนเป็นกิจกรรมของคนชนบทในการจัดการทรัพยากรต้นไม้และป่าไม้ เพื่อผลประโยชน์ของครอบครัวและชุมชน เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนและมอบอำนาจให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปลูก จัดการ ปกป้อง และเก็บหาผลประโยชน์จากป่าไม้ภายใต้ระบบการจัดการที่ยั่งยืน ที่รวมถึงป่า ทั้งที่เป็นป่าบก ป่าชายเลน รวมถึงป่าพรุและบึงทาม ประกอบด้วย ต้นไม้ พืชหญ้า พันธุ์พืช สัตว์ป่า แหล่งน้ำ และสรรพสิ่งในธรรมชาติที่เป็นระบบนิเวศทั้งหมด ป่าชุมชนอาจตั้งอยู่รอบหมู่บ้าน รอบแหล่งชุมชน หรืออาจอยู่ใกล้เคียงกับชุมชน ชุมชนนั้นอาจจะเป็นชุมชนที่เป็นทางการ เช่น หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล หรือชุมชนตามประเพณีก็ได้ และก็อาจจะเป็นหนึ่งชุมชนหรือหลายชุมชนที่จัดการป่าชุมชนร่วมกัน โดยที่คนในชุมชนนั้น ๆ อาจเลือกใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศก็ได้ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นผู้วางแผนและตัดสินใจว่าจะใช้ประโยชน์อะไร และอย่างไรจากป่า จะดูแลรักษา พื้นฟูและพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง^๔

ป่าชุมชนเป็นป่าไม้ธรรมชาติ หรือป่าไม้เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมกับระบบป่าไม้ที่มีต่อกัน เป็นขบวนการทางสังคมด้านหนึ่ง

^๒ สหทัย วิเศษ, *ลุ่มน้ำอิง*, (พะเยา: โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๔๔).

^๓ ประชาไท, *ความเข้าใจพื้นฐานเรื่องป่าชุมชน*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://prachatai.com/journal/2005/11/6266>. (๑๑ กันยายน ๒๕๕๙).

^๔ สมหญิง สุนทรวงษ์, *ป่าชุมชนกับสังคมไทย ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า-ประเทศไทย*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.recoftc.org/country/Thailand/basic-page/> (๑๑ กันยายน ๒๕๕๙).

ทำให้เราควรมองความสัมพันธ์นี้เป็นองค์รวม รวมถึงการดำรงอยู่ของป่าชุมชน ย่อมเป็นตัวชี้วัด ว่าระบบทั้งสองนั้น ต่างพึ่งพาอาศัย และช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และป่าชุมชนยังคงเป็นตัวการทำให้เกิดการพัฒนา และอนุรักษ์ พื้นฟูธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมและตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของคนในชุมชน โดยให้ประชาชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้ควบคุมดำเนินการ โดยมีองค์กรประชาชนเป็นแกนนำ รวมทั้งมีการตั้งกฎเกณฑ์ขึ้น เพื่อใช้ในการบังคับและลงโทษ เมื่อมีการฝ่าฝืน ซึ่งการดำเนินงานของป่าชุมชนก็เป็นแนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลาง เพื่อให้ท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง ดังนั้นป่าชุมชนจะเกิดผลสำเร็จได้นั้น ต้องมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งเข้ามาดำเนินการ เพื่อที่จะเกิดการพัฒนาศูนย์ชุมชนอย่างยั่งยืน^๕

อย่างไรก็ตามแม้ชุมชนท้องถิ่นจะมีการดูแลทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งหน่วยงานของรัฐที่มีการออกนโยบายหรือกฎหมายในการหยุดทำลายป่าไม้ก็ตาม แต่พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยยังลดน้อยถอยลง การทำลายป่าก็ยังคงดำรงอยู่ และที่สำคัญเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตป่าดั้งเดิมตลอดมา การประกาศเขตป่าซ้อนทับที่ดินทำกิน ป่าชุมชน พร้อมกับการลิดรอนสิทธิอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ทำให้ชุมชนต้องลุกขึ้นมาตอบโต้เรียกร้องสิทธิในหลากหลายวิธีการตามที่ปรากฏเป็นข่าวอยู่บ่อยครั้ง ในขณะที่กรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชได้พยายามอนุรักษ์และจัดการป่าไม้ เพื่อรักษาขนาดและพื้นที่ของป่า แต่นโยบายในการส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ และความต้องการของตลาดมีการขยายตัวและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและกระบวนทัศน์ของคนท้องถิ่น นอกจากนี้กฎหมายป่าไม้ที่ไม่เอื้อและไม่ทันสมัยต่อสถานการณ์ ถือเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่น่าไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ซึ่งสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน และทรัพยากรป่า”^๖

สืบเนื่องมาแต่โบราณ ชุมชนท้องถิ่นแทบทุกแห่งจะมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติในการจัดการดูแลป่า อาทิ ความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่ารักษาต้นน้ำ แบบแผนการใช้ทรัพยากรจากป่า กุศโลบายในการรักษาความสมบูรณ์ของป่าผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ แตกต่างกันไปตามลักษณะภูมินิเวศและวัฒนธรรมแต่ละแห่ง^๗ พิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อเหล่านี้เป็นเครื่องมือหนึ่งของชุมชนที่ทำให้พื้นที่ป่าปลอดจากอำนาจของกรมป่าไม้ และมนุษย์ใด ๆ เป็นการคุ้มครองป่าด้วยอำนาจของผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ รวมไปถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า จะสามารถปกป้องผืนป่าไปได้ทุกครั้ง และปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับหน่วยงานรัฐหรือนายทุนผู้มีอิทธิพลก็ยังคงอยู่ตลอดมา จะเห็นได้ว่าลำพังเพียงคนในชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถปกป้องรักษาได้ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายเชื่อมประสานกัน

^๕ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, (๒๕๕๒ก), แบบเสนอโครงการวิจัยการวิเคราะห์รูปแบบบูรณาการ บริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.dnp.go.th/fca16/file/nkl3n107rg6af16.doc (๑๑ กันยายน ๒๕๕๙).

^๖ สมหญิง สุนทรวงษ์, ป่าชุมชนกับสังคมไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.recoftc.org/sites/default/files/uploaded_files. (๖ กันยายน ๒๕๕๙).

^๗ เรื่องเดียวกัน.

จากที่มาและความสำคัญของปัญหาดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา – เชียงราย โดยศึกษาตั้งแต่แนวคิดทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน การเสริมสร้างสมรรถนะของเครือข่ายชุมชน การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย และนำองค์ความรู้ที่ได้ไปปรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่น ๆ ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา – เชียงราย

๒) เพื่อพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๓) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๔) เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑.๒.๓ เพื่อสังเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ประกอบด้วยโครงการภายใต้แผนงาน จำนวน ๔ โครงการ ได้แก่

โครงการที่ ๑ การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา – เชียงราย

โครงการที่ ๒ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

โครงการที่ ๓ การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

โครงการที่ ๔ การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา แต่ละโครงการมีขอบเขตในการศึกษา ดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

โครงการที่ ๑ การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา – เชียงราย

๑) รูปแบบการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ที่เกิดจากแนวคิดทฤษฎีทั่วไป แนวคิดทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒) องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

โครงการที่ ๒ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา- เชียงราย

๑) แนวคิดข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒) กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๓) วิธีการในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๔) แนวทางในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

โครงการที่ ๓ การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑) ความหมายของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๒) พัฒนาการและกระบวนการทำงานของเครือข่ายในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๓) การจัดการเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๔) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

โครงการที่ ๔ การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑) แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าชุมชน ประกอบด้วย แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดการพัฒนาชุมชน แนวคิดป่าชุมชน และแนวคิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา

๒) การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ในการพัฒนาป่าชุมชน และหลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

โครงการที่ ๑ การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา - เชียงราย

ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ชุมชนกลุ่มน้ำอิงที่มีการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยใช้แนวทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์ จากป่าชุมชน จำนวน ๓ พื้นที่ประกอบด้วย

๑. กลุ่มน้ำอิงตอนต้น (บ้านบัว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา)

๒. กลุ่มน้ำอิงตอนกลาง (บ้านปี่ ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา)

๓. กลุ่มน้ำอิงตอนปลาย (บ้านบุญเรือง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัด เชียงราย)

โดยผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ ดังนี้

(๑) เป็นชุมชนที่มีการประยุกต์ใช้แนวทางพระพุทธศาสนาในการจัดการป่าชุมชน เช่น การบวชต้นไม้ การสืบชะตาต้นไม้ การทอดผ้าป่าต้นไม้ การฟังธรรมขอฝน เป็นต้น

(๒) เป็นชุมชนที่มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนเชิงรูปธรรม เช่น การใช้ป่าเป็นแหล่งอาหารของชุมชน การดูแลรักษาป่าต้นน้ำ การใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ การใช้เป็นแหล่งสร้างรายได้เสริม เป็นต้น

(๓) เป็นชุมชนที่มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนเชิงนามธรรม เช่น การเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น

โครงการที่ ๒ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา- เชียงราย

พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ กลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ ๒ ตำบลในกลุ่มน้ำอิงที่มีการดำเนินงานจัดการป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน มาไม่น้อยกว่า ๕ ปี ได้แก่ ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยาเป็นพื้นที่ในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการควบคู่ไปกับการดำเนินการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โครงการที่ ๓ การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำอิงที่ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน ในจังหวัดพะเยา-เชียงราย ประกอบด้วย

๑) ลุ่มน้ำอิงตอนบน ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ซึ่งมีป่าชุมชนจำนวน ๔ แห่งในพื้นที่ ๒ หมู่บ้านของตำบลดังกล่าวคือ หมู่บ้านดงบุญนาและหมู่บ้านดงอินตา

๒) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา ซึ่งมีสมาชิก ๒ ตำบล ตำบลดงเงินซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ ๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านร้อง หมู่ ๖ หมู่บ้านร้องป่อ หมู่ ๗ หมู่บ้านเงิน หมู่ ๘ หมู่บ้านสันป่ากอก หมู่ ๙ หมู่บ้านกว๊านสันติสุข หมู่ ๑๓ หมู่บ้านร้องป่อใต้ หมู่ ๑๔ และหมู่บ้านสันป่าสัก หมู่ ๒ และตำบลห้วยแก้วซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ใน ๑๖ หมู่บ้านจากทั้งหมด ๑๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านม่วงคำ หมู่ ๑ หมู่บ้านป่าฝาง หมู่ ๒ หมู่บ้านห้วยแก้ว หมู่ ๓ หมู่บ้านหนองลาว หมู่ ๔ หมู่บ้านอิงโค้ง หมู่ ๕ หมู่บ้านหาดแพน หมู่ ๖ หมู่บ้านห้วยทรายขาว หมู่ ๗ หมู่บ้านกาตลี หมู่ ๘ หมู่บ้านสันตันแหน หมู่ ๙ หมู่บ้านใหม่ หมู่ ๑๐ หมู่บ้านสันป่าแดง หมู่ ๑๑ หมู่บ้านสันป่าसान หมู่ ๑๒ หมู่บ้านกาตลี หมู่ ๑๓ หมู่บ้านม่วงคำ หมู่ ๑๔ หมู่บ้านกาตลี หมู่ ๑๕ และ หมู่บ้านจำปา หมู่ ๑๗

๓) ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีสมาชิก ๑๗ หมู่บ้านได้แก่ หมู่บ้านป่าบงน้ำล้อม หมู่ที่ ๑ หมู่บ้านป่าแดง หมู่ที่ ๒ หมู่บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ หมู่บ้านน้ำแพร่ หมู่ที่ ๔ หมู่บ้านห้วยหลวง หมู่ที่ ๕ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๘ หมู่บ้านห้วยสัก หมู่ที่ ๙ หมู่บ้านใหม่พัฒนา หมู่ที่ ๑๐ หมู่บ้านงามเมือง หมู่ที่ ๑๑ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๑๒ หมู่บ้านน้ำแพร่เหนือ หมู่ที่ ๑๔ หมู่บ้านห้วยสักเหนือ หมู่ ๑๕ หมู่บ้านดงเจริญ หมู่ที่ ๑๖ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๑๗ หมู่บ้านน้ำแพร่ใต้ หมู่ที่ ๑๙ หมู่บ้านห้วยหลวงเหนือ หมู่ที่ ๒๐ หมู่บ้านป่าแดง หมู่ที่ ๒๑

โครงการที่ ๔ การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ ๓ ตำบลในลุ่มน้ำอิงที่มีการดำเนินงานจัดการป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มาไม่น้อยกว่า ๕ ปี ได้แก่

- ๑) ลุ่มน้ำอิงตอนบน (ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา)
- ๒) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง (ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา)
- ๓) ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย (ตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย)

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากร

โครงการที่ ๑ การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ผู้วิจัยคัดเลือกประชากรในการวิจัยแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้ ชุมชนละ ๑๐ รูป/คน รวมทั้งหมด ๓๐ รูป/คน ประกอบด้วย

๑) ผู้นำชุมชนที่มีการประกอบพิธีกรรม ประเพณี หรือความเชื่อ โดยใช้แนวทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการป่าชุมชน

๒) พระสงฆ์และประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม ประเพณีหรือความเชื่อ โดยใช้แนวทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการป่าชุมชน

๓) คณะกรรมการป่าชุมชน

๔) เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง

๕) ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

โครงการที่ ๒ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๒) ผู้นำและชาวบ้านในตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๓) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ประกอบด้วย สำนักงานท้องถิ่นอำเภอ สำนักงานป่าไม้ อุทยานแห่งชาติ เขตห้ามล่าสัตว์ป่า สำนักงานประมง โครงการชลประทาน สำนักงานเกษตร สำนักงานสาธารณสุข

๔) องค์กรภาคประชาสังคม ประกอบด้วย สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยตัวแทนของประชากรในการศึกษาจากองค์กรดังที่กล่าวมาข้างต้น จำนวน ๓๐ คน

โครงการที่ ๓ การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑) คณะกรรมการเครือข่าย

๒) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

๓) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔) เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน

๕) ประชาชนที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

โครงการที่ ๔ การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยจะกำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย กลุ่มประชากรในเขตพื้นที่บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา, เทศบาลตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และเทศบาลตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย จำนวน ๓๐ คน แบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม ได้แก่

๑) ผู้บริหาร สมาชิก และเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน ๑๐ คน

- ๒) กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน ๕ คน
- ๓) คณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน ๕ คน
- ๔) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๕ คน
- ๕) ประชาชนที่ได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน จำนวน ๕ คน

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

โครงการที่ ๑ การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา – เชียงราย

องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา หมายถึง องค์แห่งความรู้ทั้งหมดทั้งมวลที่เป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้าทรงศึกษาค้นคว้าวิจัยด้วยพระองค์เองจนสามารถกำหนดเป็นหลักการ ทฤษฎี และศิลป์แห่งความรู้ต่าง ๆ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุดและใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุดและจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้อง

การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์ หมายถึง การเข้าถึง การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ในความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งกำหนดมาตรการในการอนุรักษ์ถิ่นกำเนิดของทรัพยากรชีวภาพ ระบบนิเวศ รวมถึงชนิดพันธุ์ รวมถึงการเปิดโอกาสให้เข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ เพื่อการอนุรักษ์ การนำมาใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมให้แก่ประเทศและชุมชนที่เป็นเจ้าของแหล่งกำเนิดความหลากหลายทางชีวภาพนั้น

ป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย หมายถึง ป่าในเขตอนุรักษ์ที่ตั้งอยู่ในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำอิง โดยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรที่หลากหลายเชื่อมต่อกันทั้งภูเขา ป่าต้นน้ำ ที่ราบป่าชุ่มน้ำและแม่น้ำที่ตอนล่างเชื่อมอยู่กับแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มสำคัญแห่งหนึ่งของภาคเหนือตั้งอยู่ในจังหวัดพะเยาและจังหวัดเชียงราย

โครงการที่ ๒ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ข้อบัญญัติท้องถิ่น หมายถึง กฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ออกโดยอาศัยอำนาจนิติบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีกฎหมายจัดตั้งขึ้น และการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่นของประชาชนในเขตท้องถิ่นนั้น ๆ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การอนุรักษ์ การดูแลรักษา การฟื้นฟู การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ โดยเป็นการจัดการที่ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานเพื่อให้มีประสิทธิภาพในการจัดการ

ลุ่มน้ำอิง หมายถึง ลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำโขง มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลัก ลุ่มน้ำอิงมีต้นกำเนิดในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา และไหลลงแม่น้ำโขง ที่บ้านปากอิงใต้ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชน และองค์กรชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชนนั้น อาจเป็นป่าชุมชนที่จัดการโดยชุมชนมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือเป็นป่าชุมชนที่ขึ้นทะเบียนจากกรมป่าไม้

โครงการที่ ๓ การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทาง สังคมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม ผ่านรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยการทำกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนมีเป้าหมายเดียวกัน

การเสริมสร้างศักยภาพ หมายถึง การเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาตนเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อความสมดุลของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในสถานการณ์ต่าง ๆ

ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าที่มีการดูแล การจัดการ การใช้ประโยชน์โดยคนในชุมชน ประเภทของป่าชุมชนแต่ละพื้นที่อาจจะเป็นป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย ป่าพิธีกรรม ซึ่งป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงจะมีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น เพราะจะเป็นทั้งป่าบก และป่าชุ่มน้ำซึ่งอยู่ริมน้ำ

โครงการที่ ๔ การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การส่งเสริม หมายถึง การส่งเสริมชุมชนรอบพื้นที่ป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตามแนวพระพุทธศาสนา

การพัฒนา หมายถึง การพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตามแนวพระพุทธศาสนา

ชุมชนรอบพื้นที่ป่า หมายถึง ชุมชนรอบพื้นที่ป่าชุมชนลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย พื้นที่ ๓ ตำบลในลุ่มน้ำอิงที่มีการดำเนินงานจัดการป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มาไม่น้อยกว่า ๕ ปี ได้แก่ ลุ่มน้ำอิงตอนบน (ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพาน จังหวัดพะเยา) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง (ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา) และลุ่มน้ำอิงตอนปลาย (ตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย)

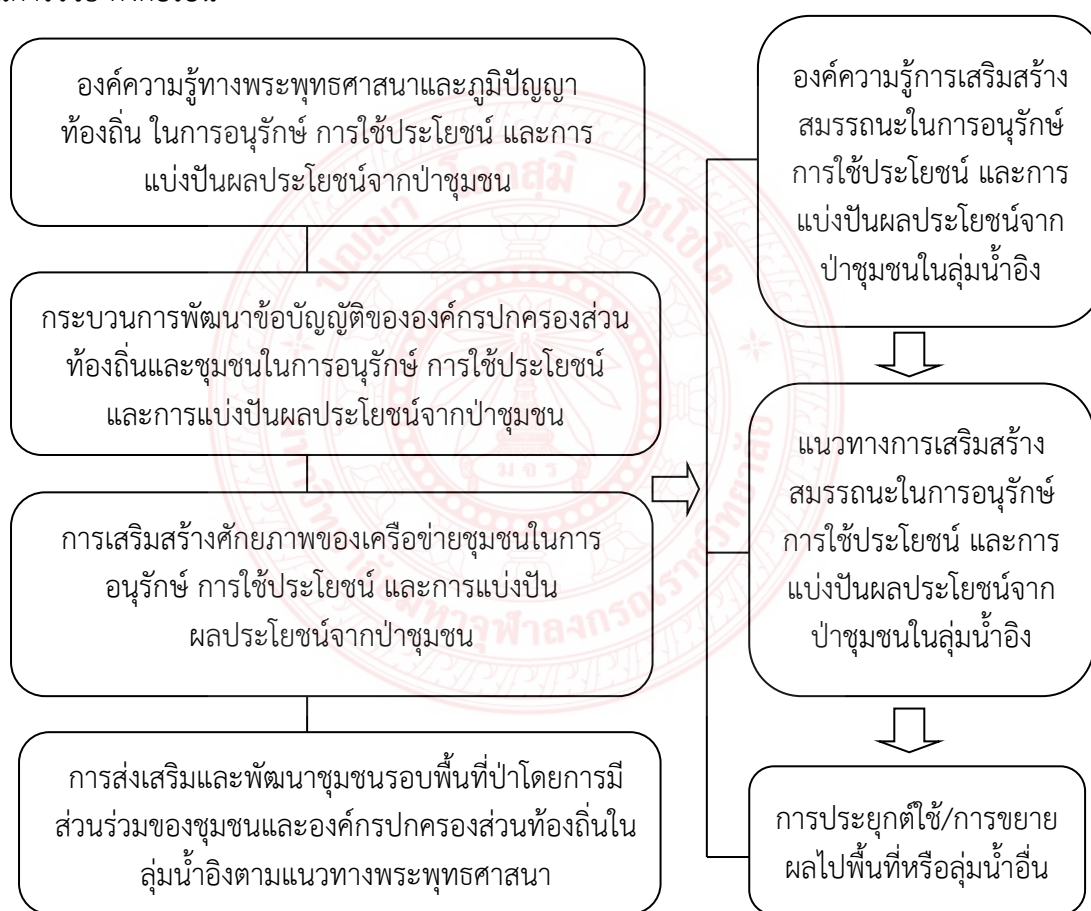
การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง ชุมชนลุ่มน้ำอิงเข้ามามีส่วนร่วมในด้านการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ปัญหาของชุมชน การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตการกำหนดกิจกรรม การดำเนินกิจกรรม และการประเมินผลกิจกรรม

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง องค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลตำบล ในพื้นที่ ๓ ตำบลลุ่มน้ำอิง

พระพุทธศาสนา หมายถึง หลักการ แนวคิดทางพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๑.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑: กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบถึงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา – เชียงราย

๑.๖.๒ ได้ทราบถึงองค์ความรู้การพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑.๖.๓ ได้ทราบถึงองค์ความรู้ในการเสริมสร้างสมรรถนะของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย

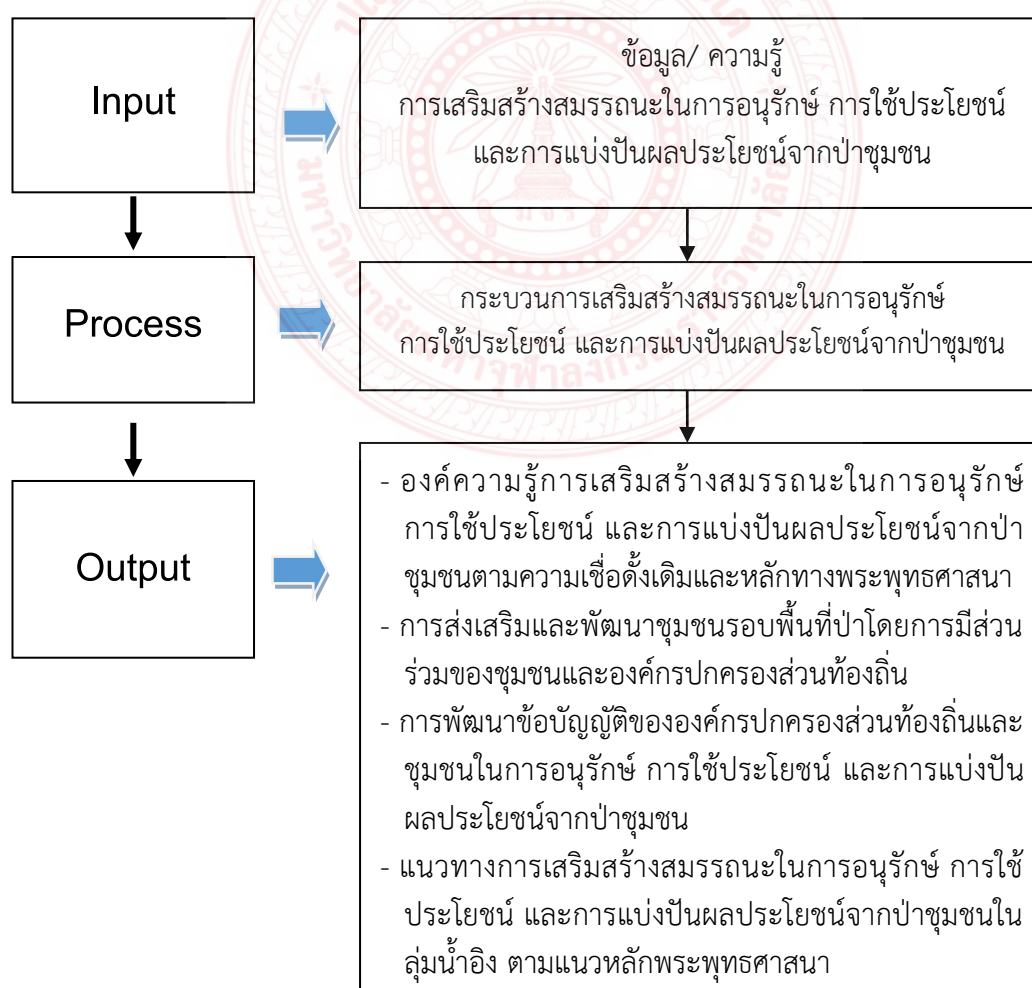
๑.๖.๔ ได้ทราบถึงองค์ความรู้ในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑.๖.๕ การประยุกต์องค์ความรู้ด้านการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงไปใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่น ๆ

๑.๖.๖ ได้แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามแนวหลักพระพุทธศาสนา

๑.๗ สรุปแผนผังการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ผู้วิจัยได้สรุปแผนผังการวิจัยดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๒: สรุปแผนผังการวิจัย

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่สำคัญ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

โดยพื้นฐานสังคมชนบทไทย ชาวบ้านลุ่มน้ำอิงอาศัยพึ่งพาป่าทั้งในแง่ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร สมุนไพร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยมาช้านาน นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำจากป่าใช้ทำนา อาศัยผลผลิตจากป่าเพื่อสร้างรายได้พอยังชีพ อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดชุมชนจึงมีมาช้านาน ชุมชนพื้นเมืองจำนวนมากไม่น้อยจึงมีวัฒนธรรมในการรักษาป่า เช่น รูปแบบความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า ต้นน้ำ แบบแผนการผลิต การเกษตร การใช้ทรัพยากรที่ใช้ป่าอย่างทะนุถนอม ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายไปตามภูมินิเวศและวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง

เมื่อป่าอันเป็นฐานชีวิตของพวกเขา กำลังถูกทำลาย ไม่ว่าจะเป็นการสัมปทานไม้ในยุคก่อน การขยายตัวของพืชพาณิชย์ที่ต้องการใช้พื้นที่มาก การเติบโตของธุรกิจอุตสาหกรรมที่เข้ายึดครองพื้นที่ป่า การเข้ามาตัดไม้ เก็บผลผลิตจากป่าจากบุคคลภายนอก หรือแม้กระทั่งภายในชุมชนเองที่จะทำให้ป่าเสื่อมโทรมได้ โดยที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่สามารถเข้ามาช่วยดูแลอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องได้ หรือหลายกรณีเจ้าหน้าที่รัฐกลับปล่อยปละละเลยให้เกิดการทำลายป่า หรือยึดพื้นที่ป่าเป็นของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ การมีโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เข้ายึดครองพื้นที่ป่าของชุมชน และกีดกันไม่ให้ชุมชนพึ่งพาป่าได้อีกต่อไป สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดของป่าและของชุมชนอย่างมาก ทำให้ชุมชนจำนวนมากไม่น้อยต้องดำเนินการรักษาป่าอย่างจริงจัง เพื่อให้ระบบนิเวศ แหล่งอาหารสมุนไพร แหล่งต้นน้ำ และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของชาวบ้านยังคงอยู่ต่อไป และฐานทรัพยากรดังกล่าวยังเป็นทุนทางสังคมของชาวบ้านที่ใช้ในการพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียงเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชนได้^๑

^๑ ประชาไท, ความเข้าใจพื้นฐานเรื่องป่าชุมชน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://prachatai.com/journal/2005/11/6266>.

๒.๑.๑ ความหมายของป่าชุมชน

ป่าชุมชน เกิดขึ้นจากการนำเสนอเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยมีการจัดสัมมนาเรื่อง ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท ได้นำเอาความคิดในการจัดการป่าโดยชุมชน โดยที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าและร่วมรับผลประโยชน์ด้วย เป็นการเปิดโลกทัศน์ในมิติใหม่ในการจัดการป่าไม้ในเชิงวิชาการของประเทศไทย แนวคิดดังกล่าวได้แพร่เข้าไปในส่วนราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ จากนั้นได้ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ เป็นต้นมา และได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น โครงการพัฒนาป่าชุมชน

ป่าชุมชน เป็นพื้นที่ป่าทั้งที่เป็นป่าบก และป่าชายเลน (รวมทั้งผืนดิน ต้นไม้ ทุ่งหญ้า พันธุ์พืช สัตว์ป่า แหล่งน้ำ และสรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติทั้งหมด) รอบชุมชน หรือใกล้เคียงกับชุมชน (อาจจะเป็นชุมชนทางการ เช่น หมู่บ้าน, อบต. หรือชุมชนตามประเพณี และอาจจะเป็นหนึ่งชุมชน หรือหลายชุมชนที่มาจัดการร่วมกันก็ได้) โดยที่ชุมชนใช้อาศัยทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไร จะดูแลรักษา ฟื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าของชุมชน อาจกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนด^๒

จากงานวิจัยของฉลาดชาย รมิตานนท์^๓ ได้เสนอให้มีการส่งเสริมป่าชุมชนใน ๓ รูปแบบให้แพร่หลายคือ ๑) ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ ๒) ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ และ ๓) ป่าชุมชนแบบอเนกประสงค์ คำว่า ป่าชุมชน จึงถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา

นักวิชาการที่ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนและได้ให้ความหมาย ดังนี้

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน^๔ ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชน และเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ

ศรีสุวรรณ วรรณจร^๕ ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า ป่าชุมชน คือ กิจกรรมป่าชุมชนว่าเป็นการอนุรักษ์ และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ โดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อชุมชน และเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่รองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว

^๒ ประชาไท, ความเข้าใจพื้นฐานเรื่องป่าชุมชน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://prachatai.com/journal/2005/11/6266>.

^๓ ฉลาดชาย รมิตานนท์, ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการแก้ปัญหาที่ดินทำกินของราษฎรและกรอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้, ๒๕๓๒. (เอกสารอัดสำเนา)

^๔ คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน, แนวความคิดแนวทางปฏิบัติและแนวนโยบายเกี่ยวกับการดำเนินงานป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๓).

^๕ ศรีสุวรรณ วรรณจร, “ป่าชุมชนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบทและทรัพยากร”, วารสารทางใหม่, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๓๓): หน้า ๙.

ธานี ภมรนิยม^๖ ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน (Community หรือ Social Forest) คือ พื้นที่ป่าไม้ ซึ่งอาจจะเป็นป่าธรรมชาติที่ได้กำหนดขอบเขตขึ้นหรือป่าที่ได้ทำการปลูกสร้างขึ้นก็ได้ ซึ่งมีการดำเนินการทุกขั้นตอนโดยชุมชนในชุมชนหนึ่ง เพื่อการใช้สอยประโยชน์ร่วมกันตามความต้องการส่วนใหญ่ของชุมชน โดยมีอาณาบริเวณและขนาดของพื้นที่พอที่จะตอบสนองต่อความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

ฉลาดชาย รมิตานนท์^๗ กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขต และกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทางกายภาพ ทางสังคม และวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน

รูปแบบและความสัมพันธ์ทางสังคมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าวนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยป่าหรือที่ดินรอบ ๆ ป่า เพื่อการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค โดยอาศัยป่าเป็นแหล่งต้นน้ำ ลำธารเป็นแหล่งที่มาของอาหาร สมุนไพร วัสดุเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือการผลิตเชื้อเพลิง และประโยชน์ใช้สอยอื่น ๆ ภายในชุมชน รูปแบบการใช้ทรัพยากรนี้ส่งผลให้ชุมชนมีเสถียรภาพ ภาวะภาพและก่อให้เกิดความเป็นธรรม ทำให้ชุมชนนั้น ๆ สามารถสืบทอดความเป็นชุมชนมาได้จนทุกวันนี้พร้อมกันนั้นก็มีความยั่งยืนที่จะดำรงความเป็นชุมชนต่อไปได้ในประเทศหรือสังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และไม่มีการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดจากทรัพยากรของส่วนรวมอย่างเป็นธรรม รัฐมักเป็นเครื่องมือของการแสวงหาและรักษาผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อย ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าจะต้องแปลกใจหากพบว่า รัฐจำนวนไม่น้อยในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา นอกจากจะไม่สามารถรักษาป่าเอาไว้ได้แล้ว ยังปล่อยให้กลุ่มคนผู้มีอำนาจทางการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ หยิบฉวยเอาประโยชน์จากป่าไม้และทรัพยากรอื่น ๆ ของส่วนรวม เพื่อประโยชน์ส่วนตัวมาโดยตลอด

กรมป่าไม้^๘ ได้ให้ความหมายว่าป่าชุมชน คือ กิจการป่าไม้ที่ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การปลูกป่า การจัดการป่า ตลอดจนการใช้สอยประโยชน์จากป่านั้น ๆ

โกมล แพรกทอง^๙ กล่าวว่า ป่าชุมชน คือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้นและให้ประชาชนผู้ได้รับ

^๖ ธานี ภมรนิยม, การจัดการป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๐), หน้า ๙๙.

^๗ ฉลาดชาย รมิตานนท์, ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

^๘ กรมป่าไม้, แนวทางปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

^๙ โกมล แพรกทอง, แนวความคิดป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

ประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

โกวิทย์ สันตจิตร์^{๑๐} ได้นิยามความหมายของป่าไม้ไว้เป็นสังคมของต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของคนมากกว่าที่จะหมายถึงพืชเล็ก ๆ นอกจากป่าไม้ยังครอบคลุมถึงทุกชนิดและสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในป่า เช่น แมลง สัตว์ป่า ที่ดิน ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วสามารถฟื้นฟูสภาพได้

ໄໂມซิท บันเปียมรัชฎ์^{๑๑} สรุปไว้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง ป่าที่มีขอบเขตชัดเจนซึ่งชุมชนมีอำนาจในการบริหารจัดการได้ตามความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืนโดยใช้วิธีที่ไม่ทำลายป่าและสอดคล้องกับจารีตประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะเกิดขึ้นได้เมื่อประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยการมีส่วนร่วมนี้ต้องครอบคลุม ทั้งการมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และการมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา นอกจากนี้ยังต้องมีการพัฒนามีส่วนร่วมในด้านอื่น ๆ พร้อมกันด้วย เช่น การสนับสนุนการรวมกลุ่ม การสนับสนุนบทบาทของกลุ่มต่าง ๆ การจัดระบบและกลไกในการประสานงานการรับฟัง

เสนห์ จามริก และคณะ^{๑๒} ได้อธิบายว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมเนียมฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชนซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ

อำนาจ คอวนิช^{๑๓} ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า เป็นแนวทางในการพัฒนาป่าไม้ที่เข้ากับหลักเกณฑ์ของวนศาสตร์ชุมชนที่ต้องการให้ชุมชนมีการพัฒนาป่า โดยเป็นความต้องการร่วมในกิจกรรมนั้น และมีความสำนึกในการเป็นเจ้าของ มีความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่เขาร่วมกันสร้างขึ้นเป็นแนวทางที่มุ่งแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน

ในพระราชบัญญัติป่าชุมชน^{๑๔} ให้ความหมายว่าป่าชุมชนว่าหมายถึง ป่านอกเขต ป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐนอกเขตป่าอนุรักษ์ที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืนตามพระราชบัญญัตินี้

^{๑๐} โกวิทย์ สันตจิต, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าของไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

^{๑๑} ไหมซิท บันเปียมรัชฎ์, การพัฒนาประเทศไทย : แนวความคิดและทิศทาง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๙๖-๙๗.

^{๑๒} เสนห์ จามริก และคณะ, โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา”, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖).

^{๑๓} อำนาจ คอวนิช, แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างป่าชุมชนในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔.

^{๑๔} พระราชบัญญัติป่าชุมชน, พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๗๑ ก ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒, หน้า ๗๒.

กล่าวโดยสรุป “ป่าชุมชน” คือ ป่าที่ชาวบ้านในชุมชน มีจิตสำนึกร่วมกันในการปลูก ดูแล การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า เริ่มจากการแนวร่วม การประชุม การจัดตั้งเป็นองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการหรือตามประเพณีและความเชื่อถือ นำไปสู่การร่วมกันวางแผน ทำกฎระเบียบ อันเป็นข้อตกลงร่วมกัน เป็นที่ยอมรับของชุมชน ทุกอย่างจะดำเนินภายใต้กติกาและประเพณีของชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนก็จะแตกต่างกันไป ตามลักษณะโครงสร้างทางภูมิศาสตร์สังคม และวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีของชุมชนนั้น ๆ อีกด้วย

๒.๑.๒ แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง^{๑๕} กล่าวว่าป่าชุมชนเป็นคำที่เกิดขึ้นจากแนวคิดพื้นฐาน ๔ ประการ ดังนี้

๑. **แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยา** แนวคิดนี้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศน์ (Ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบกับเป็นระบบอยู่ภายใต้การเชื่อมโยงที่สร้างสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่จะทำให้มนุษย์อาศัยอยู่ในระบบนิเวศอย่างสมดุล โดยไม่มีการทำลายเป็นส่วนสำคัญของแนวคิดนี้

๒. **แนวคิดทางการพัฒนาชนบท** แนวคิดนี้มองกิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนเนื่องจากทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งที่ชุมชนจะพึ่งพิงได้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม เป็นแหล่งไม้ใช้สอยเองในชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจอันเกิดจากประเพณีและความเชื่อ

๓. **แนวคิดในการกระจายอำนาจ** เป็นแนวคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่า จากที่เคยดำเนินการโดยภาครัฐให้เป็นการร่วมดูแลโดยประชาชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนและเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในส่วนภูมิภาคสามารถบริการประชาชนได้ตรงตามความต้องการมากขึ้น

๔. **แนวคิดด้านการใช้ประโยชน์** ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกเอยได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการ ได้ผลประโยชน์อย่างต่อเนื่อง สม่าเสมอ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้สอยทรัพยากรในป่า ใช้น้ำไม้เป็นแหล่งน้ำ ฯลฯ ดังนั้นภายใต้การจัดการที่เหมาะสม จะสามารถใช้ประโยชน์แก่มนุษย์อย่างนานับประการ

ฉลาดชาย รมิตานนท์^{๑๖} ผู้ที่ทำการศึกษเกี่ยวกับป่าชุมชนในยุคแรก และเรียกแนวคิดนี้ว่าป่าไม้สังคม (Social Forest) ซึ่งเป็นระดับของการจัดการป่าไม้ที่กว้างขวางและครอบคลุมมากกว่าการจัดการป่าระดับชุมชน ความหมายของป่าไม้สังคมตามที่เสนอของฉลาดชาย คือ การใช้แนวคิด

^{๑๕} โกมล แพรกทอง, **ป่าชุมชนในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้, ๒๕๓๓), หน้า ๗๗.

^{๑๖} ฉลาดชาย รมิตานนท์, สัจจธิดา กาญจนพันธ์ และ อานันท์ กาญจนพันธ์, “ป่าชุมชนภาคเหนือ” ใน **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๔๕.

เรื่องสังคมไทย อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้และชุมชน หรืออีกนัยหนึ่ง คือการเป็นวิธีการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกิจกรรมเกี่ยวกับสังคมและความผูกพัน การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการจัดการป่าไม้เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและชุมชน จากพื้นฐานความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศมาสู่องค์กรภาคประชาชนที่จะมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยรวม

๒.๑.๓ เจาะใจการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน

เสน่ห์ จามริก^{๑๗} ได้กล่าวถึงเจาะใจการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนไว้ ๘ ประการ ดังนี้

๑. ชุมชนมีความเป็นชุมชนสูง คือ มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ

๒. ชุมชนต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ใช้ได้และยังมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับการผลิตในภาคเกษตร โดยมีศักยภาพพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน

๓. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร เชื้อเพลิงและของป่า เป็นต้น

๔. ชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ซึ่งอาจมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันมา หรือเกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาระบบนิเวศหรือเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก เช่น การต่อต้านโครงการของรัฐ การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น

๕. ชุมชนต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุม รักษากฎระเบียบและสามารถปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่น ให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง

๖. ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ซึ่งมีกวางบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณีและประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันเอง

๗. ชุมชนต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง

๘. ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้จะต้องมีระบบมีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ใน ๓ ประเด็น คือ

๑) หลักการจัดการอยู่บนพื้นฐาน ๔ ประการ คือ การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็น

^{๑๗} เสน่ห์ จามริก, ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ : ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๖๐-๗๐.

ธรรมทางสังคม ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

๒) วิธีการจัดการ จำแนกเป็น ๓ ลักษณะ คือ การจำแนกประเภทของป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบ และมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชนเป็นครั้งคราวเพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชน และมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อทำหน้าที่ดูแล

๓) รูปแบบการจัดการป่าชุมชน แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ และรูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง

๒.๑.๔ หลักการสำคัญในการดำเนินการป่าชุมชน^{๑๘}

๑) ป่าไม้ในประเทศไทยมีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นองค์ประกอบหลักของระบบนิเวศของโลก และเป็นที่ยึดพิงพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน

๒) การยอมรับในภูมิปัญญาของชุมชน ในการดำรงชีวิตอย่างผสมผสานกลมกลืนกับป่าและความรู้ มีความรัก ความผูกพันกับป่าไม่น้อยกว่าประชาชนกลุ่มอื่น (หรือมีความรู้เกี่ยวกับป่ามากกว่าผู้อื่นด้วยซ้ำ) ดังนั้นการให้ประชาชนดูแลจัดการป่าไม้กันเอง จะเป็นทางออกในการรักษาป่าไม้ไว้ได้

๓) การดูแลรักษาป่าและการป้องกันการลักลอบการตัดไม้และทรัพยากรอื่น ๆ จากป่าจะมีประสิทธิภาพยิ่งกว่าการควบคุมดูแลของรัฐ

๔) ประชาชนจะได้รับสิทธิถูกต้องตามกฎหมายให้เข้าไปอยู่ ใช้และดูแลรักษาป่าด้วยตนเอง จึงสามารถเข้าไปดำรงชีวิตในป่าได้อย่างมั่นคงยาวนาน

๕) ช่วยขจัดข้อขัดแย้งระหว่างประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่ากับเจ้าหน้าที่ของรัฐลงได้ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาป่าของรัฐกับประชาชนจะอยู่และทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

๖) ช่วยลดงบประมาณของประเทศไทยในการดำเนินการรักษาป้องกัน และฟื้นฟูป่าลงได้ส่วนหนึ่งรวมทั้งอาจจะทำให้อัตราการทำลายป่าลดลง จนถึงการเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ได้ในที่สุด

๒.๑.๕ ประเภทของป่าชุมชน

ป่าชุมชนซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้ดูแลร่วมกันมีอยู่กระจายทั่วทุกภาคของประเทศไทย อีกทั้งยังมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไปตามสภาพของพื้นที่ป่า ระบบนิเวศของป่า รวมทั้งแตกต่างทางวัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชนซึ่งเป็นตัวกำหนดความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เหมือนกันสิ่งเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ ตามสภาพเศรษฐกิจ สังคม และนโยบายของรัฐบาล ทำให้ป่าชุมชนตอบสนองความต้องการต่อชุมชนแตกต่างกันไปเช่นกัน ดังนั้นสภาพของป่าชุมชนในประเทศไทยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ป่าชุมชนดั้งเดิม และป่าชุมชนพัฒนา^{๑๙} ดังนี้

^{๑๘} วินัย วีระพัฒนานนท์, วิฤตสิ่งแวดลอมทางตันแห่งการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ส่องสยาม, ๒๕๔๐), หน้า ๙๙-๑๐๐.

^{๑๙} กรมป่าไม้, ป่าชุมชน ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า, หน้า ๒๑-๕๙.

๑) ป่าชุมชนดั้งเดิม คือ ป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีไม้ขนาดใหญ่และพันธุ์พืชค่อยข้างหลากหลาย โดยพื้นที่ป่าชุมชนจะถูกกำหนดห้ามไม่ให้มีการบุกรุกเข้ามาตัดไม้ หรือถือครองสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์และตอบสนองประโยชน์ของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรมตามความเหมาะสม ซึ่งรูปแบบของป่าชุมชนดั้งเดิมสามารถแบ่งเป็นกลุ่มที่สำคัญได้ดังนี้

(๑.๑) ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและป่า

๑.๑.๑ ป่าต้นน้ำลำธาร หรือชาวบ้านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ป่าขุนน้ำ หมายถึง บริเวณป่าที่อยู่ตอนบนของกลุ่มน้ำ มักอยู่ในเขตพื้นที่ภูเขาที่มีความลาดชันสูง ซึ่งป่าต้นน้ำที่สำคัญพบมากในเขตภาคเหนือ

๑.๑.๒ ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำผุด อธิบายได้ว่า เมื่อฝนตกลงมา น้ำส่วนหนึ่ง ก็ถูกเก็บไว้ใต้ดินเป็นน้ำบาดาล หรือแม่น้ำใต้ดินลึก ๆ และบางแห่งก็ไหล ซึมออกมาตามผิวดิน กลายเป็นน้ำซับ หรือบ่อน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งพื้นที่ลักษณะนี้ จะถูกเรียกต่าง ๆ กันออกไป เช่น ที่น้ำซับที่น้ำผุด หละน้ำฮู (น้ำรู) เป็นต้น

๑.๑.๓ ป่าหัวไร่ปลายนา หมายถึง พื้นที่ที่เป็นเชิงเขานั้น ชุมชนต้องทำนาแบบขั้นบันได ด้วยข้อจำกัดของลักษณะภูมิศาสตร์ จึงมีข้อบังคับในการรักษาป่าที่ติดกับนา เพื่อให้ป่าธรรมชาติป้องกันการพังทลายของดิน ที่จะไหลมาทับถมที่นา อีกครั้งยังอาศัยไม้จากป่าบริเวณนี้เป็นไม้ใช้สอยอีกด้วย

๑.๑.๔ ป่าพรุ คือ พื้นที่ป่าที่มีน้ำท่วมขังตลอดปี คล้ายกับแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ ที่มีป่าดิบปกคลุม พบในบริเวณภาคใต้มากที่สุด บริเวณป่าพรุเป็นแหล่งไม้ใช้สอย และอาหารตามธรรมชาติชุมชน

(๑.๒) ป่าชุมชนเพื่อประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น

๑.๒.๑ ป่าดอนปู่ตา พบมากในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นป่าชุมชนดั้งเดิม มีการตั้งศาลปู่ตา เป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความปลอดภัย อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องผลผลิตทางการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์ ซึ่งในแต่ละปีชาวบ้านจะจัดพิธีเช่นไหว้ตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นนั้น ๆ ปีละหนึ่งครั้ง

๑.๒.๒ ป่าช้า ป่าเหว พบมากในภาคเหนือ และภาคอีสานบางแห่ง กล่าวคือ สมัยก่อนนั้น ไม่นิยมเผาศพคนตายในวัด หลังจากที่ประกอบพิธีทางศาสนาให้ผู้ตายแล้ว จะนำศพออกไปเผาตามชายป่าที่ชุมชนกำหนดไว้ใช้ในการเผาศพอย่างเดียว พื้นที่บริเวณนี้มักจะถูกปล่อยให้ เป็นป่าไม้ตามธรรมชาติ ชาวบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า ป่าช้า หรือ ป่าเหว

๑.๒.๓ ป่าพิธีกรรม กล่าวคือ เพื่อเป็นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ในสภาวะต่าง ๆ ซึ่งบางสถานการณ์นั้นยากต่อการทำความเข้าใจ หรืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลได้ มนุษย์จึงมักเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเข้ากับเรื่องเหนือธรรมชาติ ปาฏิหาริย์ เช่น การเดินทางโดยเครื่องบิน ซึ่งแม้จะมีประสิทธิภาพสูง แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่ต้องบอกกล่าวสิ่งลึกลับที่ตนนับถือก่อนขึ้นเครื่องบิน มนุษย์สร้างพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ทั่วไปกับพลังเหนือธรรมชาติ สิ่งนี้ทำให้เกิดความเชื่อว่า ผีสาว เทวดา ปีศาจ เทพเจ้า และวิญญาณอื่น ๆ มีบุคลิก อารมณ์ ความรู้สึก เหมือนกับมนุษย์ทั่วไป ซึ่งพลังเหนือธรรมชาติ

เหล่านั้น อาจสิ่งสถิตอยู่ในต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ สัตว์ป่า ก้อนหิน บ้านเรือน หรือแม้กระทั่งในตัวมนุษย์ สามารถติดต่อกันได้โดยผ่านพิธีกรรมการใช้เวทย์มนต์ คาถา บอกลากว่า อ้อนวอน เพื่อให้พลังเหนือธรรมชาตินั้น ๆ คຸ້ມครอง พุทธิกรรมเหล่านี้ถูกอธิบายด้วยพิธีกรรมท้องถิ่น ซึ่งทำให้เกิดเป็นกระบวนการการปรับตัวทางวัฒนธรรม และแสดงออกในรูปแบบพิธีกรรม เช่น การบวชต้นไม้ซึ่งทำได้โดยการนิมนต์พระสงฆ์ มาทำพิธีบวชต้นไม้ ซึ่งในพิธีนั้นจะมีผ้าเหลืองมาห่มที่ต้นไม้ต้น ๆ โดยมีความเชื่อว่าเทวดาอารักษ์นั้นได้มาสถิตต้นไม้ใหญ่ การห่มผ้าเหลืองให้ต้นไม้ใหญ่ ก็เท่ากับเป็นการปกป้องที่อยู่อาศัยของเทวดาอารักษ์ให้ปลอดภัย เพื่อได้ช่วยรักษาต้นไม้ต้น ๆ ไปด้วย หรือพิธีกรรมในการตัดต้นไม้ ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่นั้นมีเทวดาอารักษ์สิงอยู่ ดังนั้น จึงมีความเชื่อว่าต้องทำพิธีก่อนลงมือตัดต้นไม้ ความเชื่อและพิธีกรรมก็จะแตกต่างกันไปตามสภาพสังคม

๑.๒.๔ ป่าในวัด เป็นป่าที่รักษาไว้เพื่อความร่มรื่น และให้เป็นสถานที่ ปฏิบัติธรรม การเรียนรู้ธรรมะของพระสงฆ์ และผู้สนใจเรียนรู้

๑.๒.๕ ป่าอภัยทาน อาจจะเป็นพื้นที่ป่าไม้ซึ่งอยู่ในวัด หรือข้างวัด หรือไม่ได้มีส่วนในบริเวณใด ๆ ของวัดเลยก็ได้ แต่เป็นบริเวณที่ชุมชนสงวนไว้เป็นเขตอภัยทาน ห้ามล่าสัตว์ที่เข้ามาพึ่งพิงอาศัยพื้นที่นั้น ๆ บางแห่งอาจเป็นสวนหรือที่ทำกินของราษฎร ซึ่งเจ้าของพื้นที่ให้ความเมตตาปกป้องคຸ້ມครองไม้ให้บุคคลใดมาทำร้ายสัตว์นั้น

(๑.๓) ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่น ๆ

๑.๓.๑ ป่าบุงป่าทาม พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักเป็นพื้นที่ที่มีบริเวณกว้าง ติดลุ่มน้ำสำคัญ คือ ลุ่มแม่น้ำแม่โขง ลุ่มแม่น้ำชี ลุ่มแม่น้ำมูล และลุ่มแม่น้ำสงคราม เป็นต้นป่าบุงป่าทามอยู่ในพื้นที่ราบต่ำน้ำท่วมถึง อยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำ เมื่อถึงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก น้ำจะไหลล้นฝั่งท่วมอยู่บนพื้นที่ลุ่มเป็นเวลาหลายเดือนของทุกปี พื้นที่ที่น้ำท่วมเรียกว่า “ทาม” ภายในบริเวณพื้นที่ทามนั้น ไม่ได้ราบเรียบเป็นผืนเดียว จะมีลักษณะของเนินขนาดต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วไป เป็นคลื่นสูง ๆ ต่ำ ๆ ไม่สม่ำเสมอ ส่วนที่เป็นพื้นที่ลุ่มเป็นแอ่งจะมีน้ำขังตลอดปี พื้นที่ส่วนลุ่มต่ำต่อเนื่องกับเนินอื่น ๆ เรียกว่า “บุง” มักเป็นแหล่งอาหาร แหล่งขยายพันธุ์สัตว์บกสัตว์น้ำ สัตว์เลื้อยคลานสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ นก สัตว์น้ำ หรือเรียนพื้นที่นั้นว่า “พื้นที่ชุ่มน้ำ” ในสาขาวิชาकरणนั้นเอง ป่าบุงป่าทามไม่มีประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจมากนัก แต่มีหาไม่มีป่าบุงป่าทาม จะส่งผลเสียต่อระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมโดยตรง

๑.๓.๒ ป่าชายเลน พบในพื้นที่ภาคใต้และภาคตะวันออกของไทย และบางจังหวัดในภาคกลางที่มีชายฝั่งทะเล มักมีพรรณไม้สำคัญ คือ โกงกาง ลำพู ลำแพน แสม เป็นต้น ป่าชายเลนทำหน้าที่คล้ายป่าบุงป่าทาม คือ เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์ตามธรรมชาติ มีความสำคัญต่อระบบนิเวศโดยตรงเช่นกัน

๑.๓.๓ ป่าหัวไร่ปลายนา พบในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือของไทย เป็นพื้นที่ป่าขนาดเล็กที่ชาวบ้านเหลือไว้ให้เป็นเขตป่า เพื่อใช้ป่า เพื่อให้ไม้ทำฟืนหรือเพื่อการก่อสร้าง

๑.๓.๔ ป่ารอบหมู่บ้าน ในพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านนั้นมักมีการเผาป่าหรือเผาซึ่งข้าว และอาจเกิดไฟลุกลามมาถึงหมู่บ้านได้ ชาวบ้านจึงไม่นิยมทำการเกษตรติดหมู่บ้าน แต่จะเว้นพื้นที่ที่ป่าติดหมู่บ้านโดยรอบไว้ จึงจะถึงพื้นที่เกษตรกรรม ป่ารอบ ๆ หมู่บ้านที่เว้นไว้นั้นจะ

กลายเป็นแนวกันไฟป่าธรรมชาติ และเป็นแนวกันลม และลดแรงปะทะของพายุฝนก่อนจะพัดเข้าถึง หมู่บ้าน นอกจากนี้ยังช่วยลดหรือชะลอความรุนแรงของการระบาดของแมลงศัตรูพืช เนื่องจากความ หลากหลายทางชีวภาพรอบ ๆ หมู่บ้านนั่นเอง

๒) ป่าชุมชนพัฒนา เป็นพื้นที่ที่ส่วนใหญ่เป็นที่สาธารณะรกร้างว่างเปล่า หรือพื้นที่ป่า ถูกทำลายจนเสื่อมโทรม และชุมชนเห็นว่าควรจะฟื้นฟูป่าขึ้น ๆ ด้วยการปลูกต้นไม้ใหม่หรือปลูกทดแทน และป้องกันดูแลรักษาจนป่าฟื้นคืนฟื้นตัวกลายเป็นป่า เพื่อประโยชน์ใช้สอยร่วมกันในชุมชนต่อไปซึ่ง กรมป่าไม้ ได้แบ่งลักษณะของป่าชุมชนพัฒนาไว้ ดังนี้

(๒.๑) ป่าชุมชนซึ่งปลูกบนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม คือ พื้นที่เสื่อมโทรมในอดีต เนื่องจากถูกบุกรุก ภายหลังชุมชนรอบพื้นที่เสื่อมโทรมเห็นความสำคัญ หรือต้องการแก้ปัญหาขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชน ซึ่งร่วมมือกันกับภาครัฐ ในการริเริ่มปลูกป่าในพื้นที่ดังกล่าว ส่วนมากมักเป็น พันธุ์ไม้โตเร็ว หรือพันธุ์ไม้ของคนในชุมชน เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อเป็นแหล่งอาหาร และ นันทนาการของหมู่บ้านรอบ ๆ ป่าด้วย

(๒.๒) ป่าชุมชนซึ่งปลูกในที่สาธารณะของชุมชน คือ ป่าที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันปลูกขึ้นมา เพื่อสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านโดยการจัดการมักถูกดูแลโดยคณะกรรมการ หมู่บ้าน

(๒.๓) ป่าชุมชนโรงเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นห้องทดลอง เพื่อการศึกษาค้นคว้า ความสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยของสิ่งมีชีวิตรวมถึงเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของโรงเรียน รวมถึงรายได้ ที่มาจากป่าชุมชนก็จะถูกนำมาใช้ในโครงการอาหารกลางวันของนักเรียนอีกด้วย

(๒.๔) ป่าในวัด ปลูกเพื่อความร่มรื่นทำให้บรรยากาศเหมาะกับการปฏิบัติธรรม ส่วนไม้ที่ได้ก็นำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับกิจกรรมภายในวัดมีการตั้งกฎเกณฑ์ไว้ เช่น ห้ามบุกรุก ห้าม ตัดไม้ ห้ามล่าสัตว์ภายในบริเวณวัด และบางแห่งอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บหาอาหารตามธรรมชาติ ได้ด้วย

(๒.๕) ป่าชุมชนบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ลำคลอง หรือลำน้ำสาธารณะ เกิดจาก การพยายามเพิ่มพื้นที่ป่าชุมชนของชุมชนเพื่อการใช้ดินไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่วนใหญ่มักเป็นไม้โต เร็วเพื่อบริโภคดอก ใบ ผล และยังป้องกันการกัดเซาะพังทลายหน้าดินบริเวณโดยรอบด้วย

(๒.๖) ป่าชุมชนสองฟากถนน มีวัตถุประสงค์เพื่อยึดไหล่ถนนไม้ให้เกิดการ พังทลายของดินและเป็นร่มเงาให้ผู้สัญจรไปมาและเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและแหล่งอาหารของชุมชน

(๒.๗) ป่าอนุสาวรีย์ เป็นรูปแบบการแสดงออกถึงการระลึกถึงคุณความดี ของ บุคคลที่มีความดี ความชอบ โดยการปลูกต้นไม้ในบริเวณพื้นที่โดยรอบ ซึ่งนอกจากชาวบ้านจะใช้ สถานที่เพื่อทำพิธีสักการบูชาแล้ว ก็ยังร่วมกันปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ ซึ่งยังสามารถใช้เป็นสถานที่ พักผ่อนหย่อนใจได้อีกด้วย

(๒.๘) ป่าชุมชนเมือง เป็นพื้นที่ป่าในชุมชนอยู่กระจัดกระจาย เนื่องจากข้อจำกัด ในเรื่องของพื้นที่ จะมีการจัดตกแต่งให้สวยงาม เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและการออกกำลังกาย เท่านั้น

(๒.๙) ป่ามรดก มีอยู่ในภาคใต้ของไทย เกิดจากการสร้างและอนุรักษ์สืบทอดกัน มาเป็นเวลานานร้อยปี ผลผลิตให้ลูกหลานแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ โดยไม่ได้ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ของใคร

คนใดคนหนึ่ง ซึ่งปามรดกมีลักษณะใกล้เคียงปารธรรมชาตินามาก มีทั้งไม้ป่าและไม้ผล เป็นแหล่งซบน้ำ
 อย่างดีให้กับชุมชน

(๒.๑๐) ป่าชุมชนพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์ชายฝั่งทะเลและฝั่งแม่น้ำ เป็นป่าที่
 ชาวบ้านในบริเวณนั้นพยายามฟื้นฟู เพื่อลดความรุนแรงของพายุที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อ
 บ้านเรือนพืชผลทางการเกษตร และป้องกันการพังทลายของหน้าดินบริเวณชายฝั่ง เพื่ออนุรักษ์และ
 พัฒนาแหล่งผลิตอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหลายชนิด

เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ ได้สรุปประเภทของป่าชุมชนภาคเหนือ แบ่งออกเป็น ๓
 ประเภท ดังนี้

๑. ป่าชุมชนตามประเพณีที่สืบทอดกันมา ได้แก่ ป่าหวงห้าม อนุรักษ์เพื่อประกอบ
 พิธีกรรมตามความเชื่อ ป่าต้นน้ำ เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนเก็บรักษาไว้เป็นต้นน้ำลำธาร ป่าใช้สอย และ
 เป็นพื้นที่ป่าที่แยกไว้เพื่อชุมชนได้ใช้ประโยชน์โดยเฉพาะ เช่น เลี้ยงสัตว์ เก็บผลผลิตจากป่า เป็นต้น

๒. ป่าชุมชนที่ริเริ่มโดยท้องถิ่น มักเป็นกรณีชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ที่ผสมผสานกัน
 หลากหลายวัฒนธรรม อาจไม่ใช่ประเพณีดั้งเดิม แต่ชุมชนท้องถิ่นเห็นความจำเป็นที่จะต้องรักษาป่า
 ขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง เช่น คัดค้านการทำลายป่า การรักษาแหล่งต้นน้ำ การสร้างความ
 มั่นคงทางอาหารและปัจจัยใช้สอย การสงวนพื้นที่ดินไว้ให้แก่ชุมชน เป็นต้น

๓. ป่าชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน ภาครัฐ วัตถุประสงค์
 เป็นต้น จากการสำรวจป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนพบว่า มีป่าชุมชนตามประเพณีร้อยละ ๑๕
 ป่าชุมชนที่เกิดจากการริเริ่มท้องถิ่นร้อยละ ๒๙ โดยมีป่าชุมชนที่เกิดจากการต่อต้านการแย่งชิง
 ทรัพยากรจากภายนอกร้อยละ ๔๑ และป่าชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกร้อยละ ๑๐^{๒๐}

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปัน ผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการป่าชุมชน

สมศักดิ์ สุขวงศ์^{๒๑} ให้ความหมายของการจัดการป่าชุมชนว่าหมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ
 ตั้งแต่การปลูกป่า การบำรุงรักษาป่า การป้องกันรักษาป่า และการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งการใช้
 ประโยชน์จากป่าหมายถึง การพัฒนารูปแบบ และเทคนิคการเก็บหาผลผลิตจากป่าอย่างยั่งยืน และ
 การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง^{๒๒} กล่าวถึง การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทยว่ามีความหลากหลายใน
 รูปแบบของการจัดการ อันสืบเนื่องมาจากการยอมรับพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นพื้นที่ส่วนรวมของหมู่บ้าน
 ความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรของประชาชนที่ดูแลป่า และมีการควบคุมให้เป็นไปตามกติกา มีการ
 ปรับโทษเมื่อฝ่าฝืน ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความยั่งยืนในการรักษาป่า นั้น ๆ ไว้เป็นของ
 ชุมชน บางแห่งไม่สามารถควบคุมต่อเนื่องไปได้ ก็ให้ยอมรับให้นำกฎหมายป่าไม้เข้าไปให้การคุ้มครอง

^{๒๐} เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, “ป่าชุมชนภาคเหนือ” ใน **ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖)

^{๒๑} สมศักดิ์ สุขวงศ์, **ป่าชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๖.

^{๒๒} โกมล แพรกทอง, **ป่าชุมชนในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๓๗), หน้า ๙-๑๐.

เช่น ประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าตามพระราชบัญญัติการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๒ การประกาศเป็นสวนรุกขชาติหรือวนอุทยาน โดยให้การคุ้มครองโดยอาศัยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ หรือพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ ตามสภาพของที่ดินนั้น ๆ

๒.๒.๒ องค์ประกอบของการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนของการจัดการป่า โดยประชาชน มีองค์ประกอบ ดังนี้

๑) การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพทางสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่าไว้ให้เป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

๒) การมีกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิด จะมีการปรับโทษหรือการลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงกันไว้

๓) องค์กรประชาชน ที่ดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้จะต้องเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง สามารถที่ดูแลรักษาป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน องค์กรดังกล่าวมักเป็นองค์กรที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในพื้นที่ภาคเหนือ คณะกรรมการหมู่บ้านและ สภาตำบลในพื้นที่

๔) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้ความคุ้มครองดำเนินการภายใต้กฎหมายที่มีอยู่ ให้ความคุ้มครองและรักษาสภาพป่าไว้ เช่น การประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ สวนรุกขชาติ และวนอุทยาน เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการให้ความรู้ และสร้างความเข้มแข็งเพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านได้สามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ทั้งนี้ การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทยมีความหลากหลายในรูปแบบของการจัดการอันสืบเนื่องมาจากการยอมรับพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นพื้นที่ส่วนรวมของหมู่บ้าน ความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรของประชาชนที่ดูแลป่า และมีการควบคุมให้เป็นไปตามกติกา มีการปรับโทษเมื่อฝ่าฝืน ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความยั่งยืนในการรักษาป่าไว้ เป็นของชุมชน บางแห่งไม่สามารถควบคุมต่อเนื่องไปได้ ก็ให้ยอมรับให้นำกฎหมายป่าไม้เข้าไปให้การคุ้มครอง เช่น ประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าตามพระราชบัญญัติการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยให้การคุ้มครองโดยอาศัยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ มีองค์ประกอบ ดังนี้

๑) การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพทางสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน

เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้นไว้ให้เป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

๒) การมีกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิด จะมีการปรับโทษหรือการลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงกันไว้

๓) องค์กรประชาชน ที่ดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้จะต้องเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง สามารถที่ดูแลรักษาป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน องค์กรดังกล่าวมักเป็นองค์กรที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในพื้นที่ภาคเหนือ คณะกรรมการหมู่บ้านและสภาตำบลในพื้นที่

๔) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้ความคุ้มครองดำเนินการภายใต้กฎหมายที่มีอยู่ ให้ความคุ้มครองและรักษาสภาพป่าไว้ เช่น การประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ สวนรุกชาติ และวนอุทยาน เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการให้ความรู้และสร้างความเข้มแข็ง เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านสามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒.๒.๓ การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์

แนวทางในการอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ยั่งยืน (Sustained yield) ยึดหลักการและวิธีการอนุรักษ์ ดังนี้^{๒๓}

๑) การใช้อย่างชาญฉลาด หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้ยาวนานที่สุดและใช้อย่างประหยัดที่สุด โดยมีการสูญเสียน้อยที่สุด

๒) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม หมายถึง การทำให้ทรัพยากรป่าไม้ให้เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นหรืออยู่ในสภาพปกติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

๓) การสงวนของที่หายาก เป็นการเก็บรักษาของที่หายากไว้ไม่ให้ใครนำไปใช้ การเก็บไว้ตามระยะเวลาที่กำหนดโดยไม่ให้แต่ต้อง

ส่วนวิธีการอนุรักษ์ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการได้รับประโยชน์มากกว่า กล่าวคือ

๑) การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น บริโภคโดยตรง ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังได้สัมผัส การให้ความสะดวกสบายและความปลอดภัย รวมไปถึงพลังงาน เหล่านี้ต้องเป็นการใช้อย่างยั่งยืน

๒) การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมและการเก็บรักษาทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางช่วงเวลาหรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น ในบางครั้งอาจเก็บกักไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในปริมาณที่สามารถที่ควบคุมได้

^{๒๓} เกษม จันทร์แก้ว และ สามีคคี บุญยะวัฒน์, เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการทรัพยากรป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๘. (เอกสารอัดสำเนา)

๓) การรักษาซ่อมแซม หมายถึง เป็นการทำให้ทรัพยากรที่ขาดหายไปหรือเป็นปัญหาหรือเสื่อมโทรมเป็นจุดพื้นที่เล็ก ๆ สามารถทำให้ฟื้นคืนสภาพเดิมได้ อาจใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นช่วยให้ดีเหมือนเดิมจนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

๔) การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการต่าง ๆ ต่อทรัพยากรหรือสิ่งเสื่อมโทรมให้สิ่งเหล่านั้นเป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งการฟื้นฟูต้องใช้เวลาและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยด้วยเสมอ

๕) การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้นการที่ต้องพัฒนาเพราะต้องเร่งหรือเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิตที่ดี การพัฒนาที่ถูกต้องใช้ทั้งความรู้เทคโนโลยีและทางวางแผนที่ดี

๖) การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ให้ลุกลามไปมากกว่านี้ รวมไปถึงการป้องกันสิ่งไม่เคยเกิดด้วยการป้องกันต้องใช้เทคโนโลยีและการวางแผน เช่นเดียวกับวิธีการอนุรักษ์อื่น ๆ

๗) การสงวน หมายถึง การเก็บรักษาไว้โดยไม่ให้แตะต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม การสงวนอาจกำหนดเวลาที่เก็บไว้โดยไม่ให้มีการแตะต้องตามเวลาที่กำหนดก็ได้

๘) การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขตหรือแบ่งกลุ่มประเภทตามสมบัติของทรัพยากรสาเหตุที่สำคัญเพราะวิธีการให้ความรู้หรือกฎระเบียบที่นำมาใช้นั้นไม่ได้ผล หรือต้องการจะแบ่งเวลาให้ชัดเจนเพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผล เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น อย่างไรก็ตามการแบ่งเขตนี้จะต้องมีการสร้างมาตรการกำกับด้วยมิฉะนั้นแล้วจะไม่เกิดผล

๒.๒.๔ ประโยชน์จากป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

โดยปกติแล้ว “ป่าชุมชน” คือพื้นที่ป่าไม้ที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมต่อการจัดการเพื่อให้ตอบสนองวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังนั้น ป่าชุมชนจึงสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในที่ดินประเภทต่าง ๆ เพียงแต่ระดับการมีส่วนร่วมและการจัดการอาจมีความเข้มข้นและความหลากหลายที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับกฎหมายของที่ดินผืนนั้นเป็นประการสำคัญ สำหรับวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานป่าชุมชนของแต่ละแห่ง ก็ย่อมขึ้นอยู่กับความจำเป็นหรือความต้องการของชุมชนที่มุ่งหวังได้รับจากป่าชุมชน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าประโยชน์จากป่าชุมชนนั่นเอง หากป่าชุมชนไม่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้ชุมชนได้ตามต้องการก็จะไม่บังเกิดความยั่งยืน ทั้งนี้ ประโยชน์จากป่าชุมชนในประเทศไทยอาจกล่าวได้ว่ามี ๓ ด้าน ดังนี้

๑) ประโยชน์ทางด้านสิ่งแวดล้อม เป็นประโยชน์ที่พบว่าชุมชนประสงค์ได้รับจากการดำเนินงานป่าชุมชนในระยะแรก ๆ ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน เพื่อแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้น ที่สำคัญได้แก่ การเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารอันส่งผลต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร การอุปโภค และการบริโภคในครัวเรือน การเป็นแหล่งป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านไฟป่าที่คุกคามสุขภาพและทรัพยากรของชุมชน การช่วยบรรเทาการกัดเซาะและพังทลายของหน้าดิน โดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นภูเขาและชายฝั่งทะเล การอนุรักษ์และคุ้มครองสัตว์ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพให้มีความอุดมสมบูรณ์ ฯลฯ

๒) ประโยชน์ทางด้านสังคม หลายชุมชนได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านสังคมในรูปแบบต่าง ๆ กันไป ที่สำคัญที่สุดก็คือการสร้างความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมจัดการ

ป่าไม้อันเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวม อันส่งผลต่อความรักสามัคคีที่สามารถส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ร่วมกันในชุมชน ทั้งในด้านศาสนาหรือความเชื่อ การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ตามความเหมาะสม กับทั้งอาจส่งผลต่อการพัฒนาอาชีพตามศักยภาพของชุมชนตามมา การใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติและแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ ในบางแห่งอาจมีการสร้างเครือข่ายโดยป่าชุมชนที่เชื่อมโยงความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่นทั้งในระดับตำบล อำเภอ ภูมิภาค และประเทศอีกด้วย

๓) ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เท่าที่ผ่านมามีความเหมือนว่าชุมชนได้รับประโยชน์ในด้านนี้

จากป่าชุมชนไม่สูงเท่าที่ควร เนื่องจากข้อจำกัดของสภาพทางกฎหมายป่าไม้ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้รับในรูปแบบจากการเก็บหาของป่าและสมุนไพรตามที่กฎหมายเอื้ออำนวยให้เพื่อการบริโภคและอุปโภคในครัวเรือน ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการลดค่าใช้จ่ายได้ในระดับหนึ่ง ในกรณีที่มีจำนวนมากอาจมีการรวบรวมจำหน่ายซึ่งอาจมีการแปรรูปผลผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ที่เป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง สำหรับป่าชุมชนที่อยู่ในที่ดินบางประเภทก็สามารถตัดฟันไม้ยืนต้นที่มีอยู่จำหน่ายอันเป็นการสร้างรายได้ให้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม หากได้พิจารณากันให้ถี่ถ้วนแล้วอาจสรุปได้ว่าป่าชุมชนทุกแห่งได้อำนวยประโยชน์ให้แก่ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้ง ๓ ด้านควบคู่กันไป เพียงแค่ในด้านในด้านหนึ่งอาจมากหรือน้อยแตกต่างกันไป ทั้งนี้ ประโยชน์ดังกล่าวอาจมีการยกระดับให้สูงขึ้นกว่าที่ได้รับอยู่ในปัจจุบันได้ ถ้ามีการจัดการหรือดำเนินกิจกรรมบางด้านในพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งถ้าประโยชน์ทั้ง ๓ ด้านมีความสมดุลกันแล้ว จะส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ของชุมชนแห่งนั้น ซึ่งควรได้มีการพิจารณาดำเนินการโดยใช้หลักวิชาการป่าไม้และวิชาการทางด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบูรณาการกัน เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของป่าชุมชนแต่ละแห่ง ซึ่งควรได้มีการส่งเสริมให้เกิดเป็นรูปธรรมโดยเร่งด่วนต่อไป^{๒๔} รูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชนในแต่ละชุมชน แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ ระบบนิเวศ และสังคม สามารถจำแนกตามความจำเป็นที่ชุมชนจะต้องพึ่งพิงป่าดังนี้^{๒๕}

๑) ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ที่ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันเรื่องที่ดินเพื่อกิจการต่าง ๆ แหล่งป่าไม้จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลายหน่วยงาน

^{๒๔} ดุสิต เวชกิจ, ประโยชน์จากป่าชุมชน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.recoftc.org/thailand/projects/cf-net/stories/>

^{๒๕} ศศิธร อยู่เย็น และคณะ, “การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองลำแฮตพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจาย อำเภอป่าดิว จังหวัดยโสธร”, รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓, หน้า ๘-๒๐.

๒) ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่ม และในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซบน้ำ

๓) ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซบน้ำต่าง ๆ

ในทางเศรษฐศาสตร์ นิยมแบ่งมูลค่าของทรัพยากรธรรมชาติออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑) มูลค่าจากการใช้ (Use Value) แบ่งเป็นมูลค่าจากการใช้โดยตรง (Direct Use Value) มูลค่าจากการใช้ทางอ้อม (Indirect Use Value) และมูลค่าเพื่อใช้ประโยชน์ (Option Value) ที่เป็นทางเลือกเมื่อในอนาคตที่อาจจะไม่ได้คาดการณ์ไว้ก่อน เช่น เมื่อเป็นทางเลือกเพื่อการท่องเที่ยวทางเลือกด้านยา

๒) มูลค่าจากการไม่ได้ใช้ (Non-Use Value) ซึ่งแบ่งออกเป็นมูลค่าจากการคงอยู่ (Existence Value) เช่น การคงอยู่เพื่อคนในอนาคต เพื่อสังคม ศาสนา และมูลค่าเพื่อผู้อื่น (For Others Value)

ธันวา จิตสงวน^{๒๖} แบ่งประโยชน์ของป่าชุมชนในเชิงเศรษฐศาสตร์ออกเป็น ๒ ด้านคือ

๑) ประโยชน์ที่วัดเป็นมูลค่าตามราคาตลาดได้ (Market Valued Benefit) วัดค่าออกมาเป็นตัวเงินได้ เช่น ผลผลิตจากป่า อาหาร สมุนไพร หรือไม้ที่ได้จากป่าชุมชน

๒) ประโยชน์ที่วัดเป็นมูลค่าตลาดไม่ได้ (Non-Market Value Benefit) จับต้องไม่ได้ และไม่มีระบบตลาดที่มากำหนดราคา ซึ่งประโยชน์ประเภทนี้แบ่งออกเป็น ๖ ด้านคือ ประโยชน์ในการเป็นแหล่งอนุรักษ์สภาพแวดล้อม แหล่งป้องกันพื้นที่ซบน้ำ แหล่งนันทนาการ แหล่งความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่งการศึกษาเรียนรู้และวิจัย และแหล่งวัฒนธรรมและที่พึ่งพิงทางจิตใจของชุมชน

โดยพื้นฐานสังคมชนบทไทยชาวบ้านล้วนอาศัยพึ่งพาป่าเพื่อปัจจัย ๔ ซึ่งได้แก่ แหล่งอาหารที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม ที่มีความสำคัญต่อชีวิตมาเป็นเวลานานแล้ว นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำที่มีต้นธารจากป่า เพื่อการเกษตรอาศัยผลผลิตจากป่าเป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรม อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาเนิ่นนานและไม่สามารถแยกจากกันได้ ชุมชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชนชาติพันธุ์ และชุมชนท้องถิ่นแทบทุกแห่งมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติในการจัดการและดูแลรักษาป่า เช่นความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า รักษาต้นน้ำ แบบแผนการใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่า และมีกุศโลบายในการรักษาความสมบูรณ์ของป่าผ่านทางพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายไปตามภูมิโนและวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง

แม้ว่าชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มคนพื้นเมืองจะมีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งรัฐเองก็มีนโยบายและกฎหมายในการหยุดการทำลายป่าก็ตาม แต่พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยยังมีการลดน้อยถอยลง และการทำลายป่ายังคงดำรงอยู่ ทั้งนี้ด้วยเหตุปัจจัยทั้งการปฏิบัติ นโยบายและกฎหมายที่ไม่เอื้อ และมีความขัดแย้งในตัวนโยบายเองและการปฏิบัติจริง ในขณะที่กรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ

^{๒๖} ธันวา จิตสงวน, “เศรษฐกิจการป่าไม้ชุมชน”, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน บทที่ ๑๓, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕).

สัตว์ป่าและพันธุ์พืชได้พยายามในการอนุรักษ์และจัดการป่าไม้ เพื่อรักษาขนาดและพื้นที่ของป่า แต่ นโยบายในการส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่และความต้องการของตลาดมีการขยายตัว และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและกระบวนทัศน์ของคนท้องถิ่น นอกจากนี้กฎหมายป่าไม้ที่ไม่เอื้อและไม่ทันสมัยต่อสถานการณ์ถือเป็นอีกเหตุผลหนึ่งซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ซึ่งสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน และทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการการดูแลรักษาและจัดการป่าซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนให้มีความสมบูรณ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ๔ ประการ^{๒๗} ดังนี้

- ๑) ประโยชน์เพื่ออนุรักษ์ดิน น้ำ สมดุลธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เช่น เป็นแหล่งกักเก็บน้ำจืดเป็นแหล่งรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งพืชสมุนไพร เป็นต้น
- ๒) ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งเสริมรายได้ของชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น
- ๓) ประโยชน์จากเนื้อไม้ เช่น เป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอยต่าง ๆ เป็นต้น
- ๔) ประโยชน์ที่ให้แก่สังคม เช่น การพักผ่อนหย่อนใจเพื่อการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชน ในรูปชุมชน เป็นต้น

๒.๒.๕ การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

แนวคิดเรื่อง “การแบ่งปันผลประโยชน์”^{๒๘} (Benefit Sharing) ทางทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และกฎหมายสิ่งแวดล้อมซึ่งมีที่มาจากหลักการ “การเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์” ทางสิ่งแวดล้อมที่ถูกพูดถึงในพิธีสารนาโงยาว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมและการแบ่งปัน ผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม (Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity) ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. ๑๙๙๒

ในทางเศรษฐศาสตร์^{๒๙} การจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ให้สังคมมีสวัสดิการที่ดีขึ้นนั้นจะใช้กลไกทางการตลาดเพียงอย่างเดียวไม่ได้เพราะว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นสินค้ากึ่งสาธารณะ (Semi-public Goods) หรือทรัพยากรร่วมของสังคม ดังนั้นรัฐจึงต้องเข้ามาเป็นตัวกลางในการจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ โดยเฉพาะการออกกฎหมายป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมตามหลักการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รวมทั้งจูงใจให้เกิดการร่วมจัดการป่าอย่างยั่งยืน ดังที่ระบุในมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัติ ป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ว่า “มาตรา ๓

^{๒๗} กรมป่าไม้, ป่าชุมชน ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า, หน้า ๖๐.

^{๒๘} ชาญวิทย์ ชัยกันย์, “แนวคิดการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) กับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายสหรัฐอเมริกา”, วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๑): หน้า ๑๓.

^{๒๙} พัฒน์ฤมล เดชขำ, การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของป่าชุมชนกรณีศึกษา บ้านนาออก อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๙.

บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้มุ่งหมายให้บุคคลและชุมชนได้ประโยชน์จากป่าชุมชน...”^{๓๐} และที่ระบุในมาตรา ๖ ว่า “มาตรา ๖ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืนในรูปแบบของป่าชุมชน”

พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวยังได้กำหนดความหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์และแบ่งปันผลประโยชน์หลายคำ เช่น “การใช้ประโยชน์จากไม้” หมายถึง ตัด ฟัน กาน โคน ลิด เลื่อย ผ่า ถาก ทอน ขุด หรือชักลากไม้ที่มีอยู่ในป่าชุมชนหรือในป่าที่มีอยู่ในป่าชุมชนนอกจากป่าชุมชน ด้วยประการใด ๆ “ไม้ทรงคุณค่า” หมายความว่า ไม้หวงห้ามตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ และให้หมายความรวมถึงไม้อื่นใดที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไปตามลักษณะหรือชนิดที่กำหนดในกฎกระทรวง “ของป่า” หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่าชุมชน เป็นต้นว่า (๑) ฟืน ถ่านไม้ ไม้ไผ่ เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้ เมล็ด ผลไม้ ห่อไม้ ชัน และยางไม้ (๒) หญ้า อ้อ พง แขม ปรีอคา กก กระจุต กูด เห็ด และพืชอื่น (๓) ครั่ง รังผึ้ง น้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง มูลค้างคาว (๔) สัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์ปีก แมลงรวมทั้งไข่ของแมลงที่ไม่ใช่สัตว์ป่าสงวน หรือสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า (๕) ดิน หิน กรวด และทราย ที่ไม่ใช่แร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่ “ฟืน” หมายความว่า เศษไม้ ปลายไม้ หรือไม้ล้มขอนนอนไพรตามธรรมชาติ อันมีลักษณะและคุณภาพเหมาะสมที่จะใช้เป็นเชื้อเพลิงยิ่งกว่าใช้ประโยชน์อย่างอื่น “ความหลากหลายทางชีวภาพ” หมายความว่า ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทั้งมวล และให้หมายความรวมถึงความหลากหลายทางพันธุกรรม ทางชนิดพันธุ์ และทางระบบนิเวศอันเป็นถิ่นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น “ทรัพย์สินส่วนกลาง” หมายความว่า เงินและทรัพย์สินที่ได้มาเพื่อใช้ในการจัดการป่าชุมชน ไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณ เพื่อการใช้ประโยชน์ และทรัพย์สินที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันจัดทำในการจัดการป่าชุมชน”

นอกจากนี้ในพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวยังได้นิยามความหมายของกลุ่มคนที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์หรือจัดการประโยชน์จากป่าชุมชนไว้ด้วย เช่น “ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์หรือ ผลประโยชน์ร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมาย รวมทั้งช่วยเหลือหรือสนับสนุน การดำเนินการใด ๆ อันเป็นประโยชน์ร่วมกันของประชาชนในชุมชนนั้น โดยมีการรวมตัวกันอย่างต่อเนื่อง มีระบบบริหารจัดการในรูปของคณะบุคคลและมีการแสดงเจตนาแทนชุมชนได้ “สมาชิกป่าชุมชน” หมายความว่า สมาชิกของป่าชุมชนที่ได้จัดตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ “เครือข่ายป่าชุมชน” หมายความว่า การรวมตัวกันของคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนหรือสมาชิกป่าชุมชนของป่าชุมชนต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อเรียนรู้ สร้างความเข้าใจ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืนและได้มีการจัดตั้งการเป็นเครือข่ายป่าชุมชนต่อกรมป่าไม้ตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด “องค์กรภาคประชาสังคม” หมายความว่า องค์กรที่ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือองค์กรอื่นที่ไม่ได้เป็นนิติบุคคลแต่มีผลงานด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและ

^{๓๐} พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://library๒.parliament.go.th/giventake/content_nla2557/law136-290562-71.pdf (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒).

อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่องเป็นที่ประจักษ์ ทั้งนี้ โดยมีได้มีการหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน และได้มีการจัดแจงเป็นองค์กรภาคประชาสังคมต่อกรมป่าไม้ตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด”

สิ่งสำคัญที่จะทำให้แนวคิดเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์สำเร็จอย่างจริงจังได้นั้นคือการสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชน รัฐจะต้องมีการอธิบายแนวทางในการลดความเหลื่อมล้ำเพื่อสร้างสร้างแบ่งปันให้เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียมและเป็นจริง การแบ่งปันผลประโยชน์สามารถดำเนินในเชิงกฎหมายได้ ๓ ลักษณะคือ การออกกฎหมายกลางว่าด้วยการแบ่งปันผลประโยชน์ การกำหนดรูปแบบและวิธีการแบ่งปันผลประโยชน์เป็นบทบัญญัติเฉพาะไว้ในกฎหมาย และการแบ่งปันผลประโยชน์ในรูปแบบสัญญาหรือข้อตกลงชุมชน ซึ่งองค์ประกอบสำคัญเบื้องต้นของแนวคิดเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์มี ๓ ส่วนคือ รัฐ ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมที่ได้รับประโยชน์ และประชาชนส่วนน้อยที่ได้รับผลกระทบ^{๓๑}

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือ

ป่าชุมชนในภาคเหนือมีมานานพร้อม ๆ กับการก่อตั้งชุมชนในเขตป่า จนกระทั่งรัฐได้แผ่ขยายอำนาจสู่ชุมชนโดยใช้กฎหมายอ้างสิทธิครอบครองพื้นที่ป่าซึ่งชุมชนได้สืบทอดการใช้ และดูแลรักษามาหลายชั่วอายุคน ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นจึงเกิดปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนภายหลังปี ๒๕๑๕ เป็นต้นมาเมื่อป่าที่ชุมชนเคยดูแลจัดการกลายเป็น “ของหลวง” รัฐได้อนุญาตให้มีการสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั่วประเทศ บริษัทธุรกิจมากมายได้เข้าไปดำเนินการซักลากไม้ในพื้นที่ป่าอันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของชุมชน จนก่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้าง เช่น ทำให้น้ำป่าไหลบ่าพัดดินทรายทับถมที่นา ลำน้ำธรรมชาติตื้นเขินและเกิดความแห้งแล้งไปทั่ว

ความตื่นตัวของชาวบ้านสำนึกว่าป่าเป็นของชุมชนจึงกลับมาอีกครั้ง การต่อต้านการสัมปทานทำไม้ของชุมชนท้องถิ่นได้เกิดขึ้นทั่วภาคเหนือ เช่น ในอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง กิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน และบ้านนาพาน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น และได้นำไปสู่การประกาศปิดป่าสัมปทานโดยรัฐในเดือนมกราคม ๒๕๓๒

เหตุการณ์เหล่านั้นนับเป็นจุดเริ่มต้นการทวงถามถึงความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร และเรียกร้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดป่า อันเป็นทางเลือกในการรักษาป่าที่เหลืออยู่ของประเทศ ในเวลาต่อมาป่าชุมชนได้ขยายตัวอย่างกว้างขวางตามสายน้ำ เกือบทุกลุ่มน้ำในภาคเหนือจะมี “ป่าชุมชน” กระจายตามลำห้วยสายน้อย จากการสำรวจในแต่ละปีก็พบว่าป่าชุมชนเพิ่มขึ้น จากปี ๒๕๓๖ มีป่าชุมชนเพียง ๑๓๖ ป่า เพิ่มขึ้นเป็น ๔๐๐ กว่าป่าในปี ๒๕๓๙ เพิ่มขึ้นเป็น ๗๐๐ ป่าในปี ๒๕๔๒ อย่างไรก็ตามได้มีเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ป่าชุมชนตามสายน้ำเกิดความตื่นตัวมากขึ้น จากที่เคยดูแลรักษาป่าเฉพาะบ้านใครบ้านมัน ก็เริ่มมีการรวบรวมเป็นกลุ่มเพื่อผลักดันเปลี่ยนแปลงนโยบายมากขึ้น เมื่อพบว่ากฎหมายที่มีอยู่ “ไม่ศักดิ์สิทธิ์” และเอื้อประโยชน์ให้แก่นายทุน

^{๓๑} ชาญวิทย์ ชัยกันย์, “แนวคิดการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) กับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายสหรัฐอเมริกา”, หน้า ๒๗.

๒.๓.๑ จุดเริ่มต้นขบวนการการป่าชุมชนภาคเหนือ

การสัมปทานทำไม้อย่างกว้างขวางทำให้พื้นที่ป่าหลายแห่งเสื่อมโทรม กฎหมายยังเปิดโอกาสให้เอกชนสามารถเข้าไปเช่าทำประโยชน์ในป่าสงวนเสื่อมโทรมได้ ทั้งเพื่อการท่องเที่ยว ทหารีสอร์ท ที่พัก หรือปลูกสวนในป่า แต่ป่าหลายแห่งที่รัฐอนุญาตให้เอกชนเช่าเป็นผืนป่าเดียวกันกับที่ชุมชนท้องถิ่นได้ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อยู่ก่อนแล้ว การเปิดให้เช่าพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นอีกระลอกหนึ่ง ในช่วงปี ๒๕๒๕-๒๕๓๕ ความขัดแย้งกรณีการเช่าพื้นที่ป่าระหว่างชาวบ้านกับนายทุนที่กลายเป็นชาวศรีโครมไปทั่วประเทศในช่วงนั้น คือกรณีการเช่าพื้นที่ป่าห้วยแก้วในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ฮ่องสอน อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในปี ๒๕๓๒ เมื่อภรรยา สส.ชื่อดังในขณะนั้นได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ให้เช่าพื้นที่ป่า จำนวน ๒๓๕ ไร่เพื่อปลูกสวนป่า การเช่าป่าดังกล่าวแม้ว่าจะดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ผืนป่าดังกล่าวชุมชนได้ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์สืบเนื่องกันมานับร้อยปี ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันคัดค้านร้องเรียนไปตามหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับสภาตำบล นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด ไปจนถึงระดับรัฐมนตรี การเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาร่วม ๑ ปี ทั้งการร้องเรียน การชุมนุมและการเจรจา จนกระทั่งในวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๓๒ นายไพโรจน์ สุวรรณภากร อธิบดีกรมป่าไม้ในขณะนั้น ได้เดินทางเข้าไปพบชาวบ้านในพื้นที่ และได้แถลงข่าวว่าจะเพิกถอนการเช่าป่า และมอบป่าผืนนั้นให้แก่ชาวบ้านจัดการในรูปแบบของป่าชุมชนเป็นแห่งแรกของประเทศไทย กรณีการเช่าป่าห้วยแก้วเป็นตัวอย่างสำคัญต่อเนื่องจากกรณีการคัดค้านสัมปทานป่า ที่ทำให้ชาวบ้านภาคเหนือตระหนักว่าหากชุมชนไม่มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรตามกฎหมาย กรมป่าไม้ก็ปล่อยให้บุคคลให้บุคคลภายนอกเข้ามาบุกรุกทำลายป่าอยู่เรื่อยไป เหตุการณ์ในครั้งนี้จึงเป็นที่มาของขบวนการในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

ชุมชนในภาคเหนือตื่นตัวเรียกร้องกฎหมายป่าชุมชนหลายครั้ง ในช่วงที่กรมป่าไม้มีการประกาศเขตป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในปี ๒๕๓๗ ได้มีการโยกย้ายชุมชนที่อยู่ในเขตอนุรักษ์มาอยู่ในพื้นที่รอบนอกซึ่งแห้งแล้ง ไร่ที่ทำกิน ทำให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตป่าเกิดความตื่นตัว และมีการรวมตัวเป็นเครือข่ายป่าชุมชนระดับภาคที่มีสมาชิกเครือข่ายเป็นจำนวนมากถึง ๑๐๐ กว่าชุมชน มีชื่อเรียกว่า “เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรรมภาคเหนือ” (คกน.) ที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อให้รัฐรับรองสิทธิของชุมชนในเขตป่า พร้อมกับการผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย และนโยบายมาโดยตลอดในรัฐบาลหลายยุคสมัย ขบวนการเรียกร้อง “กฎหมายป่าชุมชน” ต้องใช้ระยะเวลายาวนาน จนถึงวันนี้ ๑๒ ปี ผ่านไปกฎหมายป่าชุมชนก็ไม่มีท่าทีจะคลอดออกมาได้ เพราะมีความคิดที่แตกต่างที่แตกต่างในการร่างกฎหมายดังที่กล่าวมา แต่อย่างไรก็ตามขบวนการต่อสู้เพื่อให้ได้กฎหมายป่าชุมชนฉบับที่ประชาชนต้องการก็ทำให้ขบวนการป่าชุมชนของชาวบ้านเติบโตทางความคิดมากขึ้น และทำให้มีการเกี่ยวกันเป็นขบวนการระดับภาคในนาม “สมัชชาป่าชุมชน” ในเวลาต่อมา

ทั้งนี้ เครือข่ายป่าชุมชนที่มีการรวมตัวกันตามสายน้ำต่าง ๆ ได้มีเวทีใหญ่ร่วมกันเป็นครั้งแรกในปี ๒๕๓๖ เป็นการรวมตัวครั้งสำคัญที่แสดงตัวตนชุมชนรักษาป่า ทำให้คนภายนอกรับรู้การดำรงอยู่ของชุมชน และเข้าใจว่ามีข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการป่าตามแบบของรัฐเท่านั้น ในความจริงผืนป่าที่หลงเหลืออยู่ เป็นเพราะมี “ชุมชนเล็ก ๆ รายรอบป่า” ด้วยในความเป็นจริงยังมีแนวทางการป่าที่หลากหลายรูปแบบวิธีการ ในการเป็นจริงยังมีภูมิปัญญา และยังคงความร่วมมืออันหลากหลายใน

ท้องถิ่น เป็นที่น่าสนใจว่าเวทีสมัชชาป่าชุมชน ได้กลายเป็นเวทีสำคัญที่ทำให้เครือข่ายชาวบ้านได้มีโอกาสดูแลเปลี่ยนแปลงประสบการณ์การจัดการป่าระหว่างกัน เรียนรู้ประสบการณ์ในต่างประเทศ และยังเป็นเวทีสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้การผลักดันเปลี่ยนแปลงนโยบาย แม้ว่าผลการผลักดันเปลี่ยนแปลงนโยบายจะทำได้อย่างยากลำบากก็ตาม แต่การขยายตัวของเครือข่ายที่เพิ่มขึ้น ๆ ขึ้นทุกปี เป็นนิมิตอันดีของขบวนการป่าชุมชน ซึ่งจะทำให้สังคมยอมรับได้ว่าแม้ว่ากฎหมาย นโยบายจะไม่เปลี่ยน แม้ว่ารัฐจะไม่ยอมรับการดำรงอยู่ของ “ป่าชุมชน” แบบชาวบ้าน แต่ชุมชนก็ยังคงทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเพื่อคนทั้งโลกอยู่เช่นเดิม^{๓๒}

กล่าวโดยสรุป ป่าชุมชนเป็นป่าที่มีการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยคนในชุมชน มีการทำกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนทั้งที่เป็นความเชื่อ จารีตประเพณี และกิจกรรมที่เป็นความรู้สมัยใหม่ เพื่อกระตุ้นและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน นอกจากการจัดการในแต่ละชุมชนแล้ว ได้มีการรวมเป็นเครือข่ายของป่าชุมชนทั้งในระดับตำบลไปถึงระดับประเทศ และทำให้เครือข่ายชาวบ้านได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการป่าระหว่างกัน เรียนรู้ประสบการณ์ รวมทั้งเรียนรู้การผลักดันนโยบายป่าชุมชนฉบับประชาชน อันแสดงออกให้เห็นถึงสิทธิชุมชนในการที่จะดูรักษาควบคุมไปกับใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่มีความเท่าเทียมกัน

๒.๔ แนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๔.๑ แนวคิดทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

พระพุทธศาสนาได้มองธรรมชาติในหลายแง่มุม ซึ่งล้วนแต่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในการอยู่ร่วมกันในสังคมส่วนรวมอย่างมีความสุข แนวคิดทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์นั้น เราจะพบว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดที่เอื้ออาทรต่อธรรมชาติ โดยถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติหรือต้นไม้ถูกทำลาย มนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ย่อมได้รับผลกระทบอย่างแน่นอน ต้นไม้และป่าไม้ถือได้ว่าเป็นหัวใจของสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญ ต่อการดำรงชีพของมนุษย์

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวว่าพระพุทธศาสนาองธรรมชาติ ๓ ประการ คือ มองเห็นธรรมชาติเป็นสิ่งมีบุญ ชื่นชมความงาม มีความสุขกับธรรมชาติ เห็นพืชพันธุ์ มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมกฎของธรรมชาติอันเดียวกันกับตน จะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน และมองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูล ต่อการพัฒนาตนของมนุษย์ทำที่เหล่านี้จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อม พลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ ที่จะพิชิต ช่มเหง รังแก เอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูล และอยู่ร่วมกันด้วยดี^{๓๓} นอกจากนี้ ท่านยังได้กล่าวเสริมถึงการมองธรรมชาติของพระพุทธศาสนาว่าหลักธรรมในทางพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพึ่งพาอาศัยกัน ความรู้สึกที่ติงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อพืช และสัตว์ทั้งหลาย

^{๓๒} กฤษฎา บุญชัย, “ป่าชุมชน บนพื้นที่ความรู้ และความจริง”, ขบวนการป่าชุมชน ทวงสิทธิรักษาป่า, ๒๕๔๓.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๗-๑๙๘.

ความรู้สึกที่ดีงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ซึ่งความกตัญญูนี้ ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ท่านให้มีแม่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย มีคาถาพุทธศาสนา สุภาสิตบทหนึ่งที่ย้ายย่อ ๆ ในพระไตรปิฎกสอนให้รู้คุณแม่แต่พืช มีใจความว่า “บุคคลพึงนั่งหรือนอน ใต้ร่มต้นไม้ใด ไม่พึงหกรานกิ่งต้นไม้ นั้น เพราะว่าเป็นคนประทุษร้ายมิตรเป็นคนชั่ว”^{๓๔}

พระพุทธศาสนาสอนให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์ และเป็นปัจจัย อย่างหนึ่งของความสุข ทำให้เรามีความสุขในการอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ คตินี้จะทำให้มนุษย์ อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข นอกจากนั้นธรรมชาติก็เป็นส่วนประกอบหรือเป็นปัจจัยในการ ฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์ด้วย หมายความว่าพระพุทธศาสนาเอาธรรมชาติแวดล้อมมาใช้เป็น องค์กรประกอบอย่างหนึ่งในการศึกษา คือในการที่จะพัฒนาคนให้มีจิตใจเจริญองงาม คนเราถ้ามอง ธรรมชาติอย่างถูกต้อง ก็จะได้รู้จักธรรมชาติ ธรรมชาติยังช่วยขัดเกลาและสร้างเสริมคุณภาพของจิตใจ ได้เริ่มตั้งแต่เป็นเครื่องชักจูงจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบ โน้มไปสู่ความมีเมตตา และความรู้สึกประณีต อ่อนโยน ตลอดจนช่วยให้เกิดสมาธิ

นอกจากนั้นแล้วเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สงบ ปราศจากเสียงรบกวน และกิจกรรมที่ วุ่นวาย ท่านเรียกว่า กายวิเวก คือ ความสงบทางด้านกาย โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่า ในร่มไม้หมู่ไม้ที่มี ความสงบมีแต่ธรรมชาติ ก็จะช่วยชักนำจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบด้วย เมื่อจิตใจรู้สึกมีความสงบ มีความอึดใจ มีความสดชื่นโน้มโน้มไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิดจิตวิเวก คือ ความสงบทางจิตตามมา เมื่อจิตใจสงบสงัดไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจเข้ามารบกวนแล้ว สมาธิก็จะอยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝน พัฒนาอย่าง ๆ ขึ้นไปอีก คือ เอาจิตที่พร้อมดีอย่างนั้นแล้วไปใช้งานในการพิจารณาให้เกิดปัญญา เห็นความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย จึงทำให้จิตใจเป็นอิสระ ที่เรียกว่า อุปวิเวก คือทำให้เกิดความสงบ จากกิเลสต่อไปในที่สุด^{๓๕}

พระพุทธเจ้ากับปาอุบัติขึ้นและมีความเป็นอยู่ผูกพันกันมาโดยตลอด ป่าไม้เป็น สิ่งแวดล้อมที่ดีและเกื้อกูลต่อการบำเพ็ญเพียรขัดเกลากิเลส เพื่อการบรรลุคุณธรรมชั้นสูง พระพุทธเจ้าจึงได้บัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับต้นไม้ เกิดจากมูลเหตุและหลักการอันประมวลได้ ดังนี้

๑. หลักการเรื่องต้นไม้มีชีวิต^{๓๖} โดยเราเชื่อว่าต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิต สามารถรับรู้ต่อสิ่ง สัมผัสได้ จะเห็นได้จากเมื่อเราเอามือสัมผัสกับต้นไม้ยราบ ต้นไม้ยราบจะหุบใบทันที หมายความว่าต้นไม้ ยราบมีชีวิต และนอกจากนี้เมื่อเราปลุกต้นไม้ในที่ร่ม ลำต้นหรือกิ่งของต้นไม้จะเอนเอียงเพื่อนำ ตัวเอง ไปหาแสงแดดหรือนำแสงแดดมาใช้ในการปรุงอาหารเพื่อเลี้ยงลำต้น พฤติกรรมของต้นไม้ ใน การเอนเอียงดังกล่าว ย่อมแสดงถึงการดิ้นรนไปหาเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตเพื่อความอยู่รอด การดิ้นรน แสดงให้เห็นว่าต้นไม้มีชีวิต ฉะนั้นการตัดต้นไม้จึงเป็นบาป ถือเป็นการทำลายชีวิตต้นไม้ ก่อนถึง อายุขัย เราไม่ควรตัดต้นไม้ หรือใช้สิ่งของบางอย่างจากการโค่นต้นไม้ ถือว่าเป็นการเบียดเบียน สิ่งมีชีวิตจึงเป็นบาป ซึ่งถ้าพระสงฆ์ตัดต้นไม้เป็นการผิดพระวินัยถึงขั้นอาบัติปาจิตตีย์

^{๓๔} ชู.ชา.ปญญาส. (ไทย) ๒๘/๑๕๓/๒๙.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๓๖} พระพร รัตนสุวรรณ, พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๖), หน้า ๗-๑๑.

๒. หลักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามความจำเป็น^{๓๗} มนุษย์ทุกคนจำเป็นพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำเนินชีวิต โดยพุทธศาสนาสอนให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติภายใต้ขอบเขตที่พอดีพอเหมาะแก่ตนเพื่อให้ร่างกายอยู่ได้ โดยไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยหรือล้างผลาญธรรมชาติ เพื่อจะได้มีธรรมชาติไว้ใช้สอย และสามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในอนาคต ในปัจจุบันจะเห็นว่าการตัดไม้ทำลายป่าและการครอบครองพื้นที่ป่าอย่างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวจนเกิดความทุกข์แก่มนุษย์ในชาติ ทำให้ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลอากาศร้อน ฉะนั้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามความจำเป็นนั้น จะต้องมีปัญญากำกับการใช้ทรัพยากร

๓. หลักการไม่ฝ่าฝืนกฎประเพณีความเชื่อของประชาชนโดยไม่จำเป็น ต้นไม้ในป่าเราถือว่ามีรุกขเทวดาอยู่ประจำต้นไม้ใหญ่ ๆ เราเรียกว่าต้นไม้เจ้าป่า คนไทยเราก็นับถือรุกขเทวดากลับพวกเจ้าป่ากลับพวกรุกขเทวดาเหล่านี้ ก็ไม่กล้าไปตัดไปทำลายต้นไม้ใหญ่ ๆ เพราะกลัวท่านจะลงโทษ ใครไปตัดทำลาย ก็เกิดภัยพิบัติตามมามากมาย ถ้าจะมีการตัดจะต้องมีการเซ่นสรวงด้วยข้าวปลาอาหารมากมาย เพื่อเป็นการบอกกล่าวก่อนจะลงมือตัด ความเชื่อเหล่านี้ก็มีกันตลอดมาอย่างยาวนานอย่างปัจจุบัน เวลานี้จะให้ชาวบ้านยอมรับไม่ตัดต้นไม้ พระสงฆ์ก็ใช้วิธีการเอาจีวรของท่านไปผูกไว้ที่ต้นไม้ต้นนั้น เพื่อป้องกันการตัดและทำลายต้นไม้จากประชาชน ดังนั้น การตัดต้นไม้ทำลายป่าจึงเป็นการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว กล่าวคือ การตัดต้นไม้จะส่งผลกระทบต่อนก แมลง สัตว์ป่า นางไม้ และรุกขเทวดาที่ประจำอยู่ตามต้นไม้^{๓๘}

๔. การไม่ฝ่าฝืนกฎธรรมชาติ หลักธรรมที่พระพุทธองค์สอนให้มนุษย์เคารพในกฎของธรรมชาติ โดยมองว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนเป็นไปตามธรรมชาติและเป็นไปตามเหตุปัจจัย สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีความสัมพันธ์ต้องอาศัยเป็นปัจจัยเท่ากัน ต้นไม้ให้คุณแก่มนุษย์ไม่ว่าทางตรงอ้อมได้แก่ ไม้และผลผลิตป่าไม้ ส่วนทางอ้อมต้นไม้มีอิทธิพลแก่ลม อากาศ และสิ่งแวดล้อมของโลก จะเห็นว่าป่าไม้ให้คุณแก่มนุษย์อย่างมหาศาล มนุษย์จึงไม่ควรไปทำลายต้นไม้ เพื่อนำไม้มาตอบสนองความต้องการของตนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งนี้เกิดจากความเห็นแก่ตัว ความอยากได้ ขาดเหตุผลในการเอาประโยชน์จากธรรมชาติ ทำให้เกิดความเดือดร้อนจากการที่มนุษย์แย่งชิงกันครอบครอง และผลาญธรรมชาติ จากการล้างผลาญธรรมชาติดังกล่าว ก่อให้เกิดความเดือดร้อนในสังคมและเกิดความหายนะด้านสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น มนุษย์ควรมีคุณธรรมในด้านการมีชีวิตด้วยปัญญาโดยไม่ฝ่าฝืนกฎของธรรมชาติ^{๓๙}

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนาให้ทัศนะว่า สรรพสิ่งมีความเป็นอยู่ขึ้นอยู่กับกันและกัน ตามที่ปรากฏ ในหลักปฏิจสุมุปาบท เป็นการชี้ให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล กระบวนการเกิดขึ้นมีบทบาทสำคัญอย่างไรต่อธรรมชาติ กล่าวคือปรากฏการณ์ทั้งหลายในธรรมชาติหรือกระบวนการ ทางธรรมชาตินั้นไม่มีอะไรที่ขัดแย้งกัน จุดนี้เป็นจุดที่สำคัญและเหมาะสมกับสภาพที่เป็น

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗๓๓, ๗๔๗.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, หน้า ๑๖-๑๗.

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๖๒-๖๓, ๑๖๐-๑๖๗, ๒๓๕-๒๓๖.

จริงเพราะนั่นหมายความว่า เราสามารถควบคุมสภาพการณ์ทางธรรมชาติได้ โดยการสร้างสภาพเหตุที่เหมาะสมกับสภาพผลทางธรรมชาติที่เรามุ่งหวัง และหลีกเลี่ยงกระทำอันจะนำไปสู่ผลเสีย

หลักไตรสิกขากับการแก้ไขปัญหาลี้กแวตล้อม คำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบ่อย และมีพุทธพจน์แสดงต่อเนื่องกันของกระบวนการศึกษาฝึกอบรมที่เรียกว่า “ไตรสิกขา” คือ (๑) อธิศีลสิกขา การฝึกศึกษาทางด้านความประพฤติทาง กาย วาจา และอาชีพ ให้สุจริตและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญ (๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกศึกษาในด้านปัญญาให้สูงขึ้นไป สิกขาทั้งสามนี้ ถือเป็นหลักเบื้องต้นแห่งการเรียนรู้สรรพสิ่งต่าง ๆ ให้ถ่องแท้และเข้าใจ ซึ่งต่างก็มีความสัมพันธ์กัน เกี่ยวข้องกัน ยากที่จะแยกออกจากกันได้ ต้องอาศัยและเกื้อกูลกันเป็นลำดับ ศีลจะไปช่วยอบรมสมาธิ สมาธิก็อบรมปัญญา ปัญญาที่สมาธิอบรมดีแล้วได้ได้อบรมจิต เป็นเครื่องพัฒนาจิตใจให้สูงสุดได้ ในการนำหลักไตรสิกขามาแก้ไขปัญหาลี้กแวตล้อมนั้น เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน (ไตรสิกขา) คือ

(๑) ศีล (Social Development) เป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาเป็นการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์เพื่อไม่ให้มีการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น มีวินัยประกอบอาชีพที่สุจริต มีความปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูลและสร้างสรรค์ อันเป็นต้นเหตุที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ ไว้เพื่อแก้ไขสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วและป้องกันไม่ให้เกิดสิ่งที่จะเป็นความผิด จากพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ชี้ให้เห็นว่ามุ่งให้พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติต่อ ตนเองและผู้อื่นด้วยความถูกต้อง ไม่ให้ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งมนุษย์และสัตว์ตลอดถึงธรรมชาติ ไม่กระทำความชั่วโดยประการต่าง ๆ มีความเป็นอยู่ที่พอดี มีเมตตาธรรมเป็นหลัก ส่วนพระธรรมคำสอนที่ให้ฆราวาสทั่วไปได้ประพฤติปฏิบัติ ได้แก่ ศีล ๕ หรือเบญจศีล หรือสิกขาบท ๕ ใน พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ได้กล่าวถึงโทษของการไม่รักษาศีลและอานิสงส์ของการมีศีลสรุปความว่า บุคคลผู้ทศศีล ย่อมถึงความเสื่อมจากโภคทรัพย์ เป็นที่ติฉินินทา ไม่มีผู้ใดอยากคบค้า สมาคมด้วย เป็นผู้มีความหลงไปในทางที่ชั่ว และเมื่อตายแล้วย่อมตกนรก เป็นต้น ส่วนอานิสงส์ของผู้ที่รักษาศีลนั้น ย่อมมีโภคทรัพย์อันมาก ไม่ลำบากในการเลี้ยงชีพ มีกิตติศัพท์ชื่อเสียงขจรขยายไปไกลเข้าสมาคมได้อย่างไม่เก้อเขิน เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม และเมื่อตายแล้วย่อมไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เป็นต้น

(๒) สมาธิ (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี (ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น) ได้แก่ การมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา เอื้ออาทร มีความเคารพ ความอ่อนน้อม มีความกตัญญูรู้คุณ ด้านสมรรถภาพจิตได้แก่ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มั่นคง เพียรพยายาม อุตสาหะ มีความรับผิดชอบ มีสติและสมาธิ ส่วนสุขภาพจิตที่ดี ได้แก่ การมีจิตใจร่าเริง แจ่มใส เบิกบานสดชื่น อิ่มเอิบ ผ่องใส และยังสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจอีกด้วย

(๓) ปัญญา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญา ได้แก่ การรู้จักคิด รู้จักไตร่ตรอง รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ พินิจพิเคราะห์ มีวิสัยทัศน์ และทัศนคติที่ดี ใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาลี้กแวตล้อมต่าง ๆ ได้ดี สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ไม่มีอคติ ปราศจากการครอบงำ

ของกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง ใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตในท่ามกลางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้องกลมกลืนเกิดสันติสุขอย่างแท้จริง

ดังนั้น การนำหลักไตรสิกขามาแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม จึงหมายถึงกระบวนการปฏิบัติ หรือกระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน คือ ๑) ศีล เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของชุมชน เพื่อวางกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนได้ปฏิบัติอย่างพอเหมาะพอควร ๒) สมาธิ เป็นการรักษา สภาพของป่าชุมชนและมุ่งมั่นจดจ่อในการแก้ปัญหาทรัพยากรของชุมชน และ ๓) ปัญญา เป็นการคิด ตรองหาเหตุและมีการวางแผนการดำเนินการอย่างมีระบบด้วยการประสานความร่วมมือระหว่าง ภาครัฐและเอกชน พร้อมทั้งประมวล สรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม

๒.๔.๒ วิธีการทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ประชาชนมักจะประยุกต์ศาสนาพิธีในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ดังต่อไปนี้

(๑) การบวชป่าหรือบวชต้นไม้ เป็นพิธีกรรมที่คิดริเริ่มขึ้นมาใหม่ ไม่มีในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นกุศโลบาย หรืออุบายอันชาญฉลาด ที่นำมาปรับประยุกต์ใช้กับการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ขณะที่ผืนป่าลดจำนวนลง การทำลายอย่างต่อเนื่อง “การบวชป่า” จึงมีคุณค่าในการเยียวยารักษาระบบนิเวศ ผืนป่าที่เหลืออยู่ได้รับการคุ้มครองและดูแลจากชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าดูแลรักษาป่า ประกาศตนเป็นเจ้าของร่วมกัน “บวช” แปลว่า การเว้น การบวชคน คือ การเว้นจากการทำความชั่ว ละทิ้งกิเลส อบายมุขทั้งปวง ดังนั้นการบวชป่า จึงหมายถึง การละเว้นการตัดไม้ทำลายป่า เพราะเมื่อความเชื่อ ศรัทธายังมีคุณค่าและความหมายของผู้คน พิธีการบวชป่าจึงเกิดผลดีต่อชุมชนเพราะหากชุมชนมีความเดือดร้อน มีปัญหา พระสงฆ์และผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นผู้เรียกขวัญและเป็นกำลังใจ

การบวชป่า จึงเป็นเครื่องมือ ในการเชื่อมร้อยคนทุกฝ่าย ให้มาอยู่ร่วมกัน เกิดความร่วมมือ ช่วยเหลือเกื้อกูล การบวชป่าจึงไม่ใช่เพียงการนำเอาผ้าเหลืองไปผูกมัดต้นไม้เท่านั้น แต่ผ้าเหลืองเป็นสัญลักษณ์ของคุณค่าสูงถึงพระรัตนตรัย อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน พระรัตนตรัยนั้น เป็นสิ่งที่ชาวพุทธถือว่าทรงคุณค่าสูงสุด ความยำเกรงต่อพระพุทธรูปและความกลัวต่อภูตผี มีผลต่อการฟื้นฟูป่า ไม่มีผู้ใดเข้าไปรุกกล้า ดังนั้นป่าจึงมีโอกาสได้รับการฟื้นฟูสู่ความสมดุล กิจกรรมการบวชป่าจึงได้รับความนิยมและนำไปสู่การขยายผลในระดับกว้าง นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความเชื่อมโยงและเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาป่า เป็นสัญญาใจของชุมชนในการร่วมกันคุ้มครองป่า โดยอาศัยการใช้มิติทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับกระบวนการทางสังคม เป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย^{๔๐}

กล่าวได้ว่า การบวชป่าเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความผูกพันและพึ่งพาอาศัยระหว่างคน ต้นไม้ และสัตว์ป่า และส่งผลต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศ คือ ๑) เป็นการเพิ่มอาหารให้ชุมชน ป่ามีความสำคัญต่อชุมชนทางด้านปัจจัยพื้นฐาน เช่น อาหาร ยา แหล่งน้ำสำหรับการบริโภคและการเกษตร หากชุมชนมีการดูแลรักษา ฐานแห่งการดำรงชีวิตก็จะคงอยู่และพอเพียงสำหรับหล่อเลี้ยงชุมชน ๒) การปกป้องถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การสูญเสียพันธุ์ของสัตว์ป่า ที่มีสาเหตุมาจากการลดลง

^{๔๐} บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ: การจัดการป่าและน้ำเชิงวัฒนธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.ldm.in.th/cases/5407>. (๑ มีนาคม ๒๕๖๓).

ของพื้นที่ป่าและการสูญเสียพันธุ์พืชซึ่งเป็นอาหารของสัตว์ป่า จึงทำให้สัตว์ป่าหลายชนิดสูญพันธุ์ไป การบวชป่า จึงเป็นการคืนพื้นที่ที่อยู่อาศัยของมวลสัตว์น้อยใหญ่ให้กลับมาดังเดิม ๓) การรักษาพันธุ์ไม้พื้นบ้าน พันธุ์ไม้ท้องถิ่นหลายชนิดที่มีคุณค่าทางปัจจัยพื้นฐานของชุมชน ที่มีคุณค่าทางยา เครื่องนุ่งห่ม (สีธรรมชาติ) และทางเศรษฐกิจ หลายชนิดที่ได้สูญพันธุ์ไปจากท้องถิ่น ดังนั้นการบวชป่า ซึ่งเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะรักษาพรรณไม่วัยซึ่งเป็นไม้ท้องถิ่นและสามารถแพร่พันธุ์ได้เองตามธรรมชาติ และ ๔) เป็นการถ่ายทอดจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สู่คนรุ่นใหม่ เป็นโอกาสที่สมาชิกในชุมชนทุกวัยได้มีโอกาสร่วมมือ ร่วมใจกันประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ เป็นการต่อยอดความเชื่อและสำนึกต่อการอนุรักษ์ร่วมกัน

(๒) การสืบชะตาแม่น้ำ เกิดขึ้นจากคนในชุมชนเห็นความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำที่มีความตื้นเขิน น้ำแห้งขอดเหมือนชีวิตกำลังจะจบสิ้นลง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว คนในชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันจนพบสาเหตุสำคัญอันเป็นผลจากการทำลายป่ามากขึ้นทั้งคนในและนอกชุมชน ดังนั้นการต่อชีวิตให้แม่น้ำยืนยาว จึงเป็นวิธีการของชุมชนที่ร่วมพลังสร้างสำนึกให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญและตระหนักต่อคุณค่าของแม่น้ำ เชื่อมโยงสู่การดูแลรักษาป่าต้นน้ำและต่อชีวิตคนให้ยืนยาว โดยใช้การสืบชะตาแม่น้ำ และเชื่อมโยงหน่วยงานราชการท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง คนภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมรักษาป่ารักษาน้ำ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นปัญหาและหาทางแก้ไขปัญหาดูด้วยกัน

การสืบชะตาน้ำโดยส่วนใหญ่จะทำในกลุ่มคนเมืองที่ตัดแปลงจากการสืบชะตาคนเพื่อการต่อชีวิตให้ยืนยาว เกิดขึ้นจากการผลักดันของพระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่หรือผู้อาวุโสที่ แต่ละชุมชนจะกำหนดระยะเวลาไม่เหมือนกัน เครื่องเซ่นไหว้และอุปกรณ์การสืบชะตา เช่น มีไม้มงคล ๙ อย่าง หน่อกล้วย หน่อมะพร้าว เทียนขี้ผึ้ง เป็นต้น การประกอบพิธีกรรมจะใช้พิธีทางสงฆ์โดยเชิญพระสงฆ์มาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม^{๔๑}

พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ มีคุณค่าและความหมายต่อชาวบ้านหลายประการ ประการแรก เมื่อชาวบ้านและชุมชนเดือดร้อน พระสงฆ์และผู้อาวุโสจะช่วยกันแก้ปัญหาโดยอาศัยการประยুক্তประเพณีพื้นบ้านและประเพณีพุทธศาสนา ประการที่สอง พิธีกรรมนี้สามารถเรียกขวัญและให้กำลังใจชาวบ้านกลับคืนมา ประการที่สาม พิธีกรรมนี้ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในหมู่คณะ ประการสุดท้าย พิธีกรรมนี้ก่อให้เกิดความเลื่อมใส เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน โดยเฉพาะผีบ้านผู้ดูแลรักษาหมู่บ้าน เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแม่น้ำ^{๔๒}

(๓) พิธีฟังธรรมปลาช่อน เป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นของล้านนา ซึ่งมีการสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ชาวบ้านทางภาคเหนือในบางชุมชนได้ร่วมกันจัดขึ้นทุกปี ในวันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๙ (เดือนทางภาคเหนือ) เพื่อ"ขอฝน" บูชาผีขุนน้ำหรือบูชาสายน้ำที่ได้ประทานความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์มาให้กับชุมชนตลอดทั้งปี

ประเพณีฟังธรรมปลาช่อน ถือเป็นพิธีกรรมขอฝนตามความเชื่อของชาวล้านนา สิ่งที่นิยมปฏิบัติคือ สวดพระปริตร คาทาขอฝนและคาถาหมาเมฆ ตามด้วยการแสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง "พญาปลาช่อน" หรือชื่อเต็มคือ "มัจฉาพญาปลาช่อน" ซึ่งเป็นหัวใจของงานพระธรรมเทศนาดังกล่าวเป็นคัมภีร์ประเภทชาดก เนื้อเรื่องผูกขึ้นโดยมีพญาปลาช่อนเป็นตัวละครเอกบำเพ็ญสังคห

^{๔๑} สมร สังฆะสร, คนอยู่ป่า, หน้า ๓๒-๓๖.

^{๔๒} ธารา บัวคำศรี, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑, หน้า ๓๑๖.

วัตถุประสงค์สามารถช่วยเหลือบริวารให้รอดพ้นจากภัยแล้งได้สำเร็จ พิธีจะประกอบด้วยกิจกรรม โดยสังเขป คือ หาสถานที่ที่เหมาะสม เช่น บริเวณต้นน้ำ ลำธารใหญ่ หรือแม่น้ำที่อยู่ทิศตะวันออก หรือทิศเหนือของหมู่บ้าน ขุดสระจำลองขึ้นโดยให้กลางสระเป็นเกาะสำหรับประกอบพิธี รอบ ๆ สระ มีการขั้ตราขั้วประดับธงทิว พร้อมต้นกล้วย อ้อย ช่า ตรีไคร้ ใบขิง แกะรูปสัตว์ปีก คือ กา นก กระยาง เหยี่ยว และแร้ง เกาะจับตามกิ่งไม้โดยให้กาอยู่ทิศตะวันออก นกกระยางอยู่ทิศใต้ เหยี่ยว เกาะทิศตะวันตกและแร้งจับกิ่งไม้ทิศเหนือ จัดหาปลาช่อนตัวใหญ่ไว้สองตัว พร้อมสัตว์น้ำนานา อาทิ กุ้ง ปู หอย ไข่จำนวนหนึ่ง เมื่อถึงวันงาน พระสงฆ์จะเจริญพุทธมนต์บนเกาะกลางสระ จากนั้นพระเถระรูปใดรูปหนึ่ง อ่านคัมภีร์พญาปลาช่อน พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์แล้วปล่อยปลาช่อน และสัตว์น้ำท่ามกลางเสียงฆ้องกลองประโคมไปทั่วอาณาบริเวณ ด้านรายละเอียดของพิธี แต่ละถิ่นอาจมีข้อปฏิบัติแปลกแยกออกไป บางแห่งมีการเชิญพระอุปัชฌาย์ บูชาพระปี่ชุนเทวบุตรหรือสรองน้ำพระพุทธรูป ผนแสนห้า เป็นต้น คัมภีร์พญาปลาช่อน เป็นคัมภีร์โบราณ จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ปกติเก็บรักษาไว้ในหีบพระธรรมปีใดเมื่อจะประกอบพิธีขอฝน คัมภีร์ดังกล่าวจะถูกนำมาอ่านในพิธีเสมอมา ^{๔๓}

๒.๔.๓ ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๑) แนวคิดและหลักการของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถหรือระบบของความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมจากประสบการณ์ที่มีคุณค่าของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต การจัดการและการปรับตัวให้เหมาะแก่การเปลี่ยนแปลงของบริบทของสังคมเป็นความรู้ที่สร้างสรรค์เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป โดยได้รับการถ่ายทอดส่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

อเนก นาคะบุตร^{๔๔} กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบมีลักษณะ ดังนี้ ๑) มีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้ออำนวยขึ้นและเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่นและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ ๒) ความรู้ ภูมิปัญญาและระบบคุณค่าต่าง ๆ ได้รับการประยุกต์และสืบสานอย่างต่อเนื่อง โดยสมาชิกของชุมชน ด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปลักษณะ ผ่านประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคล และการปฏิบัติซ้ำมีการเลือกสรรและผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามาจากภายนอก และ ๓) ผู้นำ ปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน เครือข่ายของกลุ่มบุคคลและองค์กรชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีบทบาทในการพัฒนาการพิทักษ์ปกป้องชุมชนและขยายแนวร่วมในการพัฒนาชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม เป็นแกนหลักหรือกระบวนการที่คนในการมองชีวิต

^{๔๓} อักขณิซ ศรีดารัตน์, ประเพณีฟังธรรมปลาช่อน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/491513>. (๑ มีนาคม ๒๕๖๓).

^{๔๔} อเนก นาคะบุตร, ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา: คนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๘๒-๘๓.

เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา มีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีบูรณาการสูง มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง และเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกได้ ๒ ลักษณะ คือ ๑) คติความเชื่อ อันเป็นลักษณะนามธรรม ได้แก่ ความคิดความเชื่อในรูปของศาสนาการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้นที่ทุกคนในสังคมนั้นยอมรับและถือปฏิบัติต่อ ๆ กันมา และ ๒) วัตถุและประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ การเล่าเรียน เช่น การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา เป็นต้น จะเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านที่สั่งสมกันมาแต่อดีตและได้มีการพัฒนาสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสถาบันทางสังคม การดำเนินชีวิตและความอยู่รอดของผู้คนในท้องถิ่น

นอกจากนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังสามารถแบ่งแยกเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นออกได้เป็น ๔ ระดับ ดังนี้

(๑) องค์ความรู้ในเรื่องของอาหารและยา ความรู้ที่เป็นพื้นฐานเริ่มต้นอันเป็นรากฐานของแห่งชีวิตอยู่ของมนุษย์ จนอาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้เชิงเทคนิคที่เกี่ยวกับอาหารและยา เช่น พืช ผัก หรือสัตว์ชนิดใดสามารถกินได้อะไรกินไม่ได้ และรู้ว่าแต่ละชนิดมีคุณและโทษอย่างไร ควรเลือกกินส่วนใดของพืชผัก พืชผักบ้านบางชนิดอาจใช้เป็นทั้งอาหารและยา องค์ความรู้ต่าง ๆ มักจะได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง หรืออาจอยู่ในระเบียบแบบแผน ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปราภฏการณ์เหนือธรรมชาติ มีผลให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวโดยการประกอบพิธีกรรมผ่านบุคคลที่มีความสามารถหรือมีลักษณะพิเศษ เช่น หมอสมุนไพร พ่อมดหมอผี คนทรง หัวหน้าเผ่า เป็นผู้รักษาอาการเจ็บป่วยด้วยการใช้สมุนไพรและใช้คาถาอาคมร่วมกัน

(๒) องค์ความรู้ในเรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร องค์ความรู้นี้ได้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการจัดการระบบการผลิตเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น การคัดเลือกและเก็บสายพันธุ์พืชสำหรับใช้ในการเพาะปลูก หรือคัดเลือกสายพันธุ์สัตว์โดยการขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรนั้น นอกจากจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ที่ดีขึ้นแล้ว ยังเป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่กับธรรมชาติสภาพแวดล้อม เช่น การบริหารจัดการน้ำ การทำเหมืองฝาย การทดน้ำ การควบคุมน้ำ ความรู้เกี่ยวกับดิน คุณสมบัติของดิน การจำแนกประเภทของที่ดินและผืนป่าเพื่อจะได้ใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมสำหรับการจัดสรรให้มนุษย์สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดอย่างทั่วถึง ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์และควบคุมดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

(๓) ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทางด้านระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยการกำหนดเป็นพิธีกรรมจารีตประเพณีซึ่งมีแบบแผนปฏิบัติ สร้างความผูกพันทางด้านศีลธรรม และการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับระบบนิเวศ เป็นการผสมผสานกันระหว่างหลักการที่เป็นเหตุผล กับการใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อเป็นมาตรการควบคุมชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยในแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละชุมชนอาจมีรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่มีความแตกต่างกัน และหลากหลายย่อมส่งผลให้จารีตประเพณีย่อมมีความแตกต่างกันไป เช่น ความเชื่อของชาวเขาเกี่ยวกับเรื่องเหนือธรรมชาติ การบูชาผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยดูแลรักษาป่าต้นน้ำ และให้น้ำสำหรับ

ทำการเกษตรได้ ความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ในป่าก่อให้เกิดประเพณีการใช้ทรัพยากรป่าอย่างเคารพยำเกรงและตระหนักถึงบุญคุณของป่า

(๔) **วิถีคิด** ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนได้มีการสั่งสมกันมาอย่างยาวนานหลายชั่วอายุคนจนตกผลึกกลายเป็นวิถีคิดและการแสดงออกถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งอาจสะท้อนถึงความชาญฉลาดของบรรพบุรุษเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากร เช่น ความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่กับต้นไม้ การตัดต้นไม้ย่อมเป็นการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์หากจำเป็นต้องตัดต้นไม้จะต้องทำพิธีกรรมเพื่อขออนุญาตสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อน หรือภาษิตโบราณของชาวปกากะญอ ที่สะท้อนแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าว่า “ป่าอยู่ คนอยู่ ป่าไม่อยู่ คนก็อยู่ไม่ได้” หรือ การนำเอาสายสะดือเด็กแรกเกิดห่อผ้าแล้วใส่ในกระบอกไม้ไผ่นำไปวางไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ โดยเชื่อว่า “ขวัญ” ของเด็กจะอยู่กับต้นไม้ ความเชื่อเหล่านี้ล้วนแฝงไปด้วยแนวคิดที่มีหลักการ เหตุผล ค่านิยมอยู่ในตัวเอง สะท้อนถึงอุดมการณ์อำนาจซึ่งเป็นรากฐานการวางกฎระเบียบ ข้อบังคับ และมีความเป็นพลวัตตามการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัยได้ เช่น การบวชต้นไม้ผ่านพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อขอจัดป่าปลูกละเล้าร้ายในชุมชน หรือเป็นพลังในการต่อสู้กับผู้มาลักลอบตัดไม้ทำลายป่า^{๔๕}

๒) วิธีการของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

(๑) **การเลี้ยงผีขุนน้ำ** ความเชื่อดั้งเดิมของคนเหนือเชื่อว่าในป่าจะมีผีคอยดูแลคนเมืองพื้นราบส่วนใหญ่และชนเผ่าบางกลุ่มจะทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำทุกปี จนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของคนในชุมชนสืบทอดกันมาด้วยความสำนึกต่อบุญคุณที่ได้ปกป้องรักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ทำให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี พืชพรรณอาหารอุดมสมบูรณ์ ป่าขุนน้ำ แม้จะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ห้ามตัดไม้และล่าสัตว์ แต่คนในชุมชนสามารถเข้าไปใช้สอยประโยชน์จากป่า เช่น เก็บหาอาหาร หาไม้ฟืนใช้สอยได้ ในทางนิเวศวิทยา ป่าที่ชาวบ้านเลือกให้เป็นป่าขุนน้ำ เพราะต้องการรักษาไว้เป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชนนั่นเอง

การทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำจะทำบริเวณป่าหนาทึบ ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชบางแห่งชาวบ้านเลือกจุดที่มีตาน้ำและมีต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผีขุนน้ำ บางพื้นที่ชาวบ้านจะสร้างศาลเจ้าไว้เป็นสัญลักษณ์ และเป็นที่อยู่ของรุกขเทวดา เมื่อคนพบเจอจะทำให้เกิดความเกรงขาม ไม่มีใครเข้าไปตัดไม้และล่าสัตว์โดยเด็ดขาด ต้นฤดูฝนหลังการซ่อมแซมเหมืองฝายผู้ใหญ่บ้านประกาศนัดประชุมสมาชิกในหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน เพื่อปรึกษาหารือการทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ โดยส่วนใหญ่กำหนดเดือน ๙ แรม ๙ ค่ำของทุกปี วันทำพิธี คนในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดเดินทางเข้าป่าเพื่อร่วมพิธีสำคัญนี้ พิธีกรรมจะเริ่มตอนสาย ๆ หมอผีจะอัญเชิญผีเจ้าป่าเจ้าเขาที่ปกป้องรักษาป่าขุนน้ำให้ลงมารับเครื่องเซ่นไหว้และกล่าวขอขมาที่มีการล่วงเกิน รับรู้เรื่องราวทุกข์สุขของชาวบ้านขณะที่ผู้ร่วมพิธีคนอื่น ๆ นั่งยกมือไหว้อย่างสงบ ขอให้เจ้าป่าเจ้าเขาปกป้องรักษาคนในครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข เมื่อวางของเซ่นไหว้สักกระยะหนึ่ง ก็ยกออกมาแบ่งกันกินในบริเวณทำพิธีกรรม^{๔๖}

(๒) **พิธีเลี้ยงผีฝาย** เป็นพิธีที่มีมาช้านานพร้อมๆ กับที่ชุมชนมีระบบเหมืองฝายอันเป็นระบบการจัดการน้ำท้องถิ่นที่ชุมชน เป็นผู้จัดสรรปันน้ำเอง เมื่อเลี้ยงผีขุนน้ำแล้วจะต้องเลี้ยงผี

^{๔๕} ยศ สันตสมบัติ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๒) หน้า ๕๕.

^{๔๖} สมร สังฆะสร, คนอยู่ป่า, หน้า ๒๓-๒๖.

ฝ่ายควบคุมกันไปด้วย เพราะปากกับน้ำมีความสัมพันธ์กัน เครื่องเช่นไห้วฝีฝายประกอบด้วย ไก่ ๑ คู่ เหล้า ๑ ขวด ที่ได้จากการเก็บเงินจากสมาชิกเหมืองฝาย การเลี้ยงฝีฝายเพื่อบอกกล่าวให้ฝีช่วยดูแลฝายให้มั่นคง ไม่พังในฤดูน้ำหลากและให้มีน้ำใช้เพียงพอสำหรับการทำนา ทุกปีชาวบ้านจะนัดกันซ่อมแซมฝาย ก่อนลงมือซ่อมฝาย แก่ฝายจะทำพิธีเลี้ยงฝีฝาย ด้วยการฆ่าไก่ที่ได้เตรียมมา จุดธูปเทียน แล้วกล่าวต่อฝีให้คุ้มครองฝายและคุ้มครองคนให้อยู่เย็นเป็นสุข การวางเครื่องเช่นไห้วส่วนใหญ่มีกวางบริเวณโคนต้นไม้ใหญ่ที่อยู่บริเวณฝาย เพราะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของฝี เมื่อแก่ฝายทำพิธีเสร็จ สมาชิกจะนั่งรอเพื่อให้ฝีได้กินของเช่นไห้ว หลังจากฝีกินเสร็จ สมาชิกจะกินข้าวเที่ยงก่อนลงมือซ่อมฝายร่วมกัน

๓) **พิธีเลี้ยงฝีเจ้าที่หรือเจ้าที่เจ้าแดน** ฝีเจ้าที่ จัดเป็นฝีฝายดี มักเรียกกันแต่ว่าเจ้าที่บางที่ก็เรียกเป็นคำซ้อนว่า เจ้าที่เจ้าแดน หมายถึง ฝีที่สิงสถิตอยู่ ณ บริเวณนั้น ๆ เช่นบริเวณบ้านบริเวณป่าเขา เป็นต้น ในป่ามีฝีป่า แต่ชาวล้านนาจะไม่เคารพนับถือ มักจะถือกันว่าฝีป่าเป็นฝีร้ายอย่างเดียว อาจให้ความเกรงใจ แต่ไม่เอามาเคารพนับถือ หากไปในป่าจะชี้จะเยี่ยว จะขอขมาเจ้าที่เจ้าแดน ฝีเจ้าที่อาจเป็นฝีร้ายก็ได้ แต่ส่วนมากจะเป็นฝีดีมากกว่าฝีร้าย เจ้าที่จะปกป้องรักษาบริเวณนั้นๆ คุ้มครองหรือครอบครองบริเวณนั้น ๆ ไม่มุ่งพิทักษ์คุ้มครองผู้คนโดยตรง แต่คนก็อาจขอความคุ้มครองได้โดยการบอกกล่าวไหว้สา อ่อนน้อมค้อมไหว้ ไม่จาบจ้วงล่วงเกิน ไม่สามหาวกักขะ ไม่อวดโอ้อย่างใหญ่ หากฝีพอใจ ฝีก็จะให้ความคุ้มครองดูแล

กล่าวได้ว่า พิธีกรรมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความเชื่อที่เหนือธรรมชาติ เช่น การเลี้ยงฝีขุนน้ำ ฝีฝาย หรือฝีดอยต่าง ๆ เป็นต้น เป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นอกจากจะเป็นไปเพื่อการยับยั้งการทำลายธรรมชาติที่เป็นผลพวงมาจากการพัฒนาไปสู่ความเจริญทางวัตถุหรือเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน รวมการแบ่งปันและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน แม้การเวลาผ่านไปแต่พิธีกรรมดังกล่าวยังมีการปฏิบัติและมีให้เห็นทั่วไปในสังคมล้านนา

๒.๕ แนวคิดข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและกฎหมายที่รองรับอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เป็นหน่วยงานในระดับท้องถิ่นซึ่งมีสถานะเป็นนิติบุคคลและมีอำนาจหน้าที่ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามกฎหมายหลายฉบับ อปท.จึงมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครองสิทธิชุมชน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ให้ความสำคัญแก่การกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ อปท. ในมาตรา ๒๙๐ บัญญัติให้ อปท. โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่จัดการบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น หาก อปท. มีความเข้มแข็ง อปท. ในฐานะที่เป็นหน่วยงานซึ่งมีความใกล้ชิดและสามารถเข้าใจสภาพปัญหาของพื้นที่ได้มากกว่าหน่วยงานของรัฐอื่น ๆ ย่อมมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและคุ้มครองสิทธิชุมชน

ข้อบัญญัติท้องถิ่นหมายถึง กฎที่ออกโดยอาศัยอำนาจนิติบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีกฎหมายจัดตั้งขึ้น และการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่นของประชาชนในเขตท้องถิ่น ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ การออกข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นพื้นที่

สาธารณะ และเป็นพื้นที่ประกอบอาชีพของประชาชน ทั้งนี้เป็นไปตามสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ที่รับรองอำนาจขององค์กรปกครองท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การพัฒนาอย่างยั่งยืน ในมาตราดังต่อไปนี้

มาตรา ๔๓ บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ (๑) อนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ

มาตรา ๔๓ (๒) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๔๓ (๓) เข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน หรือชุมชน หรือควมเห็นว่าการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชนและได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๕๗ (๑) รัฐต้องอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงาม จัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับการทำกิจกรรม โดยต้องส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้วย

มาตรา ๕๗ (๒) รัฐต้องอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ โดยต้องให้ประชาชน และชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์ด้วย

มาตรา ๒๕๐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่และอำนาจดูแลและจัดทำบริการสาธารณะและกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๒๕๔ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิเข้าชื่อกันเพื่อเสนอข้อบัญญัติหรือเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นได้ โดยรัฐธรรมนูญยังไม่ได้กำหนดจำนวนรายชื่อที่ต้องใช้ไว้ ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น และจะต้องมีกฎหมายออกมากำหนดหลักเกณฑ์ต่อไป ^{๔๗}

ทั้งนี้ ในกฎหมายจัดตั้ง อปท. และกฎหมายว่าด้วยการกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่ อปท. ได้บัญญัติเรื่องอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ไว้ดังนี้

๑) พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.๒๕๔๒ ได้บัญญัติให้คณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (กกถ.) มีอำนาจหน้าที่จัดทำแผนการกระจายอำนาจให้แก่ อปท. และแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่อปท. ซึ่งรวมถึงการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการและการอนุรักษ์

^{๔๗} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี ๒๕๖๐, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๐, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/๒๕๖๐/AV๐๔๐/๑.PDF> (๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑).

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย ในมาตรา ๑๖ (๒๔) บัญญัติให้เทศบาล เมืองพัทยา และ อบต. มีอำนาจหน้าที่ด้านการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (๒๗)

๒) พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. ๒๔๙๖ มาตรา ๕๐- มาตรา ๕๖ กำหนดไว้เพียงกว้าง ๆ ให้เทศบาลมีหน้าที่ต้องจัดให้มีและบำรุงรักษาทางบกและทางน้ำ และมาตรา ๖๐ บัญญัติให้เทศบาลมีอำนาจตราเทศบัญญัติโดยไม่ขัดหรือแย้งต่อบทบัญญัติของกฎหมาย หรือเมื่อมีกฎหมาย บัญญัติให้เทศบาลมีอำนาจตราเทศบัญญัติ

๓) พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ มาตรา ๖๗ บัญญัติให้ อบต. มีหน้าที่ต้องจัดทำบริการสาธารณะหลายประการ ซึ่งรวมถึงการคุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมาตรา ๗๑ บัญญัติให้ อบต. มีอำนาจออก ข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของตน และ พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๔๖ มาตรา ๖๙/๑ บัญญัติให้การปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลต้อง เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน โดยใช้วิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีและการมีส่วนร่วมของ ประชาชน

๒.๕.๑ เป้าหมายของการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โครงการเสริมสร้างพลังท้องถิ่นขับเคลื่อนข้อบัญญัติตำบลเพื่อการปฏิรูประบบ ทรัพยากรธรรมชาติ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนภาคเหนือ ได้ระบุถึงเป้าหมายของการพัฒนา ข้อบัญญัติท้องถิ่นไว้ ๔ ประการได้แก่ ^{๔๘}

๑) เพื่อการรับรองสถานะและรับรองการใช้ประโยชน์และการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การออกข้อบัญญัติที่เป็นกฎหมายระดับท้องถิ่น จะเป็นการรับรอง สถานะให้กฎระเบียบของชุมชน รับรองคณะกรรมการด้านการจัดการป่าชุมชน คณะกรรมการที่ดิน และคณะกรรมการจัดการน้ำ ฯลฯ ที่ตั้งขึ้นในชุมชนให้มีสถานะทางกฎหมายและเพื่อการรับรองความ มั่นคงในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน นอกจากการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน และทรัพยากรแหล่งน้ำแล้ว การออกข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการที่ดินยังสามารถกำหนดกรอบ การใช้ที่ดินในป่า หรือระบบเกษตรที่ส่งเสริมให้มีการเพาะปลูกอย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน ไม่ทำลาย สิ่งแวดล้อม และสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ประชาชน

๒) เพื่อการกระจายอำนาจและถ่ายโอนอำนาจการจัดการทรัพยากรให้ชุมชน ใน ข้อบัญญัติท้องถิ่นควรเป็นกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อถ่ายโอนอำนาจในการตัดสินใจและการจัดการ ทรัพยากรให้แก่ชุมชน ตามกฎระเบียบที่แต่ละชุมชนเขียนขึ้น โดยมีกลไกคณะกรรมการ (ป่าชุมชน/

^{๔๘} โครงการเสริมสร้างพลังท้องถิ่นขับเคลื่อนข้อบัญญัติตำบลเพื่อการปฏิรูประบบทรัพยากรธรรมชาติ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนภาคเหนือ, เอกสารประกอบการเรียนรู้ ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับการปฏิรูประบบการ จัดการทรัพยากร กรณีการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นตำบลทาเหนือ, (มปป), หน้า ๑๐-๑๑.

ที่ดิน/น้ำ) ของชุมชนเป็นกลไกที่รับการถ่ายโอนอำนาจมาที่ชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งจะมีกลไกระดับตำบลเป็นกลไกควบคุม ดูแล และตรวจสอบพร้อมอีกระดับหนึ่ง

๓) เพื่อเสริมพลังจากการปฏิบัติการ กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงความคิดและการเปลี่ยนแปลงตนเองของชุมชนท้องถิ่นที่เคยตกอยู่ในระบบการปกครองแบบรวมศูนย์ ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ ภายใต้ความไม่รู้ ความกลัว กระบวนการทำข้อบัญญัติท้องถิ่นจึงเป็นกระบวนการปลดแอกทางความคิดที่ทำให้มั่นใจในสิทธิ ความมั่นใจในความรู้ และข้อมูลที่ทุกคนต่างได้ร่วมสืบค้น ศึกษา ปฏิบัติการในการแปรความคิด ความจริงมาสู่สายลักษณะอักษรที่ยอมรับร่วมกัน

๔) เพื่อสร้างพลังอำนาจจากข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติการร่วม และการสร้างระบบฐานข้อมูลของชุมชนท้องถิ่นเพื่อขับเคลื่อนในการแก้ปัญหาต่อไป หัวใจการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และที่ดินคือ ฐานข้อมูล กระบวนการจัดทำข้อมูลการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย (ทั้งภายในและภายนอก) โดยเฉพาะภายในชุมชนจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำฐานข้อมูล และตรวจสอบข้อมูล การออกแบบกระบวนการและเครื่องมือในการจัดทำและตรวจสอบข้อมูลที่สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้จำเป็นต้องได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย ทั้งที่เป็นคนในชุมชนและเป็นที่น่าเชื่อถือแก่คนภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพราะสามารถเป็นฐานข้อมูลสำคัญที่ชุมชนจะใช้เป็นเครื่องมือต่อรอง เจรจา และผลักดันไปสู่การแก้ไขปัญหาร่วมกันในทางนโยบายต่อไปได้

๒.๕.๒ หลักการพื้นฐานของกระบวนการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม

หลักการพื้นฐานของกระบวนการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ^{๔๙}

๑) เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม กล่าวคือ ต้องสะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพของการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ทั้งด้านการป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่า การพัฒนาโอกาสการเข้าถึงสิทธิของประชาชน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย และการปกครองตนเองของท้องถิ่น

๒) มุ่งเน้นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนและภาคี ก่อนพิจารณาตัดสินใจเลือกแนวทางการออกข้อบัญญัติท้องถิ่น เช่น การกระจายอำนาจ การพึ่งตนเอง อำนาจของประชาชน สิทธิตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ สิทธิชุมชน การจัดการร่วม ประชาธิปไตยทางตรง ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ ฯลฯ

๓) มุ่งเน้นสร้างกระบวนการเรียนรู้กับคณะผู้บริหาร และสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่อปท. ปลัด นิติกร ให้มีความเข้าใจเป้าหมาย หลักการ และขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนาข้อบัญญัติแบบมีส่วนร่วมให้ชัดเจน

๔) กำหนดให้เป็นนโยบายที่ชัดเจนของท้องถิ่น กระบวนการออกข้อบัญญัติท้องถิ่น เรื่องการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ควรให้ผู้บริหารและสภาฯ ประกาศกำหนดให้เป็น

^{๔๙} เอกสารประกอบการเรียนรู้ ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับการปฏิรูประบบการจัดการทรัพยากร กรณีการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นตำบลทาเหนือ, (มปป), หน้า ๑๓-๑๔.

นโยบายการดำเนินงานที่ชัดเจน และนำเรื่องเข้าสู่กลไกสภาฯ การพิจารณาแต่งตั้งคณะทำงานอย่างเป็นทางการ รวมทั้งการแต่งตั้งคณะที่ปรึกษาที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้อง เช่น นายอำเภอ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ นักวิชาการ และภาคีที่เกี่ยวข้อง

๕) กระบวนการสำรวจข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งข้อมูลกายภาพ แผนที่ แผนผังการใช้ประโยชน์ ข้อมูลประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ระเบียบกติกาสมาชิก ฯลฯ เป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องดำเนินการประกอบการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งราชการ ท้องถิ่น และชุมชน เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการออกข้อบัญญัติและการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ

๖) กระบวนการออกข้อบัญญัติท้องถิ่น ควรมุ่งเน้นการเพิ่มขีดความสามารถและรับรองสถานะขององค์กรชุมชน ในฐานะที่เป็นองค์กรหลักในการควบคุม บริหารจัดการจริงในแต่ละหมู่บ้าน

๗) การพัฒนากระบวนการติดตาม รายงานผล หลังประกาศบังคับใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่น โดยดำเนินการอย่างเป็นระบบ ให้สามารถตรวจสอบผลที่เกิดขึ้น และจัดทำระบบการรายงานต่อประชาชน และสาธารณะ ได้รับรู้ร่วมกันอย่างจริงจัง

๒.๕.๓ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน

(๑) การทบทวนต้นทุน ระบบข้อมูล การจัดการกลไกการทำงาน ทั้งต้นทุนที่มีอยู่เดิมกับต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การปฏิบัติการจัดการทรัพยากรที่ผ่านมาทั้งระบบฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยใช้ระบบสารสนเทศที่แสดงให้เห็นข้อมูลที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยที่ไม่มีเอกสารสิทธิของชาวบ้านที่ลงในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศมาตรา ๑:๔๐๐๐ ครอบคลุมเต็มพื้นที่ และข้อมูลแสดงพัฒนาการการจัดการทรัพยากรของชุมชน

(๒) การปรับปรุงระบบฐานข้อมูลการจัดการป่าชุมชน ที่ดินทำกิน เหมือนผาย และไฟป่า โดยฐานข้อมูลเป็นผลจากการทำงานของเครือข่ายชุมชนที่ได้รวบรวมมาที่ละประเด็นหลายขั้นตอน โดยการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อสร้างความชัดเจนของฐานข้อมูล นอกจากนี้ยังเป็นการประเมินทิศทางการจัดการในการจัดการฐานทรัพยากรกับยุทธศาสตร์ที่คณะทำงานต้องการผลักดัน

(๓) การเรียนรู้ขั้นตอน และข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

๓.๑ การเตรียมความพร้อมแกนนำชุมชน โดยการจัดเวทีสรุปทบทเรียน เวทีเรียนรู้เรื่องสิทธิและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เวทีจัดทำแผน ฯลฯ เพื่อสร้างความเข้าใจ และกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายร่วมกัน

๓.๒ การนำเสนอแนวคิด แนวทางและรับฟังความคิดเห็นต่อการพัฒนาข้อบัญญัติสู่ชุมชน เป็นการดำเนินงานของคณะทำงานที่ต้องนำเสนอสิ่งที่แกนนำได้ร่างแนวทางไว้ โดยต้องมีการเตรียมการประเมินสถานการณ์ภายในชุมชน ในประเด็นทรัพยากรดินน้ำป่าที่ชุมชนเกี่ยวข้อง รวมทั้งการเตรียมการภายในเช่น การประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนรับรู้ และเข้าร่วม การเตรียมหัวข้อนำเสนอให้มีความกระชับ และเชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาของชุมชน

๓.๓ การสรุปผล การทำความเข้าใจและการสนับสนุนของชุมชน เพื่อทบทวนสรุปผล และวางแผนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

(๔) การจัดทำฐานข้อมูลชุมชนและสำรวจขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน ป่าไม้ของชุมชนร่วมกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศกับเครื่องหาตำแหน่งพิกัดดาวเทียม ทำให้ชุมชนทำการปรับปรุงข้อมูลของตนเองและสามารถใช้ประโยชน์ได้เป็นอย่างดี

(๕) การตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบความชัดเจนของข้อมูลที่ได้จัดทำเป็นขั้นแรก ก่อนที่จะทำการปรับปรุงแก้ไขในฐานข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ว่ามีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่และการใช้ประโยชน์หรือไม่ และการตรวจสอบกฎระเบียบและกติกากาการใช้

(๖) การยกร่างข้อบัญญัติ ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญทางนิติศาสตร์ โดยยกร่างตั้งแต่หลักคิด/หลักการของร่างข้อบัญญัติ เนื้อหา รายละเอียด กลไก วิธีการดำเนินงาน เป็นต้น

(๗) การประชาพิจารณ์ร่างข้อบัญญัติ และการสนับสนุนร่างข้อบัญญัติของชุมชน เพื่อให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับทราบรายละเอียดเนื้อหาของร่างฯ และได้แสดงความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงก่อนนำเข้าสู่กระบวนการขั้นตอนการพิจารณาของสภา

(๘) การนำเข้าสู่กระบวนการสภา โดยมีขั้นตอนคือ ๑) การยื่นเสนอร่างข้อบัญญัติฯ ๒) การตรวจสอบรายชื่อ ๓) การพิจารณาร่างและลงมติ

(๙) การขออนุมัติต่อนายอำเภอ เมื่อนายกฯ ได้รับมอบร่างข้อบัญญัติที่ผ่านการเห็นชอบ พร้อมบันทึกการประชุมสภาฯจากประธานสภา เพื่อดำเนินการจัดทำหนังสือขออนุมัติตามระเบียบองค์การบริหารการณของอนุมัติ-รับรองข้อบัญญัติ พร้อมกับแนบร่างข้อบัญญัติที่ผ่านการเห็นชอบ พร้อมบันทึกการประชุมสภาฯ แล้วส่งให้นายอำเภอพิจารณา

(๑๐) การประกาศใช้ข้อบัญญัติ ผู้บริหารลงนาม และออกคำสั่งประกาศข้อบัญญัติ และนำไปติดประกาศตามที่ระเบียบกำหนดไว้

๒.๕.๔ สิ่งที่ควรคำนึงในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(๑) เน้นกระบวนการเรียนรู้ โดยการสร้างการเรียนรู้จากการปฏิบัติการร่วม ศึกษาหาข้อมูลร่วม จัดการร่วม สรุปบทเรียนร่วม ตรวจสอบ แก้ไข ปรับเปลี่ยน และดำเนินการให้เกิดกติการ่วมกันจนเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

(๒) มีฐานองค์กรชุมชน-เครือข่ายเดิมในการขับเคลื่อนกระบวนการ การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น ควรมีการผลักดันจากองค์กรและเครือข่ายชุมชนที่ทำงานอย่างต่อเนื่อง จะทำให้ได้รับการยอมรับและผลักดันสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ง่ายขึ้น

(๓) มีข้อมูลที่ชัดเจน น่าเชื่อถือ ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูลให้เป็นที่ยอมรับ เช่น การใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เข้ามาใช้ในกระบวนการศึกษาข้อมูล การสำรวจพื้นที่ การตรวจสอบข้อมูลจากหลายฝ่าย ทำให้มีมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐและสังคมภายนอก

(๔) การมีส่วนร่วมและการทำงานร่วม ทั้งจากฝ่ายปฏิบัติการ ได้แก่ แกนนำชุมชน คณะกรรมการชุมชน คณะทำงานของชุมชน และฝ่ายสนับสนุน ประกอบด้วย องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาครัฐ ที่เกี่ยวข้องและนักวิชาการ

(๕) การยกสถานะของกระบวนการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นเป็นกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น มีหนังสือจากอปท. ในการแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อจัดทำข้อมูล หนังสือประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นและท้องที่ การประกาศเป็นนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธีรฤทธิ์ แป๊ะประภา^{๕๐} ศึกษาการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองฮี ตำบลเสือเผ่า อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษา พบว่า ประชาชนในชุมชนหนองฮี มีแนวทางในการบริหารจัดการป่าชุมชนของตนเองใน ๔ มิติ ได้แก่

๑) มิติด้านการมีส่วนร่วม ชุมชนมีการจัดตั้งคณะกรรมการที่มาจากสมาชิก ๕ หมู่บ้าน ทำหน้าที่วางแผนการดำเนินงาน บริหารจัดการจัดกิจกรรมและควบคุมกำกับให้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของป่าส่งเสริมการดำเนินงานของคณะกรรมการและประสานความร่วมมือกับ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

๒) มิติด้านการดำเนินงานที่เป็นสหวิชาการคณะกรรมการได้กำหนดวัตถุประสงค์ของป่าให้ตอบสนองการดำรงชีวิตและสนับสนุนเศรษฐกิจของประชาชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่า ให้สามารถคงอยู่อย่างยั่งยืน

๓) มิติด้านวัฒนธรรม คณะกรรมการได้มีการตั้งกฎระเบียบ ข้อบังคับพร้อมบทลงโทษ ๘ ประการ มีการควบคุมกำกับที่เข้มงวดมีกระบวนการตัดสินโทษตามระดับความผิด ร่วมกับการสร้างความเข้าใจต่อประชาชนเกี่ยวกับการรักษาป่าให้หลักความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์และปลูกฝังประชาชนให้มีจิตสำนึกร่วมกัน

๔) มิติด้านสิทธิชุมชน คณะกรรมการแสดงให้เห็นว่าทุกคนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเท่าเทียมภายใต้ข้อกำหนดร่วมกันและทุกคนก็มีสิทธิในการร่วมกัน อนุรักษ์ป่า มีกิจกรรมที่ดำเนินการเกี่ยวกับป่า ได้แก่ การบวชป่า การเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ กิจกรรมรดน้ำดำหัว การจัดตั้งเวรยามระวังภัยต่อป่า การปลูกป่า และการจัดตั้งกองทุนป่าชุมชน

ศศิธร อยู่เย็นและคณะ^{๕๑} ทำการศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองสำแฮด ในพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจาย อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า ป่าหนองสำแฮด ตำบลกระเจาย อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร และหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่า ๓ หมู่บ้าน คือ บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจาย อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร ป่าหนองสำแฮด ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “ป่าชุมชนตามมติกรม. บ้านเชียงเครือ” นับเป็นป่าชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรพรรณไม้และสัตว์ป่า มีเนื้อที่ประมาณ ๖๑๙ ไร่ โดยชาวบ้านทั้ง ๓ หมู่บ้านและ

^{๕๐} ธีรฤทธิ์ แป๊ะประภา, “การจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองฮี ตำบลเสือเผ่า อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม” วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย, ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ (ตุลาคม ๒๕๖๑): หน้า ๒๒-๓๙.

^{๕๑} ศศิธร อยู่เย็น และคณะ, การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองสำแฮดพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อตำบลกระเจาย อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร, รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓, หน้า บทคัดย่อ.

หมู่บ้านใกล้เคียงได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนดังกล่าวนี้ร่วมกันด้วยดีมาโดยตลอด ซึ่งในอดีตชาวบ้านใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับป่าหนองลำแอตอย่างแน่นแฟ้น ไม่ว่าจะเป็นการทำ อาหารมาใช้เพื่อการยังชีพภายในครอบครัวตามฤดูกาลต่าง ๆ เช่น ไข่มดแดง เห็ด แมงกิ้นูน แย้พืชผัก สมุนไพร ป่าหนองลำแอตจึงเปรียบเสมือนครัวขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านสามารถฝากปากท้องเอาไว้ได้ตลอดปีและหากฤดูกาลใดมีพืชผักสมุนไพรและอาหารป่าที่หาได้มากเกินความต้องการในครัวเรือน ชาวบ้านก็จะนำออกมาวางจำหน่ายโดยจัดทำเป็นแผงขนาดเล็กตามร่มไม้ริมถนน เพื่อจำหน่ายแก่ผู้คนที่ขับรถสัญจรไปมา อันเป็นการสร้างเสริมรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชน จนถึงปัจจุบันพบว่าป่าเริ่มถูกบุกรุก ทำให้แกนนำชุมชนมีความตระหนักว่า หากคนในชุมชนไม่มีจิตสำนึกร่วมกันในการรักษาหวงแหน และเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเห็นแก่ตัว ต่อไปป่าหนองลำแอตคงลดความสมบูรณ์ลง

ดังนั้นรูปแบบในการดำเนินงานวิจัยมีทั้งการลงศึกษาข้อมูล การพูดคุยกับคนในชุมชน การเดินสำรวจสภาพพื้นที่ป่า การศึกษาคูงานในพื้นที่ป่าต้นแบบ การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยมีเยาวชนเป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา มีการเรียบเรียงและนำไปสู่การวิเคราะห์ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อหารูปแบบที่จะนำไปสู่การจัดการป่าที่ยั่งยืนสอดคล้องกับบริบทของชุมชน โดยเฉพาะข้อมูลรายได้ที่เป็นตัวเลขที่เกิดจากป่าหนองลำแอต ที่คนในชุมชนได้ช่วยกันสะท้อนออกมา นำไปสู่การทดลองปฏิบัติ เช่น กิจกรรมเด็กรักษ์ป่า การปลูกต้นไม้เพื่อสร้างพื้นที่ป่า การจัดตั้งกรรมการดูแลป่าจาก ๓ หมู่บ้าน ออกกฎระเบียบในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่า ตั้งผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้านเพื่อรับเรื่องแจ้งเหตุ โดยกำหนดบทลงโทษ ตั้งแต่ว่ากล่าวตักเตือนปรับเป็นเงิน ๒,๐๐๐ บาท และในคนที่ทำผิดรุนแรงให้ดำเนินการตามกฎหมาย จากกิจกรรมของโครงการก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชนกับ อบต.กระจาย, ป่าไม้ ในการสนับสนุนกิจกรรมต่อเนื่องเมื่อโครงการวิจัยเสร็จสิ้น การจัดให้มีกิจกรรมบวชป่า เพื่อสร้างจิตสำนึก ให้กับคนในชุมชนให้มีความรัก หวงแหนในทรัพยากร และใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์ในกลุ่มเด็ก เยาวชน ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการหาอยู่หากินกับป่า รวมถึงมีชมรมรักษ์ป่าของกลุ่มเยาวชนทั้ง ๓ หมู่บ้าน กิจกรรมหลัก ๆ คือ สร้างสรรค์กิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อการรักษาความสมบูรณ์ของป่า เช่น ปลูกต้นไม้ในช่วงวันหยุด ดูแลสำรวจการเจริญเติบโตหลังการปลูก เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ของเยาวชนหลังเลิกเรียน ซึ่งจากกิจกรรมดังกล่าว คนในชุมชนคาดหวังว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นในการเรียนรู้ต่อการจัดการป่าที่ยั่งยืนในอนาคต

อภิชาติ ใจอารีย์^{๕๒} ทำการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านพุเตยมีศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมใน ๖ ด้าน คือ (๑) ด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรท้องถิ่น (๒) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น (๓) ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรมและประเพณีชุมชน (๔) ด้านการรวมกลุ่ม (๕) ด้านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และ (๖) ด้านศักยภาพของผู้นำ ป่าชุมชนบ้านพุเตยมีความหลากหลายของพรรณไม้สูง การกระจายของพรรณไม้อยู่ในสถานะที่ค่อนข้างมีเสถียรภาพ ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทุกครัวเรือนอย่างหลากหลาย

^{๕๒} อภิชาติ ใจอารีย์. “กระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี”, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย, ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๙): หน้า ๑๑๑-๑๓๖.

โดยใช้พืชสมุนไพรมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีการใช้ประโยชน์ทางอ้อมที่เชื่อมโยงไปสู่วิถีชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนอย่างชัดเจน การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานการจัดการป่าชุมชน ทำให้คนในชุมชนทุกระดับมีความรู้ ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ป่าชุมชนมากขึ้น เนื่องจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ชาวบ้านค้นหาปัญหาจากการจัดการป่าชุมชนนำไปสู่การวางแผน และแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ เป็นการจัดการป่าชุมชนที่เหมาะสมซึ่งผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิธีการใหม่จากการหนุนเสริมของภาคีการพัฒนา เกิดการสืบสานงานสู่เยาวชน นอกจากนี้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมยังได้ช่วยสร้างนักวิจัยชุมชน จากการถอดประสบการณ์ร่วมกับชุมชน ทำให้ได้ตัวอย่างรูปแบบการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนหลัก คือ (๑) การพัฒนาศักยภาพคนและชุมชน (๒) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของศักยภาพชุมชน และ (๓) การพัฒนาสู่ความยั่งยืน โดยชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนงาน ด้วยศักยภาพและความพร้อมของชุมชน สำหรับผู้มีส่วนร่วมภายนอกชุมชน มีบทบาทหลักในการสนับสนุนเชิงวิชาการ งบประมาณ และนโยบาย ภายใต้หลักการทำงาน คือการเคารพคนและชุมชน และ ชุมชนเป็นเจ้าของป่า ปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อความสำเร็จ และความยั่งยืน ได้แก่ ศักยภาพและบทบาทผู้นำ ความเข้มแข็งของชุมชน คุณลักษณะสมาชิกชุมชน การสนับสนุน และการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก รูปแบบที่ค้นพบจากกรณีศึกษาบ้านพุเตยสามารถนำไปปรับใช้ในชุมชนภูมิภาคตะวันตกที่มีบริบทใกล้เคียงกัน และเป็นชุมชนที่อยู่ในแหล่งการพัฒนาซึ่งจะได้รับผลกระทบจากภายนอกได้เร็ว ทั้งนี้การปรับใช้ควรคำนึงถึงปัจจัยเบื้องต้นดังกล่าวแล้ว

สุพิมล ศรศักดิ์ดา และคณะ^{๕๓} ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า

๑) แนวคิดและหลักการในการจัดการป่าชุมชนพบว่าพระสงฆ์และชาวบ้านมีแนวคิดร่วมกันในการอนุรักษ์ป่าโดยยึดหลักการตามทางราชการที่กำหนดเกิดจากการมองเห็นภัยที่จะมาถึงหากขาดป่าไม้เช่นความแห้งแล้งอากาศร้อนการขาดพินมาใช้เพื่อหุงต้มถึงแม้จะมีการดำเนินการเฉพาะตนแต่หากเป็นไปเพื่อส่วนรวมชุมชนก็ให้ความสำคัญแบบไตรภาคีในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

๒) รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนพบว่า (๑) ป่าดงวังอ้อเป็นต้นแบบที่ดีเพราะมีการกำหนดเขตมีกิจกรรมสร้างความขับเคลื่อนตลอดเวลา มีคณะกรรมการบริหารโดยชุมชนคัดเลือกกันเอง (๒) ป่าดงบั้งไฟมีการจัดการตามธรรมชาติแต่ยังไม่มีคณะกรรมการป่าชุมชนและ (๓) ป่าดงฟ้าห่วนเป็นการบริหารจัดการตามระบบของรัฐประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมเพียงบางส่วนมีการปลูกการกำหนดแปลงพรรณไม้ชัดเจนการเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อแจกจ่ายแก่ชาวบ้านตลอดทั้งระบบบริหารจัดการ

๓) ปัจจัยที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชนพบว่า (๑) การมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาร่วมดูแลการมีพระสงฆ์ มีกรรมการหมู่บ้าน และการสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลเหล่านี้เป็นปัจจัยส่งเสริม (๒) การขาดผู้นำงบประมาณในการดำเนินงานแนวทางในการปฏิบัติที่

^{๕๓} สุพิมล ศรศักดิ์ดา และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี”, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๕๕.

ตีกฎกติการะเบียบรูปแบบการมีส่วนร่วมรับผิดชอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์จิตสำนึก และความเอาใจใส่เหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

อุทิศ ทาหอม^{๕๔} ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการจัดการป่าชุมชนริมแม่น้ำชีเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า ป่าชุมชนริมลำน้ำชีมี ความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก โดยคิดเป็นรายได้ที่เกิดจากป่าชุมชนริมลำน้ำชี ทั้งกินและนำไปจำหน่าย เป็นจำนวนเงิน ๕๘๘,๖๒๕ บาทต่อปี จึงนำชุดข้อมูลในการตัดสินใจให้กับชุมชนที่จะวางแผนแก้ไขปัญหาการบุกรุก รุกทำลายป่าชุมชนริมลำน้ำชีเพื่อรักษาแหล่งอาหารภายในป่าไม่ให้ถูกทำลายอีกต่อไป ที่ผ่านมาชุมชนยัง ไม่มีแนวทางการจัดการป่าชุมชน พร้อมทั้งการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในป่าชุมชนไม่ให้ถูกทำลาย จากเวทีคืนข้อมูลทำให้คนในชุมชนได้ทราบถึงสถานการณ์ ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชนริมลำน้ำชีที่ชัดเจน พร้อมทั้งได้เกิดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงแนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนริมลำน้ำชี เวทีคืนข้อมูลชุมชนทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันนัดหมาย เพื่อที่กำหนดการจัดการระบบป่าชุมชนริมลำน้ำชี และสร้างเขตพื้นที่อนุรักษ์ป่าชุมชนริมลำน้ำชี พร้อมทั้งประชาคมตั้งกฎกติกาการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนริมลำน้ำชี โดยชุมชนบ้านเสม็ดได้ตั้งกฎกติกาการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนริมลำน้ำชี สร้างเขตพื้นที่อนุรักษ์ จำนวน ๔๖๑.๘๖ ไร่ และตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชนริมลำน้ำชี โดยมีอำนาจหน้าที่ ตักเตือน จับ ปรับ และดำเนินคดีตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการป้องกันรักษาป่าชุมชนริมลำน้ำชีไม่ให้ถูกทำลายอีกต่อไป

จริยา สีสื่อ^{๕๕} ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น โดยทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยและศึกษาภาคสนามด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์และการสังเกต ซึ่งผู้ให้ข้อมูลมาจากผู้รู้ และชาวบ้านหนองไผ่ที่เคยใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ผลวิจัยพบว่า ชาวบ้านหนองไผ่และบริเวณใกล้เคียงใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร แหล่งไม้สำหรับปลูกอาคารสิ่งก่อสร้าง ด้านแนวทางและมาตรการในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่และบริเวณใกล้เคียง มีดังนี้

๑) ใช้คุณลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านบนพื้นฐานของลักษณะชุมชนดั้งเดิม วิถีชีวิตของชุมชนจารีตในการนับถือผู้อาวุโสของชุมชน ระบบการแบ่งมรดกในครอบครัว ความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และกฎระเบียบของชุมชน

๒) ใช้ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในหมู่บ้าน ซึ่งเกิดจากความตระหนักในคุณประโยชน์ของป่าไม้ที่เคยสมบูรณ์ และกำลังถูกทำลาย

๓) ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐและพระราชบัญญัติป่าไม้พร้อม ๆ กับแนวทางในการอนุรักษ์ป่าของชุมชนบ้านหนองไผ่ประกอบระบบสังคมวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวบ้าน

^{๕๔} อุทิศ ทาหอม, “แนวทางการจัดการป่าชุมชนริมแม่น้ำชีเพื่อสร้างความมั่นคง ทางอาหารของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์”, รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๕๘.

^{๕๕} จริยา สีสื่อ, “การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่ ตำบลหนองไผ่ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น”, รายงานงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

คมกริช วงษ์ภาค และคณะ^{๕๖} ได้ศึกษาวิจัยการใช้ประโยชน์จากป่าวัฒนธรรม (Cultural Forest) อย่างยั่งยืน โดยการประเมินรูปแบบการจัดการการใช้ประโยชน์ของป่าวัฒนธรรมเบื้องต้นในสภาพปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่าการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน มี ๒ รูปแบบ คือ รูปแบบดั้งเดิมเป็นการจัดการทรัพยากรโดยใช้กุศโลบายในเรื่องผีป่าและความเชื่อด้านวิญญาณ มีการสืบทอดกิจกรรมเลี้ยงป่า มีฮีตครองปฏิบัติในพื้นที่ป่าร่วมกัน เช่น ห้ามล่าสัตว์ ไม่เข้าไปรบกวนสัตว์และหาพืชหรือตัดต้นไม้ ฮีตครองนี้อาจเรียกได้ว่าเป็น ”ธรรมเนียมชุมชน” พบในป่าวัฒนธรรมบ้านปอพานและพบป่าวัฒนธรรมบ้านนาหาด และรูปแบบใหม่เป็นการจัดการ เมื่อรัฐมีบทบาทจึงอาศัยรูปแบบการจัดการสมัยใหม่ให้แก่ชุมชน มีการประกาศพื้นที่อยู่ในส่วนของป่าไม้ระดับจังหวัด แล้วจึงตั้งกลุ่มดำเนินงานเรื่องป่าชุมชนหรือกลุ่มอนุรักษ์ป่า โดยการสนับสนุนของกรมป่าไม้และหน่วยงานราชการอื่น ๆ แต่ชุมชนได้จัดพื้นที่บางส่วนดำเนินการเหลือไว้ส่วนหนึ่งเพื่อการบริหารจัดการ การใช้ประโยชน์เองเพราะเมื่อมีพระราชบัญญัติป่าชุมชนดูแลแล้ว ชุมชนไม่แน่ใจว่าจะใช้ประโยชน์เหมือนเดิมได้หรือไม่ รูปแบบใหม่นี้พบในป่าบ้านหนองจิกซึ่งปัจจุบันป่าวัฒนธรรมส่วนใหญ่ บางครั้งจึงเป็นการจัดการในรูปแบบผสมผสาน ระหว่างรูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบใหม่คือ เดิมมีการจัดการในรูปแบบดั้งเดิมร่วมกับรูปแบบใหม่ที่รัฐส่งเสริม จึงอาศัยรูปแบบการจัดการสมัยใหม่ และหมู่บ้านที่มีป่าวัฒนธรรมขนาดใหญ่จะยังคงมีทรัพยากรในป่าไม้ได้ในช่วงเวลาที่นานกว่าหมู่บ้านที่มีป่าวัฒนธรรมขนาดเล็ก ความยั่งยืนของทรัพยากรความเพียงพอ หรือปริมาณทรัพยากร ตลอดจนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจึงขึ้นอยู่กับสัดส่วนประชากร และการเพิ่มขึ้นของประชากรในอนาคต

พรเทพ ศรีธนาธร^{๕๗} บทความเรื่อง นวัตกรรมจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน: กลไกการจัดการ การมีส่วนร่วม และความสำเร็จของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนห้วยแม่หิน บ้านหัวทุ่ง อำเภองาว จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ กลไกการจัดการป่าชุมชนโดยพบว่า มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือนำเอาภูมิปัญญาในการจัดการป่าไฟ มาใช้ในการจัดสรร แบ่งปัน และอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไฟในชุมชน

ส่วนที่ ๒ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนพบว่า ปัจจัยความสำเร็จ ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง วัฒนธรรมประเพณี การมีองค์กรของชุมชนที่เป็นทางการในการจัดการดูแลรักษาป่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการนำเอาหลักแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการป่าชุมชน

ส่วนที่ ๓ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการรักษาป่าและรูปแบบกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการรักษาป่า คือ ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีส่วนร่วมในกิจกรรมการรักษาป่าทุกด้าน ได้แก่ การค้นหาปัญหาและความต้องการ การตัดสินใจ การปฏิบัติการ ผลประโยชน์ และการประเมินผล โดยพบว่าชุมชนให้ความสำคัญมากกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการรักษาป่า เช่น การปลูกป่า การสร้างฝายแม้ว และการจัดเลี้ยงผีขุนน้ำ ซึ่งเป็นประเพณีท้องถิ่นทางภาคเหนือ

^{๕๖} คมกริช วงษ์ภาค และคณะ, “การใช้ประโยชน์จากป่าวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”, รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘, หน้า ๒๑.

^{๕๗} พรเทพ ศรีธนาธร “นวัตกรรมจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน: กลไกการจัดการ การมีส่วนร่วม และความสำเร็จของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนห้วยแม่หิน จังหวัดลำปาง” วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๙ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๖): หน้า ๙๙-๑๑๕.

ดาวเวียง สิทธิราช ทิพรัตน์ พงศ์ธนาพาณิช และนุชนาถ มั่งคั่ง^{๕๘} บทความเรื่อง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนหมู่บ้านหลัก ๓๒ เมืองไซ แขวงอุดมไซ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บทความนี้มุ่งวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้และระดับความตระหนักต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนชนเผ่าต่าง ๆ ในพื้นที่หมู่บ้านหลัก ๓๒ เมืองไซ แขวงอุดมไซ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) ข้อมูลมาจากแบบสัมภาษณ์ครัวเรือน ๑๐๐ ตัวอย่าง จาก ๕ ชนเผ่า และนำมาวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐาน ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างใช้ประโยชน์จากของป่า ๑๑ ประเภท ได้แก่ ไม้พิน หน่อไม้ ดอกแซม พืชผักป่า เห็ดป่า ผลไม้ป่า สัตว์ป่า สมุนไพร ยอดหวาย แมลงกินได้ และกล้วยไม้ป่า คิดเป็น มูลค่า ๓,๖๒๓,๖๕๑.๐๐ บาทต่อปี หรือเฉลี่ย ๑๑,๔๖๗.๒๕ บาท ต่อครัวเรือนต่อปี โดยเป็นมูลค่าจากการใช้ ในครัวเรือน ๕,๑๔๐.๘๑ บาท (มั่ง ขมุ และพูน้อย จากมากไปน้อยตามลำดับ) และมูลค่าจากการขาย ๖,๓๒๖.๔๔ บาท (ขมุ มั่ง และ ลาวลุ่ม) เมื่อพิจารณาจากระดับความตระหนักในการอนุรักษ์ ๓ ด้าน คือ การใช้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่า การปกป้องรักษา และการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ระดับความตระหนักในแต่ละชนเผ่าไม่แตกต่างกันมากนักในแต่ละด้าน จากผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนในพื้นที่ศึกษายังคงมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่พึ่งพาทรัพยากรป่าไม้เป็นหลัก แต่มีบางชนเผ่าหันไปประกอบอาชีพอื่นแทนการเก็บของป่า ปรากฏการณ์นี้อาจช่วยลดแรงกดดันการแข่งขันเข้าใช้ประโยชน์จากป่าจนทรัพยากรเสื่อมโทรม การสร้างความรู้และความเข้าใจในการใช้ประโยชน์ให้แก่ชุมชนอย่าง ต่อเนื่องอาจมีส่วนช่วยเพิ่มระดับความตระหนักในการอนุรักษ์ ซึ่งจะส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนสามารถคงอยู่และเกิดการใช้อย่างยั่งยืน

ผกามาศ มูลวันดี^{๕๙} ทำศึกษาการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนโกรกประดู่ ตำบลโคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า

๑) มูลค่าคงเหลือของป่า ประมาณปีพ.ศ.๒๕๑๘ มีพื้นที่ประมาณ ๔,๐๐๐ กว่าไร่ สัตว์ป่ามีหลากหลายพันธุ์หนองน้ำกลางพื้นที่ป่าเป็นแหล่งน้ำสำคัญของชุมชน เป็นทั้งน้ำอุปโภคและบริโภคเป็นแหล่งจับสัตว์น้ำ เก็บหาของป่าและพืชใช้เป็นอาหาร ไม้พิน ปัจจุบันในปีพ.ศ.๒๕๕๙ พื้นที่ของป่าคงเหลือประมาณ ๗๑๔ ไร่จากระยะเวลาที่ผ่านมา ๔๑ ปีแสดงให้เห็นชุมชนมีการเข้าไปใช้พื้นที่ของป่าในการทำประโยชน์ หรือใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินและมีการครอบครองป่าทำให้พื้นที่ป่าลดน้อยลง

๒) การใช้ประโยชน์จากป่าจากชุมชนที่อาศัยอยู่รอบป่า จำนวน ๑๐๔ คน จากทั้ง ๔ หมู่บ้าน พบว่าป่าชุมชนโกรกประดู่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเห็นได้จากมูลค่าสิ่งที่ยังคงเหลือจากการเข้าไปใช้ประโยชน์เช่น ประโยชน์ที่ได้จากเห็ดป่ามีมูลค่าตลอดปีจำนวน ๒๑๘,๓๕๐ บาท มันสำปะหลัง/อื่น ๆ เช่น ผักต้ว กลอย หน่อไม้ ฯลฯ จำนวน ๑,๑๗๙,๕๐๐ บาท ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่คน

^{๕๘} ดาวเวียง สิทธิราช ทิพรัตน์ พงศ์ธนาพาณิช และนุชนาถ มั่งคั่ง, “การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนหมู่บ้านหลัก ๓๒ เมืองไซ แขวงอุดมไซ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, วารสารวนศาสตร์, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๓ (๒๕๕๔): หน้า ๔๓-๕๓.

^{๕๙} ผกามาศ มูลวันดี, “การใช้ประโยชน์ป่าชุมชนโกรกประดู่ ตำบลโคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์”, วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙): หน้า ๑๕-๒๖.

ในชุมชนได้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าในชุมชน แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนควรมีการรักษา และอนุรักษ์ป่าชุมชนโกรกประดู่ให้คงเหลือชั่วลูกชั่วหลาน

๓) ประโยชน์ที่ได้จากป่าของคนในชุมชน มีดังนี้ (๑) การนำของดีด้านป่า ป่าชุมชนแห่งนี้มีไม้หลากหลายชนิด เช่น ต้นตะขบ ต้นเหลื่อม ต้นจิก ต้นประดู่ต้นจบก ต้นตัวต้นกุง หรือต้นพลวง ต้นรัง ต้นเต็ง ต้นแดง ต้นตุมกา ต้นมะค่า ต้นไซเนา เป็นต้น ซึ่งไม้บางอย่างกำลังจะสูญพันธุ์ และไม้บางอย่างกำลังเป็นที่ต้องการของนักออกแบบบ้านจัดสรร (๒) การนำของดีด้านเห็ด ป่าชุมชนแห่งนี้จะอุดมไปด้วยเห็ดหลากหลายสายพันธุ์ เช่น เห็ดน้ำหมาก เห็ดตะปูเห็ดผึ้ง เห็ดห้าพระ เห็ดหน้าขาว เห็ดระโงก เห็ดนางฟ้าป่า เห็ดโค เห็ดโคนใหญ่ เห็ดโคนน้อย เห็ดน้ำแบ่ง เห็ดหน้าแหล่ เห็ดหน้าวัว เห็ดถ่าน เห็ดเผาะ เป็นต้น เห็ดบางประเภทเป็นเห็ดที่หายาก เป็นที่ต้องการของตลาดมีราคาสูง ในฤดูที่เห็ดงอกจะมีคนในชุมชน และนอกชุมชนจำนวนมากไปหาเห็ดในป่าชุมชนแห่งนี้เพื่อนำไปขายเป็นรายได้หรือนำมาใช้ในการประกอบอาหาร (๓) การนำของดีด้านสมุนไพร ป่าแห่งนี้มีสมุนไพรที่เกิดขึ้นในป่า เช่น สมอพิเภก แคป่า เครือพันช้าย พังคิ เครือส้มลม ส้มกุ้ง ต้นห้ว ไก่โอก หนอนตายยาก เครือสาวหลง โดไม่รู้ล้ม เป็นต้น ซึ่งคนในชุมชนที่เป็นคนเก่าแก่จะนำมาใช้ในการรักษาคน และ (๔) การนำของดีด้านสถานที่ ป่าชุมชนโกรกประดู่เป็นสถานที่ที่ใช้ในการเป็นแหล่งเรียนรู้นักเรียนในสถานศึกษาใกล้ ๆ เนื่องจากเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มีหนองน้ำ ๓ แห่ง เป็นสถานที่ที่คนในชุมชนใช้ปลูกข้าวเพื่อนำมาขายเป็นรายได้ถวายวัด แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าแห่งนี้

ไพริน ยศอิและคณะ^{๖๐} การวิจัย “การใช้ประโยชน์ทางด้านอาหารและสมุนไพรจากป่าชุมชนหมู่บ้านดงห้วยเย็น หมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ้านโฮ้ง อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน” จากสถานการณ์ในการจัดการป่าชุมชน บ้านดงห้วยเย็นแต่เดิมมีวิถีชีวิตเรียบง่าย ดำรงชีวิตด้วยการ ทำการเกษตรแบบยังชีพ ไม่ฟุ่มเฟือย ทำนา ปลูกข้าว และปลูกข้าวไร่ ในแปลงข้าวไร่นั้นมีการปลูกพืชแซม เช่น ข้าวโพด ผักพื้นบ้าน ถั่ว พริก มัน พักทอง ฯลฯ และเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้แรงงาน พิธีกรรม และเป็นอาหาร หรือขายถ้ามีความจำเป็นในน้ำมีปลา ในนามีข้าว สามารถหาอาหารที่ปลอดภัยและมีคุณค่า ได้จากป่าในพื้นที่รอบหมู่บ้านตามแต่ฤดูกาล มีประเพณี พิธีกรรมของตนเอง อยู่กันแบบเครือญาติ มีการลงแขก ทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องใช้แรงงานมาก พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการดำรงชีวิตที่มีความสมดุลระหว่าง สังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากยังมีกลุ่มคนบางคนยังบุกรุกป่าเพื่อทำเป็นสวนทำให้สภาพพื้นที่ป่าลดลง ความต้องการพื้นที่ทำกินมากขึ้น ทำให้เกิดการบุกรุก แต่ชุมชนบ้านดงห้วยเย็นช่วยกันพยายามที่อนุรักษ์รักษาป่าชุมชนของตนเองเพื่อเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง กระบวนการจัดการป่าชุมชนที่เอื้อต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านดงห้วยเย็น เน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย เมื่อทุกคนเห็นความสำคัญ ตระหนักในคุณค่า เข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมมากขึ้น เริ่มตั้งแต่การใช้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ เข้ามามีใช้ในการจัดการทรัพยากร เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีผาย การสืบชะตาป่าต้นน้ำ พิธีกรรมปลาช่อน มีความเชื่อต่อกันมา การใช้โอกาสในวันสำคัญในการร่วมกันปลูกต้นไม้ การบวชป่า เป็นต้น มีการตั้งกฎระเบียบของชุมชน ตั้งกรรมการป่า

^{๖๐} ไพริน ยศอิและคณะ, “การใช้ประโยชน์ทางด้านอาหารและสมุนไพรจากป่าชุมชน หมู่บ้านดงห้วยเย็น หมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ้านโฮ้ง อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน”, รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๑), หน้าบทสรุปผู้บริหาร.

การกำหนดเขตที่ดินห้ามขาย ห้ามเผา การเข้าไปหาของป่า รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ให้กับสมาชิก ในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลร่วมกัน เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ มีป่า มีน้ำ มีอาหารจากป่า ไร่รับประทาน จากผลการอนุรักษ์รักษาร่วมกันทำให้ชาวบ้านมีความตระหนักรู้มากขึ้น บางคนที่มีความคิดเห็นขัดแย้งค่อย ๆ เกิดความเข้าใจมากขึ้นและชาวบ้านเองก็ใช้กฎของชุมชน และ กฎทางสังคม เช่น การไม่ไปช่วยงานเอา มือเอารวัน การไม่ได้รับสวัสดิการจากชุมชน เป็นต้น การสร้าง กิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งการพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างสม่ำเสมอเป็นการสร้างการเรียนรู้ในการ จัดการป่าชุมชนให้กับสมาชิกในชุมชน บ้านดงห้วยเย็นมากขึ้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนทำ ให้เกิดความภาคภูมิใจในถิ่นฐานของตนเอง คนเฒ่าคนแก่ภูมิใจที่ได้เล่าเรื่องราวในอดีต สร้าง ความสัมพันธ์ให้กับคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง และการขยายผลองค์ความรู้ในการจัดการป่าชุมชนที่เอื้อต่อวิถี ชีวิตของชุมชนบ้านดงห้วยเย็น ทั้งแหล่งด้านอาหารและสมุนไพรได้พยายามสร้างเครือข่ายความ ร่วมมือ ทั้งระดับชุมชน ระดับตำบล และระดับเครือข่าย มีการสร้างกิจกรรมร่วมกัน เช่น การทำแนว กันไฟ การเลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีผาย เป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกันทุกปี มีสมาชิกในชุมชน เด็ก เยาวชน ผู้หญิง ผู้ชาย แกนนำชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ เข้าร่วม รวมทั้งเครือข่ายจากพื้นที่อื่น ๆ การตรวจ ป่าในช่วงฤดูแล้งจะออกตรวจทุกวันเพื่อตรวจไฟป่า ทำแนวกันไฟ รวมทั้งการขยายแนวคิดให้กับเด็ก และเยาวชนได้สืบทอดเจตนารมณ์ต่อ โดยมีการชักชวนเด็ก เยาวชนเข้าร่วมในทุกกิจกรรม การจัด กิจกรรมให้กับเยาวชนร่วมกับตำบล และการเชื่อมประสาน ความร่วมมือกับทางโรงเรียนในการพัฒนา หลักสูตรการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตมากขึ้น

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาเอกสาร และศึกษาภาคสนามโดยลงพื้นที่ประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และการเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้แบ่งเป็น ๑) กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง ๒) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ๓) ผู้นำชุมชน พระสงฆ์และคณะกรรมการป่าชุมชน และ ๔) ตัวแทนภาคประชาสังคม

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูล (Key Informant)

๓.๒.๑ พื้นที่

โครงการที่ ๑ การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา - เชียงราย

ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำอิงที่มีการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยใช้แนวทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์ จากป่าชุมชน จำนวน ๓ พื้นที่ประกอบด้วย

๑. ลุ่มน้ำอิงตอนต้น (บ้านบัว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา)
๒. ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง (บ้านปี่ ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา)
๓. ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย (บ้านบุญเรือง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัด

เชียงราย)

โดยผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ ดังนี้

(๑) เป็นชุมชนที่มีการประยุกต์ใช้แนวทางพระพุทธศาสนาในการจัดการป่าชุมชน เช่น การบวชต้นไม้ การสืบทอดต้นไม้ การทอดผ้าป่าต้นไม้ การพึ่งธรรมชาติ เป็นต้น

(๒) เป็นชุมชนที่มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนเชิงรูปธรรม เช่น การใช้ป่าเป็นแหล่งอาหารของชุมชน การดูแลรักษาป่าต้นน้ำ การใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ การใช้เป็นแหล่งสร้างรายได้เสริม เป็นต้น

(๓) เป็นชุมชนที่มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนเชิงนามธรรม เช่น การเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น

โครงการที่ ๒ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ ๒ ตำบลในลุ่มน้ำอิงที่มีการดำเนินงานจัดการป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน มาไม่น้อยกว่า ๕ ปี ได้แก่ ตำบลสันมะค่า อำเภอบ้านดง จังหวัดเชียงราย และตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยาเป็นพื้นที่ในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการควบคู่ไปกับการดำเนินการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โครงการที่ ๓ การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำอิงที่ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน ในจังหวัดพะเยา-เชียงราย ประกอบด้วย

๑) ลุ่มน้ำอิงตอนบน ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ซึ่งมีป่าชุมชนจำนวน ๔ แห่งในพื้นที่ ๒ หมู่บ้านของตำบลดังกล่าวคือ หมู่บ้านดงบุญนาและหมู่บ้านดงอินตา

๒) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพาน จังหวัดพะเยา ซึ่งมีสมาชิก ๒ ตำบล ตำบลดงเงินซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ ๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านร้อง หมู่ ๖ หมู่บ้านร่องปอ หมู่ ๗ หมู่บ้านเงิน หมู่ ๘ หมู่บ้านสันป่ากอก หมู่ ๙ หมู่บ้านกว๊านสันติสุข หมู่ ๑๓ หมู่บ้านร่องปอใต้ หมู่ ๑๔ และหมู่บ้านสันป่าสัก หมู่ ๒ และตำบลห้วยแก้วซึ่งมีป่าชุมชนอยู่ใน ๑๖ หมู่บ้านจากทั้งหมด ๑๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านม่วงคำ หมู่ ๑ หมู่บ้านป่าฝาง หมู่ ๒ หมู่บ้านห้วยแก้ว หมู่ ๓ หมู่บ้านหนองลาว หมู่ ๔ หมู่บ้านอิงโค้ง หมู่ ๕ หมู่บ้านหาดแพน หมู่ ๖ หมู่บ้านห้วยทรายขาว หมู่ ๗ หมู่บ้านกาดี หมู่ ๘ หมู่บ้านสันตันแหน หมู่ ๙ หมู่บ้านใหม่ หมู่ ๑๐ หมู่บ้านสันป่าแดง หมู่ ๑๑ หมู่บ้านสันป่าสำน หมู่ ๑๒ หมู่บ้านกาดี หมู่ ๑๓ หมู่บ้านม่วงคำ หมู่ ๑๔ หมู่บ้านกาดี หมู่ ๑๕ และ หมู่บ้านจำปา หมู่ ๑๗

๓) ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ได้แก่ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีสมาชิก ๑๗ หมู่บ้านได้แก่ หมู่บ้านป่าบงน้ำล้อม หมู่ที่ ๑ หมู่บ้านป่าแดง หมู่ที่ ๒ หมู่บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ หมู่บ้านน้ำแพร่ หมู่ที่ ๔ หมู่บ้านห้วยหลวง หมู่ที่ ๕ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๘ หมู่บ้านห้วยสัก หมู่ที่ ๙ หมู่บ้านใหม่พัฒนา หมู่ที่ ๑๐ หมู่บ้านงามเมือง หมู่ที่ ๑๑ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๑๒ หมู่บ้านน้ำแพร่เหนือ หมู่ที่ ๑๔ หมู่บ้านห้วยสักเหนือ หมู่ ๑๕ หมู่บ้านดงเจริญ หมู่ที่ ๑๖ หมู่บ้านยางฮอม หมู่ที่ ๑๗ หมู่บ้านน้ำแพร่ใต้ หมู่ที่ ๑๙ หมู่บ้านห้วยหลวงเหนือ หมู่ที่ ๒๐ หมู่บ้านป่าแดง หมู่ที่ ๒๑

โครงการที่ ๔ การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ ๓ ตำบลในลุ่มน้ำอิงที่มีการดำเนินงานจัดการป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มาไม่น้อยกว่า ๕ ปี ได้แก่

- ๑) ลุ่มน้ำอิงตอนบน (ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา)
- ๒) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง (ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา)
- ๓) ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย (ตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย)

๓.๒.๑ ผู้ให้ข้อมูล

โครงการที่ ๑ การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ผู้วิจัยคัดเลือกประชากรในการวิจัยแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้ ชุมชนละ ๑๐ รูป/คน รวมทั้งหมด ๓๐ รูป/คน ประกอบด้วย

- ๑) ผู้นำชุมชนที่มีการประกอบพิธีกรรม ประเพณี หรือความเชื่อ โดยใช้แนวทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการป่าชุมชน
- ๒) พระสงฆ์และประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม ประเพณีหรือความเชื่อ โดยใช้แนวทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการป่าชุมชน
- ๓) คณะกรรมการป่าชุมชน
- ๔) เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง
- ๕) ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

โครงการที่ ๒ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

- ๑) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
- ๒) ผู้นำและชาวบ้านในตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
- ๓) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ประกอบด้วย สำนักงานท้องถิ่นอำเภอ สำนักงานป่าไม้ อุทยานแห่งชาติ เขตห้ามล่าสัตว์ป่า สำนักงานประมง โครงการชลประทาน สำนักงานเกษตร สำนักงานสาธารณสุข
- ๔) องค์กรภาคประชาสังคม ประกอบด้วย สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยตัวแทนของประชากรในการศึกษาจากองค์กรดังที่กล่าวมาข้างต้น จำนวน ๓๐ คน

โครงการที่ ๓ การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

- ๑) คณะกรรมการเครือข่าย

- ๒) เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง
- ๓) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- ๔) เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน
- ๕) ประชาชนที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

โครงการที่ ๔ การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยจะกำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย กลุ่มประชากรในเขตพื้นที่บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา, เทศบาลตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และเทศบาลตำบลศรีเมือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย จำนวน ๓๐ คน แบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม ได้แก่

- ๑) ผู้บริหาร สมาชิก และเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน ๑๐ คน
- ๒) กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน ๕ คน
- ๓) คณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน ๕ คน
- ๔) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๕ คน
- ๕) ประชาชนที่ได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน จำนวน ๕ คน

๓.๓ เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย ๑) แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ (In-depth Interview) ๒) แนวคำถามในการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) และ ๓) แนวการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

แผนงานวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ผู้วิจัยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

โครงการที่ ๑ การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา – เชียงราย เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interviews) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน การสัมภาษณ์ (Interview) อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องแนวคิด รูปแบบและวิธีการทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลอย่างหลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

(๑) ศึกษาและทบทวนคัมภีร์พระพุทธศาสนา หนังสือ งานวิจัย บทความ งานเขียนในวารสาร หนังสือพิมพ์ ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นจากป่าชุมชน

(๒) ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

(๓) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

(๓.๑) จัดตั้งคณะทำงานวิจัย

(๓.๒) ประชุมคณะทำงานวิจัยเพื่อวางแผนการทำงานวิจัย

(๓.๓) ประชุมคณะทำงานวิจัยทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

(๓.๔) จัดเก็บข้อมูล โดยวิธีการพูดคุย การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน การสัมภาษณ์ (Interview) อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยผู้วิจัยจะคัดเลือกประชากรในการวิจัยแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้ ชุมชนละ ๑๐ รูป/คน รวมทั้งหมด ๓๐ รูป/คน

(๓.๕) ประชุมคณะทำงานวิจัยเพื่อตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรม ประเพณี หรือความเชื่อ โดยใช้แนวทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

โครงการที่ ๒ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านกระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน การดำเนินงานวิจัย ผู้วิจัยได้มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

๑) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของชุมชนจากหนังสือ รายงานการวิจัย บทความ งานเขียนในวารสารและหนังสือพิมพ์ รวมทั้งการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

๒) ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดข้อบัญญัติท้องถิ่น กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น และการจัดการป่าชุมชน

๓) จัดทำกรอบกระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

(๓.๑) ประชุมทำความเข้าใจกับผู้บริหารท้องถิ่นและสำนักงานปลัด

(๓.๒) จัดทำฐานข้อมูลการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตำบล

(๓.๓) จัดตั้งคณะทำงานวิจัยพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น

(๓.๔) ประชุมคณะทำงานวิจัยเพื่อวางแผนการทำงานวิจัย

(๓.๕) ประชุมคณะทำงานวิจัยทำความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องและการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(๓.๖) ประชุมประชาคมหมู่บ้าน ทบพ ทวน กฎระเบียบในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละชุมชน

(๓.๗) ยกร่างข้อบัญญัติท้องถิ่น (ตั้งคณะกรรมการยกร่าง, ยกร่างจัดเวที
แลกเปลี่ยนเสริมความคิด นักวิชาการ และนักกฎหมายมาร่วมปรับร่างข้อบัญญัติ)

(๓.๘) ประชุมกลุ่มย่อยคณะกรรมการโดยนำร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นมานำเสนอและ
ปรับปรุง

(๓.๙) ประชาพิจารณาร่างข้อบัญญัติและสนับสนุนร่างข้อบัญญัติขององค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่า
ชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

(๓.๑๐) เสนอข้อบัญญัติท้องถิ่นสู่การพิจารณาของสภาและเสนอต่อนายอำเภอ
(เสนอโดยการเข้าชื่อของประชาชน เสนอโดยผู้บริหาร หรือเสนอโดยสภา)

(๓.๑๑) ประกาศใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน
ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-
เชียงราย

๔) ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ตามกรอบกระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติ
ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่วิจัยเชิงปฏิบัติการในตำบลสันมะค่า
อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงรายก่อน เนื่องจากดำเนินงานเก็บข้อมูลไปพร้อมกับกระบวนการ
ดำเนินงานของโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำ
อิงอย่างยั่งยืน ซึ่งเริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่เดือนมกราคม ๒๕๖๐ หลังจากนั้นได้ลงพื้นที่ในตำบลบ้านต๋อน
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เพื่อนำกระบวนการและบทเรียนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติมาปรับใช้ในตำบลบ้านต๋อน

๕) จัดเวทีถอดบทเรียนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๖) สรุปผลการวิจัยและจัดทำรายงานการวิจัย

โครงการที่ ๓ การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์
และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้
เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้าง
ศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่า
ชุมชน

๑) การลงสำรวจชุมชน สภาพป่าชุมชนแต่ละแห่ง รวมถึงสภาพภูมิประเทศของลุ่มน้ำ
อิงและทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้อง รวมถึงบริบททางสังคมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเก็บบันทึกข้อมูล
และถ่ายภาพ

๒) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๓๐ คนที่เป็นตัวแทนของ ๓ พื้นที่จาก ๓ กลุ่มคือ
ก) องค์กรภาคประชาชน ที่คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงเพื่อให้เป็นตัวแทนของลุ่มน้ำแต่ละตอน
ตามลำดับ คือ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจจังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชน
อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาลจังหวัดเชียงราย
และตัวแทนสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ข) องค์กรภาครัฐ และ ค) องค์กรพัฒนาเอกชน

๓) การสนทนากลุ่มโดยการจัดประชุมเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง ๓ เครือข่าย เพื่อระดม ข้อมูลวิจัย พร้อมกับร่างข้อเสนอต่อภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและแนวทางการทำงานร่วมกันของเครือข่าย อันจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายดังกล่าว

๔) รวบรวมเอกสารจากชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน เช่น เอกสารการขึ้นทะเบียน ป่าชุมชน

๕) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนและ เครือข่ายชุมชนเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน เช่น การบวชป่าชุมชน

๖) การสนับสนุนการทำวิจัยท้องถิ่นของเครือข่ายป่าชุมชนน้ำชุมชนและภาคีความ ร่วมมือเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชุมชนน้ำชุมชน

โครงการที่ ๔ การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิง คุณภาพ(Qualitative Research)แบ่งเป็น ๒ รูปแบบ ได้แก่

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวม ข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

(๑.๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ เกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการ มีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

(๑.๒) การศึกษาวิเคราะห์การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมี ส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

(๑.๓) วิเคราะห์การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของ ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

(๑.๔) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทาง พระพุทธศาสนา

๒) การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ กระบวนการการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

(๒.๑) กำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมายในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทาง พระพุทธศาสนา

(๒.๒) ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-informant) ทั้งนี้เพื่อพิจารณาถึงกระบวนการการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมี ส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

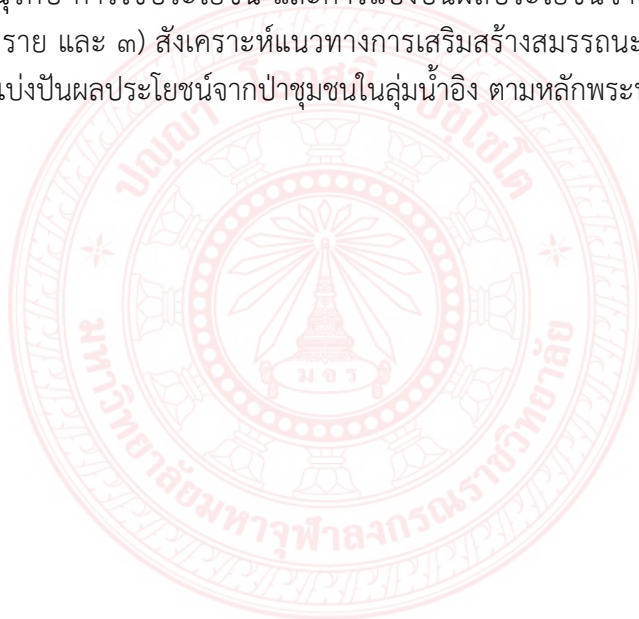
(๒.๓) ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดย การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

(๒.๔) ถอดองค์ความรู้การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

(๒.๕) สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะทั้งในระดับนโยบาย องค์กรชุมชน และระดับปัจเจกบุคคล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการโครงการภายใต้แผนงาน จำนวน ๔ โครงการ โดยนำมาสังเคราะห์ข้อมูลในแต่ละโครงการ และนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ๑) รูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ๒) วิเคราะห์องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย และ ๓) สังเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยในบทที่ ๔ ผลการวิจัย ผู้วิจัยได้แบ่งออก ๓ หัวข้อใหญ่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ ๑) รูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ๒) วิเคราะห์องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ๓) สังเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ รูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๔.๑.๑ องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา - เชียงราย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑.๑ รูปแบบแนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ในการวิจัยครั้งนี้ ได้คัดเลือกหมู่บ้านเพื่อศึกษารูปแบบแนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ได้แก่ บ้านบัว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมืองพะเยา บ้านป้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และบ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

๑) รูปแบบแนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านบัว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

(๑.๑) การจัดการป่าชุมชนบ้านบัว บ้านบัวหรือบ้านดอกบัว ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ชาวตำบลบ้านต๋อนและพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามาทำไร่ทำนา และคนบ้านบัวเองก็มีอาชีพรับจ้างตัดไม้ นานเข้าก็ส่งผลให้น้ำในลำห้วยแห้งและกระทบต่อการทำนา ซึ่งทำให้ผลผลิตทางการเกษตรได้รับผลกระทบ และเกิดสถานการณ์ความแห้งแล้ง ทำให้ข้าวที่ได้อาจมีคุณภาพต่ำ เพื่อแก้ปัญหา ผู้นำชุมชนจึงเริ่มสร้างความเข้าใจถึงสาเหตุและผลกระทบ และแสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วยและให้ความรู้ ช่วงนั้นกรมป่าไม้มีนโยบายเข้ามาทำโครงการปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติแม่ต๋ำ - แม่ณาเรือ ในรูปของหมู่บ้านป่าไม้

(โครงการที่ดำเนินงานระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๔๕) โดยจัดสรรที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยให้กับชาวบ้าน และส่งเสริมกิจกรรมเพื่อให้เกิดการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมรอบ ๆ หมู่บ้าน และรอบอ่างเก็บน้ำห้วยตุน ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ต้า-แม่น้ำเรือ^๑

พื้นที่ป่าโดยรอบบ้านบัว มีจำนวนประมาณ ๑๐,๐๐๐ ไร่ แบ่งออกเป็นป่าอนุรักษ์ที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง จำนวน ๘,๕๐๐ ไร่ ในส่วนนี้เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเป็นผู้ดูแล และป่าใช้สอย จำนวน ๑,๕๐๐ ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ต้า-แม่น้ำเรือ ชุมชนดูแลร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เมื่อป่าฟื้น นอกจากน้ำจะกลับมา ชาวบ้านยังได้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า อาทิ เห็ด น้ำผึ้งป่าไม้ไผ่ ฯลฯ เมื่อเริ่มเข้มแข็งขึ้น ชุมชนบ้านบัวร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นกว๊านพะเยา และรับหน้าที่เป็นฝ่ายประชาสัมพันธ์ เพื่อชักชวนชุมชนใกล้เคียงให้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายฯ ซึ่งทำงานโดยเหล่าอาสาสมัครที่เป็นผู้นำชุมชนต่าง ๆ ผู้แทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน จาก ๑๓ ตำบล เข้ามาร่วมทำงาน^๒

ในการจัดการป่าชุมชน จะมีคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกับหัวหน้าคุ้ม มาประชุมหารือ และกำหนดทิศทางในการพัฒนาหมู่บ้านบัว และออกกฎระเบียบที่ครอบคลุมพื้นที่ป่าชุมชน โดยเริ่มจากการจัดทำเวทีประชาคมหมู่บ้านและชุมชน เพื่อรวบรวมข้อมูลปัญหาความต้องการต่าง ๆ ของหมู่บ้านและชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความมั่นคงและความสงบเรียบร้อย และการบริหารจัดการ หาแนวทางร่วมกับคนในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน หลังจากที่ได้มติจากการประชาคมหมู่บ้านแล้ว คณะกรรมการหมู่บ้านก็ได้ร่างกำหนดระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เสนอระเบียบ พร้อมทั้งโครงการพัฒนาป่าชุมชน เพื่อขอรับความช่วยเหลือจากเทศบาล หน่วยงานภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ ทำให้คนในชุมชนมีความสำนึกและร่วมใจกันพัฒนาชุมชน รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม และภูมิปัญญาของท้องถิ่น และเสริมสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งในชุมชน^๓

หลังจากนั้นบ้านบัวก็ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ ในการทำกิจกรรมปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในวันสำคัญเช่น โครงการปลูกต้นไม้และปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี “รวมใจไทย ปลูกต้นไม้ เพื่อแผ่นดิน” โครงการปลูกป่าและสร้างฝายชะลอน้ำ ๖๖ พรรษา ๖๖ ฝาย ๖,๖๐๐ ต้น เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๕๖๑ โครงการปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติแม่ต้า-แม่น้ำเรือ กิจกรรมการปลูกป่าไผ่ ๖๐๐ ไร่ พิพิธภัณฑสถานชาติจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ กลุ่มบริหารจัดการน้ำชุมชนตำบลบ้านตุน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา การสร้างฝายแฝก โครงการ “เที่ยวชมน้ำตก พกหนังสือดี พลิกฟื้นผืนป่าต้นน้ำ ตามรอยพระราชดำริ ต้นกล้าแห่งความดี” โรงเรียนพากกว๊านวิทยาคมได้รวมกลุ่มจิตอาสาถึงเมล็ดพันธุ์ต้นไม้มันปูระบบนิเวศน์ป่าต้นน้ำที่ป่าบริเวณน้ำตกผาเกล็ดนาค บ้านห้วยหม้อ เป็นต้น

^๑ สัมภาษณ์ บาล บุญก้า, ผู้ใหญ่บ้านบ้านบัว, เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^๒ สัมภาษณ์ รัฐวิชัย ใจกล้า, นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลบ้านตุน, เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^๓ สัมภาษณ์ บาล บุญก้า, ผู้ใหญ่บ้านบ้านบัว, เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

(๑.๒) การบวชป่า : การประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนาในการจัดการป่าชุมชน ประเพณีทางพระพุทธศาสนาในการจัดการป่าชุมชนของบ้านบัวนั้น มีการบวชป่าเป็นประจำทุกปี การบวชป่าเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่พระสงฆ์ในภาคเหนือประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์ป่าที่มาของการ “บวชป่า” มาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนไป นับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ มักจัดทำได้ตลอดปี แต่มักจะทำพิธีในช่วงฤดูแล้ง พิธีบวชต้นไม้หรือพิธีบวชป่าเป็นพิธี ที่ยังคงสืบทอดประเพณีมาถึงปัจจุบัน มีการประกอบพิธีบวชต้นไม้ ต้นไม้ที่มีอายุยาวนาน หลายปี ในด้านกุศโลบาย ในการรักษาป่าของชาวบ้าน ความเชื่อว่าป่าเขาล้วนแต่มีผีปกปักรักษา มิให้ใครมารุกกล้าทำลาย พิธีกรรมที่หลากหลาย อาทิ การเลี้ยงผีขุนน้ำ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา ปลุกฝังให้คนต้นน้ำให้มีจิตใจรักษาป่าและน้ำของเขาไว้ พิธีการบวชต้นไม้ หรือบวชป่าก็เป็นเช่นเดียวกัน

ขั้นตอนและวิธีการบวชต้นไม้ นิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป โดยเจ้าพิธีจะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้ แล้วนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๙ รูป มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคลต่อชาวบ้านและต้นไม้ที่จะทำพิธี ต่อจากนั้นนำผ้าเหลืองที่เตรียมไว้ ใส่ลงในพานแล้วก็ทำพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์ หลังจากที่ทำพิธีเสร็จก็นำไปผูกกับต้นไม้ก็เป็นอันเสร็จพิธี

(๑.๓) การสืบชะตาป่าและการเลี้ยงผีขุนน้ำ : ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน บ้านบัวมีการสืบชะตาป่าและการเลี้ยงผีขุนน้ำขึ้นเป็นประจำทุกปี ชุมชนบ้านบัวร่วมกับคณะสงฆ์ในพื้นที่ ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านจำนวนมากในพื้นที่ตำบลบ้านตุน ร่วมกันทำพิธีสืบชะตาป่าและเลี้ยงผีขุนน้ำในวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๙ บริเวณป่าต้นน้ำภายในป่าชุมชนบ้านบัวและบ้านห้วยหม้อ เพื่อเป็นการปลุกจิตสำนึกให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ รวมทั้งแหล่งต้นน้ำให้คงอยู่ และเป็นการป้องกันปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณแหล่งต้นน้ำแห่งนี้ด้วย ซึ่งอยู่ในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวงในพื้นที่ตำบลบ้านตุน ทุกปีที่ผ่านมาจะมีความอุดมสมบูรณ์มีน้ำไหลออกมามีบริเวณกลางภูเขาโดยตลอดหล่อเลี้ยงชาวบ้านในพื้นที่ตำบลบ้านตุนมาเป็นเวลานานและที่ผ่านมาได้เกิดการถูกลักลอบตัดไม้ทำลายป่า จนชุมชนต้องเข้าทำการเฝ้าระวังปัญหาหารวมทั้งฟื้นฟูป่าให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม^๔

๔.๑.๑.๒ รูปแบบแนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน บ้านป่า ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๑) การจัดการป่าชุมชนบ้านป่า บ้านป่าตั้งอยู่ในตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา บ้านป่า เป็นชุมชนที่มีอาณาเขตติดต่อกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ น้ำเปือย น้ำห้วยวน โดยมีลักษณะป่าดั้งเดิมเป็นภูเขาหินปูน ในอดีตชุมชนประกอบอาชีพเผาปูน ซึ่งเป็นการทำลายทรัพยากรป่าไม้ ต่อมาชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ จึงร่วมกันอนุรักษ์และรักษาผืนป่าโดยจัดตั้งเป็นป่าชุมชนบ้านป่าหรือป่าห้วยโป่งพื้นที่กว่า ๖๕๐ ไร่ ทำให้ระบบนิเวศเริ่มฟื้นตัวและชุมชนมีการบริหารจัดการน้ำ โดยสร้างฝายชะลอน้ำแบบกึ่งถาวรซึ่งเป็นการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ยังมีพื้นที่ป่า

^๔ สัมภาษณ์ พระครูสุภัทรกิจโกวิท, (อุปสมโณ), เจ้าคณะตำบลบ้านตุน, เจ้าอาวาสวัดบ้านบัว, เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ใช้สอย ๙๕๐ ไร่ สามารถนำไม้ล้ม ไม้พิน ไปสร้างบ้านหรือใช้เผาศพได้ ในป่าใช้สอยนี้แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ป่าหัวไร่ปลายนาและป่าใช้สอยส่วนรวม

ป่าชุมชนบ้านปี่มีลักษณะป่าดั้งเดิม เป็นภูเขาหินปูน มีถ้ำขนาดใหญ่ที่สวยงาม สองด้านลึกทะลุถึงกัน เป็นระยะทางประมาณ ๔๐ เมตร ภายในถ้ำมีค้างคาวอาศัยอยู่ สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณผสมเต็งรัง ประกอบด้วยพรรณไม้نانาชนิด เช่น สัก ตะกร้อ ยมหอม ตีนนก สมอพิเภก ตะแบกใหญ่ มะแฟน เต็ม กระบก กระพี้ขึ้น เปล้าใหญ่ มะค่าโมง ตั้วขน มะม่วงป่า ตะคร้ำ มะกล่ำต้น ปอຍาบ ชิงชัน ช้างงาน ประดู่ ไม้หลากหลายพันธุ์และต้นปี่หรือต้นปี่อันเป็นที่มาของชื่อป่าชุมชนบ้านปี่ การทำกิจกรรมรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนบ้านปี่ได้รับพระราชทาน “ธงพิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ และได้รับรางวัล “ป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน” จากกรมป่าไม้ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ กำลังใจเหล่านี้ ทำให้ชุมชนจดทะเบียนป่าชุมชนบ้านปี่กับกรมป่าไม้ ด้วยพื้นที่เริ่มต้น ๖๕๐ ไร่ จากพื้นที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลทั้งหมดประมาณ ๓,๖๐๐ ไร่ แบ่งการบริหารออกเป็น ๓ โซน คือ^๕ ป่าชุมชน ๖๕๐ ไร่ ป่าส่วนนี้ห้ามตัดไม้ แต่สามารถเก็บของป่าเพื่อใช้ในครอบครัวได้ ป่าอนุรักษ์ ๒,๐๐๐ ไร่ ป่าผืนนี้ห้ามตัดไม้ ห้ามเก็บของป่าทุกชนิด และป่าใช้สอย ๙๕๐ ไร่ โซนนี้สามารถนำไม้ล้ม ไม้พิน ไปสร้างบ้าน หรือใช้เผาศพได้ ในป่าใช้สอยนี้แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ป่าหัวไร่ปลายนา และป่าใช้สอยส่วนรวม นอกจากการทำกิจกรรมอนุรักษ์ พื้นฟูป่าชุมชนแล้ว บ้านปี่ได้รับบสนับสนุนจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ จำนวน ๗ สถานีการเรียนรู้ โดยมีผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้เส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนบ้านปี่อย่างต่อเนื่อง

๒) พิธีบวชป่า : ประเพณีทางพระพุทธศาสนาในการจัดการป่าชุมชนบ้านปี่ บ้านปี่เริ่มมีการบวชป่าครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ นำโดยพระครูมานัสพิทักษ์ (ปัจจุบัน พระโสภณพัฒนโนดม) รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยากิตติมศักดิ์, วัดโพธาราม อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา หลังจากนั้นก็มีพิธีบวชป่า เลี้ยงผีขุนน้ำห้วยโป่ง และการอนุรักษ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมา การบวชป่าเป็นประจำทุกปี การบวชป่าเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่พระสงฆ์ในภาคเหนือประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์ป่า สาเหตุของการบวชป่าเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าของคนในชุมชนและชุมชนรอบข้าง การบุกรุกป่าเพื่อตัดไม้ จับจองที่ดินหรือรูปแบบอื่น ๆ จากบุคคลภายนอก ซึ่งทุกครั้งก็ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในหมู่บ้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านปี่แห่งนี้ ประกอบกับเหตุผลทางด้านพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิมของชาวบ้านเกี่ยวกับความเชื่อว่าการบวชเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพุทธ บุคคลที่ผ่านพิธีกรรมการบวชย่อมได้รับความเคารพนับถือจากประชาชน ดังนั้น หากมีการจัดพิธีบวชป่า ป่าที่ทำการบวชไปแล้วน่าจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ นำเคารพยำเกรงแก่ผู้บุกรุก ด้วยเหตุผลดังกล่าว ชาวบ้านจึงได้เลือกวิธีการบวชป่าเป็นอีกวิธีหนึ่งในการต่อต้านผู้บุกรุกทำลายป่า^๖

^๕ สัมภาษณ์ ย่น ธารณะ, คณะกรรมการป่าชุมชน, เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^๖ สัมภาษณ์ สนิท กลิ่นหอม, ประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม, เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

๓) บวงสรวงเจ้าพ่อขุนน้ำห้วยโป่ง : ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน บ้านปี่มีการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อขุนน้ำห้วยโป่ง หรือเลี้ยงผีขุนน้ำห้วยโป่ง จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยกำหนดช่วงเวลา ๑๓ ค่ำ ก่อนเข้าพรรษา ถ้าเป็นหน้าแล้ง จะยกเว้นวันพระและจะยกเว้นในช่วงเข้าพรรษา ซึ่งงดเลี้ยงผีขุนน้ำห้วยโป่ง^๗ จากความเชื่อในการบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อขุนน้ำห้วยโป่งนั้น นำไปสู่พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อขุนน้ำห้วยโป่ง หากจะมีการบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อขุนน้ำห้วยโป่งนั้นจะต้องใช้ข้าวจ้ำ^๘ ตามธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นสู่รุ่นหลังจากนั้นจะเกิดฝนตกเมื่อเสร็จพิธี จึงเป็นความเชื่อที่คนในชุมชนบ้านปี่ให้ความเคารพนับถือจนถึงทุกวันนี้^๙ ทั้งนี้ในการเลี้ยงผีขุนน้ำห้วยโป่ง จะมีการสืบทอดมาร่วมด้วย

นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีภูมิปัญญาการตีผึ้งซึ่งเป็นผลผลิตจากป่าชุมชนที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน ก่อนตีผึ้ง ชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ ของเซ่นไหว้ประกอบด้วยไก่หนึ่งคู่ เหล้าขาว ฐูป เทียน โดยกล่าวคำขอน้ำผึ้งจากเจ้าป่าเจ้าเขา สมัยก่อน การหาน้ำผึ้งป่าไม่มีกติกา แต่ละครอบครัวเข้าป่าหากันเอง จนกระทั่งมีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านปี่ในปี ๒๕๓๙ หลังจากนั้นไม่นาน ก็เริ่มวางกติกาการหาน้ำผึ้งซึ่งอยู่ในโซนป่าชุมชน และต่อมาในปี ๒๕๔๒ “กองทุนผึ้ง” ก็เกิดขึ้น ในปีที่มีการตั้งกองทุนผึ้ง คณะกรรมการป่าชุมชนเปลี่ยนวิธีการหาน้ำผึ้ง โดยให้คนบ้านปี่เข้ามาประมูลราคาหาผึ้งกับกรรมการหมู่บ้าน รายได้ในการจำหน่ายเป็นของผู้ประมูล แต่ถ้าเป็นคนจากที่อื่นเข้าไปหาผึ้ง จะถูกปรับ เงินที่จากการประมูลเข้ากองทุนผึ้ง เพื่อใช้ในงานสาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น สนับสนุนกีฬา สัมพันธ์โรงเรียนบ้านปี่และชุมชน สนับสนุนอาหารกลางวันโรงเรียนบ้านปี่ สนับสนุนงานพัฒนาป่าชุมชน สร้างศาลาสาธารณประโยชน์ สร้างประปาภูเขา เป็นต้น^{๑๐}

๔.๑.๑.๓ รูปแบบแนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน บ้านบุญเรือง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

๑) การจัดการป่าชุมชนบ้านบุญเรือง บ้านบุญเรือง ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย พื้นที่ป่าชุมชนที่มีขนาดใหญ่ครอบคลุมอาณาเขต ๕ หมู่บ้าน คือ ๑) ป่าชุมชนบ้านต้นปล้องใต้ หมู่ที่ ๘ ๒) ป่าชุมชนบ้านต้นปล้อง หมู่ที่ ๕ ๓) ป่าชุมชนบ้านบุญเรืองเหนือ หมู่ที่ ๑ ๔) ป่าชุมชนบ้านบุญเรืองใต้ หมู่ที่ ๒ และ ๕) ป่าชุมชนบ้านภูแก หมู่ที่ ๑๐ มีพื้นที่รวมกว่า ๕,๐๐๐ ไร่^{๑๑} ป่าชุมชนในพื้นที่ตำบลบุญเรือง เป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์เลี้ยงสัตว์ ซึ่งในอดีตมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย โดยมีการบริหารจัดการในรูปแบบภาพรวมในตำบล ในมี

^๗ สัมภาษณ์ อุดม นารักษ์, ข้าวจ้ำ, ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อขุนน้ำ, เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^๘ ผู้ที่เป็นตัวแทนในการสื่อสารต่อเจ้าพ่อขุนน้ำห้วยโป่ง ชาวบ้านจึงเรียกว่า ข้าวจ้ำ ซึ่งเวลาใครจะทำการบนบานจะต้องให้ข้าวจ้ำเป็นคนบนบานต่อเจ้าพ่อขุนน้ำห้วยโป่ง

^๙ สัมภาษณ์ สวย ใจดี, ประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม, เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๑๐} สหทัยา วิเศษ, ป่าชุมชนบ้านปี่ ต.เวียง อ.เชียงคำ จ.พะเยา : การจัดการป่าชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น, สถาบันลูกโลกสีเขียว, (อัดสำเนา), หน้า ๑๖.

^{๑๑} สัมภาษณ์ สมบูรณ์ จินะพรม, คณะกรรมการป่าชุมชน, เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒.

เนื้อที่ประมาณ ๕,๐๐๐ กว่าไร่ หลังจากเวลาผ่านไปวิถีการเกษตรของคนในพื้นที่ก็เปลี่ยนไป จากการใช้สัตว์ในการไถนา ก็เปลี่ยนมาใช้เครื่องจักรในการเพาะปลูกแทน การเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย ก็เริ่มลดลงและเหลือน้อยเต็มที ป่าบางพื้นที่จึงมีสภาพเปลี่ยนเป็น “ป่าเสื่อมโทรม” รกร้าง มีหญ้าออกเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดไฟป่าในพื้นที่ ปัจจุบันจึงมีการจัดทำแนวเขตเพื่อให้ง่ายต่อการดูแล ซึ่งมีการวางกติกาชุมชนแบ่งเขตการใช้ประโยชน์จากป่า โดยบริหารจัดการเป็นรายหมู่บ้าน จำนวน ๕ หมู่บ้าน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน อีกทั้งในพื้นที่ป่าชุมชนจะมีหนองน้ำทุกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรในตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย หนองน้ำต่าง ๆ เป็นฐานทรัพยากรในกลุ่มน้ำอิงที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำกลุ่มน้ำอิง มีแหล่งน้ำ ทั้งหนอง ฮ่อง ห้วย ย่าน และบวก เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์น้ำหลากหลายชนิดพันธุ์

ในการจัดการมีกลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรือง จัดตั้งขึ้นมาเพื่อดูแลป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง ดูแลรักษา กำหนดกฎกติการ่วมกันในชุมชน มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ พืชสมุนไพร เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ และไม้ใช้สอยของคนในชุมชน กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินงานในการจัดการป่าชุ่มน้ำบุญเรือง ได้แก่ ๑) กิจกรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การปลูกป่าทดแทนระบบนิเวศบริเวณรอบข้างหนอง การปล่อยปลาในหนอง ในแม่น้ำอิง การเพาะพันธุ์กล้าไม้และปลูกต้นไม้รอบหนองบัวน้อย ๒) กิจกรรมด้านการประยุกต์พุทธศาสนาในการอนุรักษ์ ได้แก่ การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำอิง ช่วงเดือนธันวาคม และการเลี้ยงผีพ่อปู่สลิบุญเรือง ในเดือนเมษายน ๓) กิจกรรมด้านการจัดทำข้อมูลสถานการณ์ ข้อมูลเชิงพื้นที่ ด้านประวัติศาสตร์ นิเวศ วัฒนธรรม และข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน และ ๔) กิจกรรมด้านการพัฒนาการเรียนรู้ เช่น การแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในเวทีเสวนา การร่วมจัดกิจกรรม จัดนิทรรศการ การเปิดให้บุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานในป่าชุ่มน้ำบุญเรือง การเข้าเป็นกรรมการสภาประชาชนกลุ่มน้ำอิง และประชุมร่วมกับสภาประชาชนกลุ่มน้ำอิง เป็นต้น

๒) การบวชป่า : ประเพณีทางพระพุทธศาสนาในการจัดการป่าชุมชนบ้านบุญเรืองนั้นมีการบวชป่าเป็นประจำทุกปี บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ ในช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี และกำหนดวันปลูกป่าซ่อมแซม ในช่วงเดือนสิงหาคมและธันวาคมของทุกปี และวันเก็บเมล็ดและเพาะกล้าไม้ กำหนดไว้ตลอดทั้งปี โดยตอบสนองในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การปลูกป่าทดแทนระบบนิเวศบริเวณรอบข้างหนอง รวมถึงข้างถนน จึงอาศัยวันสำคัญต่าง ๆ เพื่อให้เกิดกิจกรรมร่วมกันของชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียนในท้องถิ่น ร่วมกันปลูกต้นไม้ หรือการพัฒนาในวันเฉลิมพระชนมพรรษา มีการนำต้นไม้ในถิ่นและการขอการรับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความหลากหลายระบบนิเวศในป่าบุญเรือง และการขอรับสนับสนุนพันธุ์ปลา มาปล่อยในหนองในแม่น้ำอิง การจัดเตรียมสถานที่เพื่อเตรียมงานบวชป่าของบ้านบุญเรืองได้ ชาวบ้านบุญเรืองได้ช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ และความพร้อมเพื่องานบวชป่า โดยผู้เฒ่าผู้แก่ได้เตรียมเครื่องพิธีกรรมที่ใช้ในงาน แม่บ้านเตรียมสำรับกับข้าว คนหนุ่มต่างช่วยกันเตรียมสถานที่^{๑๒}

๓) สืบชะตาแม่น้ำอิงและเลี้ยงผีพ่อปู่สลิบุญเรือง : ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน บ้านบุญเรือง มีการสืบชะตาแม่น้ำอิงและการเลี้ยงผีพ่อปู่สลิบุญเรือง ซึ่งเป็นการ

^{๑๒} สัมภาษณ์ เจษฎา รูปศรี, ผู้อำนวยการโรงเรียนบุญเรืองวิทยาคม, เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒.

ประยุกต์ใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเข้ามาบูรณาการกับความเชื่อของคนในชุมชน การสืบทอดให้กับแม่บ้านเป็นการแสดงความเคารพ และแรงศรัทธา การร่วมกันแสดงออกถึงความห่วงใยต่อแหล่งน้ำ ถือว่าเป็นการต่ออายุให้ยืนยาวขึ้น และเป็นการขอขมาต่อแหล่งน้ำและเป็นการกระตุ้นเตือนให้คนที่อาศัยอยู่บริเวณแหล่งน้ำ มีจิตสำนึกช่วยกันรักษาแหล่งน้ำให้ยืนยาวอย่างยั่งยืน พิธีสืบทอดแม่บ้านอิงประยุกต์มาจากพิธีสืบทอดคน สืบทอดบ้าน ซึ่งมีความสำคัญ คือ ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน ก่อให้เกิดความเลื่อมใส เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาแม่บ้านอิงและสำนึกในการดูรักษาแม่บ้านอิง โดยการสืบทอดแม่บ้านอิง กำหนดในช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี และการเลี้ยงผีพ่อปู่สลิบุญเรื่อง กำหนดในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี^{๑๓}

๔.๑.๑.๔ องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๑) องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย มุ่งองค์ความรู้ใน ๓ ด้านดังต่อไปนี้

(๑.๑) ด้านศาสนธรรม พระพุทธศาสนาสอนให้คนดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา เช่น หลักไตรสิกขา การนำหลักไตรสิกขามาแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม จึงหมายถึงกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน ศีล สมาธิ ปัญญา พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่า จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะพระสงฆ์ ในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ใช้ชีวิตแบบสมถะไม่ฟุ้งเฟ้อแข่งกับชาวบ้าน การประพฤติปฏิบัติต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในทางที่ดีให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ ย่อมเป็นการสอนอย่างมีประสิทธิภาพอาจไม่ต้องใช้การสอนโดยใช้คำพูดมากนัก และมีความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติทั้งหมดเป็นหลักคำสอนที่ทำให้เกิดความเข้าใจในสภาพของธรรมชาติตามความเป็นจริง ซึ่งมีผลทำให้เกิดความรักความกตัญญู (กตัญญูกตเวทิต) ความสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง (เมตตา) และการรู้จักประมาณในการบริโภคหรือใช้สอย (มัตถุญญา) โดยเราจะเห็นได้จากกรณีที่พระองค์ทรงเน้นสั่งสอนให้พระสาวกตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ ในลักษณะของสื่อการสอนธรรม และทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ทำลายธรรมชาติ

ดังนั้น ศีล จึงเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา เป็นการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์เพื่อไม่ให้มีการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมวางกฎระเบียบเพื่อให้ชุมชนได้ปฏิบัติอย่างพอเหมาะพอควร สมาธิ มุ่งมั่น จดจ่อในการแก้ปัญหาและรักษาสภาพของป่าชุมชน ปัญญา คิดตรอง หาเหตุและสรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม มีการวางแผนการดำเนินการอย่างมีระบบด้วยการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน

^{๑๓} สัมภาษณ์ สุวิทย์ ภาระหัน, ประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม, เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๒.

(๑.๒) ด้านศาสนบุคคล ป่าไม้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ที่คนไทยนับถือในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชน ซึ่งชาวบ้านให้ความศรัทธาและเชื่อถือ พระสงฆ์มีบทบาทที่จะช่วยส่งเสริมให้คนเห็นคุณค่าและความสำคัญของป่าไม้ และช่วยดูแลรักษาป่าไม้ ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ สามารถนำมาเป็นแนวทางอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่าได้ พระภิกษุในฐานะบุคลากรกรชั้นนำของศาสนาต้องผนึกกำลังร่วมกันคิดหาวิธีการอธิบายถึงโทษภัยของความเห็นแก่ตัว ที่มีต่อมนุษย์และธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ในการบวชป่าพระสงฆ์ก็ใช้วิธีการเอาจีวรของท่านไปผูกไว้ที่ต้นไม้ต้นนั้น เพื่อป้องกันการตัดและทำลายต้นไม้ เพราะพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมใช้ชีวิตแบบสมถะไม่ฟุ้งเฟ้อแข่งกับชาวบ้าน การประพฤติปฏิบัติต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในทางที่ดีให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ย่อมเป็นการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ อาจไม่จำเป็นต้องใช้การสอนโดยใช้คำพูดมากนัก แต่ทำเป็นตัวอย่างและเป็นสื่อกลางในการประกอบพิธีกรรมอีกด้วย

(๑.๓) ด้านศาสนพิธี ถึงแม้ว่าการทำพิธีกรรมในการอนุรักษ์จะไม่ใช่เป็นแก่นของพุทธศาสนา แต่เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ชาวพุทธแต่ละท้องถิ่นคิดขึ้นมาเพื่อส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติธรรมระดับแก่นให้หน้าศึกษาติดตามยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่ผู้เริ่มสนใจศาสนา เพิ่มพูนขวัญและกำลังใจแก่ผู้ที่ยังมีจิตใจไม่เข้มแข็งพอ ศาสนพิธี ที่ประชาชนมักจะนำมาประยุกต์ในการรักษาป่าก็คือการบวชต้นไม้ หรือบวชป่า มาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนไป นับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ มักจัดทำได้ตลอดปี แต่มักจะทำพิธีในช่วงฤดูแล้ง ในด้านกุศโลบาย ในการรักษาป่าของชาวบ้าน ความเชื่อว่าป่าเขาล้วนแต่มีผีปกปักรักษา มิให้ใครมารุกกล้าทำลายขึ้นตอนและวิธีการบวชต้นไม้ นิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป โดยเจ้าพิธีจะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้ แล้วนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน ๙ รูป มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคลต่อชาวบ้านและต้นไม้ที่จะทำพิธี ต่อจากนั้นนำผ้าเหลืองที่เตรียมไว้ ใส่ลงในพานแล้วก็ทำพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์ หลังจากที่ทำพิธีเสร็จ ก็นำไปผูกกับต้นไม้ก็เป็นอันเสร็จพิธี

๔.๑.๑.๕ องค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย มีองค์ความรู้ใน ๔ ด้าน ดังต่อไปนี้

๑) ความเชื่อเรื่องผีและซิด เป็นความเชื่อดั้งเดิมพื้นฐานที่ชาวบ้านในแถบล้านนาเชื่อว่าผีเป็นตัวแทนอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ส่วนซิดจะเป็นข้อห้ามหรือข้อกำหนดที่มีต่อการกระทำใด ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อความสมดุลของบุคคล ชุมชน หรือสิ่งแวดล้อม ความเชื่อเรื่องผีและซิดบางอย่างยังเป็นการควบคุมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน มิให้กระทำหรือใช้ประโยชน์ที่มากเกินไปจนเกิดความจำเป็นอีกด้วย เช่น ชุมชนใดมีความเชื่อที่เกี่ยวกับเจ้าป่าเจ้าเขา คือ ถ้าเข้าป่าห้ามพูดจาหยาบคาย ลามก ลบหลู่ เจ้าป่าเจ้าเขา ถ้าไม่เชื่ออาจจะได้รับอุบัติเหตุในสิ่งที่คาดไม่ถึง เวลาเราจะกินข้าวในป่าเราต้องป้อนข้าวให้แม่ธรณีเจ้าที่กินก่อน โดยการนำข้าววางไว้ข้างบริเวณที่กินข้าว ถ้าไม่ทำอาจทำให้อากาศมืดทึบและเกิดลมพายุมาอย่างรวดเร็ว ถ้าเข้าไปพักแรมในป่า เวลาเข้านอนก่อนนอนต้องไหว้เจ้าที่เจ้าทางก่อนถ้าไม่

ทำอาจทำให้นอนฝันร้ายได้ และถ้าเราจะทำอาหารในป่าห้ามนำหม้อแกงต้มน้ำในลำห้วย ให้ใช้ภาชนะอื่นแทน ถ้าไม่เชื่ออาจจะได้รับอุบัติเหตุและมีอากาศครึ้มฟ้า ครึ้มฝน เป็นต้น

๒) ความรู้ใหม่ เป็นความรู้ที่ได้จากหลักการทางวิทยาศาสตร์ โดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์และเหตุผล เช่น การทำแนวกันไฟ ในการวางตำแหน่งแนวกันไฟ ต้องคำนวณระยะห่างระหว่างแนวกันไฟกับแนวหัวไฟที่กำลังเคลื่อนที่เข้ามาให้พอเหมาะ โดยต้องให้มีเวลาทำแนวกันไฟเสร็จก่อนที่แนวหัวไฟจะลุกลามมาถึง ทั้งนี้สามารถคำนวณระยะห่างดังกล่าวได้จากการวิเคราะห์อัตราการลุกลามของไฟ และอัตราความเร็วในการทำแนวกันไฟ ดังนั้น แนวกันไฟ เป็นความเชื่อใหม่ เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ป้องกันไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่าในฤดูแล้ง ที่มีอากาศแห้งแล้งลมแรงมีใบไม้ร่วงเป็นจำนวนมาก เพื่อทำการชิงเผาก่อนที่จะมีไฟไหม้อย่างรุนแรง จะทำในฤดูแล้งโดยการทำแนวกันไฟรอบเขตป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย คณะกรรมการป่าชุมชน ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ควบคุมไฟป่าร่วมกันทำแนวกันไฟป่ารอบ ๆ ป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย หรือชิงเผาจุดที่ล่อแหลมก่อน โดยมีอุปกรณ์ คือ ถังน้ำ จอบ ที่ตีไฟ มีด เป็นต้น

๓) พิธีกรรม การแสดงออกเกี่ยวกับความเชื่อของชุมชนได้มีการสั่งสมกันมาอย่างยาวนานหลายชั่วอายุคนจนตกผลึกกลายเป็นวิถีคิด และการแสดงออกถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมผ่านการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งอาจสะท้อนถึงความชาญฉลาดของบรรพบุรุษเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากร การใช้พิธีกรรมเพื่อเป็นมาตรการควบคุมชุมชนในการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรนั่นเอง โดยในแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละชุมชนอาจมีรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่มีความแตกต่างและหลากหลายย่อมส่งผลให้จารีตประเพณีย่อมมีความแตกต่างกันไปด้วย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การเลี้ยงผีขุนน้ำ ผีเจ้าป่า ผีผาย หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยดูแลรักษาป่าต้นน้ำและให้น้ำสำหรับการเกษตรได้ ความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ในป่าก่อให้เกิดประเพณีการใช้ทรัพยากรป่าอย่างเคารพยำเกรงและตระหนักถึงบุญคุณของ

๔) จารีตประเพณี จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทางด้านระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยการกำหนดเป็นพิธีกรรมจารีตประเพณีซึ่งมีแบบแผนปฏิบัติ สร้างความผูกพันทางด้านศีลธรรม และการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับระบบนิเวศ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการผสมผสานกันระหว่างหลักการที่เป็นเหตุผล กับการใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อเป็นมาตรการควบคุมชุมชนในการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรนั่นเอง พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ชุมชนได้ถือปฏิบัติมาเป็นระยะเวลายาวนานจนเกิดเป็นจารีตประเพณี เช่น การบวชป่า การสืบชะตาต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำอิง

๔.๑.๑.๖ รูปแบบการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย มี ๓ รูปแบบดังต่อไปนี้

๑) การใช้อย่างชาญฉลาด คือ การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้ยาวนานที่สุดและใช้อย่างประหยัดที่สุด โดยมีการสูญเสียน้อยที่สุด จากวิเคราะห์องค์ความรู้พบว่ามีรูปแบบ ๓ ลักษณะ ดังนี้

(๑.๑) มีความรอบรู้ คือ ชุมชนต้องมีความรอบรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ยาวนานที่สุดและใช้อย่างประหยัดที่สุด โดยมีการสูญเสียน้อยที่สุด ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้จะต้องมีระบบมีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการและรูปแบบการจัดการทรัพยากร กิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การปลูก บำรุงป่า การป้องกันรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า

กรณีการจัดการต้นผึ้งและน้ำผึ้งในป่าชุมชนบ้านปี่ อำเภอเชียงคำ ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน ต้นผึ้ง หรือต้นแหลง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ต้นยวงผึ้ง ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ต้นไม้ที่ผึ้งมาทำรัง จะมีนางไม้ดูแล บริเวณนั้นจะเป็นป่าสมบูรณ์ ช่วงเวลาการตีผึ้งปลายเดือนมีนาคม-เมษายน ช่วงเดือนห้า (เมษายน) ก็เก็บน้ำผึ้งจึงเรียกว่า น้ำผึ้งเดือนห้า เพราะมีความเข้มข้นสูง ส่วนวิธีการตีผึ้ง ใช้การตอกทอย ลูกทอยทำจากไม้ไผ่ที่แก่ แข็งแรง ยาวประมาณ ๑ คืบ ความห่างของการตอกลูกทอย ขึ้นอยู่กับความถนัดของคนตีผึ้ง สมัยก่อนเมื่อตอกทอยขึ้นไปถึงรังผึ้ง จะใช้ไฟรม คบไฟใช้เครื่องมือป่า เช่น เครื่องรางจัดแห้ง เครื่องพลูแห้ง หรือต้นมะละกอแห้ง มาทุบให้แตก ฉีกเป็นชิ้นแล้วมัดรวมเป็นกำเพื่อจุดไฟรมที่รังผึ้ง ในด้านความเชื่อในการตีผึ้ง ก่อนตีผึ้ง ชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ของเช่นไหว้ประกอบด้วยไก่หนึ่งคู่ เหล้าขาว รูป เทียน โดยกล่าวคำขอน้ำผึ้งจากเจ้าป่าเจ้าเขา ต่อมาการตั้งกองทุนผึ้งขึ้น มีคณะกรรมการป่าชุมชนเปลี่ยนวิธีการหาน้ำผึ้ง โดยให้คนบ้านปี่เข้ามาประมูลราคาหาผึ้งกับกรรมการหมู่บ้าน รายได้ในกำหนายายเป็นของผู้ประมูล แต่ถ้าเป็นคนจากที่อื่นเข้าไปหาผึ้ง จะถูกปรับ การหาน้ำผึ้งแต่ละครั้งจะได้น้ำผึ้งประมาณ ๘๐๐-๑,๐๐๐ ขวด/ปี (เดิมเคยได้ประมาณ ๕๐๐ ขวด/ปี) แล้วแต่ความสมบูรณ์ของดอกไม้ จากนั้นจึงนำมาแบ่งขายให้ครัวเรือนทั้ง ๒ หมู่บ้าน (หมู่ ๑ และหมู่ ๑๐) ชื่อในราคาทุน โควต้าครัวเรือนละ ๑ ขวดๆ ละ ๑๒๐ บาท/๗๕๐ ชข.) จากนั้นจึงจำหน่ายแก่บุคคลภายนอกราคาขวดละ ๓๐๐ บาท เงินที่จากการประมูลเข้ากองทุนผึ้ง เพื่อใช้ในงานสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ

(๑.๒) การใช้อย่างรอบคอบ ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็นสำคัญในรูปของป่าชุมชน โดยหลักการที่สำคัญของป่าชุมชน คือ ๑) การจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศโดยรวม ๒) ตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน ๓) การดำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าเป็นการจรรโลงวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดความสมดุล รักษาของเก่าที่ดีไว้ คัดกรองสิ่งใหม่ที่ไม่เหมาะสมออกไป และ ๔) สิทธิในการดูแลรักษาจัดการประโยชน์จากป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

กรณี การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านบัว ตำบลบ้านต๋อน มีการบริหารงานในลักษณะคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ร่วมกันออกกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน การดูแลรักษาป่าชุมชน เพื่อมิให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำและป่าไผ่ ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจของชาวบ้าน จึงทำให้เกิดการใช้ประโยชน์จากการอนุรักษ์ป่าไผ่ โดยให้คณะกรรมการกลุ่มจักสานแข่ง สามารถมาตัดไม้ไผ่ได้ แต่ถ้าชาวบ้านจะตัดไปใช้เอง ต้องขออนุญาตผู้ใหญ่บ้านก่อนเสมอ เนื่องจากไม้ไผ่เป็นไม้เศรษฐกิจของบ้านบัว กลุ่มจักสานแข่งก็จะนำไม้ไผ่มาแปรรูป นำไปสานแข่ง เพื่อส่งไปขายตามชุมชนอื่น ๆ เพื่อสร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชน

(๑.๓) การใช้อย่างระมัดระวัง ป่าไม้มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์และการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และสิ่งมีชีวิตอื่น จากการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ในทิวทัศน์ของโลกหรือของประเทศไทย ทำให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงการสูญเสียและผลที่ได้รับจากการกระทำนั้นการอนุรักษ์ป่าไม้สามารถกระทำได้หลายวิธีการอันเป็นกระบวนการหรือทางเลือก คือ การใช้อย่างระมัดระวัง เช่น พุทธศาสนาสอนให้รู้จักประมาณในการบริโภค ภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในสิ่งที่จำเป็น ตามคำโบราณล้านนากล่าวไว้ว่า “กินหือปอดต้อง หย้องหือปอดตัว” ดังนั้นภายใต้การจัดการที่เหมาะสม จะสามารถใช้ประโยชน์จากป่าไม้แก่มนุษย์อย่างนานับประการ

กรณีป่าชุมชนบ้านบุญเรือง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีการกำหนดข้อตกลงของชุมชน ว่าห้ามมีการตัดไม้ที่มีความโต ๖ นิ้วขึ้นไป หากมีความต้องการใช้ไม้ต้องผ่านการประชาคมหมู่บ้าน ส่วนไม้ทำฟืนให้ตัดได้เฉพาะกิ่ง ห้ามตัดลำต้น รวมไปถึงกรณีไม้ยืนต้นตาย หากจะนำออกไปจากป่าต้องผ่านการประชาคมหมู่บ้าน และไม้ไผ่สามารถนำไปใช้งานได้ปกติ ห้ามนำไปขาย หรือแปรรูปจำหน่าย หากมีการเข้าป่าไปเก็บผัก หรือหาของป่า เช่น ผักต่าง ๆ เห็ด หน่อไม้ ซึ่งหน่อไม้สามารถนำไปบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ห้ามนำไปจำหน่ายโดยเด็ดขาด และควรนำต้นกล้าของพันธุ์ไม้ต่างๆ เข้าไปปลูกทดแทนด้วย เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป รวมทั้งการหาปลาเพื่อดำรงชีวิต จะมีข้อกำหนดว่า ห้ามหาปลาในฤดูวางไข่ ห้ามใช้เครื่องมืออวนลาก และอวนรุนที่ใช้กับเรือยนต์ทำการหาปลา เพื่อลดการเสื่อมโทรมของน้ำอิง ห้ามให้เครื่องซอตปลาในบริเวณแหล่งน้ำ ห้ามจับปลาในเขตที่ประกาศห้ามจับปลา และห้ามจับหรือยิงสัตว์ในเขตอนุรักษ์

๒) การฟื้นฟูสิ่งเสื่อมโทรม คือ การทำให้ทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นหรืออยู่ในสภาพปกติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ การฟื้นฟู จากวิเคราะห์องค์ความรู้พบว่ามีรูปแบบ ๓ ลักษณะ ดังนี้

(๒.๑) มีการรักษา ชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ซึ่งอาจมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณี ความเชื่อ และการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันมาหรือเกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาระบบนิเวศหรือเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก เช่น การต่อต้านโครงการของรัฐ การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น

กรณีชุมชนบ้านบัว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ชาวบ้านต่างมีสำนึกในการรักษาป่าโดยกุสโลบายทางพระพุทธศาสนา คือ การบวชป่า สืบชะตาต้นไม้ เพื่อเป็นการต่ออายุให้ป่าและต้นไม้ รวมทั้งหาแนวทางฟื้นฟูระบบนิเวศลำน้ำที่สูญเสียไปให้ฟื้นคืนสู่สภาพสมดุล ผ่านโครงการ “เที่ยวชมน้ำตก พกหนึ่งสติ๊ก พลิกฟื้นผืนป่าต้นน้ำ ตามรอยพระราชทานกล้าแห่งความดี” บริเวณป่าต้นน้ำที่ป่าบริเวณน้ำตกผาเกล็ดนาค จัดโดยโรงเรียนพากแก้ววิทยาคม โดยกลุ่มนักเรียนจิตอาสาจากโรงเรียนพากแก้ววิทยาคม จำนวน ๑๐๐ คน ได้เดินทางเข้าพื้นที่เพื่อนำเมล็ดพันธุ์ไม้ในพื้นที่ป่าบริเวณต้นน้ำ เพื่อเพิ่มปริมาณต้นไม้พันธุ์พื้นถิ่นและสร้างจิตสำนึกรักและหวงแหนป่า และเพื่อเป็นการต่อยอดที่ทำเมื่อประมาณปี ๒๕๖๐ เพราะเมื่อ ๒ ปีก่อนเคยทำไว้และติดตามผล พบว่า ต้นไม้ที่ยังเข้าไปในป่าในครั้งนั้นทั้งหมดเจริญงอกงาม แข็งแรง ทำให้ป่ามีความชุ่มชื้นขึ้น ป่าไม้มีความหนาแน่นขึ้น เนื่องจากบริเวณน้ำตกผาเกล็ดนาคนี้เป็นป่าต้นน้ำที่ชาวตำบล

บ้านต้นไต้ใช้อุปโลกบรีโคมมาช้านานและที่สำคัญทางโรงเรียนพากกวันวิทยาคม ได้ใช้ประปาภูเขาจากแหล่งน้ำแห่งนี้เช่นเดียวกัน

(๒.๒) มีการสืบสาน ในยุคที่ความเจริญของสังคมเมืองแบ่งบาน ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทางด้านระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยกำหนดเป็นพิธีกรรมจารีตประเพณี ซึ่งมีแบบแผนปฏิบัติ สร้างความผูกพันทางด้านศีลธรรม และการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับระบบนิเวศ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการผสมผสานกันระหว่างหลักการที่เป็นเหตุผลกับการใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อเป็นมาตรการควบคุมชุมชนในการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรนั่นเอง โดยในแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละชุมชนอาจมีรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่มีความแตกต่างและหลากหลายย่อมส่งผลให้จารีตประเพณีย่อมมีความแตกต่างกันไปด้วย ตระหนักถึงบุญคุณของป่าศรัทธาและความเชื่อต่าง ๆ อาจจะเลื่อนหายไปบ้างแต่ก็ไม่ทั้งหมด โดยเฉพาะในสังคมชนบทที่ศรัทธาและความเชื่อมีอิทธิพลต่อชาวบ้านเป็นอย่างมาก จนเกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา ความเชื่อเหล่านั้นนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อนำพาให้ชาวบ้านเกิดการอนุรักษ์ การสืบสานความเชื่อเหล่านี้ จึงกลายเป็นหนึ่งในกลวิธีเพื่อการอนุรักษ์ที่ได้ผล

กรณีชุมชนบ้านบุญเรือง มีการสืบชะตาแม่น้ำอิงและการเลี้ยงผีพ่อกุสโลบายเรื่อง ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเข้ามาบูรณาการกับความเชื่อของคนในชุมชนก่อให้เกิดการสืบชะตาแม่น้ำอิงและการเลี้ยงผีพ่อกุสโลบายเรื่อง เพื่อเป็นการต่ออายุและความเป็นสิริมงคลจะได้เกิดขึ้นกับแหล่งน้ำ รวมทั้งผู้คนในชุมชน การสืบชะตาให้กับแม่น้ำอิงเป็นการแสดงความเคารพ และแรงศรัทธา การร่วมกันแสดงออกถึงความห่วงใยต่อแหล่งน้ำถือว่าเป็นการต่ออายุให้ยืนยาวขึ้น และเป็นการขอขมาต่อแหล่งน้ำ และมีจิตสำนึกช่วยกันรักษาแหล่งน้ำให้ยืนยาวอย่างยั่งยืน พิธีสืบชะตาแม่น้ำอิงประยุกต์มาจากพิธีสืบชะตาคน สืบชะตาบ้าน ซึ่งมีความสำคัญ คือ ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน ก่อให้เกิดความเลื่อมใส เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาแม่น้ำอิงและสำนึกในการดูรักษาแม่น้ำอิง และการเลี้ยงหรือการบูชา “ผีพ่อกุสโลบายเรื่อง” จึงเป็นเสมือนการให้ความเคารพบูชา ใครที่ใช้น้ำใช้ประโยชน์จากป่าควรจะบูชาเคารพ เพื่อขอขมาให้ปกปักรักษาทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์ให้มีน้ำใช้ตลอดปี คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เกิดขึ้นกับคนลุ่มน้ำอิง

(๒.๓) มีการส่งเสริม ชุมชนมีการส่งเสริมสร้างรากฐานจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมที่มั่นคงด้วยการให้ข้อมูลความรู้ที่ถูกต้องแก่ผู้คน ทั้งเยาวชนและประชาชนทั่วไป ทั้งในสถานศึกษาอย่างโรงเรียน มหาวิทยาลัย รวมถึงระบบเรียนรู้อื่น ๆ นอกห้องเรียน ส่งเสริมให้คนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่ตัวเองอาศัยอยู่

กรณีป่าชุมชนบ้านปี่ มีการส่งเสริมชุมชนได้รับความรู้และทราบเกี่ยวปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติถูกคุกคาม ชุมชนจึงหันหน้ามาร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยใช้แนวคิดวิถีพอเพียงมาปรับใช้ในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยตระหนักว่า “ป่าพึ่งคน คนพึ่งป่า” ชุมชนบ้านปี่ใช้ปัญญาสร้างป่าให้มีชีวิต สร้างคนให้มีจิตสำนึก และยังมีการสร้างเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนบ้านปี่ ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ดังนี้ สถานที่ที่ ๑ เริ่มต้นมีชัยไปกว่าครึ่ง สถานที่ที่ ๒ อาหารเลี้ยงชุมชน

สถานีที่ ๓ สายสัมพันธ์เกาะเกี่ยว สถานีที่ ๔ ความแข็งแกร่ง สถานีที่ ๕ มหัตถจริยน้ำผึ้ง สถานีที่ ๖ ต้นน้ำแหล่งชีวิต สถานีที่ ๗ ร่องรอยแห่งความทรงจำ และสถานีที่ ๘ บวชป่าเพื่อความสมดุล

๓) การเก็บกักและแบ่งปัน คือ การรวบรวมและการเก็บรักษาทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางช่วงเวลาหรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น ในบางครั้งอาจเก็บกักไว้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในปริมาณที่สามารถที่ควบคุมได้ จากวิเคราะห์องค์ความรู้พบว่า มีรูปแบบ ๓ ลักษณะ ดังนี้

(๓.๑) มีการจัดการความสัมพันธ์ คือ ชุมชนมีความเป็นชุมชนสูง มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ และยังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร โดยมีศักยภาพพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน

กรณีป่าชุมชนบ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีการถอดบทเรียน ประวัติความเป็นมาของชุมชน นิเวศวัฒนธรรม ความสัมพันธ์กับป่าบุญเรือง พืช ผัก สมุนไพร โดยชาวบ้านบุญเรืองร่วมกับกลุ่มรักษ์เชียงของ ภาศิเครือข่าย และนักเรียนโรงเรียนบ้านบุญเรืองวิทยาคม นักวิชาการจากคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เครือข่ายในลุ่มน้ำอิงได้สนับสนุนชุมชนเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยการวางแผนถาวร เก็บความหลากหลายทางด้านนิเวศป่า แหล่งน้ำ และวิถีชีวิตป่ากับชุมชน มีการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในเวทีเสวนาต่าง ๆ จัดกิจกรรมและจัดนิทรรศการ เพื่อให้บุคคลภายนอกได้รู้จักป่าชุมชนบ้านบุญเรืองมากขึ้น การเปิดให้บุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานในป่าชุมชนบ้านบุญเรือง เวทีเสวนาแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างชุมชน นักวิชาการ การเข้าเป็นกรรมการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง และประชุมร่วมกับสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เป็นต้น

(๓.๒) มีความสามัคคี มนุษย์ทุกคนล้วนมีส่วนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของทุกคนเช่นกันที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเราควรจะเริ่มต้นจากปลูกฝังความคิดที่ถูกต้องก่อน หลายชุมชนได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านสังคมในรูปแบบต่าง ๆ กันไป ที่สำคัญที่สุดก็คือการสร้างความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมจัดการป่าไม้อันเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวม อันส่งผลต่อความรักสามัคคีที่สามารถส่งผลการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ร่วมกันในชุมชน ทั้งในด้านศาสนาหรือความเชื่อ การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ตามความเหมาะสม กับทั้งอาจส่งผลการพัฒนาอาชีพตามศักยภาพของชุมชนตามมา การใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติและแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ ในบางแห่งอาจมีการสร้างเครือข่ายโดยป่าชุมชนที่เชื่อมโยงความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่นทั้งในระดับตำบล อำเภอ ภูมิภาค และประเทศอีกด้วย ด้วยอาศัยความสามัคคีในชุมชน

กรณีป่าชุมชนบ้านบัว ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา มีการเริ่มทำพิธีสืบชะตาป่าและการเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นพิธีกรรมที่คิดริเริ่มขึ้นมาใหม่ไม่มีในตำรา ไม่มีในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่มักนิยมสืบชะตาต่ออายุให้คน ผู้ที่ริเริ่มทำพิธีสืบชะตาป่าและการเลี้ยงผีขุนน้ำ คือ พระครูมานัสพิทักษ์ (ปัจจุบัน พระโสภณพัฒน์โนดม) รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยากิตติมศักดิ์, วัดโพธาราม อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นการนำความเชื่อทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นพื้นเมืองทางภาคเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนมีส่วนร่วมและได้ตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำและลำธาร รวมทั้งหา

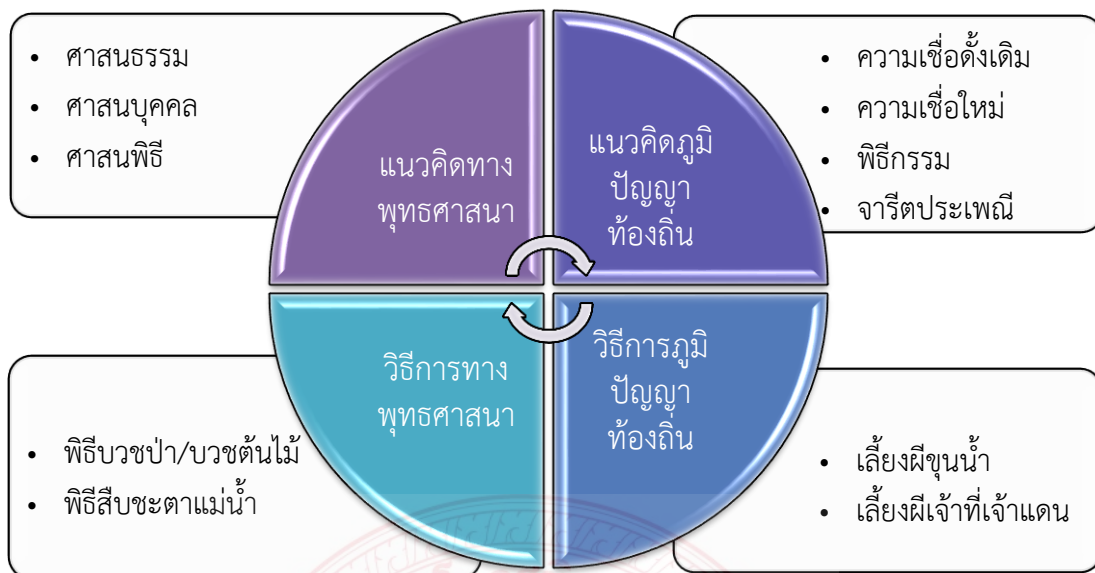

แนวทางฟื้นฟูระบบนิเวศลำน้ำที่สูญเสียไปให้ฟื้นคืนสู่สภาพสมดุล จัดขึ้นช่วงเวลา เดือน ๑๒ เดือน ขึ้น ๖ ค่ำ การจัดกิจกรรมได้ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ทำให้เกิดความเลื่อมใส เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาป่าต้นน้ำ แม่น้ำลำธาร และเกิดความรัก ห่วงแหนและสำนึกในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ ตลอดจนแม่น้ำลำธาร โดยชาวบ้านได้ร่วมกันที่จะทำพิธี เพื่อให้บริเวณพื้นที่ป่าแห่งนี้ให้มีความสมบูรณ์ดังเช่นทุกปีที่ผ่านมา และเป็นการป้องกันปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณแหล่งต้นน้ำแห่งนี้ด้วย ซึ่งอยู่ในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวงในพื้นที่ตำบล บ้านตุน ทุกปีที่ผ่านมาจะมีความอุดมสมบูรณ์มีน้ำไหลออกมาบริเวณกลางภูเขาโดยตลอด หล่อเลี้ยง ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลบ้านตุนมาเป็นเวลานาน

(๓.๓) มีระบบและกฎเกณฑ์ ในอดีตชุมชนต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง ต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุม รักษา กฎระเบียบและสามารถปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่น ให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งมีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ซึ่งมีกวางบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณีและ ประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันเอง

กรณีป่าชุมชนบ้านปี่ ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา มีการจัดการและดูแลรักษาป่าชุมชนบ้านปี่ มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน และชาวบ้านปี่ทั้ง หมู่ ๑ และ หมู่ ๑๐ ร่วมด้วยช่วยกันเป็นอาสาสมัครตรวจตราดูแลรักษาป่าชุมชนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยเฉพาะฤดูแล้ง ชาวบ้านปี่ทั้งสองหมู่บ้าน จะร่วมกันจัดทำแนวป้องกันที่สามารถกันไฟป่า ฉะนั้น ชาวบ้านปี่มีจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมกัน การจัดการป่าชุมชนบ้านปี่ ได้ใช้วิธีการหลายอย่าง ผสมผสานกัน รวมทั้งการกำหนดกฎระเบียบเกี่ยวกับการป้องกันป่าชุมชน เช่น ห้ามมิให้บุคคลหรือ หน่วยงานใดเข้าป่าชุมชน เพื่อจุดประสงค์ในการตัดไม้เพื่อนำไปปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน นำไปทำ ฟืน หรือเพื่อขาย หรือทำลายต้นไม้อย่างผิดกฎหมาย หรือเผาทำลายพืชพันธุ์ไม้ นำออกซึ่งพืชสมุนไพร กล้วยไม้ เถาวัลย์ ยิงนก ตกปลา ล่าสัตว์ ตีผึ้ง ต่อแตนโดยเด็ดขาด กรณีมีความจำเป็นต้องใช้ไม้แห้ง กิ่งไม้แห้ง มาใช้ประโยชน์ ส่วนรวมต้องมีการแจ้งต่อผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชนล่วงหน้าเพื่อพิจารณา ตามเห็นสมควรและความจำเป็นทุกครั้ง กรณีความผิดเกี่ยวกับป่าชุมชนที่ประชุมใหญ่มีมติกำหนด บทลงโทษไว้ เช่น การลักลอบล่าสัตว์ทุกชนิดในป่าชุมชน การลักลอบตัดไม้ ปรับขั้นต่ำ ๑,๐๐๐ บาท การลักลอบจับสัตว์น้ำในป่าชุมชน ถูกปรับขั้นต่ำ ๕๐๐ บาท การลักลอบตีผึ้ง ต่อ แตน ผู้ใดฝ่าฝืนจะ ถูกปรับขั้นต่ำ ๑,๐๐๐ บาท/รัง และให้ริบของกลางที่ใช้ในการกระทำผิด พร้อมกับนำตัวส่งเจ้าหน้าที่ เพื่อดำเนินคดี

จากการศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา- เชียงราย ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภาพ ดังต่อไปนี้

จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

แผนภูมิที่ ๓: องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

๔.๑.๒ พัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ในเทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงรายและองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ทั้ง ๒ พื้นที่ที่มีกระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ดังต่อไปนี้

๔.๑.๒.๑ กระบวนการพัฒนาเทศบัญญัติเรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ. ๒๕๖๑ ตำบลสันมะค่า

เทศบาลตำบลสันมะค่า เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งหนึ่งในลุ่มน้ำอิงที่อยู่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชน ทำหน้าที่หลักในการเป็นองค์กรประสานงานกับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนในการเข้ามาทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จัดทำแผนปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ สร้างจิตสำนึกให้แก่คนในตำบลด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เทศบาลตำบลสันมะค่า ได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน และหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ โดยสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การบวชป่า ทำแนวกันไฟ การตัดป่าเขตป่าชุมชน การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การสืบชะตาแม่น้ำ การสร้างความรู้ ความเข้าใจกับประชาชนในหมู่บ้านในการคืนพื้นที่ป่าที่รุกกล้าเข้าไปทำกิน (พื้นที่กันชน) การปลูกไม้ตามแนวเขตพื้นที่ป่า การสนับสนุนเจ้าหน้าที่ในการทำงานร่วมกับเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ทับพญาลอในการทำแนวเขตป่า การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า การดับไฟป่า การตรวจสอบพื้นที่บุกรุกแผ้วถาง รวมไปถึงการตัดป่าตรวจยึดพื้นที่การอนุรักษ์ เป็นต้น

การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของเทศบาลตำบลสันมะค่า พบว่า (๑) ด้านระบบนิเวศ ทำให้ป่าที่ถูกทำลายกลับฟื้นตัว เป็นแหล่งต้นน้ำของลำห้วยป่าซาง ทำให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติตามระบบนิเวศ ต้นไม้ สัตว์ป่ามีเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต ซึ่งเกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของประชาชน วัตถุประสงค์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการช่วยเหลือกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ และสัตว์ป่า (๒) ด้านความมั่นคงทางอาหาร ชุมชนมีแหล่งอาหารของคนในชุมชน เช่น หน่อไม้ เห็ดชนิดต่าง ๆ ไข่มดแดง ผัก ผลไม้ป่า สมุนไพรชนิดต่าง ๆ เป็นต้น และ (๓) ด้านสังคม เกิดการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการช่วยเหลือกันดูแลรักษาป่าอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนในรูปแบบของคณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำในแม่น้ำอิง และแม่น้ำพุง เกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีเครือข่ายต่าง ๆ จากภายนอกชุมชนเข้ามาศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การพัฒนาเทศบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเทศบาลตำบลสันมะค่า มีกระบวนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ก่อเกิดแนวคิด

จุดเริ่มต้นการพัฒนาเทศบาลัญญัติตำบลสันมะค่าเกิดขึ้นมาในปีพ.ศ. ๒๕๕๙ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต และโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้หนุนเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในตำบลสันมะค่ามาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๕๗ ร่วมกับเทศบาลตำบลสันมะค่า ได้เล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มาเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน บนฐานของความร่วมมือกับประชาชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ ในระดับท้องถิ่น

ในตำบลสันมะค่านั้น มีศักยภาพในการยกระดับบูรณาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตำบล ไม่ว่าจะเป็นการจัดการป่าชุมชน การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิงและแม่น้ำพุงร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ความร่วมมือในการอนุรักษ์สัตว์ป่าร่วมกับเขตห้ามล่าพันธุ์สัตว์ป่าทับพญาลอ เป็นต้น การทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเทศบาลตำบลสันมะค่าที่ผ่านมาเป็นการทำงานในเชิงของความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ เพื่อสร้างกระบวนการจัดการร่วม (Co-management) ในรูปแบบของพหุภาคี เน้นพื้นที่และประชาชนเป็นตัวตั้ง เริ่มจากการป้องกัน การสร้างความเข้าใจให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนการบังคับใช้กฎหมายของหน่วยงาน จะนำมาใช้ภายหลังหรือไม่ใช้ ดังนั้นการออกเทศบัญญัติจึงเป็นการใช้กฎหมายที่อยู่บนความเห็นชอบของชุมชน โดยการทำข้อตกลงความร่วมมือ การขอคืนพื้นที่ป่า การกำหนดโซนนิ่งพื้นที่ป่า เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๒ แสวงหาแนวร่วม

เทศบาลตำบลสันมะค่าร่วมกับโครงการวิจัยฯ ได้จัดเวทีประชุมสร้างความเข้าใจกฎหมายที่เกี่ยวข้องและการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่า อำเภอบ้านดง จังหวัดเชียงราย ณ ห้องประชุมสำนักงานเทศบาลตำบลสันมะค่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนความเป็นไปได้ และแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่า มีผู้เข้าร่วมจากเทศบาลตำบลสันมะค่า เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานประมงจังหวัดเชียงราย สำนักงานป่าไม้เขตเชียงราย เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ โครงการชลประทานเชียงราย กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในตำบลสันมะค่า รวมทั้งกลุ่ม/องค์กรภาคประชาชน ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ปลา กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มแม่หญิงตำบลสันมะค่า สภาองค์กรชุมชนตำบลสันมะค่า สภาผู้นำตำบลสันมะค่า และองค์กรพัฒนาเอกชนคือ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต และโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน ซึ่งหน่วยงานและกลุ่มคนเหล่านี้ ได้มีการทำงานร่วมกับเทศบาลตำบลสันมะค่ามาเป็นระยะเวลาหนึ่ง ได้มาเข้าร่วมแลกเปลี่ยน และแสดงความคิดเห็น จากการที่ภาคีร่วมดังกล่าว มีแนวคิดในการพัฒนาเทศบัญญัติ ผ่านการมีความสัมพันธ์ การทำงานร่วมกัน และมีความคิดอุดมการณ์ร่วมกัน โดยนำมาสู่มติเอกฉันท์ในการพัฒนาเทศบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และวางแผนการทำงานร่วมกัน

ขั้นตอนที่ ๓ วางแผนการพัฒนาเทศบัญญัติ

การพัฒนาเทศบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่านั้น เกิดขึ้นจากทุนทางสังคมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีในชุมชน รวมไปถึงความคิดเห็นที่เป็นมติเอกฉันท์

ร่วมกันของฝ่ายท้องถิ่น และฝ่ายท้องถิ่นในตำบลสันมะค่าถึงความสำคัญของการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีการแบ่งบทบาทความรับผิดชอบ

ขั้นตอนที่ ๔ แต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า

เทศบาลตำบลสันมะค่าได้จัดทำคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างเทศบัญญัติตำบลสันมะค่า ซึ่งประกอบด้วย คณะกรรมการที่ปรึกษา จำนวน ๙ คน และคณะทำงานยกร่างเทศบัญญัติ จำนวน ๒๘ คน มีหน้าที่ยกร่างเทศบัญญัติ โดยใช้ระบบฐานข้อมูลการจัดการทรัพยากร ป่าชุมชน ที่ดินทำกิน การจัดการเหมืองฝาย ไฟป่า เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาพื้นบ้าน โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ให้สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม และเป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ ๕ แลกเปลี่ยนเรียนรู้การพัฒนาเทศบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

จากการที่ตำบลสันมะค่าเป็นตำบลต้นแบบในการจัดทำเทศบัญญัติด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทางนายกเทศมนตรี และปลัดเทศบาลสันมะค่าได้ร่วมนำเสนอแนวคิดการพัฒนาเทศบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ “สันมะค่าโมเดล” ในงานอิงฟอรัม ในวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๐ ณ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยมีผู้เข้าร่วมจากเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มเยาวชนในกลุ่มน้ำอิงเข้าร่วม ทั้งนี้ ที่ประชุมได้ร่วมกันทำข้อเสนอในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น/เทศบัญญัติ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบ้านตนเอง

ขั้นตอนที่ ๖ ศึกษาดูงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในกระบวนการดำเนินงาน โครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิงฯ ได้นำคณะทำงานยกร่างเทศบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่า และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิงที่สนใจ ไปศึกษาดูงานการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดน่าน จำนวน ๓ แห่ง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านพร้าว อำเภอบ้านหลวง องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแก่น อำเภอภูเพียง และองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจาง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตำบลสันมะค่า

ขั้นตอนที่ ๗ ประชุมสภาผู้นำตำบลสันมะค่า

ตำบลสันมะค่ามีการตั้งสภาผู้นำตำบล ซึ่งเป็นผู้นำที่มาจากทุกภาคส่วนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ โครงสร้างสภาผู้นำตำบลมาจากแกนนำทุกภาคส่วน เทศบาลตำบลสันมะค่าได้จัดให้มีการประชุมสภาผู้นำตำบลสันมะค่า เรื่องการประชาสัมพันธ์ /เผยแพร่ร่างเทศบัญญัติฯ เพื่อรับฟังความคิดเห็นร่างเทศบัญญัติการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมฯ พ.ศ..... โดยปลัดเทศบาล ทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการได้อธิบายเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับร่างเทศบัญญัติ ฯ พร้อมกันอีกครั้ง โดยอธิบายร่างเทศบัญญัติฯ เป็นรายข้อ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำร่างเทศบัญญัติ ฯ และวัตถุประสงค์ของการจัดทำร่างเทศบัญญัติ ฯ พี่น้องชาวตำบลสันมะค่ามีส่วนร่วมในการดำเนินการโดยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบล และที่จัดตั้งขึ้น อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของเทศบาลตำบลสันมะค่า โดยให้คณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับตำบล และคณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ในรูปแบบของร่วมเป็นคณะกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบล ร่วม

เป็นคณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน และร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน

ส่วนกฎ ระเบียบ ที่มีอยู่ก็ยังมีผลใช้ต่อไป จะประกอบไว้ในภาคผนวก ส่วนค่าปรับ การทำผิดกฎ ระเบียบ ก็ยังคงใช้ตามเดิม เพราะในร่างเทศบัญญัติ ฯ ไม่ได้กำหนดค่าปรับไว้ เนื่องจากมีกฎ ระเบียบชุมชน และกฎหมายคุ้มครองอยู่แล้ว ทั้งนี้ ร่างเทศบัญญัติ ฯ มีการปรับแก้ไข หลายครั้ง ผู้นำส่วนใหญ่ได้เข้าประชุมร่วม จึงไม่มีสมาชิกแก้ไข ปรับปรุง มติที่ประชุมสภาผู้นำได้รับทราบ และเห็นชอบร่างเทศบัญญัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ....เป็นเอกฉันท์ และได้กำหนดวัน เวลา เพื่อทำประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็นของประชาชนรายหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึง เข้าใจ มากที่สุดและจะได้เสนอความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง

ขั้นตอนที่ ๘ ประชุมประชาคมหมู่บ้านพิจารณาร่างเทศบัญญัติ

สำนักงานปลัดเทศบาลฯ ได้จัดประชุมประชาคมหมู่บ้าน ๘ หมู่บ้าน ในตำบลสันมะค่า เพื่อพิจารณาร่างเทศบัญญัติ ในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน โดยมีคณะทำงานของตำบล นำโดย นายบุญเพ็ง กำแหง นายกเทศมนตรี และนางสาวโสภา วงศ์ใหญ่ ปลัดเทศบาล พร้อมด้วยทีมงานจากเทศบาลตำบลสันมะค่า ร่วมกับกำนันผู้ใหญ่บ้านแต่ละพื้นที่ ได้ชี้แจงถึงความเป็นมา ความสำคัญของการทำเทศบัญญัติที่มีเนื้อหาที่แตกต่างจากกฎของชุมชน รวมทั้งได้อธิบายข้อมูลของร่างเทศบัญญัติราย มาตราทั้ง ๗ หมวด ประกอบด้วย

ร่างเทศบัญญัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. .... มี ๗ หมวด ๒๕ ข้อ ประกอบด้วย หมวด ๑ บททั่วไป หมวด ๒ คณะกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบล หมวด ๓ คณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน หมวด ๔ สิทธิและหน้าที่ของสมาชิกเครือข่าย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน หมวด ๕ งบประมาณ / กองทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน หมวดที่ ๖ มาตรการและวิธีการเพื่อดำเนินการตามระเบียบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน หมวดที่ ๗ บทปรับปรุงแก้ไขเทศบัญญัติ และบทเฉพาะกาล

คณะทำงานฯ ได้อธิบายเป็นรายข้อให้ที่ประชุมรับทราบ ในการอธิบายได้ใช้แผนที่ชุมชน และแผนที่แนวเขตป่าในตำบลมาประกอบ การอธิบายถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนที่มีในรูปแบบของคณะกรรมการตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนถึงระดับตำบล ส่วนกฎระเบียบที่มีอยู่ก็ยังมีผลใช้ต่อไป โดยจะประกอบไว้ในภาคผนวก ส่วนค่าปรับการทำผิดกฎ ระเบียบก็ยังคงใช้ตามเดิม เพราะในร่างเทศบัญญัติ ฯ ไม่ได้กำหนดค่าปรับไว้ เนื่องจากมีกฎระเบียบชุมชนและกฎหมายคุ้มครองอยู่แล้ว หลังจากนั้นได้เปิดเวทีให้ชาวบ้านในแต่ละชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและซักถาม

ขั้นตอนที่ ๙ ประชุมสภาเทศบาลตำบลสันมะค่าพิจารณาร่างเทศบัญญัติ

เทศบาลตำบลสันมะค่าได้มีการจัดประชุมสภาเทศบาลตำบลสันมะค่า สมัยสามัญ สมัยที่ ๔/๒๕๖๐ เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เพื่อพิจารณาร่างเทศบัญญัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ..... มติที่ประชุมเห็นชอบให้ตราเป็นเทศบัญญัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ.....

ขั้นตอนที่ ๑๐ นำเสนอร่างเทศบัญญัติต่อนายอำเภอป่าแดดและผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย

เทศบาลตำบลสันมะค่าได้ส่งร่างเทศบัญญัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ..... ไปยังนายอำเภอป่าแดด และในวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๖๑ ที่ว่าการอำเภอป่าแดด ได้มีหนังสือส่งร่างเทศบัญญัติไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายเพื่อพิจารณาเห็นชอบต่อร่างเทศบัญญัติ ต่อมาจังหวัดเชียงรายมีหนังสือที่ ชร ๐๐๒๓.๔/๔๓๕๓ ลงวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ เรียนนายอำเภอป่าแดด เรื่อง การให้ความเห็นชอบร่างเทศบัญญัติของเทศบาลตำบลสันมะค่า ลงนามโดยนายภาสกร บุญญลักษม์ รองผู้ว่าราชการจังหวัด ปฏิบัติราชการแทนผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย ได้พิจารณาไม่เห็นชอบในร่างเทศบัญญัติเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ..... เนื่องจากไม่ใช่อำนาจหน้าที่ของเทศบาลที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. ๒๔๙๖ และไม่มีกฎหมายที่บัญญัติให้เทศบาลตราเทศบัญญัติหรือให้อำนาจตราเทศบัญญัติในเรื่องดังกล่าวแต่อย่างใด จึงส่งร่างเทศบัญญัติดังกล่าวคืนเพื่อให้สภาเทศบาลตำบลสันมะค่า ดำเนินการตาม มาตรา ๖๒ ของพระราชบัญญัติเดียวกันนี้ต่อไป

ขั้นตอนที่ ๑๑ ทบทวนร่างเทศบัญญัติ

จากความคิดเห็นของจังหวัดเชียงรายนดังกล่าว เทศบาลตำบลสันมะค่าจึงได้มีการหารือเพื่อทบทวนร่างเทศบัญญัติ และประชุมคณะทำงานในวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๑ โดยเชิญ ดร. ณัฐกร วิทิตานนท์ นักวิชาการด้านกฎหมาย จากสำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง มาให้ข้อเสนอแนะ และได้ปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมเนื้อหาในประเด็นต่อไปนี้

๑) การปรับเปลี่ยนชื่อเรื่องจากเทศบัญญัติเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ.....เป็น “การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ.....”

๒) การปรับเพิ่มหลักการ โดยการอ้างอิงกฎหมายที่เกี่ยวข้องทั้ง (๑) พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. ๒๔๙๖ มาตรา ๕๐ มาตรา ๖๐ ,มาตรา ๖๑ ทวิ , มาตรา ๖๒, มาตรา ๖๒ ตรี ,มาตรา ๖๒ จัตวา ,มาตรา ๖๓ และ มาตรา ๖๔ (๒) พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพ.ศ. ๒๕๔๒ หมวด ๒ การกำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะ มาตรา ๑๖ ให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (๓) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ๒๕๖๐ หมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา ๔๓

๓) การปรับเพิ่มเติมเนื้อหาในหลักการและเหตุผล โดยอ้างอิงประโยชน์ที่คนในตำบลสันมะค่าจะได้รับจากการทำเทศบัญญัติ และผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน โดยความเห็นชอบของสภาเทศบาลตำบลสันมะค่า

ขั้นตอนที่ ๑๒ การประชุมสภาเทศบาลตำบลสันมะค่าพิจารณาร่างเทศบัญญัติ (แก้ไข)

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑ เทศบาลตำบลสันมะค่าได้จัดประชุมสภาเทศบาลตำบลสันมะค่าสมัยสามัญ สมัยที่ ๒ ประจำปี ๒๕๖๑ เพื่อเสนอร่างเทศบัญญัติการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ. .... โดยสมาชิกสภาเทศบาลตำบลสันมะค่าได้มีการอภิปรายว่า ร่างเทศบัญญัติข้างต้นได้ผ่านการประชาคมจากประชาชนให้ความเห็นชอบ และประชาชนต่างให้การสนับสนุนเพราะเป็นแนวทางการอนุรักษ์ที่ตั้งอยู่บนความเป็นไปได้ และหากสามารถดำเนินการได้สำเร็จจะเกิดประโยชน์ต่อประชาชนในตำบลทุกคน

รองประธานสภาเทศบาล ขอให้พิจารณาร่างเทศบัญญัติ เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ. .... ทั้ง ๓ วาระตามระเบียบฯ ข้อ ๔๕

มติที่ประชุม เห็นชอบให้ตราเป็นเทศบัญญัติ เรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ. ....

หลังจากมีการปรับแก้ร่างเทศบัญญัติ เรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ. แล้ว เทศบาลตำบลสันมะค่าได้ส่งไปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย เพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบอีกครั้งหนึ่ง

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๑ จังหวัดเชียงรายได้หนังสือที่ ชร ๐๐๒๓.๔/๑๖๙๒๕ ลงวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๖๑ ถึงนายอำเภอป่าแดด เรื่อง การให้ความเห็นชอบร่างเทศบัญญัติของเทศบาลตำบลสันมะค่า ลงนามโดยนายภัสกร บุญญลักษณ์ รองผู้ว่าราชการจังหวัด ปฏิบัติราชการแทนผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย โดยไม่เห็นชอบในร่างเทศบัญญัติดังกล่าว โดยให้เหตุผลตามที่เคยอ้างไว้แล้วก่อนหน้านั้นว่าไม่ใช่อำนาจหน้าที่ในการตราเทศบัญญัติในเรื่องดังกล่าว และส่งร่างเทศบัญญัติคืนให้สภาเทศบาลตำบลสันมะค่าดำเนินการต่อไป

วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๑ สภาเทศบาลตำบลสันมะค่า มีมติยืนยันร่างเทศบัญญัติ เรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ..... ด้วยคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ และประธานสภาเทศบาลตำบลสันมะค่า เสนอร่างเทศบัญญัติให้นายกเทศมนตรีลงนาม (พ.ร.บ.เทศบาล พ.ศ. ๒๕๙๖ และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึง (ฉบับที่ ๑๓) พ.ศ. ๒๕๕๒)

ขั้นตอนที่ ๑๓ การประกาศใช้เทศบัญญัติ

วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑ เทศบาลตำบลสันมะค่า ประกาศใช้เทศบัญญัติเรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ. ๒๕๖๑

ขั้นตอนที่ ๑๔ การถอดบทเรียนกระบวนการและปัจจัยในการพัฒนาเทศบัญญัติ

นักวิจัยได้จัดเวทีถอดบทเรียนกระบวนการและปัจจัยในการพัฒนาเทศบัญญัติเรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จาก

ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ. ๒๕๖๑ ตำบลสันมะค่า โดยมีคณะทำงานพัฒนาเทศบาลัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่า เข้าร่วมเพื่อสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นกระบวนการพัฒนาเทศบาลัญญัติ ปัจจัย และบทเรียนที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานพัฒนาเทศบาลัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลสันมะค่า

๔.๑.๒.๒ กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ....องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ตำบลบ้านต๋อนเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำอิงในส่วนของป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา หรือเทือกเขาฝิปันน้ำเป็นต้นกำเนิดของลำห้วยต๋อน และลำห้วยลิกที่ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแม่ต๋อน และกว๊านพะเยา พื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายทั้งผักป่า เห็ดชนิดต่าง ๆ ต้นไม้ป่า สมุนไพร ของป่า รวมทั้งสัตว์ป่า เช่น เต่าปูลู ฝิ่ง ต่อ หมูป่า งู นกยูง เก้ง เป็นต้น ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการยังชีพ และสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว หมู่บ้าน ในตำบลมีหมู่บ้านจำนวน ๔ หมู่บ้าน คือ บ้านบัว หมู่ ๔ บ้านห้วยหม้อ หมู่ ๕ บ้านห้วยลิก หมู่ ๖ และบ้านเหล่า หมู่ ๙ ซึ่งทั้ง ๔ หมู่บ้านมีการดูแลรักษาป่าชุมชนร่วมกับอุทยานดอยหลวง และมีกฎชุมชนในการกำกับดูแลการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่คนในชุมชนและคนในตำบลบ้านต๋อนที่เข้ามาใช้ประโยชน์ได้รับรู้ และปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนเป็นอย่างดี

กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในตำบลบ้านต๋อน มีดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การสร้างความเข้าใจกับแกนนำในชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

นายรัฐภูมิชัย ใจกล้า นายองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน และนายมนตรี นทินาถวรกุล ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน เป็นแกนนำหลักในการดำเนินงานเริ่มจากการพูดคุยสร้างความเข้าใจในเรื่องของความสำคัญในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในตำบลบ้านต๋อนได้มีการทำข้อบัญญัติที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการขยะ การเลี้ยงสัตว์ แต่ยังไม่ข้อบัญญัติที่เกี่ยวกับด้านทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง อีกทั้งทางนายองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อนได้เห็นถึงความสำคัญของการมีข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ขั้นตอนที่ ๒ สํารวจข้อมูลชุมชนและบริบทชุมชน

การสำรวจข้อมูลชุมชนเป้าหมาย ๔ หมู่บ้าน ในประเด็นทรัพยากรธรรมชาติและจัดการ โดยเฉพาะการจัดการป่าชุมชน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าสภาพพื้นที่ทั้ง ๔ หมู่บ้านมีพื้นที่ที่ติดกับเขตป่า ซึ่งชุมชนได้มีการจัดการในรูปแบบของป่าชุมชน และป่าอุทยานแห่งชาติดอยหลวง ซึ่งคนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการหาของป่าและพืชผักต่างๆ เพื่อนำมาเป็นอาหารในครัวเรือน และขายเพื่อเป็นรายได้เสริม นอกจากนี้ชุมชนยังได้ปลูกป่าเสริมโดยเฉพาะป่าไผ่ เพื่อนำไม้ไผ่มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ก่อให้เกิดรายได้เสริมให้คนในชุมชนอีกส่วนหนึ่ง ทางชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันไม่ให้นำไม้จากป่ามาขาย เพื่อรักษาไม้ธรรมชาติให้คงอยู่ เป็นอาหารและไม่ใช้สอยสำหรับผู้ที่มีรายได้

น้อย รวมทั้งสำหรับใช้เพื่อส่วนรวม จะเห็นได้ว่าการจัดการป่าชุมชนและป่าไผ่ ยังไม่มีกฎระเบียบหรือ มาตรการในการจัดการที่ชัดเจน ไม่ได้กำหนดไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร และในส่วนขององค์การ บริหารส่วนตำบลบ้านต๋อนก็ยังไม่มียกข้อบัญญัติท้องถิ่นในด้านการจัดการป่าชุมชน บางครั้งมีคนต่าง หมู่บ้าน หรือตำบลอื่นเข้ามาใช้ประโยชน์ที่ผิดวิธี

ขั้นตอนที่ ๓ จัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาและคณะทำงานยกร่างข้อบัญญัติ ท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในการดำเนินงาน องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อนได้ทำประกาศองค์การบริหาร ส่วนตำบลบ้านต๋อนเรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นองค์การบริหารส่วนตำบลบ้าน ต๋อนว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๑๔} ได้แก่ ที่ปรึกษา ๗ คน และ คณะทำงาน ๑๗ คน รวม จำนวน ๒๐ คน

ขั้นตอนที่ ๔ คณะกรรมการยกร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ

หลังจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อนได้ทำประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการยกร่าง ข้อบัญญัติตำบลบ้านต๋อน ว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้วเสร็จ ได้ส่ง ใ้กับคณะกรรมการและเชิญคณะทำงานประชุมเพื่อยกร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้าน ต๋อน เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลยั่งยืน พ.ศ.....

ในการยกร่างข้อบัญญัติดังกล่าว ได้นำแนวทางมาจากเทศบัญญัติฯ ของตำบลสัน มะค่ามาเป็นแนวทางในการจัดทำ ซึ่งนายมนตรี นทีนาถวรกุล ปลัดอบต.บ้านต๋อน เลขานุการของ คณะทำงานเป็นฝ่ายยกร่างข้อบัญญัติ โดยคำนึงถึงความเหมาะสม ความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และบริบทของชุมชนในตำบลบ้านต๋อน หลังจากนั้นได้มีการประชุมคณะทำงานเพื่อพิจารณาเนื้อหาใน ร่างข้อบัญญัติ ซึ่งได้มีการเพิ่มเติม/แก้ไขในข้อบัญญัติท้องถิ่น

หลังจากนั้น ก่อนที่จะนัดหมายนำร่างข้อบัญญัติไปทำประชาคมหมู่บ้านทั้ง ๔ หมู่บ้าน ซึ่งได้ทำพร้อมกับการประชาคมในเรื่อง ข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อนว่าด้วยหลักเกณฑ์ การคัดแยกขยะมูลฝอย โดยมีแผนการออกประชาคม ทั้ง ๑๑ หมู่บ้าน

ขั้นตอนที่ ๕ ลงพื้นที่ประชาคมหมู่บ้านร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ

คณะทำงานยกร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นได้ไปทำประชาคมข้อบัญญัติทั้ง ๒ เรื่อง ตาม แผนที่ได้กำหนดไว้ ทั้ง ๑๑ หมู่บ้าน โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เฉพาะ ๔ หมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการจัดการ ป่าชุมชน กระบวนการเริ่มจาก

๑) คณะทำงานได้นำเอกสารร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติที่เตรียมไว้เพื่อให้ประชาชนที่เข้ามาร่วมประชาคมได้พิจารณาประกอบ

^{๑๔} ประกาศองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อนเรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างข้อบัญญัติท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อนว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, มปป. (เอกสาร อัดสำเนา).

๒) ผู้ใหญ่บ้านเปิดประชุมและชี้แจงความสำคัญของการทำประชาคมร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๓) นายรัฐวุฒิชัย ใจกล้า นายกเทศมนตรีตำบลบ้านตู่ ได้พูดคุยกับชาวบ้านที่เข้ามาร่วมทำประชาคมว่า การทำกิจการใดๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่ จะต้องให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม การทำประชาคมครั้งนี้องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่ได้ยกร่างข้อบัญญัติขึ้นมา เพื่อให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็น เพราะถ้ามีการประกาศใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่นแล้ว จะแก้ไขได้ยาก ข้อบัญญัติถือเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ดังนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่จึงต้องมีข้อบัญญัติเพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเพื่ออนาคตของลูกหลานเรา

๔) ฝ่ายเลขานุการนำโดยนายมนตรี นทีนาถวรกุล ปลัดอบต.บ้านตู่ ได้อ่านร่างข้อบัญญัติ และสรุปสาระสำคัญของร่างข้อบัญญัติว่า ป่าของตำบลบ้านตู่บางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง แต่ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากป่าในด้านการหาอาหาร แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง ดังนั้นการที่จะสร้างให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่จะต้องมีข้อบัญญัติในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความชอบธรรมของชุมชนในการที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีประสิทธิภาพ และสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนกับหน่วยงานต่างๆ หลังจากนั้นให้ประชาชนที่เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น เมื่อไม่มีใครแสดงความคิดเห็น ให้ลงมติโดยการยกมือว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

การทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อพิจารณาร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประชาชนทั้ง ๔ หมู่บ้าน เห็นด้วยกับร่างข้อบัญญัติดังกล่าว โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติม

ขั้นตอนที่ ๖ ประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่ พิจารณาร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่ สมัยวิสามัญสมัยที่ ๑ ประจำปี ๒๕๖๒ ในวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒ ในระเบียบวาระที่ ๕ เรื่องเพื่อพิจารณา ๕.๓ ญัตติของความเห็นชอบร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่ เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลยั่งยืน พ.ศ.....^{๑๕}

ที่ประชุมมีมติอนุมัติให้พิจารณาร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่ เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ....สามวาระรวดเดียว ด้วยจำนวน ๒๐ เสียง งดออกเสียง ๑ เสียง

^{๑๕} รายงานการประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่สมัยวิสามัญ สมัยที่ ๑ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒ วันศุกร์ที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒ ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา, (เอกสารอัดสำเนา).

วาระที่ ๑ ขั้นรับหลักการแห่งร่างข้อบัญญัติ ที่ประชุมมีมติเห็นชอบรับหลักการแห่งร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ....ด้วยจำนวน ๒๐ เสียง งดออกเสียง ๑ เสียง

วาระที่ ๒ ขั้นแปรญัตติ ที่ประชุมสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน ไม่มีการเสนอขอแปรญัตติในวาระที่ ๒ (ขั้นแปรญัตติ) แห่งร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ.....

วาระที่ ๓ ขั้นตราเป็นข้อบัญญัติ ประชุมสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน มีมติเป็นเอกฉันท์เห็นชอบต่อร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ.....จำนวน ๒๐ เสียง งดออกเสียง ๑ เสียง

ประธานสภาอบต.บ้านตุน ได้สรุปว่าที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ในวาระที่ ๓ ขึ้นต่อไปจะได้เสนอร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ.... ที่สภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุนให้ความเห็นชอบนี้ นำเสนอขอความเห็นชอบต่อนายอำเภอเมืองพะเยาเพื่อพิจารณาออกเป็นข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ แก้ไขเพิ่มเติมถึง (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๖๒ ข้อ ๗๑ วรรคสามต่อไป

ขั้นตอนที่ ๗ **นำเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่นต่อนายอำเภอเพื่อลงนามให้ความเห็นชอบต่อข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ**

นายรัฐวิชัย ใจกล้า นายกเทศมนตรีตำบลบ้านตุน ได้นำเสนอร่างข้อบัญญัติ ประชุมสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน มีมติเป็นเอกฉันท์เห็นชอบต่อร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ..... ที่ผ่านการเห็นชอบจากสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน ต่อนายอำเภอเมืองพะเยา เพื่อลงนามให้ความเห็นชอบต่อข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ภายใน ๔๕ วัน

ขั้นตอนที่ ๘ **นายอำเภอลงนามให้ความเห็นชอบต่อข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและประกาศใช้**

นายสุวิทย์ สุริยะวงศ์ นายอำเภอเมืองพะเยา ได้ลงนามเห็นชอบในร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ..... ประกาศ ณ วันที่ ๗ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

ขั้นตอนที่ ๙ การประกาศใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่น

หลังจากที่นายอำเภอเมืองพะเยาได้ลงนามเห็นชอบในร่างข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลยั่งยืน พ.ศ.๒๕๖๒ แล้ว องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อนได้ประกาศใช้ข้อบัญญัติดังกล่าวในตำบลบ้านต๋อน

ขั้นตอนที่ ๑๐ ถอดบทเรียนกระบวนการและปัจจัยในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น

นักวิจัยได้จัดเวทีถอดบทเรียนกระบวนการและปัจจัยในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น เรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ. ๒๕๖๒ ตำบลบ้านต๋อน โดยมีคณะทำงานพัฒนาข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เข้าร่วมเพื่อสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นกระบวนการพัฒนา ปัจจัย และบทเรียนที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลบ้านต๋อน

กล่าวโดยสรุป ข้อบัญญัติท้องถิ่นถือเป็นเครื่องมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสร้างโอกาสและช่องทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ ความเข้าใจร่วมกันของคนในชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบลให้รับรู้เกิดความตระหนัก และปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ อย่างชาญฉลาด โดยใช้ให้น้อย และใช้ระยะเวลายาวนานเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียม โดยนำต้นทุนที่มีอยู่ในชุมชนทั้งทุนมนุษย์ ทุนทางสังคมวัฒนธรรม และทุนทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด โดยการใช้อนุรักษ์ในข้อบัญญัติท้องถิ่นของแต่ละตำบลควบคู่ไปกับการใช้มาตรการทางสังคมของชุมชน และกฎหมายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างให้เกิดจิตสำนึกที่ดีของคนในชุมชนในอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

๔.๑.๒.๓ แนวทางการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยาถือเป็นตำบลต้นแบบในลุ่มน้ำอิงที่มีการดำเนินงานพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยเทศบาลตำบลสันมะค่าและองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน เป็นกลไกหลักร่วมกับหน่วยงานภาคส่วนต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ในการนำเสนอแนวทางการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ซึ่งสั่งเคราะห์ขึ้นมาจากกระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นและการถอดบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบทั้ง ๒ แห่ง เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนอื่น ๆ ได้นำแนวทางทั้ง ๕ ด้านไปประยุกต์ใช้ในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. เป้าหมายในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน

๑.๑) เพื่อรับรองสถานะ และรองรับการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่รวมศูนย์อำนาจไว้ส่วนกลาง ผ่านกฎหมายและนโยบายในการควบคุมจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตป่าหรือเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าเป็นผู้ผิดกฎหมาย อีกทั้งได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ และการแก้ปัญหาที่ไม่ชัดเจนทางกฎหมาย ดังนั้นการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะรับรองสถานะของชุมชนและรองรับการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน อันจะก่อให้เกิดการกระจายอำนาจและเกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแนวใหม่ โดยมีข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นเครื่องมือในการทำงาน

๑.๒) เพื่อกระจายอำนาจและถ่ายโอนการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ชุมชน ข้อบัญญัติท้องถิ่นถือเป็นเครื่องมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มีแนวคิดและเจตนารมณ์ว่าเพราะการใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของภาครัฐที่ผ่านมา ยังไม่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงได้อาศัยหลักการกระจายอำนาจและถ่ายโอนการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ชุมชนท้องถิ่น จัดทำกฎหมายของตนเองในรูปแบบของข้อบัญญัติท้องถิ่นตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย เพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติในบ้านของตนเอง โดยคำนึงถึงกฎหมายหลักของหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้วย

๑.๓) เพื่อเสริมพลังจากกระบวนการเรียนรู้ และการปฏิบัติการผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นทั้งสองพื้นที่ได้ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งได้มีขั้นตอนการดำเนินงานที่เริ่มจากการสร้างความเข้าใจเพื่อให้เห็นความสำคัญของการทำข้อบัญญัติท้องถิ่นที่จะเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน ฝ่ายบริหารและเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งสองแห่ง โดยได้รับความร่วมมือจากสำนักงานปลัดทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการ ในการดำเนินงานได้มีการแต่งตั้งคณะทำงานเพื่อปฏิบัติการตามระเบียบและขั้นตอนของการออกข้อบัญญัติท้องถิ่น ทั้งนี้ในกระบวนการดำเนินงานได้มีการหนุนเสริมด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้จากองค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษาพื้นที่ โดยการจัดเวทีประชุมคณะทำงาน การศึกษาดูงาน การเสริมความรู้ด้านกฎหมาย และการถอดบทเรียนจากการดำเนินงานพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น

๒. องค์ประกอบของเนื้อหาในข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน องค์ประกอบของเนื้อหาในข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะมีลักษณะเดียวกับกฎหมายข้อบัญญัติท้องถิ่น โดยมีการแยกออกเป็นหมวด เรียงตามลำดับประเด็นหลัก ประเด็นรอง และส่วนที่เป็นเนื้อหาอื่นที่ไม่ใช่ข้อกฎหมาย จะนำไปใส่ในภาคผนวก โดยมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

ส่วนที่ ๑ แสดงเจตนารมณ์ของชุมชนท้องถิ่นในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยอ้างอิงรัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติในมาตราที่เกี่ยวข้อง เช่น พรบ.เทศบาล พรบ.องค์การบริหารส่วนตำบล พรบ.กระจายอำนาจฯ เป็นต้น เพื่อแสดงสิทธิชุมชนในการจัดการ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ บำรุงรักษา และ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

ส่วนที่ ๒ แสดงหลักการ เหตุผลในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ ๓ เป็นส่วนที่ข้อบัญญัติจะครอบคลุมไปถึงซึ่งจะปรากฏในรูปของคำนิยามศัพท์

ส่วนที่ ๔ บททั่วไป แสดงวัตถุประสงค์ของการตราข้อบัญญัติท้องถิ่น

ส่วนที่ ๕ เป็นส่วนของการจัดตั้งคณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับตำบลและระดับหมู่บ้าน โดยระบุจำนวน คุณสมบัติ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง และบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการเพื่อดูแลรับผิดชอบในเขตพื้นที่

ส่วนที่ ๖ เป็นส่วนของสิทธิและหน้าที่ของสมาชิก และเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ ๗ เป็นส่วนของงบประมาณ และที่มาของกองทุนที่จะนำมาใช้ในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการบริหารกองทุน

ส่วนที่ ๘ เป็นส่วนของมาตรการและวิธีการที่เป็นข้อบังคับ เพื่อดำเนินการตามระเบียบการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ส่วนที่ ๙ เป็นส่วนของการประชุมของคณะกรรมการและสมาชิกเครือข่าย

ส่วนที่ ๑๐ เป็นส่วนของการปรับปรุงแก้ไขข้อบัญญัติ

ส่วนที่ ๑๑ บทเฉพาะกาล

ส่วนที่ ๑๒ ภาคผนวก ประกอบด้วย กฎระเบียบหมู่บ้านในการอนุรักษ์จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม /แผนที่ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เป็นต้น

๓. ปัจจัยในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน แบ่งออกเป็นปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑) ปัจจัยภายใน คือ บริบทชุมชน โดยทั้ง ๒ พื้นที่เป็นพื้นที่ ๆ มีองค์ประกอบที่มีความพร้อมในด้านต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์และความเหมาะสมในการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยต่างฝ่ายต่างทำบทบาทหน้าที่ของตนเองภายใต้โครงสร้างของชุมชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) ด้านทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนและบริเวณพื้นที่โดยรอบที่มีความอุดมสมบูรณ์ จากการดูแลรักษาโดยคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นป่าชุมชน ป่าอุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนแม่น้ำ ลำห้วย สัตว์ป่า ฯลฯ ที่มีการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อย่งไรก็

ตามยังพบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ที่ขาดจิตสำนึกของคนในชุมชน และคนนอกชุมชน ความขัดแย้งกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และคนในชุมชนด้วยตนเอง

(๒) ด้านชุมชน คนในชุมชนมีความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นธรรม ให้ทุกคนได้ใช้อย่างเท่าเทียมกัน ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อการดำเนินชีวิตที่มีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์เป็นของคนในตำบล เป็นการจัดการร่วมกัน โดยผ่านกลไกคณะกรรมการการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้าน และตำบล

(๓) ด้านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฝ่ายบริหารและบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการทำข้อบัญญัติท้องถิ่น โดยได้มีการทบทวนการทำงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในตำบล ให้ประชาชนได้รับทราบ การคืนข้อมูลให้ชาวบ้านได้รู้ และแลกเปลี่ยนร่วมกัน รวมทั้งการสร้าง ความเข้าใจกับชุมชนผ่านกระบวนการประชาคมหมู่บ้านขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยตรงเกิดความเข้าใจ และร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน^{๑๖}

๓.๒) ปัจจัยภายนอก คือ การหนุนเสริม การสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานผลักดันการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดำเนินงานในลักษณะของ “การจัดการร่วม” ซึ่งมีพัฒนาการความร่วมมือในการจัดการอย่างต่อเนื่อง โดยมีลักษณะการหนุนเสริมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านวิชาการ ด้านวัสดุอุปกรณ์ และด้านงบประมาณ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ที่มีการทำงานร่วมกัน มีเป้าหมายร่วมกันของหน่วยงานต่าง ๆ มีการประสานความร่วมมือของท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงานของภาครัฐ ได้ใช้หลักการพูดคุย เจรจาเป็นตัวนำมากกว่าที่จะใช้กฎหมายนำ ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นกลไกหลักในการทำงาน ดังนั้นจะต้องสนับสนุนชาวบ้านในการทำกิจกรรมตามแผนงานรวมทั้งกำหนดระเบียบตามข้อบัญญัติ เช่น ระเบียบกองทุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ^{๑๗}

(๒) การสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนคือ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต และโครงการอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง ที่เข้ามาช่วยหนุนเสริม เชื่อมโยงงบประมาณ และทรัพยากรบุคคล โดยอุดหนุนว่างส่วนที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถหนุนเสริมงบประมาณในการทำกิจกรรมบางอย่าง เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ ทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ การลาดตะเวนป้องกันไฟป่า^{๑๘}

(๓) การหนุนเสริมจากนักวิชาการในท้องถิ่น ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจากสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา มา

^{๑๖} สัมภาษณ์ มนตรี นทีนาถวรกุล, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน, เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.

^{๑๗} สัมภาษณ์ เสกสรร มูลอินดี๊ะ, หัวหน้าเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทับพญาลอ กรมอุทยานแห่งชาติ, เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายไกรทอง เห่งน้อย, ผู้ประสานงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน, เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

หนุนเสริมให้เกิดการพัฒนาข้อบัญญัติโดยวิธีการประชุม การพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง การศึกษาดูงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีจัดการทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ การเรียนรู้ข้อกฎหมายจากวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านทางกฎหมายจาก สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงมาให้แนวทางด้านกฎหมายในการพัฒนาข้อบัญญัติ ท้องถิ่น การสรุปบทเรียนจากการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น และการจัดทำรายงานวิจัยกระบวนการ พัฒนาข้อบัญญัติ เพื่อคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน

๔.๑.๒.๔ ข้อควรคำนึงในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

(๑) ความล้าสมัยของกฎหมายกระจายอำนาจ หรือกฎหมายของเทศบาลที่เน้น เพียงแค่ความสะดวก ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งเป็นมุมมองเดิมที่มองเพียงด้านพื้นที่ ยังไม่กระจาย งาน ความรับผิดชอบให้ท้องถิ่น การปฏิบัติงานจริงไม่ได้ถูกรองรับตามกฎหมาย แต่การทำเทศบัญญัติ เป็นการทำให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเป็นจริงของชุมชน แม้แต่พรบ. กระจายอำนาจ พ.ศ. ๒๕๔๒ เทศบาลมีภารกิจด้านดูแลทรัพยากรธรรมชาติได้ แต่จะต้องอยู่ในแผนการกระจายอำนาจของหน่วยงาน นั้น ๆ

(๒) ความไม่เข้าใจและการไม่ยอมรับ ในประเด็นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นของ หน่วยงานภาครัฐ แต่ชุมชนยืนยันว่าต้องมีกฎหมายเฉพาะของชุมชนในการจัดการ ดูแล ทรัพยากรธรรมชาติบ้านตนเอง ในขอบเขตของพื้นที่ตำบลเท่านั้น จากกรณีที่ทางจังหวัดเชียงรายไม่เห็น ด้วยกับเทศบัญญัติด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลสันมะค่า เนื่องจากอ้างตาม พระราชบัญญัติเทศบาลว่าเทศบาลไม่มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการ สภาผู้นำตำบลสันมะค่า ได้มีการ ทบทวนความคิดเห็นของผู้ว่าฯ โดยให้นักวิชาการด้านกฎหมายมาช่วยให้ข้อมูลและการปรับแก้บางส่วน หลังจากนั้นสภาเทศบาล ได้ยืนยันมติและส่งไปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอีกครั้ง แต่ทางจังหวัดยังไม่เห็นด้วย แต่สภาเทศบาลตำบลสันมะค่าเห็นว่าเทศบัญญัติดังกล่าว จัดทำขึ้นมาโดยการรับฟังความคิดเห็นของ ประชาชน และชาวบ้านในตำบลสันมะค่าจะได้รับประโยชน์เทศบัญญัติ จึงมีการประกาศใช้เทศบัญญัติฯ ตามมติเอกฉันท์ของสภาเทศบาล

(๓) ความไม่รีบเร่งและใช้ระยะเวลาในการทำข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อการสร้างความ เข้าใจของคนในชุมชน รวมทั้งแกนนำได้ไปเรียนรู้จากพื้นที่อื่น จึงทำให้เกิดการตกผลึกเพื่อผลักดัน ข้อบัญญัติให้เกิดขึ้น จึงเป็นการสร้างพื้นที่ให้หน่วยงานภาครัฐเห็นว่าชุมชนสามารถทำกฎหมายของ ท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อใช้ภายในชุมชน

(๔) การศึกษาข้อมูล หลักคิด ทฤษฎี หลักการตราข้อบัญญัติท้องถิ่น และข้อ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่น เช่น รัฐธรรมนูญ กฎหมายของหน่วยงานต่าง ๆ พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล พระราชบัญญัติเทศบาล พระราชบัญญัติการกระจายอำนาจฯ เพื่อไม่ให้ข้อบัญญัติท้องถิ่นขัดกับกฎหมายหลัก

จะเห็นได้ว่า เทศบาลตำบลสันมะค่า และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตู่ น รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่ง ได้ตื่นตัวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและทุกภาคส่วน ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ องค์กรพัฒนา เอกชน กลุ่มองค์กรในชุมชน รวมทั้งสถาบันการศึกษา โดยมีข้อบัญญัติท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการ

สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่เห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการยกระดับจากข้อตกลง และกฎกติกาทางสังคมให้มาเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่น อาศัยอำนาจตามสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ทุกภาคส่วนต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและยอมรับซึ่งกันและกัน จึงจะทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น สามารถสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนได้อย่างแท้จริง และสืบทอดไปยังอนุชนรุ่นหลังต่อไป

๔.๑.๒.๕ กระบวนการในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในลุ่มน้ำอิง

กระบวนการในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในลุ่มน้ำอิง มี ๔ ขั้นตอนหลัก และ ๑๕ ขั้นตอนย่อย ประกอบด้วย

ขั้นที่ ๑ เตรียมข้อมูลและคณะทำงาน

๑) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อบัญญัติท้องถิ่น และกระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจากหนังสือรายงานการวิจัย บทความ งานเขียนในวารสารและหนังสือพิมพ์ รวมทั้งการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

๒) จัดทำฐานข้อมูลของตำบลในด้านสภาพพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กลไกการจัดการ กฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แผนที่ทรัพยากรธรรมชาติในตำบล เป็นต้น

๓) ประชุมประชาคมหมู่บ้านทบทวนข้อมูลชุมชน และกฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๔) จัดตั้งคณะกรรมการร่างและพัฒนาข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ

ขั้นที่ ๒ สร้างความเข้าใจ

๕) เวทีสร้างความเข้าใจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๖) เวทีประชุมระดับตำบลกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อระดมแนวทางที่เหมาะสมในการจัดทำข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๗) ศึกษาฐานข้อมูลการบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลตำบล ที่มีการจัดทำข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ขั้นที่ ๓ ปฏิบัติการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น

๘) คณะกรรมการร่างข้อบัญญัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๙) ประชุมประชาคมหมู่บ้าน เพื่อพิจารณาร่างข้อบัญญัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ....

๑๐) ประชุมสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อพิจารณาร่างข้อบัญญัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ.....

๑๑) ปรับปรุงและนำเสนอร่างข้อบัญญัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ..... ไปยังนายอำเภอ เพื่อลงนาม

๑๒) นำเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่นต่อนายอำเภอเพื่อลงนามให้ความเห็นชอบต่อข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑๓) นายอำเภอลงนามให้ความเห็นชอบต่อข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑๔) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประกาศใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ขั้นที่ ๔ สรุปและประเมินผลการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น

๑๕) ถอดบทเรียนกระบวนการ ปัจจัย และบทเรียนในการพัฒนาข้อบัญญัติด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔.๑.๒.๖ องค์ความรู้กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติถือมีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของชุมชน เพราะคนในชุมชนต้องใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อตอบสนองความต้องการและความอยู่รอดของชุมชน นอกจากการใช้ประโยชน์แล้ว ในอีกด้านหนึ่งชุมชนต้องร่วมมือกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้ถูกทำลายด้วยเช่นกัน ดังนั้นประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ดำรงชีพด้วยการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ต้องอาศัยอำนาจทางกฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการใช้กฎหมายของหน่วยงานภาครัฐ การใช้มาตรการทางสังคมของชุมชน เพื่อสร้างให้เกิดจิตสำนึกที่ดีของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกัน

ข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นกฎที่ออกโดยอาศัยอำนาจนิติบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีกฎหมายจัดตั้งขึ้น และการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่นของประชาชนในเขตท้องถิ่นภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ การออกข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ และเป็นพื้นที่ประกอบอาชีพของประชาชน ทั้งนี้เป็นไปตามสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ที่รับรองอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

๑) ข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นการรองรับสถานภาพ การรับรองสิทธิชุมชน การใช้ประโยชน์ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการเสริมสร้างสิทธิของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์

จากทรัพยากรธรรมชาติ ในรูปแบบของการผลักดันกฎหมายในการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๔๐ พ.ศ.๒๕๕๐ ตามมาตรา ๖๖,๖๗ และ ๒๙๐ และ พ.ศ.๒๕๖๐ ที่รับรองสิทธิชุมชน สิทธิบุคคลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่นที่มีการปฏิบัติกรอย่างเป็นรูปธรรม

๒) ข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นการใช้เครื่องมือทางปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการคุ้มครองสิทธิชุมชน และกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๓) ข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่าย เพราะในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีคณะทำงานที่มาจากคนในชุมชนประกอบด้วย กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มผู้ใช้น้ำ แกนนำชุมชนในระดับตำบล และระดับหมู่บ้าน ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นฝ่ายท้องถิ่นที่ร่วมกับผู้บริหารและบุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม เช่น ปกครอง ท้องถิ่น สาธารณสุข เกษตร ประมง หน่วยงานสังกัดกรมป่าไม้ กรมอุทยานฯ รวมไปถึงองค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษาในพื้นที่

๔) ข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นการสร้างพื้นที่ทางกฎหมายของท้องถิ่นโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นประสบผลสำเร็จ คือ การที่รัฐให้การยอมรับสิทธิของชุมชนและเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนและท้องถิ่นสามารถเข้ามามีบทบาทเป็นหุ้นส่วนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

๕) ข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นเครื่องมือในการบูรณาการการจัดการร่วม (Co-Management) แบบพหุภาคี ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความชอบธรรมในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการจัดการบนฐานของความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่นที่ต่างฝ่ายต่างมีบทบาทและความรับผิดชอบในการจัดการที่มีการบูรณาการเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

๖) ข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นการปฏิรูประบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาคให้มีประสิทธิภาพ มีความเหมาะสมตอบสนองต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ และตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนาประเทศที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการพัฒนา ถ้าคนในท้องถิ่นขาดจิตสำนึก ขาดความรู้ หรือไม่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง จะทำให้เกิดความขัดแย้ง หรือการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น

๗) ข้อบัญญัติท้องถิ่น เป็นการสร้างเสริมพลังอำนาจให้กับประชาชนในชุมชน จากการปฏิบัติกรร่วมกัน และการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างความมั่นใจในการต่อรองทางกฎหมาย การรับรองสิทธิชุมชนในการใช้ประโยชน์ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความเป็นธรรม และผลักดันไปสู่การแก้ไขปัญหาร่วมกันในทางนโยบายด้านอื่นๆ ต่อไป

จากการศึกษาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภาพ ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๔: การพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

๔.๑.๓ การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๔.๑.๓.๑ พัฒนาการของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

การนำเสนอข้อมูลเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย คือ เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา และเครือข่ายป่าชุมชนตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ในประเด็น พัฒนาการของเครือข่าย ทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

๑) เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา

เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาเริ่มต้นอย่างเป็นทางการเมื่อภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชนและชาวบ้านได้รวมตัวกันเพื่อปกป้องผืนป่า หลังจากพื้นที่ป่ามีการเปลี่ยนแปลงต้นไม้ในป่าลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด ในยุคของการเข้ามาของทุนจากต่างประเทศ ในการทำไม้และการค้าไม้เชิงพาณิชย์ทำให้หลายชุมชนต้องลุกขึ้นรวมตัวกันต่อต้านกับการสัมปทานไม้ครั้งใหญ่

ปีพ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา พื้นที่ป่าทางภาคเหนือหลายจังหวัดถูกเปิดสัมปทานป่าไม้จังหวัดพะเยาเองก็เป็นหนึ่งในเป้าสำคัญของการทำธุรกิจค้าไม้ในครั้งนี้อย่างไรก็ตามบริษัทค้าไม้จากประเทศอังกฤษ เข้ามาสัมปทานไม้ในป่าแถบอุทยานแห่งชาติดอยหลวงเกือบทั้งหมด ทำให้ต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำหลายแห่งถูกโค่นล้มและขนย้ายออกจากผืนป่า ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ลดน้อยลงในทุก ๆ ปี

ปีพ.ศ. ๒๕๒๘ เริ่มมีความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างภาครัฐ เอกชนและภาคประชาชน ในหลายพื้นที่ในจังหวัดทางภาคเหนือ ในประเด็นการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ยังมีประเด็นที่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐบางอย่างที่เอื้อผลประโยชน์ต่อภาคเอกชนและมุ่งเน้นเรื่องเศรษฐกิจจนเกิดเป็นการกีดกันชาวบ้านในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ปีนี้ถือเป็นปีที่ภาคประชาชนถูกกดดันอย่างมากจากการแย่งชิงทรัพยากรจนต้องหาทางต่อสู้กับนโยบายรัฐอย่างเข้มข้นโดยเฉพาะเรื่อง การเปิดสัมปทานป่าไม้ และเป็นปีที่ชาวบ้านเริ่มคำนึงถึงการอนุรักษ์ป่าอย่างเป็นจริงจัง

ปีพ.ศ. ๒๕๓๕ หลายพื้นที่ในจังหวัดพะเยาเกิดปัญหาภัยแล้งติดต่อกันหลายปี ชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรทำสวนได้ น้ำจากแม่น้ำสายหลักแห้ง ชาวบ้านจากหลายอำเภอจึงรวมตัวเพื่อประชุมปรึกษาหารือและหาสาเหตุของปัญหา หลังจากพูดคุยกันได้มีการตั้งคณะทำงานขึ้นมาเพื่อไปสำรวจป่าต้นน้ำ โดยมีตัวแทนจากหลายภาคส่วนมาทำงานร่วมกัน คณะทำงานได้ร่วมกันเดินเท้าขึ้นไปสำรวจพื้นที่ป่าต้นน้ำและขุนน้ำโดยใช้กระบวนการศึกษาแบบชาวบ้าน สำรวจไล่เรียงมาตั้งแต่ยอดดอยจนถึงลำห้วยทุกสายทั้ง ๑๒ ลำห้วย หลังจากสำรวจเสร็จแล้วก็ได้มีการประชุมเพื่อวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ซึ่งสรุปได้ว่าพื้นที่ป่าต้นน้ำถูกทำลายไปเยอะมาก และลำห้วยแห้งทุกสายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล เมื่อทราบสาเหตุคณะทำงานและชาวบ้านจึงร่วมกันคิดหาแนวทางการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและลำห้วยต่าง ๆ

ปีพ.ศ. ๒๕๓๗ ได้มีการตั้งชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาขึ้นประกอบด้วยชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา ๑๒ ตำบล และชุมชนที่อยู่รอบกว๊าน ๑๓

หมู่บ้าน^{๑๙} เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ป่าและกว๊านพะเยา โดยมีการจัดกิจกรรมย่อยในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น การทำแนวเขตป่าชุมชน การบวชป่าต้นน้ำ การปล่อยปลา เป็นต้น

ปีพ.ศ. ๒๕๓๘ กลุ่มเครือข่ายประมงพื้นบ้านมีปัญหากับกรมประมง คนหาปลาหลายคนโดนจับพร้อมทั้งโดนยึดเรือและเครื่องมือหาปลา ช่วงดังกล่าวชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาก็ได้เข้าไปร่วมในกระบวนการไกล่เกลี่ยเพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาจนสุดท้ายสามารถคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้นได้

ปีพ.ศ. ๒๕๓๙ ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาได้รวมตัวกันกับเครือข่ายประมงพื้นบ้าน เพื่อทำงานร่วมกันประกอบด้วย ๑๔ ชุมชนแถบกว๊านพะเยา โดยกิจกรรมที่ริเริ่มทำร่วมกันคือ การเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา

ปีพ.ศ. ๒๕๔๕ ได้มีการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาขึ้นอย่างเป็นทางการโดยผ่านเวทีเสวนาผู้นำเครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งเป็นเวทีแรกที่ผู้นำจากพื้นที่ป่าชุมชนทั้ง ๕๐ ป่าที่ได้ทำการอนุรักษ์ป่าชุมชนในหมู่บ้าน เช่น ป่าชุมชนม่อนปุย ป่าชุมชนบ้านร่องปอ ป่าชุมชนบ้านปี่ ป่าชุมชนบ้านหนองท่าควาย ป่าชุมชนบ้านน้ำปุก ได้มีโอกาสมารวมกันและพูดคุยถึงสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง ซึ่งนำไปสู่การสร้างความร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และได้ตั้งเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาอย่างเป็นทางการซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากอำเภอแม่ใจ อำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ อำเภอภูกามยาว อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอปง และอำเภอเชียงม่วน โดยโครงสร้างของเครือข่ายฯ มีกรรมการ ๑๕ คน คือ กรรมการกลาง และกรรมการจากตัวแทนอำเภอต่าง ๆ อำเภอละ ๑ คน ทำหน้าที่เป็นกลไกการประสานงานหลัก ทั้งนี้เครือข่ายฯ ไม่ได้ทำงานแค่ประเด็นป่าชุมชนแต่ยังรวมไปถึงประเด็นที่ดิน และประเด็นที่เกี่ยวกับการผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน

ปีพ.ศ. ๒๕๔๖ เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยาได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น เช่น การเดินทางไปร่วมอบรมเกี่ยวกับโครงการพระราชดำริภายใต้โครงการปิดทองหลังพระ ซึ่งการเดินทางไปครั้งนั้นทำให้ได้เรียนรู้กระบวนการทำงานหลายอย่างที่สามารถนำมาปรับใช้ในการทำงาน

กิจกรรมที่ดำเนินการ เช่น ๑) การจัดทำข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพื้นที่ป่า เช่น การจัดเก็บฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ จับพิกัดแนวเขตพื้นที่ป่า ทำแผนที่ป่าขนาดอัตราส่วน ๑ : ๔,๐๐๐ และเก็บข้อมูลที่ดินรายแปลงของชาวบ้าน เป็นต้น ๒) การเข้าร่วมอบรมด้านกฎหมายสิทธิชุมชน การจัดการป่า การเก็บข้อมูล ความรู้เชิงนโยบาย ฯลฯ ๓) การศึกษาดูงาน ๔) กิจกรรมเชิงวัฒนธรรม เช่น กิจกรรมบวชป่า ๕) การประชุมสามัญเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา และประชุมสัญจร ๖) การทำงานร่วมกับหลายเครือข่ายอื่น ๆ ทั้งเครือข่ายผู้หญิงในประเด็นการพัฒนาศักยภาพให้ผู้หญิงสามารถเข้าไปมีบทบาทในเรื่องการเมืองท้องถิ่นเพื่อขับเคลื่อนงานในเชิงนโยบายและข้อบัญญัติท้องถิ่น

^{๑๙} ชนาภานต์ วงศ์วารินทร์ และคณะ, คน น้ำ ป่า ปวงผญาพยาว: บทเรียนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงโดยองค์กรชุมชน, (พะเยา: โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๔๖), หน้า ๙.

หลังจากปีพ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นมา การทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนได้หยุดชะงักตัวลง หลังจากที่ได้ร่วมกันผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชนอย่างเข้มข้นจนสามารถเสนอร่างพรบ.ไปสู่รัฐสภาได้ แต่ผลกลับไม่ผ่านรัฐสภา ทำให้ชาวบ้านที่ร่วมทำงานมาอย่างเหนียวแน่นล้มเลิกใจ ประกอบกับปัจจัยอีกหลายประการที่ทำให้ขบวนการป่าชุมชนจังหวัดพะเยาซบเซาลง *ประการแรก* ตัวแทนหรือแกนนำชาวบ้านแต่ละพื้นที่แต่ละชุมชน ขาดการทำงานหรือสื่อสารภายในชุมชนตัวเอง เพราะออกไปทำกิจกรรมภายนอกชุมชน *ประการที่สอง* กรรมการบริหารเครือข่ายมีประเด็นงานที่ต้องทำกว้างขึ้น จากเดิมที่เฉพาะปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดพะเยา แต่ต่อมาขยายงานไปทำเกี่ยวกับประเด็นลุ่มน้ำภาคเหนือ ทำให้การขับเคลื่อนงานในประเด็นหลักลดลงและไม่มีประสิทธิภาพ *ประการที่สาม* องค์กรแหล่งทุนมีการปรับเปลี่ยนนโยบายทำให้ลดการสนับสนุนงานเครือข่ายป่าชุมชนทางภาคเหนือ ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงส่งผลให้การทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนชะลอตัวลงจนหยุดไปในที่สุด ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และการสนับสนุนงานในชุมชน

๒) เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

(๒.๑) ข้อมูลทั่วไปของป่าชุมชน ตำบลบ้านเหล้ามียป่าชุมชนทั้งหมด ๔ แห่ง ตั้งอยู่ในหมู่บ้านดงบุญนาค หมู่ ๗ จำนวน ๓ แห่งคือ ป่าเยาวชน ป่าผู้สูงอายุ และป่าแม่บ้าน อีกแห่งที่เหลือคือป่าเวียงห้าที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านดงอินตาเหนือ หมู่ ๑๑ รายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ป่าชุมชนในหมู่บ้านดงบุญนาค^{๒๐} หมู่บ้านดงบุญนาคมีจำนวนครัวเรือนตามการขึ้นทะเบียน ๒๕๐ หลังคาเรือนแต่อาศัยอยู่จริงประมาณ ๑๙๐ หลังคาเรือน อาชีพหลักของชาวบ้านคือ ทำนา ทำไร่ เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด ทำสวน เช่น กะท้อน ลำไย แตงโม พักทอง และเลี้ยงสัตว์ ประชากรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์คนเมืองนับถือพุทธ แต่เดิมพื้นที่บริเวณบ้านดงบุญนาคเป็นที่เลี้ยงควายและทำไร่ทำสวน จากนั้นชาวบ้านก็ได้เริ่มมีการทำนาเพราะพื้นที่ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มเหมาะต่อการทำนา สาเหตุที่ตั้งชื่อว่าบ้านดงบุญนาคเนื่องจากเดิมทีนี้มีต้นบุญนาคขึ้นอยู่เยอะบ้านดงบุญนาคมีป่าชุมชน จำนวน ๓ แห่ง ประกอบด้วย

๒.๑.๑.๑ “ป่าเยาวชน” มีขนาดพื้นที่ ๘๘ ไร่ ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๗ เริ่มต้นจากเยาวชนในบ้านดงบุญนาค ได้มองเห็นความสำคัญของผืนป่าซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์เป็นที่เลี้ยงควายและพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน การเข้ามาของนายทุนเพื่อเข้ามากว้านซื้อที่ป่าและให้เงินมัดจำไว้กับชาวบ้านในพื้นที่ไว้ เมื่อเยาวชนในหมู่บ้านทราบจึงได้นำเรื่องไปหารือกับผู้เฒ่าผู้แก่ และได้มีการทำประชาคมหมู่บ้าน เชิญนายทุนที่จะเข้ามาซื้อร่วมรับฟัง จนได้ข้อสรุปว่า ป่าผืนนี้เป็นป่าสาธารณะประโยชน์ของชุมชนไม่ต้องการให้มีการซื้อ-ขาย จึงได้คืนเงินมัดจำให้กับนายทุนและป่าผืนนั้นชาวบ้านก็นำไปขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน พร้อมกับตั้งเป็นป่าชุมชนชื่อว่า “ป่าชุมชนป่าเยาวชน” เพื่อเป็นกุศโลบายให้เยาวชนในชุมชนเกิดความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน รักและหวงแหนป่า

๒.๑.๑.๒ ป่าแม่บ้าน มีพื้นที่ขนาด ๑๒๙ ไร่ ถูกตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๖ หลังจากที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท เข้ามาขุดเอาดินในพื้นที่ป่าไปใช้ในการสร้างถนน

^{๒๐} สัมภาษณ์ เติงใจใจ, เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า, เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

เนื่องจากสภาพดินบริเวณนั้นเป็นดินลูกรัง จากนั้นก็มีนายทุนลักลอบเข้ามาขุดดินอยู่เรื่อย ๆ และมีชาวบ้านบุกรุกป่า ชาวบ้านเห็นดังนั้นจึงปรึกษารื้อกันในการร่วมกันรักษาป่าไว้เพราะไม่เช่นนั้นคงไม่เหลือไว้เป็นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ประกอบกับได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทให้ช่วยกันรักษาไว้ ชาวบ้านจึงร่วมกันปักหลักเขตป่าและนำพื้นที่ไปขอแจ้งขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน โดยให้กลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านเป็นคนเสนอเรื่อง และดูแลเป็นหลักจึงได้ตั้งชื่อว่า “ป่าแม่บ้าน”

๒.๑.๑.๓ ป่าผู้สูงอายุ มีขนาดพื้นที่ ๓๓ ไร่ ถูกตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๗ โดยการนำของนายเต็ง ใจใจ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านบ้านดงบุญนาทที่ได้เข้าไปเป็นคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา ในการประชุมกับคณะกรรมการวัฒนธรรมระดับตำบลได้มีการพูดคุยเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน “จอมก่อ” ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้านที่คนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงเคารพ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ชื่อพระเจ้าหินทิพย์ จึงได้มีการเสนอให้อนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าวไว้เป็นป่าชุมชนโดยตั้งชื่อว่า “ป่าผู้สูงอายุ” เพื่อเป็นกุศโลบายให้กลุ่มผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษา เนื่องจากเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีผู้สูงอายุไปทำบุญที่นั่นอยู่ตลอด

๒.๑.๒ ป่าชุมชนในหมู่บ้านดงอินตาเหนือ มี ๒ แปลง แปลงที่สองมีขนาดเล็กเนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่ ป่าชุมชนแปลงหลักชื่อป่าเวียงห้า มีขนาดพื้นที่ ๘๒ ไร่ มีลักษณะเป็นรูปวงกลมล้อมรอบด้วยคูน้ำของเมืองโบราณที่ชาวบ้านเรียกว่า “เวียงห้า” ซึ่งมีตำนานเล่าต่อกันมาว่าคูเมืองแห่งนี้ถูกขุดขึ้นเพื่อป้องกันช้าง “ปู่กำงาเขียว” ซึ่งเป็นช้างดุร้ายมีอิทธิฤทธิ์ร้ายกาจ ด้วยกลัวอิทธิฤทธิ์ช้างดังกล่าวชาวเมืองจึงขุดคูเมืองอย่าง “ห้า” หรืออย่างเร่งรีบ จึงเรียกชื่อเมืองโบราณนี้ว่าเวียงห้า ป่าชุมชนแห่งนี้ถูกตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๐ จากเดิมที่เป็นป่าเสื่อมโทรมกำลังฟื้นตัว หลังจากการถูกสัมปทานป่าไม้เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๖ เพื่อนำไม้ไปขายให้กับโรงบ่มยาสูบ หลังจากหมดสัมปทาน ชาวบ้านจึงหารือร่วมกันที่จะฟื้นฟูป่าผืนนี้ให้กลับมาสมบูรณ์เหมือนเดิม โดยตั้งเป็นป่าชุมชนขึ้นตามขอบเขตของเมืองโบราณ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๖ ได้ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ มีการทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูร่วมกันอย่างต่อเนื่องทั้งการบวชป่า ปลูกป่า ทำแนวกันไฟ ในบางปีจะมีองค์กรเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียงมาร่วมกิจกรรมด้วย

(๒.๒) **ทรัพยากรที่มีในป่าและประโยชน์จากป่า** สภาพทั่วไปของป่าในบ้านดงบุญนาททั้ง ๓ แห่ง^{๒๐} เป็นป่าที่ราบผืนไม่ใหญ่นัก ดินไม่อุดมสมบูรณ์หน้าดินแต่ละพื้นที่ป่าจะแตกต่างกันออกไปโดยป่าเขาชนและป่าผู้สูงอายุจะเป็นดินแดง ส่วนป่าแม่บ้านจะเป็นดินลูกรัง พื้นที่ป่าส่วนใหญ่จึงเป็นป่าเบญจพรรณและไม่ได้มีอาหารที่เป็นผลผลิตจากป่าอุดมสมบูรณ์นักประกอบกับมีป่าในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติแม่ปืมที่อุดมสมบูรณ์กว่าและอยู่ไม่ไกล ทำให้ชาวบ้านไม่นิยมเข้าไปหาอาหารจากป่าชุมชนเหล่านี้เท่าไร ส่วนมากจะนิยมเข้าไปเลี้ยงสัตว์มากกว่าซึ่ง จะมีบ้างที่ชาวบ้านเข้าไปหาของป่า เช่น ป่าผู้สูงอายุ ที่ชาวบ้านเข้าไปหาหน่อไม้ เก็บเห็ด หามดแดง เป็นต้น ประโยชน์หลักของการรักษาป่าชุมชนของบ้านดงบุญนาทจึงเป็นเรื่องของการเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ การเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และการเป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นทำให้ฝนตกตามฤดูกาล

^{๒๐} อ่างแล้ว, สัมภาษณ์ เต็ง ใจใจ, ๒๕๖๑,

ป้องกันภัยแล้ง ส่วนป่าชุมชนเวียงห้าวจะมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า มีอาหารให้ชาวบ้านได้เก็บหาหลายชนิดกว่า

(๒.๓) พัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า^{๒๒} เกิดขึ้นในช่วงเดียวกันกับเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา โดยเริ่มต้นตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๗ ซึ่งเป็นช่วงที่หลายพื้นที่ในจังหวัดพะเยาได้รับผลกระทบจากการเปิดสัมปทานป่าไม้ของภาครัฐเพื่อให้ภาคเอกชนเข้ามาเปิดสัมปทานป่าไม้ พื้นที่ป่าในตำบลบ้านเหล่าถูกสัมปทานไป ๒ รอบ รอบแรกเป็นการสัมปทานของบริษัทเซียงรายทำไม้ จำกัดเพื่อตัดไม้เนื้อดี เช่น ไม้สัก ไปแปรรูป รอบที่สองเปิดสัมปทานเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นการสัมปทานป่าไม้เพื่อนำไม้ไปทำฟืนในโรงบ่มใบยาสูบ การเปิดสัมปทานป่าไม้ทั้งสองรอบทำให้ไม้ขนาดใหญ่ในพื้นที่ป่าถูกชักลากออกจากป่า ชาวบ้านเข้าไปทำไม้มากขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าลดน้อยลงเรื่อย ๆ ทั้งยังมีการรุกล้ำพื้นที่ป่า ป่าต้นน้ำหลายแห่งถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง

ปีพ.ศ. ๒๕๒๕ ผู้นำชุมชนในตำบลบ้านเหล่าที่ได้มีการปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ปัญหาเนื่องจากพื้นที่ป่าถูกบุกรุกไปมากโดยเฉพาะป่าต้นน้ำ ซึ่งไม่สามารถควบคุมได้ ผู้นำชุมชนจึงได้เดินทางไปยื่นหนังสือกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อขอให้ประกาศเอาพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ปืมเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ เพื่อป้องกันการบุกรุกทั้งจากคนทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งนี้ชาวบ้านในพื้นที่บางส่วนไม่เห็นด้วยกับการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติจึงได้ร่วมกันคัดค้าน เพราะเกรงว่าจะสูญเสียพื้นที่ทำกินและไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติได้ สุดท้ายได้มีการทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างภาครัฐและชาวบ้านจนได้ข้อสรุปว่า ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ โดยอุทยานแห่งชาติแม่ปืมจะทำงานร่วมกับชาวบ้านโดยให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ แต่ต้องกำหนดแนวเขตเพื่อดูแลรักษาพร้อมกันและทำข้อตกลงร่วมกันในการเข้าไปใช้ประโยชน์

ปีพ.ศ. ๒๕๓๕ เกิดภัยแล้งหนัก ชาวบ้านประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตร ผู้นำหมู่บ้านในตำบลบ้านเหล่าได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือกัน โดยมีคณะทำงานจากเครือข่ายพะเยาเพื่อการพัฒนาเข้าร่วมด้วย หลังจากการพูดคุยคณะทำงานได้เดินทางขึ้นไปสำรวจป่าต้นน้ำและพบว่าป่าต้นน้ำถูกทำลายไปมาก น้ำในลำห้วยสาขาแห้งขอด ทำให้ผู้นำและชาวบ้านได้ฉุกละหุกคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำขึ้นอย่างจริงจัง

ปีพ.ศ. ๒๕๔๐ โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา (คอป.) มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา ได้เข้าไปทำงานร่วมกับชาวบ้านในตำบลบ้านเหล่าในการศึกษาปัญหาของพื้นที่และเก็บข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน พร้อมทั้งประเมินความต้องการของชุมชน ซึ่งสิ่งที่ชุมชนต้องการคือการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำแม่ปืม และสร้างจิตสำนึกร่วมให้คนในชุมชนเกิดความหวงแหนป่า การทำงานร่วมกันของชาวบ้านและคณะทำงานของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาในปีนั้นทำให้ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และแกนนำป่าชุมชนในตำบลบ้านเหล่ารวมกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำห้วยแม่ปืม เพื่อทำงานด้านการอนุรักษ์ มีการตั้งคณะกรรมการกลางของตำบลขึ้นมา ๑ ชุด ปีพ.ศ. ๒๕๔๑^{๒๓} มีการร่างระเบียบป่าชุมชนระดับตำบล

^{๒๒} อ่างแล้ว, สัมภาษณ์ เต็ง ใจใจ, ๒๕๖๑.

^{๒๓} อ่างแล้ว, ชนากานต์ วงศ์วารินทร์ และคณะ, หน้า ๑๖ .

ขึ้น มีป่าชุมชนที่ร่วมกันดูแลรักษาในขณะนั้นคือ ป่าชุมชนในเขตป่าแม่ปืมที่เตรียมประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ปืม ๑๓,๖๔๓ ไร่ ป่าเวียงห้าวที่หมู่บ้านดงอินตา ๑ แห่ง และป่าชุมชนในหมู่บ้านดงบุญนาอีก ๓ แห่ง นอกจากงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนแล้วกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำห้วยแม่ปืมได้ร่วมผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของของชุมชน มีการสนับสนุนให้ป่าในตำบลบ้านเหล่าขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน ทำการติดป้ายป่าชุมชนตามริมป่าที่ขึ้นทะเบียนแล้ว

ปีพ.ศ. ๒๕๔๗ ผู้นำชาวบ้านบ้านดงบุญนา หมู่ ๗ ได้ยื่นหนังสือต่อสภาตำบล เพื่อยกป่าชุมชนทั้ง ๓ แห่งให้อยู่ในการดูแลของตำบล เนื่องจากชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งตำบลแต่หากดูแลโดยแค่ชาวบ้านบ้านดงบุญนาอาจจะไม่ทั่วถึง ซึ่งต่อมาก็ได้รับการอนุมัติในปีพ.ศ. ๒๕๕๑

ปีพ.ศ. ๒๕๕๑ แกนนำชาวบ้านได้ประสานงานกับกรมป่าไม้เพื่อขอให้มาจับพิกัดพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อความชัดเจนของขอบเขตและออกเอกสารขึ้นทะเบียนอย่างเป็นทางการ

ปีพ.ศ. ๒๕๕๒ ได้มีการประกาศพื้นที่ป่าแม่ปืมเป็นอุทยานแห่งชาติ มีการแบ่งป่าออกเป็น ๓ โซนคือป่าอุทยาน ป่ากันชน และป่าชุมชน ในขณะเดียวกันพรบ.ป่าชุมชนที่ชาวบ้านพยายามผลักดันไม่ผ่านรัฐสภา ทำให้การทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่าเริ่มซบเซาลง

ปีพ.ศ. ๒๕๖๑ มีการจัดประชุมของเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่าขึ้นอีกครั้ง เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑ ซึ่งเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของการทำวิจัยขึ้นนี้เพื่อระดมข้อมูลที่เกี่ยวข้องและปรึกษาหารือในการทำงานร่วมกันของเครือข่ายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า การประชุมครั้งนี้ถือเป็นครั้งแรกที่มีการพูดคุยโดยตรงเรื่องป่าชุมชนในระดับตำบล ที่ผ่านมามีได้มีการพูดคุยกันเลยเนื่องจากเครือข่ายป่าชุมชนระดับตำบลที่มีอยู่ปัจจุบันเป็นเครือข่ายตามกลไกกำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีการยกเรื่องป่าชุมชนมาคุยบ้างเป็นวาระย่อยในการประชุมบางครั้งแต่ไม่ได้มีการจัดประชุมโดยตรง การพูดคุยเรื่องงานป่าชุมชนในระดับตำบลที่ชาวบ้านและผู้มีส่วนอื่นได้ร่วมพูดคุยก็มีอยู่บ้างเรื่อย ๆ แต่ไม่เป็นทางการ อย่างเช่นการพูดคุยกันในช่วงการเตรียมงานหรือช่วงจัดกิจกรรมบวชป่า หรือกิจกรรมอื่น การประชุมครั้งนี้จึงมีตัวแทนชาวบ้านจากป่าชุมชนในตำบลบ้านเหล่ามาร่วมเยาะ โดยเฉพาะผู้นำอาวุโสที่เป็นผู้ริเริ่มเรื่องป่าชุมชนในอดีตมาร่วมปรึกษาหารือและให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเรื่องป่าชุมชนในพื้นที่ของตัวเอง ทำให้เครือข่ายและผู้หน้าที่เกี่ยวข้องได้เข้าใจสถานการณ์ปัจจุบันและความต้องการของทุกฝ่าย และมีการพูดคุยถึงแผนงานในระดับหมู่บ้าน แต่ยังไม่ได้มีการวางแผนการทำงานเรื่องป่าชุมชนในระดับตำบล

๔.๑.๓.๒ เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพาน จังหวัดพะเยา

๑) ข้อมูลทั่วไปของป่าชุมชน ป่าชุมชนทั้งหมดในตำบลห้วยแก้วมี ๑๖ หมู่บ้านในการศึกษาได้คัดเลือกป่าชุมชนบ้านร่องปอ หมู่บ้านร่องปอ(ใต้) หมู่ ๑๔ ตำบลดงเจน และป่าชุมชนม่อนปุย หมู่บ้านอิงโค้ง หมู่ ๕ ตำบลห้วยแก้ว ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) ป่าชุมชนบ้านร่องปอ หมู่บ้านร่องปอ(ใต้) หมู่ ๑๔ สภาพพื้นที่เป็นที่ราบหุบเขากว้างประมาณ ๐.๖-๑.๕ กิโลเมตรและยาวประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ขนาบข้างด้วยภูเขาเป็นแนวยาวทั้งสองข้างซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นป่าอุทยานแห่งชาติแม่ปืมและป่าชุมชน บ้านร่องปอมีการกันเขต

ป่าชุมชนและดูแลป่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๒๗^{๒๔} หลังจากมีการลักลอบเข้ามาตัดไม้จนแทบจะเป็นป่าเสื่อมโทรมและพื้นที่ป่าถูกบุกรุกเหลือน้อยลง ชาวบ้านจึงหารือกันทำการอนุรักษ์ป่าไว้และดูแลกันเองโดยชาวบ้านซึ่งเดิมเป็นป่าผืนใหญ่แต่ต่อมาได้มีการประกาศเอาพื้นที่บางส่วนเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ และเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๘ ได้มีการแบ่งเขตการปกครองหมู่บ้านร่องปอออกเป็น ๒ หมู่คือหมู่ ๗ และหมู่ ๑๔ และมีการแบ่งป่าชุมชนออกเป็น ๒ แปลง แปลงแรกเป็นของหมู่ ๗ ชื่อป่าห้วยปลากั้ง ขนาดพื้นที่ ๓๑๐ ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ส่วนอีกแปลงเป็นของหมู่ ๑๔ ชื่อป่าม่อนผาชัน ขนาดพื้นที่ ๙๘๘ ไร่ เป็นป่าแปลงยาวตั้งอยู่ในภูเขาฝั่งตะวันออกของหมู่บ้าน ด้านซ้ายของป่ามีถนนหมู่บ้านเป็นแนวเขต ส่วนด้านขวามีสันเขาเป็นแนวเขต

(๒) ป่าชุมชนม่อนปุยยา ตั้งอยู่ในเขต ๔ หมู่บ้าน^{๒๕} ที่จัดการและใช้ประโยชน์ร่วมกันคือ หมู่บ้านอิงโค้ง หมู่บ้านสันป่าแดง หมู่บ้านหาดแพน และหมู่บ้านบ้านใหม่ ซึ่งทั้ง ๔ หมู่บ้านตั้งอยู่ติดกันบนถนนสายพะเยา-ป่าแดด ห่างจากอำเภอเมืองพะเยาไปประมาณ ๒๗ กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำอิงซึ่งอยู่ฝั่งทิศตะวันออกของหมู่บ้าน จากการวัดพื้นที่เบื้องต้นโดย Google Earth^{๒๖} ป่าดอยม่อนปุยยา มีขนาดประมาณ ๒,๑๐๐ ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านและของถนนสายพะเยา-ป่าแดด สภาพภูมิประเทศของป่าเป็นภูเขาไม่สูงนักพื้นที่ส่วนมากเป็นหิน สมัยก่อนชาวบ้านพบกลิ้งปุยยาหิน (กลิ้งยาสูบทำจากหิน) หล่นอยู่บริเวณนั้นซึ่งไม่รู้ว่ามีมาจากไหนจึงเรียกที่นี้ว่า “ม่อน (ดอย) ปุยยา”

ความเป็นมาของป่าชุมชนม่อนปุยยาเริ่มจากป่าได้ถูกสัมปทานโดยบริษัททำไม้จากจังหวัดลำปางช่วงปีพ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๒๒^{๒๗} หลังการหมดสัมปทานป่าไม้ป่าถูกปล่อยให้พื้นที่ตัวต่อมาช่วงปีพ.ศ. ๒๕๓๕^{๒๘} เกิดภาวะแห้งแล้งอย่างหนักจนชาวบ้านไม่ได้ทำนาซึ่งทำให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ ในปีพ.ศ. ๒๕๓๖ ผู้ใหญ่บ้านทั้ง ๔ หมู่บ้านและชาวบ้านได้ทำประชาคมและพูดคุยกันอยู่หลายครั้งจึงตกลงกันว่าจะอนุรักษ์ป่าไว้ โดยเป็นการดูแลร่วมกันทั้ง ๔ หมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการพร้อมตั้งกฎระเบียบข้อห้ามขึ้นมา ในปีพ.ศ. ๒๕๓๗ มีหนังสือจากทางจังหวัดเชียงรายแจ้งว่าจะมีการให้สัมปทานบริษัทมาทำแร่ในม่อนปุยยา เมื่อชาวบ้านรู้ข่าวจึงได้ไปรวมตัวกันเพื่อคัดค้าน แม้ทางบริษัทจะเข้ามายื่นข้อเสนอให้กับผู้ใหญ่บ้านเพื่อแลกกับการประมูลแร่ แต่ก็ไม่ได้ยินยอมตามข้อเสนอของทางบริษัท การรักษาป่าในช่วงแรกก็มีทั้งคนที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยแต่ต่อมาก็มีความเข้าใจมากขึ้นถึงความสำคัญในการรักษาป่าไว้ ต่อมาป่าได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนกับกรมป่าไม้บางส่วน

๒) ทรัพยากรที่มีในป่าและประโยชน์จากป่า ในกรณีป่าชุมชนบ้านร่องปอ สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ป่าเป็นดินลูกรัง มีลักษณะเป็นป่าเต็งรังซึ่งไม้หลักที่พบคือไม้เต็งและไม้รัง

^{๒๔} สัมภาษณ์ คมจักร เมืองมา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านร่องปอ ตำบลดงเจน อำเภอภูพานยาว, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ สมัย บัวงาม, เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพานยาว, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๖} Google Earth Pro, โปรแกรมคอมพิวเตอร์ออนไลน์, สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๒๗} อ่างแก้ว, ชนาภานต์ วงศ์วารินทร์ และคณะ, หน้า ๕๕.

^{๒๘} อ่างแก้ว, สัมภาษณ์ สมัย บัวงาม.

และพบไม้สักบ้าง การเข้าไปใช้ประโยชน์^{๒๙} ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งปีทั้งหน้าฝนและหน้าแล้ง ส่วนมากชาวบ้านจะไปเก็บหาผลผลิตจากป่า เช่น เห็ด มดแดง หน่อไม้ ตอ ผึ้ง หรือ สมุนไพร เช่น มะขามป้อม มะขามเครือ เป็นต้น ซึ่งป่าลักษณะเช่นนี้พืชในป่าที่เป็นผักตามฤดูกาลจะมีน้อยที่พบเห็นส่วนมากจะเป็น ผักกอกแก้ว (ผักพ้อคำตีเมีย) เป็นต้น กลุ่มคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนส่วนมากจะเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง การเข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่าส่วนมากแล้วชาวบ้านจะเข้าไปหาในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปืมที่อยู่ทิศตะวันตกของหมู่บ้านเนื่องจากจะมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า

ในกรณีป่าม่อนปุย^{๓๐} ลักษณะพื้นดินส่วนมากจะเป็นหินไม่ค่อยมีดินเท่าไร สภาพป่าเป็นป่าเต็งรังผสมป่าเบญจพรรณ ไม้ใหญ่ที่พบจะเป็นไม้ประดู่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้แดง ไม้มะค่า ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่าได้ตลอดทั้งปีซึ่งมีอาหารให้เก็บหาหมุนเวียนแตกต่างกันไปตามฤดู เช่น หน่อไม้ ผักหวาน มดแดง ผึ้งป่า และเห็ด เมื่อหามาได้นอกจากกินในครัวเรือนแล้วก็ขายในหมู่บ้าน ส่วนเห็ดจะมีพ่อค้าเข้ามาซื้อ กลุ่มคนที่เข้าไปหาส่วนมากจะเป็นผู้หญิง ในป่าก็มีสมุนไพรเยอะซึ่งหามาใช้ในหมู่บ้านไม่ได้หาเพื่อเอาไปขาย เช่น ฮ้อสะพายควาย มะขามป้อม นอกจากคนในชุมชนแล้วคนหมู่บ้านอื่นก็เข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าเยอะเหมือนกัน นอกจากนี้ป่ายังเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของชุมชนมีลำห้วยหลายสาย เช่น ห้วยบง ห้วยตาด ห้วยป่าดำ ห้วยจำหลวง ห้วยขอนแก่น ห้วยม่วง ห้วยหาดแพน และห้วยกั้งเสื่อ

๓) พัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพาน จังหวัดพะเยา เมื่อเกิดวิกฤติของปัญหาทรัพยากรมันก็ได้กลายเป็นฐานความรู้ท้องถิ่นของแต่ละชุมชนในการจัดการป่าที่เป็นรูปธรรมและอย่างทางการมากขึ้นทั้งในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ต่อมาก็ได้รวมกันเป็นเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพานซึ่งมีพัฒนาการสัมพันธ์กับเครือข่ายป่าชุมชนในระดับจังหวัดและระดับประเทศ ดังนี้

ปีพ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นช่วงที่ป่าไม้ถูกสัมปทานจำนวนมาก ชาวบ้านหมู่บ้านกาดลี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพาน จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนแรกที่ได้มีการขับเคลื่อนเรื่องป่าชุมชนอย่างจริงจัง มีการกำหนดกฎระเบียบขึ้นมาเพื่อควบคุมการเข้าไปบุกรุกป่าซึ่งในช่วงแรกนี้ยังไม่มีแบบแผนในการจัดการที่ชัดเจน นอกจากชุมชนบ้านกาดลีแล้วยังมีชุมชนบ้านร่องปอ หมู่ ๗ ตำบลดงเจน และบ้านม่วงคำ ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพาน จังหวัดพะเยา ที่ชาวบ้านได้ช่วยกันผลักดันเรื่องการดูแลป่าชุมชนด้วยแต่ก็ยังไม่มีความชัดเจนเช่นกัน

ปีพ.ศ. ๒๕๓๒ โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา ได้เริ่มเข้าไปทำโครงการในหลายพื้นที่ มีการเข้าไปช่วยผลักดันในหลายประเด็นรวมทั้งเรื่องการขอขึ้นทะเบียนป่าชุมชนและการอนุรักษ์ป่าร่วมด้วย โดยเข้าไปช่วยเก็บข้อมูลพื้นฐานป่าชุมชนและวางแผนเขตป่าให้มีความชัดเจนขึ้นรวมทั้งช่วยแนะนำเรื่องการตั้งกรรมการป่า และตั้งกฎระเบียบในการดูแลป่าให้มีความชัดเจนมากขึ้น

ปีพ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นต้นมา หลายหมู่บ้านเริ่มมีการตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนให้ความสนใจในการสนับสนุนทุนเข้ามาช่วยในประเด็น

^{๒๙} สัมภาษณ์ ตี๋ แสนศรี, เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพาน, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พิษณุกร ยอกุล, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านอิงโค้ง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพาน, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

เรื่องอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมบวชป่า การอนุรักษ์ต่าง ๆ และการสร้างเครือข่ายป่าชุมชนด้วย ช่วงนั้นป่าชุมชนอำเภอภูพานามีเพิ่มมากขึ้น จากเดิมมี ๒ ชุมชน ก็เริ่มเพิ่มขึ้นมาอีก ไม่ว่าจะเป็นป่าชุมชนม่อนปู่ยา ป่าชุมชนบ้านร่องปอ และป่าชุมชนห้วยทรายขาว เป็นต้น

ปีพ.ศ. ๒๕๔๕ เกิดการรวมตัวกันในนามเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา ประกอบด้วยอำเภอแม่ใจ อำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอปง อำเภอเชียงม่วน และอำเภอภูพานยาว มีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนระดับจังหวัดขึ้น รวมทั้งเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพานยาวที่ได้รวมตัวกันขึ้นอย่างเป็นทางการในปีนั้น^{๓๑} โดยสมาชิกประกอบด้วย ๒๓ หมู่บ้านใน ๒ ตำบลคือตำบลดงเจน และตำบลห้วยแก้ว มีการตั้งคณะกรรมการระดับอำเภอแต่เป็นการแต่งตั้งอย่างไม่เป็นทางการและไม่มีโครงสร้างชัดเจน มีแค่ทีมผู้ประสานงานระดับเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพานยาวทำหน้าที่ประสานงานเมื่อมีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกัน ซึ่งทีมผู้ประสานงานประกอบด้วยตัวแทนจากพื้นที่ป่าชุมชนแต่ละป่า ประสานงานผ่านการทำหนังสือเชิญ โทรศัพท์ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การปลูกป่า สืบชะตาแม่น้ำ การทำฝาย และทำแนวกันไฟ

๔.๑.๓.๓ เครือข่ายป่าชุ่มน้ำ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย มีเนื้อที่ทั้งหมด ๘๒,๖๒๕ ไร่ เป็นพื้นที่ราบ ๓๗,๒๘๑ ไร่ ภูเขาและป่าไม้ ๓๗,๒๘๐ ไร่ พื้นน้ำ ๘,๒๖๒ ไร่ สภาพภูมิประเทศของตำบลเป็นที่ลาดเอียงที่ราบเชิงเขา ขนานไปกับเทือกเขาตอยยาวและแม่น้ำอิง โดยฝั่งตะวันตกเป็นที่ราบมีแม่น้ำอิงไหลผ่านส่วนตะวันตกเป็นเทือกเขาตอยยาวมีแนวสันเขาเป็นเส้นแบ่งเขตตำบล ประชากรประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ไทยพื้นราบ ไทยลื้อ ชาวเขาเผ่าม้ง และเผ่าเย้า เป็นต้น อาชีพหลักของประชากรคือ การทำนา โดยมีอาชีพเสริม เช่น การเกษตรอื่น ๆ ทอผ้าพื้นเมือง เป็นต้น

จากสภาพภูมิประเทศจะเห็นว่าเป็นตำบลที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มีป่าไม้และแหล่งน้ำรวมกันเกินครึ่งหนึ่งของพื้นที่ ชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรทั้งป่าไม้และแหล่งน้ำมาอย่างยาวนาน ทำให้ทั้ง ๒๑ หมู่บ้านของตำบลมีป่าชุมชนของตนเอง^{๓๒} ในจำนวนนี้มี ๑๗ หมู่บ้านที่มีป่าชุมชนทั้งแบบป่าบกบนภูเขาและป่าชุ่มน้ำริมฝั่งแม่น้ำอิง ในการบริหารจัดการป่าชุมชนมีการรวมกันเป็นเครือข่ายระดับตำบลทั้งเครือข่ายที่รวมกันทั้งป่าสองประเภทและเครือข่ายเฉพาะป่าชุ่มน้ำ

๑) ข้อมูลทั่วไปของป่าชุมชน ป่าชุ่มน้ำ (flooded forest) เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (wetland) ประเภทหนึ่งซึ่งมีทั้งที่อยู่ในน้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืด เช่น ป่าชายเลน ป่าพรุ ป่าบุง-ป่าทาม ในลุ่มน้ำอิงจะพบป่าชุ่มน้ำประเภทที่มีการท่วมขังเฉพาะบางฤดูกาล (seasonally flooded forest) ตามริมแม่น้ำอิงในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ป่าฮิม(ริม)อิง”^{๓๓} ซึ่งมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากป่าชุ่มน้ำในพื้นที่น้ำจืดที่อื่น ๆ เนื่องจากลุ่มน้ำอิงตอนล่างเชื่อมอยู่กับแม่น้ำโขง ทำให้ป่าฮิมอิงมีระบบนิเวศเชื่อมอยู่กับระบบน้ำและสัตว์น้ำจากแม่น้ำโขง ป่าจะถูกน้ำท่วมประมาณ ๑-๓ เดือนในช่วงหน้าฝนที่น้ำในแม่น้ำโขงจะหนุนขึ้นมา ป่าชุ่มน้ำยังมีหนองน้ำกระจายอยู่ตามจุดต่าง ๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของปลาแล้วยังเป็นที่พักของนกอพยพด้วย นอกจากนี้ป่าฮิมอิงยัง

^{๓๑} อ่างแล้ว, สัมภาษณ์ เตชภัคณ์ มโนวงศ์.

^{๓๒} สัมภาษณ์ อธิวัฒน์ สุทธิ, เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮ่อม, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ ฤนอม อุดมะ, ประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง, เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒.

เชื่อมกับระบบนิเวศป่าบกบนภูเขาเนื่องจากสภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปลุ่มน้ำอิงตอนล่างเป็นที่ราบริมน้ำกว้างประมาณ ๑๐ กิโลเมตรเป็นแนวยาวประมาณ ๖๕ กิโลเมตรจากอำเภอเทิงไปจนถึงปากแม่น้ำอิงที่อำเภอเชียงของขนานข้างไปด้วยแนวเขาทั้งสองฝั่ง โดยแม่น้ำอิงจะอยู่ชิดกับแนวเขาฝั่งขวา ซึ่งมีป่าไม้ปกคลุมตลอดแนว แม้จะมีถนนคั่นกลางแต่ระบบนิเวศของป่าทั้งสองแบบก็ยังเชื่อมกัน โดยเฉพาะการเป็นแหล่งต้นน้ำที่ไหลจากป่าบนภูเขาลงยังป่าชุ่มน้ำและสัตว์ป่าจำพวกนกและแมลงที่บินข้ามไปมาได้

ในลุ่มน้ำอิงตอนล่างพบป่าชุ่มน้ำชุมชนใน ๓ อำเภอของจังหวัดเชียงรายคือ อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล และอำเภอเชียงของ อยู่อย่างน้อย ๑๗ ฝืนมีเนื้อที่รวมกัน ๘,๕๒๗ ไร่ ๒ งาน ๒๑ ตารางวา^{๓๔} (ในจำนวน ๑๗ หมู่บ้านในหนังสือของสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตพบว่า ๑ หมู่บ้านเป็นหนองน้ำไม่ใช่ป่าชุ่มน้ำ และมีป่า ๑ ฝืนที่ไม่มีข้อมูลขนาดพื้นที่ป่า) ซึ่งบางฝืนมีป่าหลายแปลงประกบกันอยู่ ในตำบลยางฮอมอำเภอขุนตาลมีป่าชุ่มน้ำจำนวน ๑๐ แปลงตั้งอยู่ใน ๑๗ หมู่บ้านป่าบางแปลงมีที่ตั้งคาบเกี่ยวอยู่ในหลายหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านใช้ประโยชน์และบริหารจัดการร่วมกัน

ป่าชุ่มน้ำชุมชนบ้านงามเมือง เป็นตัวอย่างหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าชุ่มน้ำของตำบลยางฮอม หมู่บ้านงามเมืองเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กมีประชากร ๓๔ หลังคาเรือน ๑๑๐ คน เป็นชาติพันธุ์ไทยวนหรือคนเมือง ชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ทุกคน และโบสถ์ในหมู่บ้าน อาชีพหลักของชาวบ้านคือการทำนาทั้งนาปีและนาปรัง รองลงมาก็เป็นการทำไร่ทำสวน ไร่จ้าง ค้าขาย และรับราชการ

บ้านงามเมือง เป็นหมู่บ้านที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นป่าบนเทือกเขาตอยยาว ส่วนทิศตะวันตกเป็นแม่น้ำอิงและป่าชุ่มน้ำ ในหมู่บ้านมีหนองน้ำ ๑๗ แห่ง^{๓๕} มีขนาดตั้งแต่ ๒ ไร่ไปจนถึง ๖๐ ไร่รวมเนื้อที่ทั้งหมด ๑๓๘ ไร่ ป่าบนตอยที่ชาวบ้านร่วมกันรักษาไว้มีเนื้อที่รวม ๑,๘๓๐ ไร่^{๓๖} ประกอบด้วยป่า ๓ ประเภทเรียงลดหลั่นกันลงมาจากยอดตอยเป็นแนวยาว ๑) ป่าต้นน้ำมีพื้นที่ ๑,๐๔๒ ไร่ จะอยู่บนพื้นที่สูงสุดมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์และมีตาน้ำ เป็นป่าที่มีภูมิลักษณ์เข้มนวดที่สุด เพราะสำคัญต่อน้ำที่ไหลลงหมู่บ้านเพื่อการกินใช้และการเกษตร ๒) ป่าชุมชนมีพื้นที่ ๘๑๓ ไร่ ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในการหาอาหารจากป่าได้แต่ห้ามตัดทำลายป่า และ ๓) ป่าใช้สอยมีพื้นที่ ๗๕ ไร่ อยู่ด้านล่างสุดของภูเขาและใกล้หมู่บ้านสภาพป่าเป็นป่าไผ่และไม้ยืนต้น นอกจากการเก็บหาอาหารแล้วชาวบ้านยังสามารถนำไม้ในป่าไปใช้ได้ ป่าชุ่มน้ำมี ๒ แปลงคือ ป่าหนองข่วงเจิง ๑๐๐ ไร่ และป่าช้อย ๗๒ ไร่ รวม ๑๗๒ ไร่

การจัดตั้งป่าชุมชนเริ่มในปีพ.ศ. ๒๕๓๘^{๓๗} เมื่อเกิดปัญหาวิกฤตน้ำในลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้านแห่งนี้เนื่องจากการบุกรุกพื้นที่ป่าทั้งป่าบนตอยและป่าริมน้ำ ชาวบ้านเล่าว่า “ปีพ.ศ. ๒๕๓๘ ชาวบ้านสูญเสียรายได้กันอย่างหนักทั้งรายได้หลักและรายได้รอง ทั้งรายได้จากการทำเกษตรและรายได้จากการทำประมง ชาวบ้านได้สังเกตพบว่าปีพ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นปีที่ชาวบ้านหาปลาได้น้อย

^{๓๔} อ่างแล้ว, สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ๒๕๖๐.

^{๓๕} อ่างแล้ว, สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ๒๕๕๘, หน้า ๕๕.

^{๓๖} ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า, ชุมชนบ้านงามเมือง : การจัดการลุ่มน้ำย่อยและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ, ๒๕๖๑, หน้า ๑๗.

^{๓๗} อ่างแล้ว, สัมภาษณ์ ฤนอม อุตมะ.

พันธุ์ปลาต้นทุนยอลง เลยอยากพื้นฟูและอนุรักษ์พันธุ์ปลา”^{๓๘๘} จึงจัดตั้งกลุ่มเพื่อจัดการทรัพยากรโดยมีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและพันธุ์ปลาโดยร่วมกันทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ

ปีพ.ศ. ๒๕๔๑ กลุ่มรักษ์เชียงของ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในอำเภอเชียงของได้เข้ามาให้ความรู้และทำงานร่วมกับชาวบ้านเพื่อคัดค้านโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน และพาชาวบ้านไปดูงานเรื่องการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่จังหวัดน่าน

ปีพ.ศ. ๒๕๔๓ ชาวบ้านได้แต่งตั้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านเข้าไปเป็นผู้คอยกำกับดูแล มีการประชุมและพูดคุยถึงข้อตกลงร่วมกันในประเด็นการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำและการควบคุมการหาปลาโดยเฉพาะในพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา แต่ปีนั้นยังไม่ได้พูดคุยถึงเรื่องเรื่องการดูแลป่ามากนัก จากนั้นในปีเดียวกันองค์กรชุมชนร่วมกับโครงการแม่น้ำและชุมชน ได้จัดตั้งชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลายขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ในเขตพื้นที่ ๔ อำเภอในจังหวัดเชียงราย ประกอบด้วย อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล อำเภอเวียงแก่น และอำเภอเชียงของ มีการสำรวจแม่น้ำอิงในหลายประเด็น ทั้งการจัดทำป่าชุมชน การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอิง และการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้น แกนนำในหมู่บ้านงามเมืองก็ได้เข้าไปเรียนรู้และทำกิจกรรมด้วย

ปีพ.ศ. ๒๕๔๗ หลังจากที่ชาวบ้านได้ไปร่วมกิจกรรมจากหลายเครือข่าย ชาวบ้านได้มีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือและลงมติร่วมกันถึงประเด็นการจัดการทรัพยากรอย่างจริงจัง โดยมีมติร่วมกันว่า ๑) กำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำลุ่มน้ำอิงบ้านงามเมืองขึ้น ความยาว ๗๐๐ เมตร ๒) ทำเขตอนุรักษ์พื้นที่ป่าริมน้ำลุ่มน้ำอิงบ้านงามเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการ มีเนื้อที่รวม ๑๗๒ ไร่ มีการตั้งคณะกรรมการรวม ๑๕ คนดูแลป่าริมน้ำลุ่มน้ำอิง และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้น ทั้งนี้ยังมีการตั้งกฎระเบียบข้อบังคับขึ้นอย่างชัดเจน

หลังจากนั้นมาชาวบ้านก็ได้มีการทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบนดอยป่าชุ่มน้ำ และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของตนเองอย่างต่อเนื่อง มีหน่วยงานภายนอกเข้าไปร่วมกิจกรรมและสนับสนุนด้านต่าง ๆ อยู่บ้าง เช่น กลุ่มรักษ์เชียงของซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนในอำเภอเชียงของ ที่เข้าไปร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง

ปีพ.ศ. ๒๕๕๕^{๓๘๙} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ทำงานร่วมกับกลุ่มรักษ์เชียงของมาหลายปีได้มีโครงการที่จะรื้อฟื้นชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลายขึ้นมาใหม่ เพื่อการอนุรักษ์แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำโดยการให้ชมรมดังกล่าวเป็นตัวเชื่อมชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่างที่มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาให้มาทำงานร่วมกัน แต่การดำเนินงานโครงการได้ผลเกินเป้าหมายที่วางไว้คือเกิดการตั้งเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงขึ้นในเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ซึ่งมีสมาชิกหลักเป็นผู้นำชุมชนของหมู่บ้านในลุ่มน้ำอิงทั้งตอนบนตอนกลาง และตอนล่างที่มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ผู้นำหมู่บ้านงามเมืองในขณะนั้นถูกแต่งตั้งเป็นรอง

^{๓๘๘} จิตตรา ฐมาลา, “ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับพันธุ์พืชอาหารและพืชสมุนไพรบริเวณป่าชุ่มน้ำของชาวบ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย”, พัฒนานิพนธ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

^{๓๘๙} สัมภาษณ์ ธีระพงศ์ โพธิ์มัน, ผู้อำนวยการสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ประธานสภาเนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านตัวเองและมีความคิดกว้างไกลเรื่องดังกล่าว ซึ่งสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงก็ไม่ได้ทำงานเฉพาะเรื่องเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเท่านั้นแต่ทำเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะเรื่องป่าชุ่มน้ำที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญอันหนึ่งของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงด้วย^{๔๐} จากนั้นการทำงานด้านการอนุรักษ์ของหมู่บ้านงามเมืองได้เชื่อมกับชุมชนและเครือข่ายอื่น ๆ ในลุ่มน้ำมากขึ้น มีการสนับสนุนงานกันและแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้กันอย่างต่อเนื่อง

๒) ทรัพยากรที่มีในป่าและประโยชน์จากป่า “ป่าอิมอิง” เป็นป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงเนื่องจากมีระบบนิเวศที่เชื่อมอยู่กับทั้งแม่น้ำโขงและป่าบก ทั้งยังมีระบบนิเวศแบบป่าบกและแบบพื้นที่ชุ่มน้ำ การที่มีน้ำท่วมขังในช่วงหน้าฝนทำให้ระบบนิเวศของป่าชุ่มน้ำและทรัพยากรในป่าแตกต่างกันไปจากระบบนิเวศในป่าชุ่มน้ำแบ่งออกเป็นระบบนิเวศย่อยหลายระบบ โดยมีปัจจัยสำคัญในการกำหนดประการหนึ่งคือระดับความสูงต่ำของพื้นที่ซึ่งมีผลให้การท่วมขังของน้ำแตกต่างกันไปทั้งความลึกและระยะเวลาการท่วม ซึ่งการท่วมของน้ำก็เป็นตัวกำหนดการพบชนิดพืชเด่นในแต่ละจุดเพราะพืชแต่ละชนิดมีความสามารถในการทนน้ำต่างกัน ซึ่งการท่วมของน้ำและชนิดพืชเด่นที่พบก็เป็นตัวกำหนดระบบนิเวศย่อย เช่น สัตว์ป่า นก แมลง รวมไปถึงกำหนดความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับระบบนิเวศย่อยแต่ละชนิดทั้งเรื่องวิธีการเข้าไปใช้ประโยชน์และความรู้ที่เกี่ยวข้อง ชาวบ้านจะเรียกระบบนิเวศย่อยเหล่านี้ตามพืชหลักที่พบ เช่น ป่าช้อย ป่าชุมแสง ป่าไผ่ เป็นต้น ระบบนิเวศย่อยที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งคือพื้นที่ที่น้ำท่วมขังซึ่งชาวบ้านแบ่งออกเป็น ๑๐ ระบบ^{๔๑} ได้แก่ (๑) หนอง (๒) หลง ซึ่งเป็นลำน้ำอิงเก่าที่ถูกขาดจากเส้นทางเดิมของแม่น้ำ (๓) บวก หรือแอ่งน้ำขนาดเล็ก (๔) จำ คือพื้นที่แฉะหรือตาน้ำ (๕) ฮ่อง หรือร่องน้ำ (๖) ดอน (๗) วัง จุดที่มีน้ำลึกในแม่น้ำ (๘) หาดทราย (๙) ภู่าน คือจุดที่มีลักษณะน้ำไหลเอื่อยในแม่น้ำจะอยู่ระหว่างวังกับหาดทราย และ (๑๐) ลำห้วย หนองน้ำจะเป็นลักษณะพิเศษและมีหน้าที่สำคัญในป่าชุ่มน้ำ ในฤดูน้ำหลากมันจะถูกเชื่อมต่อกันด้วยฮ่องและลำห้วย รวมไปถึงการเชื่อมกับลำห้วยที่มาจากป่าบนดอยและแม่น้ำอิง ในฤดูแล้งหนองก็จะทำหน้าที่เป็นที่อยู่ของปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ ที่ค้างอยู่ในหนอง และเป็นแหล่งที่พักพิงกินสำคัญของนกอพยพนานาชนิด

ในด้านทรัพยากรสัตว์น้ำ ป่าชุ่มน้ำเป็นที่อยู่อาศัย หากิน และวางไข่ที่สำคัญของสัตว์น้ำจากแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิง ในช่วงที่ถูกน้ำท่วมป่าและกิ่งก้านของต้นไม้จะเป็นแหล่งอนุบาลและหลบภัยอย่างดีของตัวอ่อน ในด้านสัตว์ป่า^{๔๒} พบว่าป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าถึง ๑๗๘ ชนิดโดยในจำนวนนี้เป็นสัตว์ป่าคุ้มครองถึง ๑๓๔ ชนิด มีสัตว์สำคัญที่ใกล้สูญพันธุ์ เช่น ลิ่นชวา เสือปลา

ป่าชุ่มน้ำบ้านงามเมืองมีทรัพยากรที่หลากหลาย พบสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ๙ ชนิด สัตว์ปีก ๑๐๗ ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน ๑๗ ชนิด สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ๑๓ ชนิด นก ๕๑ ชนิด และพืชอย่างน้อย ๙๓ ชนิด ป่ามีศักยภาพเก็บกักคาร์บอนสูงโดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ ๑๘.๓๗ ตันต่อไร่ จากการ

^{๔๐} สัมภาษณ์ เตชภัทน์ มโนวงศ์, เลขานุการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง, เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๔๑} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ๒๕๕๘, หน้า ๒๗.

^{๔๒} สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, พื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชุ่มน้ำ : วิถีชีวิตที่ยั่งยืน, แผ่นพับ, ๒๕๖๒.

สำรวจข้อมูลเรื่องความรู้ท้องถิ่นเรื่องพืชอาหารและพืชสมุนไพรในป่าชุมชนบ้านงามเมืองเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๕๘^{๔๓} พบว่าในป่ามีพืชอาหารและพืชสมุนไพรกว่า ๔๖ ชนิด แบ่งออกเป็นพืชอาหาร ๓๓ ชนิด ได้แก่ เครือฟ้า ม่วนหมู ผักกุ่ม ผักกูดจ้อง ผักจ้ำ มะกอม มะเดื่อป่อง มะเห็ด มะเฒ่า เต่า ถั่วรส มะแดง ผักสลัด ผักกูด ผักขี้มด ผักแซ้ว สะเลียม หน่อไผ่สีสุก มะตัน ส้มเสี้ยว ผักปุมปา ผักกาบปี ผักหิน มะข้าวสาร มะลิดไม้ หนามสอน มะเกว้น มะข้าว ผักปุย่า ผักแป้ว มะเดื่อเกี้ยง มะห้า ย่าง พืชสมุนไพร ๖ ชนิด ได้แก่ กล้วยเมืองวาย มะแย้ กล้วยาปกดอ กล้วยาบ้านยอบ กล้วยาขัด กล้วยาหลับหมื่น และพืชที่เป็นทั้ง พืชอาหารและพืชสมุนไพร ๗ ชนิด ได้แก่ ข่อย จ้อยนาง หอมดวลหลวง ผักแคบ มะก้วยแก้ว ผักหนอก เค็ดเก๊า

ป่าชุมชนของหมู่บ้านบุญเรือง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ถัดไปจากตำบลยางฮอมเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบได้เป็นอย่างดี ป่าบุญเรืองให้บริการของระบบนิเวศ (Ecosystem Services) ๗ ด้าน^{๔๔} คือ (๑) เป็นแหล่งอาหารและวัตถุดิบ เช่น พืชอาหาร พืชสมุนไพร แมลง ปลา สัตว์น้ำ เป็นต้น โดยพบพืชอาหารและพืชสมุนไพรรวม ๑๑๖ ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร ๔๔ ชนิด พืชสมุนไพร ๔๑ ชนิด พืชที่เป็นทั้งอาหารและสมุนไพร ๑๓ ชนิด พืชจำพวกเห็ด ๑๓ ชนิด (๒) เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด โดยพบนกอย่างน้อย ๙๐ ชนิดโดยเป็นนกอพยพ ๑๖ ชนิด สัตว์เลื้อยคลานอย่างน้อย ๑๓ ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมอย่างน้อย ๘ ชนิด และสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกอย่างน้อย ๑๓ ชนิด (๓) เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ ซึ่งพบปลา ๘๗ ชนิด (๔) เป็นแหล่งกักเก็บน้ำที่ทำหน้าที่เป็นแก้มลิงธรรมชาติช่วยป้องกันน้ำท่วมและน้ำแล้งได้เป็นอย่างดี (๕) เป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอนถึง ๑๗,๒๔๗ ตันคาร์บอน (๖) เป็นแหล่งนันทนาการและท่องเที่ยว (๗) เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้และค้นคว้าวิจัยของทั้งคนในชุมชนและคนภายนอก ทั้งนี้จากการประเมินมูลค่าของพื้นที่ป่าบุญเรืองจำนวน ๓,๐๒๑ ไร่ พบว่ามีมูลค่าจากการใช้ประโยชน์รวม ๑๒๕ ล้านบาทต่อปี แบ่งเป็นมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ทางตรงในด้านการเป็นแหล่งอาหารและวัตถุดิบ ๑๔ ล้านบาทต่อปี และมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ทางอ้อมอีก ๑๑๑ ล้านบาทต่อปี

๓) **พัฒนาการของเครือข่าย** การที่ชาวบ้านในตำบลยางฮอมพึ่งพาอาศัยทรัพยากรป่าไม้มายาวนานทำให้ทั้ง ๒๑ หมู่บ้านของตำบลมีการจัดการป่าชุมชนในหมู่บ้าน โดยมี ๑๗ หมู่บ้านที่มีทั้งป่าบกบนภูเขาและป่าชุมชน ส่วนอีก ๔ หมู่บ้านที่เหลือมีเพียงป่าบกอย่างเดียว ในด้านการบริหารจัดการป่ามีการรวมตัวกันในระดับตำบล ๒ เครือข่ายที่เชื่อมกัน เครือข่ายแรกคือ เครือข่ายป่าชุมชนตำบลยางฮอม มีสมาชิก ๒๑ หมู่บ้าน เป็นเครือข่ายหลวม ๆ ที่รวมทั้งป่าบกและป่าชุมชน ตั้งขึ้นโดยกลไกรัฐตามนโยบายของอำเภอในการจัดการเฝ้าระวังไฟป่าและการลักลอบตัดไม้ในเขตพื้นที่ตำบลยางฮอม มีการวางโครงสร้างและสมาชิกเป็นไปตามกลไกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน กิจกรรมหลักที่ทำคือการดับไฟป่าและการเฝ้าระวังการเผาป่าช่วงฤดูแล้งตามนโยบายลดหมอกควันและไฟป่า^{๔๕}

^{๔๓} อ่างแล้ว, จิตตรา ฐมาลา, ๒๕๕๘.

^{๔๔} ธีราพร ด่านศรีบุรณ์ และภนิดา พรหมประกาย, “คุณค่าของพื้นที่ป่าบุญเรือง”, รายงานการวิจัย, สาขาการจัดการทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๖๐.

^{๔๕} สัมภาษณ์ จอมชัย ทิพย์กมลเสน, ปลัดเทศบาลตำบลยางฮอม, เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนตำบลยางฮอม มีสมาชิกจำนวน ๑๗ หมู่บ้าน^{๔๖} เป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ไม่มีโครงสร้างที่ชัดเจน มีสมาคมแม่บ้านเพื่อชีวิตเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งและทำหน้าที่ประสานงานในการดำเนินกิจกรรมเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุ่มน้ำ และดำเนินการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับประเทศหรือนานาชาติ โดยมีความเป็นมาของเครือข่ายตามลำดับดังนี้

ช่วงปีพ.ศ. ๒๕๕๘ – ๒๕๕๙^{๔๗} ชาวบ้านหมู่บ้านบุญเรือง สมาคมแม่บ้านเพื่อชีวิต โครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิง ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า กลุ่มรักษ์เชียงของ สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง และสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้ทำการศึกษาพื้นที่ป่าชุ่มน้ำในหมู่บ้านบุญเรืองในเรื่องความหลากหลาย การกระจายตัว และการทดแทนตามธรรมชาติของชนิดพันธุ์พืช การเก็บกักคาร์บอนเหนือพื้นที่ดิน ความสำคัญด้านสัตว์ป่า รวมถึงความรู้ท้องถิ่นของชาวบ้านในเรื่องสัตว์น้ำ การจำแนกระบบนิเวศ และพืชอาหารและสมุนไพรในป่า เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการปกป้องป่าจากการที่จะถูกนำไปใช้เป็นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ หลังจากที่บ้านได้เริ่มรวมตัวกันปกป้องป่าอย่างเข้มแข็งและหาความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ เข้ามาช่วย พร้อมกับการทำกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ป่าร่วมกันอีกหลายอย่าง เช่น การยื่นหนังสือต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ การผลิตสื่อและเผยแพร่ การจัดสัมมนา บวชป่า เป็นต้น ซึ่งต่อมาไม่นานภาครัฐก็ประกาศยกเลิกที่จะใช้ป่าแห่งนี้เพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษ

การศึกษาและการทำกิจกรรมเพื่อรักษาป่าดังกล่าวนอกจากจะเกิดการรักษาป่าไว้และได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แล้ว ยังทำให้เกิดความร่วมมือและความตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำขึ้นทั้งในกลุ่มชาวบ้านหมู่บ้านต่าง ๆ และองค์กรที่เกี่ยวข้อง เกิดการขยายเครือข่ายของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงโดยการรับเอาหมู่บ้านที่ทำการอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำเข้าเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น

ด้วยเห็นความสำคัญของป่าชุ่มน้ำ ในช่วงปีพ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๕๙^{๔๘} สมาคมแม่บ้านเพื่อชีวิตจึงได้ทำการสำรวจข้อมูลพื้นที่ป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างทั้งหมด โดยพบว่ามีป่าชุ่มน้ำอยู่ใน ๑๖ หมู่บ้านตามสองฝั่งลำน้ำอิง รวมพื้นที่ ๘,๕๒๗ ไร่ ๒ งาน ๒๑ ตารางวา หลังจากที่ทำเนียบการศึกษาแล้วเสร็จสมาคมแม่บ้านเพื่อชีวิตได้จัดประชุมเพื่อสรุปผลการสำรวจป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างขึ้นในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๙^{๔๙} ที่สำนักงานโสมงเฮียนแม่น้ำของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย โดยเชิญผู้นำชาวบ้านจากหมู่บ้านที่มีป่าชุ่มน้ำเข้าร่วมรับฟังและตรวจสอบข้อมูล พร้อมกับได้เชิญตัวแทนนักวิชาการจากสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) มาให้ข้อมูลเรื่องการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำแก่ผู้นำชาวบ้านด้วย นอกจากนี้ตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วมประชุมยังได้มีการปรึกษาหารือกันเพื่อหาแนวทางร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุ่มน้ำ โดยผลการหารือได้ข้อสรุปว่า (๑) ตั้งเป็น “เครือข่ายป่าชุ่มน้ำชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง” ซึ่งสมาชิกประกอบด้วยทุกหมู่บ้านที่มีป่าดังกล่าว เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและทำกิจกรรมอนุรักษ์ร่วมกัน (๒) จัดประชุมหมู่บ้านเพื่อปรึกษาหารือและให้ข้อมูลแก่ชุมชนทั้งหมดที่มีป่าในเรื่องการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำ เนื่องจากหลายหมู่บ้านยังขาดความเข้าใจในเรื่องนี้และมีความกังวลถึงผลดี

^{๔๖} สัมภาษณ์ ธีระพงศ์ โพธิ์มัน, อ่างแล้ว.

^{๔๗} สัมภาษณ์ ธีระพงศ์ โพธิ์มัน, อ่างแล้ว.

^{๔๘} สมาคมแม่บ้านเพื่อชีวิต, ๒๕๖๐, อ่างแล้ว.

^{๔๙} สัมภาษณ์ ธีระพงศ์ โพธิ์มัน, อ่างแล้ว.

ผลเสียที่จะเกิดขึ้นหากมีการขึ้นทะเบียนโดยเฉพาะการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า (๓) มีความเห็นร่วมกันเบื้องต้นว่าจะผลักดันการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำดังกล่าวให้เป็นแรมซาร์ไซต์ (Ramsar Site) ตามอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ ซึ่งจะได้รับการคุ้มครองในฐานะที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะ และมีความสำคัญระดับนานาชาติสำหรับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

หลังจากนั้นสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตและองค์กรอื่น ๆ ในนามภาคีความร่วมมือเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำอิง และสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องโดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า เช่น การบวชป่า และการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำ ซึ่งได้ข้อสรุปว่าจะขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับประเทศหรือนานาชาติแทนแรมซาร์ไซต์ เนื่องจากมีเงื่อนไขที่เข้าเกณฑ์มากกว่าและขั้นตอนการขึ้นทะเบียนจะง่ายกว่า โดยในเบื้องต้นมีหมู่บ้านที่พร้อมจะยื่นขึ้นทะเบียนร่วมกัน ๕ หมู่บ้าน คือ ๑) หมู่บ้านทุ่งจั่ว หมู่ที่ ๒ ตำบลสถาน อำเภอเชียงของ ๒) หมู่บ้านม่วงชุม หมู่ที่ ๗ ตำบลศรีเมือง อำเภอเชียงของ ๓) หมู่บ้านบุญเรือง หมู่ที่ ๒ ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ ๔) หมู่บ้านงามเมือง หมู่ที่ ๑๑ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล และ ๕) หมู่บ้านป่าบัง หมู่ที่ ๑ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล

ปัจจุบัน การขึ้นทะเบียนดังกล่าวได้ถูกเสนอเข้าไปเป็นแผนงานของคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย ซึ่งได้ตั้งคณะทำงานเพื่อการดำเนินงานร่วมกันทั้งภาคประชาสังคมและหน่วยงานภาครัฐในเรื่องการศึกษาข้อมูลเพื่อเตรียมการขึ้นทะเบียน

๔.๑.๓.๔ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ชาวบ้านในแต่ละพื้นที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการป่าชุมชนทั้งในเรื่องการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน แตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ การเสริมสร้างศักยภาพก็มิพัฒนาการไปตามสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นและการเข้ามาสนับสนุนขององค์กรจากภายนอก จากแต่เดิมที่การจัดการตั้งอยู่บนองค์ความรู้และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นหลัก เมื่อมีสถานการณ์ปัญหาเกิดขึ้นก็มีการผสมผสานความรู้และระบบการจัดการจากภายนอกเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพให้เข้มแข็งขึ้นทั้งในเรื่องการพัฒนาความรู้และทักษะของชาวบ้านของผู้นำและของชุมชนในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การวางกฎระเบียบที่ชัดเจน การจัดรูปแบบองค์กรที่ชัดเจนขึ้น การใช้ความรู้และข้อมูลมาเสริมสร้างการจัดการ การสื่อสารทั้งภายในและภายนอก สร้างและขยายเครือข่าย การพยายามปรับเปลี่ยนนโยบายในระดับต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการจัดการของชุมชน การประสานงานกับองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งก็มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งในหลายระดับอย่างสอดคล้องกันตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน และระดับเครือข่ายซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการที่มีตั้งแต่ระดับกลุ่มหมู่บ้าน ตำบล ไปจนถึงเครือข่ายระดับประเทศ ซึ่งเครือข่ายในแต่ละระดับก็มีปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับองค์กรภายนอกแตกต่างกันไป

๑) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับชุมชน

ในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับชุมชน ปัจจัยเบื้องต้นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย คือ ๑) ความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำชุมชนที่

เข้มแข็งมีวิสัยทัศน์และความรู้ที่ได้มองเห็นปัญหาร่วมกัน ๒) การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ๓) การกำหนดแผนกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน ๔) การกำหนดระเบียบการจัดการป่าชุมชนและบทลงโทษ ๕) การจัดทำแนวเขตป่าชุมชน ๖) การปลูกต้นไม้เสริมในพื้นที่ป่าชุมชน ๗) การสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน

จากนั้นก็มีการบูรณาการเสริมสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจากภายในชุมชนและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก คือ

๑) การปรึกษาหารือร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม ตรงกับความต้องการของทุกฝ่าย และลดความขัดแย้งหรือต่อต้าน

๒) การหาแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่น เช่น ในกรณีของการตั้งป่าชุมชนของหมู่บ้านดงบุญนาทที่ผู้นำและชุมชนได้ตั้งชื่อป่าแต่ละแห่งเพื่อเป็นกุศโลบายในการสร้างการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

๓) การวางโครงสร้างขององค์กรในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ ซึ่งมีทั้งโครงการสร้างที่อิงกับระบบสังคมและวัฒนธรรมเดิม และที่อิงกับระบบการปกครองของภาครัฐ โดยใช้ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้านเป็นโครงสร้างการจัดการ

๔) การกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่า ทั้งการร่วมกันสำรวจ การทำพิกัด การสร้างรั้ว ทำแนวเขตป่า ทำแผนที่

๕) การวางกฎระเบียบข้อบังคับเรื่องป่าชุมชน รวมทั้งกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรอื่น ๆ ร่วมกัน

๖) การขึ้นทะเบียนพื้นที่ป่าเพื่อให้ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายทั้งจากชาวบ้านกันเองและการเข้ามาบุกรุกของนายทุน และเพื่อให้ได้การสนับสนุนการทำงานในด้านต่าง ๆ

๗) การบังคับใช้กฎระเบียบ เช่น การตรวจตรา เฝ้าระวัง เดินสำรวจ การลงโทษผู้ฝ่าฝืน หรือส่งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจัดการตามกฎหมาย

๘) การจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องทั้งกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมและกิจกรรมด้านการรักษาป่าโดยตรง เพื่อกระตุ้นเตือนและสร้างการมีส่วนร่วมทั้งของคนในชุมชนเองและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การบวชป่า การปลูกป่า การตรวจป่า การดับไฟป่า เป็นต้น

๙) การสื่อสารและจัดการเรียนรู้ รวมทั้งการกระตุ้นจิตสำนึก การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวหมู่บ้าน การทำป้ายประชาสัมพันธ์ ป้ายเขตป่า การถ่ายทอดความรู้ให้เยาวชน

๑๐) การระดมทุน แรงงาน และทรัพยากรอื่น ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เช่น การขอเงิน (เรียไร) จากคนในหมู่บ้านเพื่อการไหว้ผีขุนน้ำ การขอการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานป่าไม้ จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือจากนักการเมืองท้องถิ่น

๒) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับเครือข่าย

ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย จะมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามา มีบทบาทในช่วงแรกโดยเฉพาะยุคการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชน นอกจากองค์กรพัฒนาเอกชนแล้วหน่วยงานภาครัฐก็มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย รวมทั้งของ

ชุมชนและบุคคลซึ่งเป็นฐานสำคัญของเครือข่าย เช่น โครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) เป็นต้น โดยมีกระบวนการในด้านต่าง ๆ คือ

๑) การจัดการและพัฒนาเครือข่าย มีการวางโครงสร้างและกลไกตั้งแต่การตั้งแกนนำหมู่บ้าน การเสริมสร้างกรรมการหมู่บ้าน ช่วยวางระเบียบป่าชุมชน การสร้างเครือข่ายในระดับกลุ่มป่า เครือข่ายตำบล เครือข่ายอำเภอ เครือข่ายจังหวัด และเครือข่ายระดับประเทศ การจัดประชุมสัญจร การเชื่อมกับเครือข่ายอื่นด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

๒) การพัฒนาศักยภาพบุคคลและชุมชน มีการพัฒนาความรู้และทักษะของผู้นำและชุมชนผ่านการอบรม สัมมนา และดูงานในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้เรื่องกฎหมายและสิทธิ การสื่อสารและจัดการเรียนรู้ การผลิตสื่อ

๓) การจัดการความรู้และข้อมูล ทั้งการศึกษาวิจัย สำรวจข้อมูล ทำฐานข้อมูล การผลิตแผนที่ เป็นต้น

๔) การรณรงค์เชิงนโยบาย

๕) การจัดการเรื่องทุน ทั้งการสนับสนุนงบประมาณโดยตรง และการช่วย

ระดมทุน

๖) การสนับสนุนด้านกฎระเบียบและการบังคับใช้

๗) การกระตุ้นจิตสำนึก

๘) การสื่อสารและเผยแพร่

๑๐) การวางแผนทำกิจกรรมระดับเครือข่าย

๑๑) การสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้แก่ กลุ่มแม่บ้านและ

ผู้สูงอายุ

๑๒) การทำกิจกรรมดับไฟป่า การสร้างฝายชะลอน้ำเพื่อดักตะกอน

๑๓) การทำกิจกรรมตามประเพณี และความเชื่อของคนในชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีฝาย

๑๔) การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายและชุมชนที่เป็นสมาชิก เช่น การจัดทำศนศึกษา การอบรมพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ

๑๕) การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์

๑๖) การประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งด้วยตัวเครือข่ายเอง และโดยองค์กรพัฒนาเอกชน

หลังจากที่ขบวนการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชนและเครือข่ายป่าชุมชนชบเขาไป ชาวบ้านก็เสริมสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนด้วยตัวเองใน ขณะที่ระบบสังคมและการเมืองไทยมีการพัฒนาขึ้นเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็ง เช่น มีการกระจายอำนาจไปยังองค์ปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาระบบบริหารและบริการของภาครัฐ การปฏิรูปกฎหมาย ในขณะที่ก็มีองค์กรภายนอกมาสนับสนุนชาวบ้านอยู่เป็นระยะทั้งในเรื่องงบประมาณ ความรู้ เครื่องมือ การสื่อสาร การประสานงาน การกระตุ้นด้วยการประกวดแข่งขัน

๔.๑.๓.๕ องค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ความรู้เป็น ๑ ใน ๕ องค์ประกอบสำคัญของศักยภาพชุมชนในการจัดการป่าชุมชนซึ่งความรู้เกิดมาจากการเรียนรู้จากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมของลุ่มน้ำอิงทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติอย่างใกล้ชิดมาอย่างยาวนาน ชาวบ้านต้องพึ่งพาทรัพยากรจากป่าทั้งเรื่องการใช้ประโยชน์โดยตรงจากทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าโดยเฉพาะปัจจัยสี่อย่างเช่นอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค และการพึ่งพิงประโยชน์ทางอ้อมจากป่าเช่น น้ำในการเกษตร ความปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ รวมถึงโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ซึ่งการพึ่งพิงทรัพยากรต้องเป็นไปพร้อมกับการเรียนรู้สั่งสมและสืบทอดในรูปของความรู้พื้นบ้านระดับต่าง ๆ รวมไปถึงกฎระเบียบ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ซึ่งความรู้ท้องถิ่น (local knowledge)

ในการจัดการหรือเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการป่าแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ^{๕๐} คือ ๑) ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติแต่ละอย่าง เช่น ความรู้ของชาวบ้านตำบลยางฮ่อมในการเก็บหาพืชแต่ละชนิดในป่าชุมชน ๒) ความรู้เชิงระบบในการใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ความรู้ในการทำนาของชาวบ้านริมแม่น้ำอิงที่ต้องอาศัยความรู้หลายอย่างประกอบกันทั้งเรื่องเมล็ดพันธุ์ข้าว แมลง ดิน ฤดูกาล ทรัพยากรน้ำทั้งน้ำฝนและน้ำที่มาจากป่าต้นน้ำรวมถึงน้ำในแม่น้ำอิงที่อาจจะเอ่อท่วม ๓) ความรู้เชิงสถาบันทางสังคม ที่ใช้คิด วิเคราะห์ และจัดการเชิงสังคม เช่น การวางกฎระเบียบและกรรมกรในการอนุรักษ์ป่า และ ๔) ความรู้เชิงโลกทัศน์ ทั้งศาสนา ความเชื่อ ที่ถูกล้อมรวมเป็นประเพณีวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าแม่ปืมของชาวบ้านตำบลบ้านเหล่า ในการจัดการป่าชุมชนต้องใช้องค์ความรู้ทั้ง ๔ ระดับประกอบกัน ซึ่งความรู้เหล่านี้จะมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับบริบทที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลาของพื้นที่นั้น ๆ ปรับเปลี่ยนเป็นความรู้ท้องถิ่นที่สอดคล้องกับสถานการณ์หรือบริบทนั้น ๆ (situated knowledge)

ในแต่ละเครือข่ายจะนำเสนอตัวอย่างที่เป็นจุดเด่นของความรู้ดังกล่าว เช่น ความเชื่อเรื่องขุนน้ำแม่ปืมในกรณีเครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า ความเชื่อทางศาสนาคริสต์กับการจัดการป่าในกรณีหมู่บ้านงามเมืองซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายป่าชุมชนตำบลยางฮ่อม และการผสมผสานความรู้ใหม่ทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับป่าชุมชนจากการทำวิจัยอย่างมีส่วนร่วมของชาวบ้านหมู่บ้านทุ่งศรีเกิด

๑) ความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิดและการใช้ประโยชน์

ชาวบ้านตำบลบ้านเหล่ามีความสัมพันธ์กับป่าในหลายมิติทั้งด้านทรัพยากรและด้านวัฒนธรรมความเชื่อ ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมและตำนานความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าแม่ปืมซึ่งเดิมป่าเป็นผืนเดียวกันและปัจจุบันก็ยังคงเชื่อมโยงกันอยู่ทั้งในเรื่องความเชื่อ ประโยชน์ทางอ้อมจากน้ำ และประโยชน์ทางตรงจากการเข้าไปหาอาหารจากป่าแม่ปืมที่เชื่อมกับการเห็นความสำคัญของป่าชุมชนที่ต้องรักษาไว้เป็นป่ากันชน

^{๕๐} Berkes, F, *Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management*, (Taylor & Francis, Philadelphia, ๑๙๙๙).

ในเรื่องประโยชน์โดยตรงจากการเป็นแหล่งอาหารและวัตถุดิบ ชาวตำบลบ้านเหล่ามีการแบ่งแหล่งของอาหารในป่าตามภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น ๔ แหล่งคือ ๑) อาหารจากใต้ดิน เช่น แมลง เห็ด ฝัก พืชหัวต่าง ๆ ๒) จากในน้ำ เช่น ปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ ๓) จากบนดิน เช่น พืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ และ ๔) จากในอากาศ เช่น แมงมัน เห็ด ผัก มดแดง ผึ้ง ต่อ

ความรู้เรื่องพืชอาหารเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าที่เป็นฐานของการจัดการป่า ชาวบ้านตำบลบ้านเหล่ารู้จักพืชอาหารซึ่งรวมถึงผลไม้ที่หาได้ในป่าอุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนฯ ป่าชุมชน และพื้นที่ธรรมชาติโดยรอบอย่างน้อย ๑๒๘ ชนิดซึ่งยังไม่รวมถึงพืชจำพวกสมุนไพร ในการเก็บหาพืชธรรมชาติเหล่านี้มาบริโภคชาวบ้านต้องมีความรู้ประกอบกันหลายด้าน เช่น ต้องรู้ว่ามันกินได้หรือมีพิษ เกิดที่ระบบนิเวศแบบไหน หาเก็บได้ในช่วงฤดูอะไร มีคุณค่าทางโภชนาการอย่างไร มีเคล็ดลับการปรุงอย่างไรให้อร่อย ได้คุณค่า หรือลดสารพิษในพืช ต้องถนอมอาหารอย่างไร รวมไปถึงความรู้ในการนำไปขายในตลาด

๒) ความรู้เชิงสังคม วัฒนธรรมและความเชื่อ

(๒.๑) ด้านความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับตำบล

บ้านเหล่า ชาวบ้านตำบลบ้านเหล่ามีความเชื่ออยู่หลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์จากภูหินขุนน้ำแม่ปืม น้ำจากขุนน้ำแม่ปืมเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่มีการถวายเพื่อใช้ในพิธีกรรมของพระมหากษัตริย์มาแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในรัชกาลที่ ๑๐ น้ำจากขุนน้ำแม่ปืมถูกเลือกเป็น ๑ ใน ๒ แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดพะเยาเพื่อใช้ประกอบพิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์และพิธีทำน้ำอภิเษกอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร โดยใช้น้ำจากหาดน้ำสองแควของขุนน้ำแม่ปืมที่หมู่บ้านไร่อ้อย หมู่ที่ ๕ ตำบลบ้านเหล่า

ตามตำนานเชื่อว่าน้ำแม่ปืมซึ่งเป็นหนึ่งต้นกำเนิดของแม่น้ำอิงมีต้นกำเนิดมาจากภู (รู) หินที่ดอยดวนซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่ตั้งของเมืองลับแล มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยปกป้องรักษาขุนน้ำอยู่เยาะ เช่น เจ้าพ่อดอยดวน มีผู้มีบุญและมีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ รวมทั้งฤๅษีที่พ่อขุนงำเมืองเคยไปร่ำเรียนวิชาด้วย น้ำที่ออกมาจากภูหินและน้ำแม่ปืมจึงเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ด้วยที่ป่าแม่ปืมจากดอยดวนลงมาไม่มีคนอยู่อาศัยหรือการใช้พื้นที่โดยมนุษย์จึงทำให้น้ำแม่ปืมเป็นน้ำบริสุทธิ์ ถัดลงมาในลำน้ำแม่ปืมตอนล่างก็มีเจ้าพ่อผาหิน ซึ่งสถิตอยู่บริเวณใต้อ่างเก็บน้ำแม่ปืม ตามตำนานเล่าว่า เดิมทีนี้มีต้นตะเคียนใหญ่อยู่ ชาวบ้านยังเชื่อว่าเจ้าพ่อผาหินและเจ้าพ่อดอยดวนต่างช่วยกันรักษาขุนน้ำแห่งนี้ด้วยกันโดยเจ้าพ่อดอยดวนรักษาที่ต้นน้ำส่วนเจ้าพ่อผาหินรักษาอยู่ด้านล่าง

ด้วยความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชาวบ้านจึงได้มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อการเคารพบูชาอย่างต่อเนื่อง ในการตั้งบ้านดงบุญนาคเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๗๔ ชาวบ้านได้อัญเชิญเจ้าพ่อดอยดวยมาเป็นเจ้าอารักษ์บ้านดวย ในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ น้ำปืมเกิดวิกฤติแห้งแล้ง ชาวบ้านและผู้นำจึงพากันเดินขึ้นไปสำรวจป่าต้นน้ำที่ดอยดวนและพบว่าต้นน้ำแห้ง ต้นไม้หักโค่น จึงได้ทำพิธีสักการะเพื่อขอขมาและเลี้ยงขุนน้ำแม่ปืม จากนั้นมาก็ไม่มีความแห้งแล้งเกิดขึ้นอีกเลย นอกจากนี้ยังมีพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อผาหินและสืบชะตาลำน้ำปืมจัดขึ้นในเดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำของทุกปีซึ่งจะมีการเชิญพระสงฆ์จากทุกวัดมาร่วมทำบุญ พร้อมกับประกอบกิจกรรมต่าง ๆ คือ ๑) การสืบชะตาให้ขุนน้ำและลำห้วย ๒) ฟังธรรมปลาช่อน ๓) ทำบุญตานก้วยสลากแต่เทวดา ๒๕ องค์ที่ปกปักษ์รักษาดิน น้ำ ป่า และ ๔) พิธีเลี้ยงเจ้าพ่อผาหินด้วยการถวายหมู ๑ ตัว

(๒.๒) ความรู้เชิงวัฒนธรรมและความเชื่อของเครือข่ายอำเภอภูพาน

ยาว ชาวบ้านร้องป่อมีความเชื่อเรื่องผี เช่น ผีต้นน้ำและผีเจ้าบ้าน มีประเพณีเลี้ยงผีต้นน้ำทุกปีซึ่งทำร่วมกัน ๒ หมู่บ้าน “ตงพ่อหนานปีะ” เป็นพื้นที่ทางความเชื่อของชาวบ้าน ๒ หมู่บ้านที่นับถือกันมา มากกว่า ๑๐๐ ปี และในทุกปีชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงตง ในช่วงเดือนเก้าเหนือ (กรกฎาคม) โดยเลี้ยงวัว ๑ ตัวและมีการทำพิธีร่างทรง ในกรณีป่าม่อนปญา ชาวบ้านมีการเลี้ยงผีเจ้าบ้านที่หอผีทุกปีช่วงเดือน กรกฎาคมโดยทำพิธีเลี้ยงพร้อมเลี้ยงผีขุนน้ำ โดยการหอม (เรียไร) เงินจากชาวบ้าน ความเชื่อดังกล่าว เป็นสิ่งกำกับให้คนเคารพรักษาป่า ชุมชนมีการแบ่งกลุ่มคนออกหลายกลุ่ม ในการจัดพิธีกรรมไหว้ผีขุนน้ำแต่ละปีตามประเพณีที่สืบทอดกันมาชุมชนก็ใช้ความรู้ทางสังคมและการบริหารจัดการในการแบ่งงานกันทำ สื่อสาร เรียไร

(๒.๓) ความรู้ทางศาสนาคริสต์กับการจัดการป่าของหมู่บ้านงามเมือง

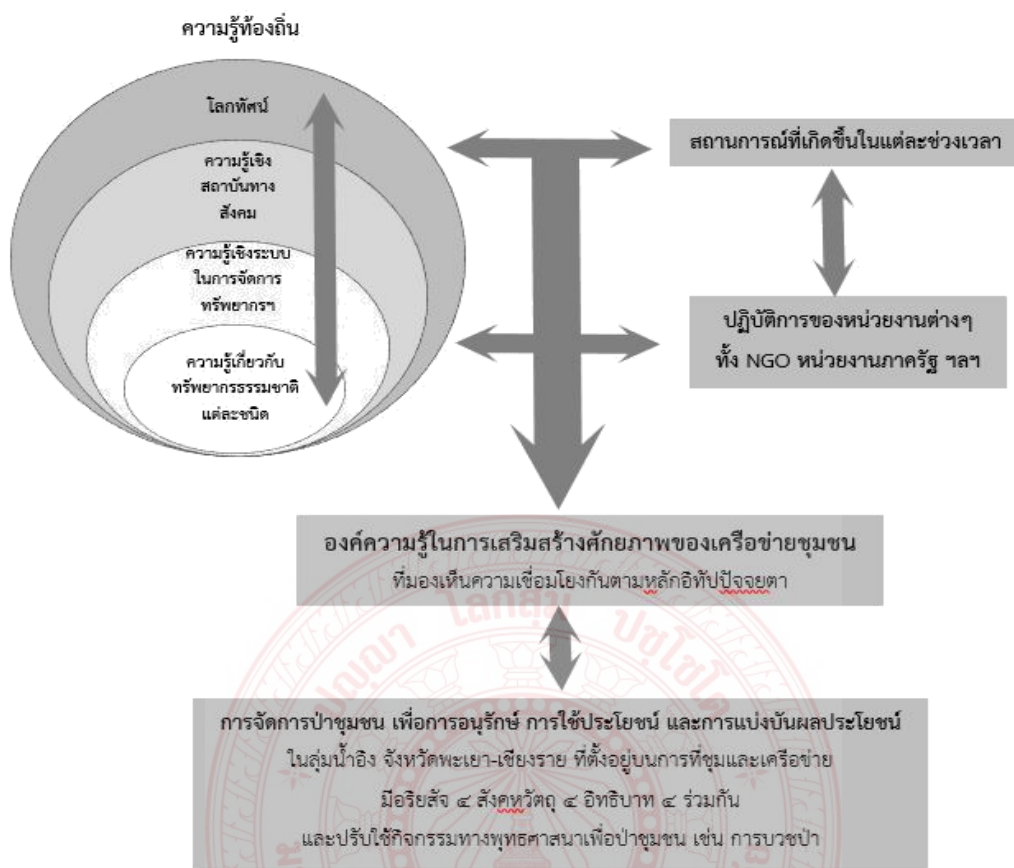
หมู่บ้านงามเมืองเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมดและมีการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกันอย่างเคร่งครัดเพราะมีโบสถ์ในหมู่บ้าน ที่มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ครบทั้งป่าบกบนดอย ลำห้วย หนองน้ำ ป่าชุ่มน้ำ และแม่น้ำอิง ชาวบ้านได้ใช้ความรู้จากศาสนาใช้ในการอยู่กับธรรมชาติ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะคำสอนเรื่อง การสืบสานการทรงสร้างของพระเจ้าที่สร้างมนุษย์ขึ้นมาให้ปกครองดูแลสรรพสิ่ง ซึ่งเมื่อเกิดปัญหาหรือวิกฤติการมนุษย์ก็ต้องดูแลทรัพยากรฯ ทั้งหลายให้มีความยั่งยืนหรือเรียกว่าการอนุรักษ์ในฐานะบุตรของพระเจ้าที่ถูกสร้างให้มีปัญญา

นายถนอม อุตมะ ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านงามเมืองและรองประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงกล่าวว่า “ในการพูดคุยกับชาวบ้านเรื่องการอนุรักษ์พ่อก็บอกว่า เราจะอนุรักษ์ป่าจนกว่าพระเจ้าจะเสด็จกลับมาครั้งที่สอง นั่นแหละถือว่าสำเร็จ ถ้ายังไม่ถึงวันนั้นทุกคนก็ต้องสืบสานจนกว่าพระเจ้าจะเสด็จกลับมา”^{๕๑} นอกจากนี้การจัดโครงสร้างชุมชนและแบ่งบทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์ยังอิงอยู่กับโครงสร้างทางศาสนาในชุมชนซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม^{๕๒} คือ ๑) กลุ่มพระพร ซึ่งประกอบด้วยผู้สูงอายุและศิษยาภิบาล ๒) กลุ่มสตรีซึ่งสมาชิกประกอบด้วยแม่บ้าน ๓) กลุ่มอนุชนหรือกลุ่มเยาวชน และ ๔) กลุ่มเด็กหรือกลุ่มเด็กเล็ก มีการปรึกษาหารือเรื่องการอนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระเจ้าในการไปโบสถ์ซึ่งมีขึ้นทุกวันอาทิตย์ ซึ่งความรู้ทั้ง ๒ ด้านเหล่านี้เป็นฐานสำคัญในการที่จะมองเห็นความเชื่อมโยงและเกี่ยวเนื่องกันของธรรมชาติและระบบของสังคมหรือชุมชน เมื่อเกิดปัญหาก็คจะเป็นฐานสำคัญของชุมชนในการพัฒนาทักษะ สร้างทัศนคติ และแรงจูงใจร่วมกัน

จากการศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย สรุปเป็นแผนภูมิปฏิสัมพันธ์ในการสร้างองค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ดังนี้

^{๕๑} สยามแม่ น้ำเพื่อชีวิต, บ้านงามเมืองความเชื่อกับการรักษาทรัพยากร, วีดิทัศน์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://youtu.be/q_BevαBArVU. (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒).

^{๕๒} สัมภาษณ์ กิติกร อุตมะ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย, เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒.

แผนภูมิที่ ๕: แผนภูมิปฏิสัมพันธ์ในการสร้างองค์ความรู้ในการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

๔.๑.๔ การเสริมสร้างสมรรถนะชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้นำเสนอการเสริมสร้างสมรรถนะชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา ใน ๓ ตำบลในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย คือ ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๔.๑ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง ได้นำกระบวนการ A - I - C : A = Appreciation : ขึ้นเห็นคุณค่า, I = Influence : ขึ้นปฏิสัมพันธ์, C = Control : ขึ้นควบคุม)เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม ในการวางแผนและการตัดสินใจ ร่วมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน สร้างการยอมรับ ความรับผิดชอบในฐานะ สมาชิกของชุมชน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดความ

ภาคภูมิใจในผลงานที่ตนมีส่วนร่วม กระบวนการพัฒนาชุมชน จึงเกิดความต่อเนื่อง และก่อให้เกิดความสำเร็จสูงใน รายละเอียดแต่ละตำบลมีดังนี้

๑) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ตำบล

ห้วยแก้ว

การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลห้วยแก้ว ในประเด็นสภาพการณ์และปัญหา และความต้องการในการพัฒนาป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยวิธีการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์ พบว่า มีการนำเสนอการณื และปัญหาทั้งสภาพการณ์และปัญหาในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สามารถสรุปการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยใช้กระบวนการ AIC ดังนี้

(๑.๑) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นเห็นคุณค่า : A

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต
- สภาพการณ์และปัญหา	สภาพป่าในอดีต มีพื้นที่ป่าจำนวนมาก แต่เมื่อมีการอพยพเข้ามาในชุมชน ก็มีการจับจองที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน จึงเกิดการแผ้วถางป่า ทำให้ป่าลดจำนวนลง และกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม	ปัจจุบันได้ดำเนินการจัดทำเป็นป่าชุมชน และได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า และปลูกป่าเพิ่มเติม โดยการดูแลของคณะกรรมการป่าชุมชนที่แต่งตั้งขึ้น ชุมชนได้รับประโยชน์จากป่า ทั้งการใช้น้ำเพื่ออุปโภค บริโภค การเกษตร การจัดหาของป่าเพื่อยั้งชีพ	คาดว่าป่าชุมชนจะมีความสมบูรณ์ ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างเต็มที่ เช่น เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร สถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อน หย่อนใจ รวมทั้งจะเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสมุนไพร เนื่องจากป่าเหล่านี้มีสมุนไพรจำนวนมาก จนเรียกว่า “ม่อนปุยยา”
- ความต้องการ	- ความต้องการใช้พื้นที่เพื่อที่อยู่อาศัยและทำการเกษตร - ความต้องการใช้ไม้มาทำประโยชน์ในการก่อสร้างบ้านเรือน ทำฟืน/ถ่าน - ความต้องการพืชสมุนไพรรักษาโรค	- ต้องการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนให้อุดมสมบูรณ์ - จัดทำแหล่งน้ำโดยการขุดสระเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านอุปโภค บริโภค และการเกษตร - การใช้ของป่าโดยมุ่งเน้นให้พออยู่พอกิน และเท่าที่จำเป็น ไม่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจ	- ความต้องการให้เป็นป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ - จัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสมุนไพร - การอนุรักษ์สัตว์ป่า

(๑.๒) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นปฏิสัมพันธ์ : I

โครงการ/ กิจกรรม	ทำอะไร	ทำอย่างไร	ใครทำ	ทำเมื่อไร
แก้มลิงพร้อม อาคารประกอบ	สร้างแก้มลิงและ อาคารประกอบ	ก่อสร้างแก้มลิง พร้อมอาคาร ประกอบโดยการ มีส่วนร่วมของ ชุมชน และ เกษตรกรที่ใช้ ประโยชน์จากน้ำ เพื่อทำการเกษตร ความกว้าง ๓๐๐ เมตร ความยาว ๔๐๐ เมตร	กองช่าง องค์การ บริหารส่วน ตำบลห้วยแก้ว	ปีงบประมาณ ๒๕๖๒-๒๕๖๔

(๑.๓) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นควบคุม : C

โครงการ/ กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินการ	แหล่ง งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ
แก้มลิงพร้อม อาคารประกอบ	- เพื่อแก้ไขปัญหา ภัยแล้ง - เพื่อสร้างความ ชุ่มชื้นให้กับป่า - เพื่อเก็บกักน้ำ ไว้เพื่อการเกษตร	- ก่อสร้างแก้มลิง พร้อมอาคาร ประกอบโดยการ มีส่วนร่วมของ ชุมชน และ เกษตรกรที่ใช้ ประโยชน์จากน้ำ เพื่อทำการเกษตร ความกว้าง ๓๐๐ เมตร ความยาว ๔๐๐ เมตร	องค์การบริหาร ส่วนตำบล ห้วยแก้ว	กองช่าง องค์การ บริหารส่วนตำบล ห้วยแก้ว

๒) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลเวียง

การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลเวียง ใน
ประเด็นสภาพการณ์และปัญหา และความต้องการในการพัฒนาป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน
และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์สามารถสรุปการส่งเสริมและ
พัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยใช้กระบวนการ AIC ดังนี้

(๒.๑) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นเห็นคุณค่า : A (ด้าน

สมาธิ)

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต
- สภาพการณ์และปัญหา	ในอดีตสภาพป่าบริเวณชุมชนเวียง มีความอุดมสมบูรณ์มาก โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันออกของชุมชน ซึ่งติดกับป่าสงวนแห่งชาติน้ำเปื่อย-น้ำหย่วนและป่าน้ำลาว ต่อมาสภาพป่าถูกบุกรุกทำลายลงอย่างรวดเร็ว ทั้งจากราษฎรในหมู่บ้านและจากหมู่บ้านใกล้เคียง จนเป็นเหตุให้สภาพป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีตเสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ	ปัจจุบันการจัดการและดูแลรักษาป่าชุมชน โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและราษฎรชาวบ้าน ทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในการตรวจตราดูแลรักษาป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง	ชุมชนต้นแบบและการปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่เยาวชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชนให้ยั่งยืน โดยสร้างเครือข่ายกลุ่มเด็กและเยาวชนระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และระดับอำเภอ ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์กับชุมชนองค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษาดูงานชุมชนอื่น ๆ เพื่อนำองค์ความรู้ และแนวคิดในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มาปรับใช้ในชุมชน เช่น การจัดทำฝายชะลอน้ำ การปลูกต้นไม้ชนิดอื่น ๆ ภายในป่า เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางทรัพยากรภายในป่าชุมชน รวมถึงการจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาข้อมูลความหลากหลายพันธุ์ไม้ใน

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต
			ป่าชุมชน การพัฒนา เส้นทางศึกษา ธรรมชาติ กาพัฒนา แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ภายในป่าชุมชน เพื่อ เป็นแหล่งศึกษา เรียนรู้ต่าง ๆ ภายใน ป่าชุมชน เพื่อเป็น แหล่งเรียนรู้ของ นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป
- ความต้องการ	- ความต้องการ ส่งเสริมอนุรักษ์ พลังงานและรักษา สิ่งแวดล้อมชุมชน	- การจัดทำโครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการ ส่งเสริมอนุรักษ์ พลังงาน และรักษา สิ่งแวดล้อมในชุมชน	- พัฒนาพื้นที่ป่า ชุมชนให้เป็นแหล่ง เรียนรู้ด้านการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และวัฒนธรรม ศึกษา เส้นทางธรรมชาติ เช่น การพัฒนาถ้ำ ปูนขาว แหล่งเตาเผา ปูน เส้นทางศึกษา ธรรมชาติ เป็นต้น

(๒.๒) การส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมมีส่วนร่วม ชั้นปฏิสัมพันธ์ : I (ด้าน

ปัญญา)

โครงการ/ กิจกรรม	ทำอะไร	ทำอย่างไร	ใครทำ	ทำเมื่อไร
อนุรักษ์ป่า ป่ารัก ชุมชน	การมีส่วนร่วมใน การบริหาร จัดการป่าชุมชน/ มีกระบวนการ บริหารจัดการ อย่างมีส่วนร่วม	ชุมชนได้มีการ บริหารจัดการป่า โดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วน ที่ ๑ เป็นพื้นที่ป่า อนุรักษ์ คือ ห้าม ตัดไม้โดยเด็ดขาด ห้ามบุรุกแผ้วถาง มีพื้นที่ ๒,๐๐๐	- คณะกรรมการ ป่าชุมชน - ผู้นำชุมชน - คนในชุมชน - เด็กและเยาวชน - องค์กรท้องถิ่น	ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๙ ต่อเนื่อง ถึงปัจจุบัน

โครงการ/ กิจกรรม	ทำอะไร	ทำอย่างไร	ใครทำ	ทำเมื่อไร
		ไร่ ส่วนที่ ๒ คือพื้นที่ป่าชุมชน มีจำนวน ๙๕๕ ไร่ และส่วนที่สามคือ พื้นที่ป่าใช้สอย จำนวน ๙๕๐ ไร่ โดยมี การบริหารจัดการป่าในแต่ละส่วนมีกฎระเบียบบริหารจัดการอย่างชัดเจน และมีราษฎรมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าด้วย เนื่องจากมีจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของ ร่วมกัน การจัดการป่าชุมชนได้ใช้วิธีการหลากหลาย บูรณาการดูแลรักษาป่าระหว่างชุมชน ราษฎรองค์กรท้องถิ่น เช่น ปกครองอำเภอเชียงคำ สำนักงานอุทยานภูซาง เทศบาลตำบลเวียง		

(๒.๓) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นควบคุม : C (ด้านศีล)

โครงการ/ กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินการ	แหล่ง งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ
คนรักป่า ป่า รักษ์ชุมชน	- ส่งเสริมการ สร้างจิตสำนึก ด้วยแนวคิดการ ปลูกป่าในใจคน โดยประชาชนใน ชุมชนเป็นผู้ดูแล รักษาป่า - การบริหาร จัดการป่าไม้ใน ท้องถิ่นของ ตนเองด้วย กระบวนการมี ส่วนร่วม บ้าน- วัด-โรงเรียน - การใช้ ประโยชน์จากป่า ด้วยวิถีแบบ พอเพียงเพื่อลด รายจ่ายและเพิ่ม รายได้ของชุมชน	- มีกระบวนการ บริหารจัดการ อย่างมีส่วนร่วม - การกำหนด กฎระเบียบป่า ชุมชน - การปลูกป่า เสริม - แคนนำชุมชน เข้าร่วมอบรม รศทป. จัดตั้ง คณะกรรมการป่า ดูแลป่า - จัดประเพณีสืบ ชะตาแม่น้ำ และ บวชป่าชุมชน - สสำรวจพันธุ์ไม้ โดยอุทยาน แห่งชาติภูซาง ร่วมกับคนใน ชุมชน - สร้างศาลเจ้าพ่อ ขุนน้ำห้วยโป่ง และเลี้ยงผีขุนน้ำ ห้วยโป่ง - จัดทำฝายชะลอ น้ำขนาดเล็ก และ สร้างฝายน้ำล้น ปูนซีเมนต์ - เข้าร่วม เครือข่ายป่า	- กองทุนผิง - เทศบาลตำบล เวียง - ธนาคารเพื่อ การเกษตรและ สหกรณ์ สาขา บ้านทราย - เงินรางวัลทั้ง จากภาครัฐและ เอกชน (ธงพิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต : สมเด็จพระนาง เจ้าสิริกิติ์ฯ, รางวัลลูกโลกสีเขียว : ปตท., คุ้มครองป่าดีเด่น : กรมป่าไม้, หมู่บ้านพึ่งตนเอง : อำเภอเชียงคำ, หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ : กรรมการ พัฒนาชุมชน, สิ่งทอทองคำ : กรมป่าไม้, หมู่บ้านกองทุน แม่ของแผ่นดิน : กรมการพัฒนา ชุมชน, รวมพลัง हनุนชุมชน ลด ไฟป่า ลดหมอก ควัน : กรม	- คณะกรรมการ ป่าชุมชน

โครงการ/ กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินการ	แหล่ง งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ
		ชุมชนจังหวัด พะเยา - ทำหลักสูตร เรื่อง ป่าและ สมุนไพรเข้าสู่ โรงเรียน	ส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม, รางวัลประกวด ป่าชุมชนดีเด่น : สมเด็จพระ กนิษฐาธิราชเจ้า)	

๓) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลศรี้ง

การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนตำบลศรี้ง ใน
ประเด็นสภาพการณ์และปัญหา และความต้องการในการพัฒนาป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน
และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยวิธีการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์ จากการสนทนากลุ่มและการ
สัมภาษณ์สามารถสรุปการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยใช้กระบวนการ
AIC ดังนี้

(๓.๑) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นเห็นคุณค่า : A

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต
- สภาพการณ์และ ปัญหา	ในอดีต ป่าบริเวณนี้มี ความอุดมสมบูรณ์ของ พืชพันธุ์และสัตว์ป่า โดยบรรพบุรุษแรกเริ่ม ที่เข้ามาอาศัย นอกจากจะเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์แล้ว ยังมีการ เก็บหาของป่า และล่า สัตว์ป่าเพื่อจำหน่าย ต่อมามีการบุกรุกพื้นที่ ป่าเพิ่มมากขึ้น รวมไปถึง ถึงการตัดไม้ขนาดใหญ่ เพื่อแปรรูปและเผา ถ่าน โดยเฉพาะการบุกรุก พื้นที่ป่าเพื่อปลูก ข้าวโพด เกิดภูเขา หัวโล้น และเกิดปัญหา น้ำป่าไหลหลาก และ เกิดภัยแล้ง สร้างความ	มีการจัดตั้งป่าชุมชน อย่างเป็นทางการ มี กิจกรรมอนุรักษ์ป่า อย่างต่อเนื่อง โดย เฉพาะการสร้างฝาย ชะลอน้ำ การดูแล รักษาป่าต้นน้ำด้วย การทำแนวกันไฟ และ ปลูกป่าเสริม มีการดึง เยาวชนเข้ามามีส่วน ร่วม และคัดเลือก ขึ้นมาเป็น คณะกรรมการอนุรักษ์ ป่า ซึ่งชุมชนเชื่อว่า จะมีการสืบทอดแนวทาง อนุรักษ์จากรุ่นสู่รุ่น	สร้างภาคีเครือข่าย ระหว่างชุมชน อำเภอ จังหวัด และหน่วยงาน อื่น ๆ โดย :- - ขยายเครือข่ายการ จัดการน้ำ การสร้าง ฝายชะลอน้ำ และการ ทำการเกษตรทฤษฎี ใหม่ ควบคู่กับการ อนุรักษ์ป่าต้นน้ำและ ฟื้นฟูสภาพป่าและ สิ่งแวดล้อม - แลกเปลี่ยน ประสบการณ์เพิ่มองค์ ความรู้แก่คนในชุมชน ด้านการพัฒนาป่า ชุมชน และวิชาชีพ อย่างต่อเนื่อง จาก ภาคีเครือข่ายในตำบล

ประเด็น	อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต
	เสียหายให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก		ร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่ให้การสนับสนุน
- ความต้องการ	- ขาดพื้นที่สีเขียว แก้ปัญหาโลกร้อน -ขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และเพื่อการเกษตร	เพิ่มพื้นที่สีเขียว โดย : - มีกิจกรรมสำรวจข้อมูลและเก็บข้อมูลในชุมชนของเด็กและเยาวชน และการเพาะชำกล้าไม้ของเด็กและเยาวชน - มีกิจกรรมสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพ และการเก็บข้อมูลจากป่า - การอนุรักษ์น้ำ โดยการสร้างฝายชะลอน้ำ ๒๔ ฝาย และฝายดักตะกอน ๒๕๐ ฝาย	- ชุมชนมีพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้น และเป็นส่วนหนึ่งในการลดภาวะโลกร้อน - ขยายผลสู่ภาคีเครือข่ายต่าบลครั้งครบทั้ง ๑๑ หมู่บ้าน รวมทั้งขยายผลสู่ระดับอำเภอ อีก ๓ อำเภอในจังหวัดเชียงราย ได้แก่ อำเภอพญาเม็งราย อำเภอขุนตาล และอำเภอเทิง

(๓.๒) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นปฏิสัมพันธ์ : I

โครงการ/กิจกรรม	ทำอะไร	ทำอย่างไร	ใครทำ	ทำเมื่อไร
อนุรักษ์ป่าชุมชนน้ำ	- อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ - กิจกรรมบวชป่า	- อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าให้กับชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจและสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนใน	- งานสิ่งแวดล้อมสำนักปลัดเทศบาลตำบลครั้ง	พ.ศ. ๒๕๖๑ (เดือนสิงหาคม)

โครงการ/ กิจกรรม	ทำอะไร	ทำอย่างไร	ใครทำ	ทำเมื่อไร
		พื้นที่ได้เห็น ความสำคัญของ ผืนป่าจากความ หลากหลายทาง ชีวภาพในพื้นที่ ป่าภายในชุมชน ของตนเอง - การบวชป่า ด้วยวิธีการห่ม จีวรให้กับต้นไม้ ส่งผลให้ สถานภาพของ ต้นไม้เปลี่ยนไป สร้างความ ร่วมมือกันรักษา ความอุดม สมบูรณ์ของ ต้นไม้ไว้ให้กับคน รุ่นหลัง และเป็น การเรียกร้อง สิทธิ์ของชุมชน ในการดูแลรักษา ป่า		

(๓.๓) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นควบคุม : C

โครงการ/ กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินการ	แหล่ง งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ
อนุรักษ์ป่าชุ่ม น้ำ	- เพื่ออนุรักษ์และ ฟื้นฟูพื้นที่ป่า ก่อให้เกิดระบบ นิเวศป่าที่สมบูรณ์ - เพื่อปลูกจิตสำนึก ให้ประชาชน รัก และหวงแหน ให้	- อบรมให้ความรู้ เกี่ยวกับการ อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ - กิจกรรมบวชป่า โดยการมีส่วนร่วม เยาวชน และ	- เทศบาลตำบล ศรี	- งาน สิ่งแวดล้อม สำนัก ปลัดเทศบาล ตำบลศรี

โครงการ/ กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินการ	แหล่ง งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ
	เห็นคุณค่าและ ความสำคัญของ ทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่ - เพื่อลดภาวะโลกร ร้อน	ประชาชน ได้เข้า ร่วมในการอบรม และทำกิจกรรม บวชป่า เกิด จิตสำนึกในการรู้จัก หวงแหน เห็น คุณค่าและ ความสำคัญของ ทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่		

การพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง โดยกระบวนการ A - I - C ใน ๓ ชั้น สรุปได้ดังนี้

๑. การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นเห็นคุณค่า (ด้านสมาธิ) เป็นผลจาก
ผลกระทบจากการกระทำในอดีตในการตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดความตระหนักถึงแนวทางในการ
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ดำเนินการอนุรักษ์การมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเห็น
คุณค่าจากป่าชุมชนดังกล่าว โดยได้รับประโยชน์จากการพัฒนาป่าชุมชน สร้างรายได้เสริมจากของป่า
และการใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค และเพื่อการเกษตรอย่างเพียงพอ อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

๒. การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นปฏิสัมพันธ์ (ด้านปัญญา) เป็นการ
สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยอาศัยองค์
ความรู้และความร่วมมือของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งองค์
ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าและน้ำ องค์ความรู้ที่เกิดการเรียนรู้จากป่าชุมชน การเพาะชำ การปลูกป่า
และการสร้างฝายต่าง ๆ เป็นต้น โดยทุกคนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันด้วยความภาคภูมิใจอย่างแท้จริง

๓. การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นควบคุม (ด้านศีล) เป็นการกำหนด
กฎกติกาต่าง ๆ ขึ้นมาในสังคม โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างกฎกติกาดังกล่าว รวมทั้งช่วยกันดูแล
และปกป้องเพื่อพบเห็นบุคคลมาตัดไม้ทำลายป่าในป่าชุมชนของตนเองด้วย จึงเกิดความตระหนักที่จะ
ร่วมกันพัฒนาป่าชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

**๔.๑.๔.๒ การพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา**

๑) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมตามหลักไตรสิกขา

(๑.๑) การควบคุมพฤติกรรม (ศีล) เป็นการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วน
ร่วมของชุมชนในการพัฒนาป่าชุมชนให้มีความยั่งยืน โดยการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ด้วย
การสร้างกฎระเบียบป่าชุมชนขึ้นมา กฎระเบียบที่เกี่ยวกับการเข้าไปใช้ประโยชน์ให้กับชุมชน และข้อ
ห้าม ต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น ห้ามบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน การเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าชุมชน เป็นต้น

โดยมีค่าปรับและบทลงโทษ เป็นกฏกติกาที่กำหนดโดยชุมชน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการปฏิบัติตามกฏกติกาอย่างเคร่งครัด รวมทั้งการควบคุมพฤติกรรมที่อาศัยความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นสร้างความเชื่อถึงเทพารักษ์ที่รักษาต้นไม้ รวมทั้งบางชุมชนมีการสาบานว่าจะไม่ตัดไม้ทำลายป่า หากล่งล่า หรือตัดไม้ทำลายป่าจะมีอันเป็นไปในที่สุด

หลักความเชื่อดั้งเดิมนี้ อธิลักษณ์ มุส^{๕๓} กล่าวว่า “เมื่อเราทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ นอกจากจะทำพิธีตามประเพณีแล้ว ทางหมู่บ้านมีการเพิ่ม “พิธีสาบาน “ต่อหน้าศาลเจ้าพ่อว่าจะไม่ทำการตัดไม้ ทำลายป่า และบุกรุกพื้นที่ หากล่งละเมิดขอให้มีอันเป็นไป ซึ่งได้ผลดีเพราะเกิดความกลัวต่อคำสาบานของตนเอง จึงใช้วิธีสาบานในการเลี้ยงผีขุนน้ำทุกปี” การใช้หลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนทั้งการบวชป่า ซึ่งถือว่าต้นไม้ที่บวชแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพ เมื่อบุคคลเห็นผ้าเหลืองก็จะมีความรู้สึกเคารพนับถือ จึงไม่กล้าที่จะตัด แม้แต่จะปีนต้นไม้ นั้น ๆ และการสืบชะตาป่า หรือสืบชะตาแม่น้ำ เป็นการประยุกต์จากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ด้วยมีความเชื่อว่าเมื่อทำพิธีสืบชะตาป่าและชะตาแม่น้ำ สิ่งเหล่านี้จะอยู่ได้อย่างยั่งยืน และมีผลผลิตให้ได้ใช้ประโยชน์ตลอดไป ซึ่งการใช้หลัก “ความเชื่อ” เป็นวิธีการที่ใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของคนอย่างได้ผลที่สุดวิธีการหนึ่งตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

หลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา^{๕๔} ทอน ใจดี^{๕๕} กล่าวว่า “วิธีการสืบชะตาป่าและการบวชป่า เป็นประเพณีที่ป่าชุมชนบ้านปีปฏิบัติทุก ๆ ปี มานานแล้ว ซึ่งได้ผลดีมากเพราะว่าทุกคนมีความเชื่อว่าเมื่อต้นไม้บวชแล้ว จะทำลายไม่ได้ถือว่าเป็นบาป ส่วนการสืบชะตาป่าก็เหมือนกัน คนเชื่อว่าเมื่อสืบชะตาแล้วต้นไม้จะเจริญเติบโต จึงไม่ยอมทำลายและภูมิใจในการดูแลรักษาป่าของตนเองเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีชุมชนอื่น ๆ มาศึกษาดูงานตลอดส่งผลต่อรายได้ให้กับชุมชนอีกวิธีการหนึ่ง”

(๑.๒) การสร้างจิตสำนึก (สมาธิ) เป็นการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน อบรมให้ความรู้ในด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้เกิดความรัก ห่วงแหน ตระหนัก เห็นคุณค่า และความสำคัญของการดูแลรักษาป่า การสืบทอดความคิดในเรื่องการอนุรักษ์จากรุ่นสู่รุ่น ผู้นำชุมชนสืบทอดองค์ความรู้ไปยังคนรุ่นใหม่เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ เช่น ชุมชนบ้านปี สร้างการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนให้หน้าเด็กนักเรียนมาศึกษา มาปลูกฝัง เพื่อให้เห็นตัวอย่างในการกระทำกิจกรรมของผู้นำชุมชน เช่น การเลี้ยงผี การบวชป่า เป็นต้น

ทอน ใจดี^{๕๕} กล่าวว่า “การที่เรานำนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ นี้ ต้องการให้พวกเขาได้มาเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในอนาคต เพราะเมื่อเขาเกิดการเรียนรู้พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จะเกิดความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน และพวกเขาเหล่านี้จะต้องบริหารจัดการป่าชุมชนต่อจากรุ่นปัจจุบันซึ่งมีอายุมากแล้ว”

^{๕๓} สัมภาษณ์ อธิลักษณ์ มุส, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๔ ประธานป่าชุมชนบ้านหนองลาว ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูมายาว จังหวัดพะเยา, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒.

^{๕๔} สัมภาษณ์ ทอน ใจดี, ประธานป่าชุมชนบ้านปี ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา, เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๒.

^{๕๕} อ้างแล้ว.

นอกจากนั้นยังสร้างการอนุรักษ์และมีการใช้ประโยชน์โดยคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติให้ ความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน สร้างวิถีชีวิตที่อยู่กับป่าอย่างยั่งยืน มีความภาคภูมิใจ เมื่อได้รับรางวัล ต่าง ๆ สร้างความกระตือรือร้นและความมั่นใจให้กับชุมชนในการที่จะส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนของ ตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

(๑.๓) การสร้างองค์ความรู้ (ปัญญา) เป็นการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ร่วมในชุมชนโดยการสร้างองค์ความรู้ทั้งในด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน การบริหารจัดการป่าชุมชนอย่าง เป็นระบบ การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าอย่างถูกวิธี เช่น ในป่าชุมชนบ้านปี่ ร่วมกันศึกษาและ วิเคราะห์วิธีเก็บรังผึ้งโดยไม่ทำลายตัวผึ้ง ซึ่งดั้งเดิมเก็บผึ้งป่าตอนกลางคืนโดยวิธีใช้เผาไล่ตัวผึ้ง ซึ่งทำ ให้ผึ้งตายจำนวนมาก ปัจจุบันใช้วิธีการเก็บตอนกลางวันโดยสวมชุดอย่างมิดชิด ใช้มือไล่ตัวผึ้งและเก็บ รังผึ้งลงมาโดยไม่ทำร้ายตัวผึ้ง ส่งผลให้ได้มีจำนวนรังผึ้งเพิ่มขึ้นทุกปี เกิดรายได้เข้ากับกองทุนผึ้ง และ นำไปพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้การสร้างองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนของ ชุมชนบ้านคริ่ง โดยตั้ง “กลุ่มเยาวชนรักษ์ม่วงชุม” เป็นการเสริมสร้างให้เยาวชนมีส่วนร่วมและเรียนรู้ ไปพร้อมกับการดำเนินงานของชุมชน เริ่มจากการเพาะพันธุ์กล้าไม้คืนถิ่น ปรับปรุงสภาพ โรงเรือนเพาะชำให้มีประสิทธิภาพ และนำกล้าไม้ไปปลูกในพื้นที่ป่าชุมชนน้ำ เป็นต้น

เมือง ศรีสม^{๕๖} กล่าวว่า “พวกเราต้องการให้เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านมี จิตสำนึกที่จะอนุรักษ์ป่าชุมชน และเกิดการเรียนรู้พืชต่าง ๆ ในป่าชุมชน จึงก่อตั้งกลุ่มเยาวชนรักษ์ ม่วงชุม ซึ่งมีคณะกรรมการ ๑๐ คน และเราได้สร้างเรือนเพาะชำให้กับกลุ่มเยาวชนเหล่านี้ ฝึกการเพาะชำ เรียนรู้ต้นไม้ในป่า เรียนรู้การดูแลเรือนเพาะชำให้ปลอดภัยควรทำอะไร ซึ่งพบว่าพวกเขามีความสุข และสนุกกับการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว” โดยเฉพาะป่าชุมชนบ้านปี่ที่ได้รับรางวัลอย่างมากมา จากการพัฒนาป่าชุมชนเกิดชุดความรู้ ๓ ชุดความรู้หลัก คือ ชุดความรู้เส้นทางศึกษาธรรมชาติป่า ชุมชน ชุดความรู้ภูมิปัญญาการตีผึ้งของชุมชนบ้านปี่ และชุดความรู้ “กองทุนผึ้ง” สวัสดิการชุมชนบน ฐานทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับตำบลคริ่ง เด็กและเยาวชนได้ความรู้ในเรื่องของการเพาะชำพืช รู้จัก พรรณไม้ต่าง ๆ ชุมชนเกิดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์น้ำ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาป่าชุมชน ที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนรอบ ๆ ป่า ตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ หลักการควบคุมพฤติกรรม (ศีล) โดยการสร้างกฎระเบียบป่าชุมชน หลักความเชื่อสิ่งเหนือ ธรรมชาติ และหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา หลักการสร้างจิตสำนึก โดยการอบรมให้ความรู้ จิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าชุมชน การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การสร้างความ ตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ ความภาคภูมิใจ และความมั่นใจในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วน ร่วม และหลักการสร้างองค์ความรู้ โดยอบรมให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ อนุรักษ์น้ำ การสร้าง ฝ่ายต่าง ๆ การเพาะชำต้นไม้ แหล่งเรียนรู้ในป่าชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่า เป็นต้น

^{๕๖} สัมภาษณ์ เมือง ศรีสม, ประธานป่าชุมชนบ้านม่วงชุม ตำบลคริ่ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๖๓.

๒) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมตามหลักหลักอภิธานิธรรม

(๒.๑) การประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำ คณะกรรมการป่าชุมชนทั้ง ๓ ตำบล และราษฎรในชุมชนมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือเกี่ยวกับป่าชุมชน จากการสัมภาษณ์ (จากแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง) พบว่า มีส่วนร่วมในการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับ ปัญหาเรื่องป่าชุมชน การแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจเกี่ยวกับป่าชุมชน ร่วมเสนอแนวทางแก้ไขหรือทางออกสำหรับปัญหาชุมชน ร่วมทบทวนกฎเกณฑ์ของป่าชุมชน ร่วมทบทวนแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน

จากการสัมภาษณ์ สมาน จำรัส^{๕๗} กล่าวว่า “คณะกรรมการป่าชุมชน หมู่ ๑ นี้ มีการประชุมกันโดยกำหนดเดือนละ ๑ ครั้ง และหากมีเรื่องเร่งด่วนอาจจะมีการเรียกประชุมเป็นครั้ง ๆ ไป ซึ่งการประชุมส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชน เช่น เมื่อจะดำเนินการปลูกป่า การทำโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าชุมชน เพื่อให้คณะกรรมการและชุมชนได้เข้าใจในการดำเนินงาน แต่กิจกรรมที่ไม่สำคัญเท่าไรเราก็ประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายในหมู่บ้าน”

ฉะนั้น การประชุมจึงเป็นกลไกที่สำคัญของการพัฒนา ทั้งในแง่ของการทำงาน และการได้กลุ่มบุคคล คือ ถ้าจัดบรรยากาศการประชุมดี จะช่วยทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนพัฒนาศักยภาพของคน ในกิจการบางอย่างแม้จะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีตามหลักอภิธานิธรรม หากหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ย่อมมีแต่ความเจริญ แต่มีข้อแม้ว่าในการประชุมนั้นต้องรับฟังความคิดเห็นของบุคคลที่มีความเห็นแตกต่างด้วย หากต่างฝ่ายต่างมุ่งประชุมเพื่อมุ่งหวังถึงผลประโยชน์ตนและหวังถึงการได้มาซึ่งอำนาจ การประชุมนั้นก็สูญวายเพราะหาบทสรุปที่ถูกต้องเหมาะสมไม่ได้

(๒.๒) ความพร้อมเพรียงในการเข้าร่วมประชุมและเลิกประชุม จากการสนทนากลุ่ม พบว่า คณะกรรมการป่าชุมชนมีความพร้อมเพรียงกันในการเข้าร่วมประชุมและเลิกประชุม ซึ่งบางครั้งไม่ได้ประชุมกันเฉพาะคณะกรรมการป่าชุมชนเท่านั้น บางเรื่องต้องเข้าไปประชุมกับประชาคมในหมู่บ้าน เช่น การตั้งกฎระเบียบของชุมชนบ้านนี้ มีการประชุมร่วมกันระหว่างคณะกรรมการป่าชุมชน ผู้นำชุมชน และราษฎร ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน จึงเห็นได้ว่า ทุกภาคส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับการกำหนดกฎระเบียบร่วมกัน ซึ่งถือว่าเป็นการยินยอมที่จะใช้กฎระเบียบอย่างเคร่งครัด

จะเห็นได้ว่า การร่วมกันประชุมกันจะมีนัยยะที่สำคัญนำไปสู่การสร้างความสำเร็จในระดับการสื่อสารและการพูดจาหารือ การสร้างข้อตกลง การรับรู้ รับทราบปัญหาใน แต่ละปัญหาที่ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน รวมทั้งเป็นการระดมความคิดเห็นถึงแนวทางการพัฒนาและแก้ไขปัญหาได้ตรงกับความต้องการอย่างแท้จริงอันเกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันประชุมโดยที่ทุก ๆ คน มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงานหรือดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นประการที่สำคัญ เพราะหากมีบางส่วนไม่ได้เข้าร่วมประชุมมักจะเกิดการ โต้แย้งในภายหลัง ทำให้การพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาแต่ละอย่างจะต้องสนทนากับสิ่งเดิมๆ จึงไม่ก่อสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้นอย่างสร้างสรรค์ได้

^{๕๗} สัมภาษณ์ สมาน จำรัส, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑ ประธานป่าชุมชนบ้านม่วงคำ ตำบลห้วยแก้ว อำเภอกงเมรุ จังหวัดพะเยา, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒.

(๒.๓) การไม่สร้างกฎระเบียบขึ้นมาใหม่ ปัจจุบันมีพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ไว้ ณ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนให้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศมีความสมบูรณ์ และยั่งยืน ซึ่งบทบัญญัติการจัดการป่าชุมชน และการควบคุมดูแลป่าชุมชน อาจมีผลกระทบต่อกฎระเบียบของป่าชุมชนที่ตั้งไว้ ยังไม่มีการพิจารณาปรับเปลี่ยนกฎระเบียบป่าชุมชนทั้ง ๓ ตำบล ซึ่งอาจจะมีการพิจารณาเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ในอนาคต

ฐิติพงศ์ ชำนาญกลิ่น^{๕๕} กล่าวว่า “กฎระเบียบป่าชุมชนของแต่ละป่าชุมชนในตำบลห้วยแก้ว เป็นการกำหนดกฎ กติกา ตามความเหมาะสมของป่าชุมชนนั้น ๆ อาจจะไม่เหมือนกันทั้งหมด ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการป่าชุมชนในแต่ละแห่งกำหนดขึ้น ซึ่งเป็นกฎระเบียบที่ตั้งขึ้นหลังจากที่จดทะเบียนเป็นป่าชุมชนเรียบร้อยแล้ว และในป่าชุมชนทั้ง ๑๕ หมู่บ้านยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบใด ๆ เพราะถือว่ามีการทำประชาสงคมเรียบร้อยแล้ว แต่หากมีพระราชบัญญัติป่าชุมชนใหม่มา ก็อาจมีการพิจารณาเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติใหม่”

จะเห็นได้ว่าการรับรู้รับทราบถึงกฎหมาย กติกา ระเบียบหรือสิ่งที่ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติมาอย่างยาวนานจะทำให้เกิดการปฏิบัติในสิ่งที่ประชาชนนั้นยึดถือร่วมกัน รวมทั้งการไม่สร้างเงื่อนไขใหม่ที่ไม่จำเป็นจะทำให้ประชาชนใช้ชีวิตอย่างปกติสุข เพราะประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติมาอย่างนั้น หากมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ กติกาใด ๆ จะต้องเกิดการสร้างความเข้าใจร่วมกัน มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นต่อสิ่งนั้น ซึ่งจะสืบเนื่องมาจากการประชุมร่วมกันบ่อย ๆ ซึ่งบางครั้งอาจจะต้องชี้แจงเหตุผลถึงประเด็นในการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนลดการต่อต้าน ลดการขัดแย้งต่อผู้บริหารหรือผู้นำสังคมจะกลายเป็นการปรับเปลี่ยนอย่างมีวิสัยทัศน์และก้าวไปสู่ความเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ในอนาคต รวมทั้งการยกเลิกกฎหมาย ระเบียบ กติกาเก่าจะต้องใช้กระบวนการเดียวกันที่จะนำไปสู่การสร้างความสำเร็จในเบื้องต้นที่ประชาชนยอมรับ และสามารถปฏิบัติตามได้อย่างไม่อึดอัดขัดใจ ดังนั้นการไม่ยกเลิกสิ่งเก่า และไม่สร้างเงื่อนไขใหม่ ๆ จะต้องเข้าสู่ความกระบวนกรมีส่วนร่วมโดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ทุก ๆ คนในสังคมหรือในองค์กรได้แสดงความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ด้วย

(๒.๔) การให้ความเคารพกับผู้นำหรือประธานในที่นั้น จากการศึกษาข้อมูลพบว่า กำนันจะเป็นผู้นำหรือประธานคณะกรรมการป่าชุมชนในระดับตำบล หากเป็นป่าชุมชนในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้นำคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นที่ยอมรับของชุมชน หากผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง เช่น ประธานคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านม่วงคำ ตำบลห้วยแก้ว หรือประธานป่าชุมชนบ้านปี่ ตำบลศรี และประธานป่าชุมชนบ้านม่วงคำ จะมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และเป็นที่ยอมรับของชุมชนนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประธานป่าชุมชนบ้านปี่ที่ดำเนินโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าชุมชนจนได้รับการยกย่องและได้รับรางวัลมากมาย ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน

^{๕๕} สัมภาษณ์ ฐิติพงศ์ ชำนาญกลิ่น, ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูเกตุ จังหวัดภูเก็ต, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒.

รอบ ๆ ป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้นแบบของป่าชุมชนที่ชุมชนอื่น ๆ เข้ามาศึกษาดูงานเป็นประจำ

ทอน ใจดี^{๕๙} กล่าวว่า “ป่าชุมชนเรามีการกำหนดคุณสมบัติของผู้นำป่าชุมชน โดยเน้น จะต้องเป็นบุคคลที่มีความมุ่งมั่นในการอนุรักษ์พลิกฟื้นผืนป่า นำพาชุมชนพัฒนาป่า มีคุณธรรม เป็นผู้นำทางความคิด ผู้นำจิตอาสา เป็นต้น ซึ่งจากการเป็นประธานคณะกรรมการป่าชุมชนมานาน ทำให้เราได้รับรางวัลต่าง ๆ มากมาย จึงเกิดความภาคภูมิใจต่อชุมชนบ้านปี่เป็นอย่างมาก เมื่อเราขอร้องให้ช่วยเหลือเรื่องอะไร ทุกคนในชุมชนก็ร่วมมือกันทำอย่างเต็มที่”

กล่าวได้ว่า องค์กรหรือสังคม หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่เกิดความพร้อมเพียงได้นั้น ภาวะผู้นำมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดในฐานะผู้ชี้แนะ ที่พร้อมอุทิศตน มีความเสียสละต่อส่วนรวมในเบื้องต้น และสามารถเป็นที่พึ่งเป็นต้นแบบแห่งการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี เป็นคนดีที่มุ่งประโยชน์ให้กับประชาชนหรือผู้อื่นก่อนตนเองได้รับประโยชน์ เพราะหากผู้นำมองประโยชน์ส่วนตนเองมาก่อนย่อมจะทำลายความสามัคคี ทำลายความเป็นระเบียบ ทำลายกฎหมายที่สังคมยึดถือซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งก็เพราะผู้นำไม่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี แต่หากผู้นำประพฤติปฏิบัติตนเองดีแล้วย่อมทำให้ประชาชนหรือคนในองค์กรคล้อยตามผู้นำอย่างเห็นได้ชัดเจน ซึ่งไม่แตกต่างอะไรกับโคจำฝูงที่นำทางไปสู่ความสุขสวัสดิ มีความเที่ยงตรง เที่ยงธรรม มีความเสมอภาค มีความยุติธรรมต่อทุก ๆ คน จะทำให้ผู้นำเกิดความน่าเชื่อถือ ถึงแม้คำพูดของผู้นำนั้นจะกลายเป็นสิ่งที่น่าฟัง น่าปฏิบัติตามคำพูดนั้นมี อำนาจต่อผู้ตามอย่างมาก ซึ่งหากเกิดความขัดแย้งหรือปัญหาอย่างหนึ่งอย่างใด ภาวะผู้นำก็จะสามารถสยบหรือคลี่คลายปัญหานั้นได้โดยเร็ว เพราะประชาชนหรือคนในองค์กรเชื่อฟัง และให้ความเคารพต่อคำพูดของผู้นำนั้น ๆ

(๒.๕) การให้ความสำคัญคุ้มครองปกป้องสตรี ในที่นี้หมายถึงการให้ความสำคัญของบทบาทสตรีที่มีต่อป่าชุมชน ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจผู้ชายอพยพออกจากบ้านไปทำงานในภาคเศรษฐกิจ และต่างประเทศ ส่งผลสำคัญอย่างยิ่งต่อชุมชน ผู้หญิงถูกทิ้งให้อยู่ในชุมชน ต้องทำหน้าที่เป็นคนจัดการทำนา ทำสวน และป่าชุมชน ผู้หญิงในชุมชนรับบทบาทสำคัญในกำจัดการป่าชุมชนต้อนรับแขกผู้มาเยือนและเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมศึกษาท่องเที่ยวป่าชุมชนของตนเอง บทบาทของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน คือ บทบาทในการสร้างความมั่นคงด้านเศรษฐกิจครัวเรือน ผู้หญิงเป็นผู้ทำหน้าที่ออกไปเก็บรวบรวมผลผลิตต่าง ๆ จากป่าและเป็นผู้ติดตามสิ่งแวดล้อมของป่า

อัญชลีกร นำชัย^{๖๐} กล่าวว่า “ตำบลครึ่งมีกลุ่มสตรีทอผ้า หลายหมู่บ้าน ซึ่งรวมกลุ่มกันโดยใช้ผลผลิตจากป่ามาเป็นวัตถุดิบประกอบการทอผ้า ซึ่งทำรายได้เสริมให้กับชุมชนและจะพัฒนาเป็นสินค้า OTOP ในระดับประเทศต่อไป” จากการศึกษาของธิดารัตน์ วันโพนทอง^{๖๑} ได้นำ

^{๕๙} สัมภาษณ์ ทอน ใจดี, ประธานป่าชุมชนบ้านปี่ ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา, เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๒.

^{๖๐} สัมภาษณ์ อัญชลีกร นำชัย, เจ้าพนักงานธุรการ เทศบาลตำบลครึ่ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย, เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๖๓.

^{๖๑} ธิดารัตน์ วันโพนทอง, การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างพลังกลุ่มสตรีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/๑๒๓๔๕๖๗๘๙/๖๓๙๓๓> (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๓).

กรณีศึกษากลุ่มสตรีบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และกลุ่มสตรีสมาคมคน ทาม อำเภอศรีโศภ จังหวัดศรีสะเกษ มาปรับใช้กับการศึกษากลุ่มสตรีบ้านม่วงชุม ตำบลศรี อำเภอ เชียงของ จังหวัดเชียงราย พบว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างพลังกลุ่มสตรีในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นกระบวนการเรียนรู้จากฐานประสบการณ์และฐานของปัญหา มีขั้นตอน กระบวนการเรียนรู้ ดังนี้ ๑) เรียนรู้ปัญหา ๒) รวมกลุ่ม ๓) ร่วมค้นหาปัญหา ๔) ร่วมวิเคราะห์ ทางเลือกและกำหนดแนวทาง ๕) ร่วมวางแผน ๖) ร่วมปฏิบัติร่วม ๗) ร่วมถอดบทเรียน และ ๘) ร่วม ถ่ายทอด โดยมีเนื้อหา/องค์ความรู้สำคัญคือ ความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับ ทรัพยากรธรรมชาติ

กล่าวได้ว่า การปกป้องคุ้มครองบรรดาสตรีทั้งหลาย เป็นตัวชี้วัดของสังคม หรือในองค์กรนั้น ที่ผู้คนให้ความคุ้มครองปกป้องสตรี รวมทั้งการส่งเสริมบทบาทสตรีให้สามารถแสดง บทบาทในการปฏิบัติงานต่าง ๆ และที่สำคัญสามารถส่งเสริมให้สตรีสามารถเป็นผู้นำองค์กร หรือ ผู้นำชุมชนได้ ซึ่งเป็นผลของการให้โอกาสแก่บรรดาสตรีได้แสดงศักยภาพและความสามารถในการ รวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาของกลุ่มสตรีของตนเองซึ่งปัจจุบันสังคมได้เปิดโอกาสให้กับสตรีมากมาย ดังการ ออกกฎหมายเพื่อ พิทักษ์รักษาและส่งเสริมสตรีในทุกรูปแบบจะมีอยู่มาก

(๒.๖) การให้ความเคารพสักการะสถานที่สำคัญในชุมชน ในป่าชุมชนทั้ง ๓ ตำบล มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ เช่น บ้านม่วงชุม ตำบลห้วยแก้วแบ่งพื้นที่ เป็นศาสนสถานที่เรียกว่า พระธาตุภูขวาง มีพื้นที่ ๒๓๕ ไร่ เป็นวัดพระธาตุที่มีตำนานเก่าแก่ยาวนาน เป็นที่นับถือของประชาชนในพื้นที่ ในป่าชุมชนตำบลศรี

จากการสัมภาษณ์สมาน จำรัส^{๒๒} กล่าวว่า “หมู่ ๑ บ้านม่วงชุมของเรามีป่า ชุมชน ๒ แห่ง แห่งแรกเราค้นพื้นที่ป่าชุมชน เป็นเขตของพระธาตุภูขวาง ประมาณ ๒๓๕ ไร่ แห่งที่ ๒ เราค้นพื้นที่เป็นฉาปนสถาน ประมาณ ๕ ไร่ เราอนุญาตให้ใช้ไม้แห้งในป่าชุมชนเป็นพื้นสำหรับ ฉาปนกิจศพ” มีวัดพระธาตุเจ้าเข้ากาด เป็นวัดอันเก่าแก่ยาวนานเช่นกัน ชาวบ้านได้ขุดค้นพบพระ เครื่องมากมาย และชาวบ้านร่วมกันพัฒนาจนสามารถสร้างถนนเชื่อมต่อทางในหมู่บ้านขึ้นไปบนพระ ธาตุได้ ชาวบ้านสามารถขึ้นไปสักการบูชาได้สะดวกขึ้น นอกจากศาสนสถานแล้ว ยังมีการเลี้ยงผีขุนน้ำ ทั้ง ๓ ตำบล ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาจากบรรพชน เป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อ แม่น้ำลำธารที่มีต่อการทำมาหากินของชาวบ้าน

กล่าวได้ว่า การให้เคารพสักการบูชาเจดีย์ในชุมชนหรือในองค์กรนั้น ๆ อาจจะต้องพูดถึงค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ อาจจะต้องเป็นการส่งเสริม สนับสนุนกัน บ่อย ๆ จะเป็นข้อตกลงร่วมกัน เช่น การสร้างความเคารพต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จะต้องมีการกราบไหว้ สักการบูชาประจำโดยการนำของผู้นำในสถานที่นั้น ๆ หรือการสร้าง พระพุทธรูปประจำชุมชนนั้น ๆ และเมื่อถึงวันก่อตั้งชุมชนก็ได้มีการทำบุญเลี้ยงพระ หรือมีงาน ประจำปีเพื่อเฉลิมฉลองวันครบรอบ เป็นต้น การกระทำและการสืบทอดดังกล่าวจะส่งผลไปยังเด็ก เยาวชน และผู้ที่อาศัยในชุมชนหรือองค์กรนั้น ๆ ได้ซึมซับวัฒนธรรมอันดีงาม ต่อไปซึ่งในสังคมไทยจะ

^{๒๒} สัมภาษณ์ สมาน จำรัส, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑ ประธานป่าชุมชนบ้านม่วงคำ ตำบลห้วยแก้ว อำเภอ ภูเกายาว จังหวัดพะเยา, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒.

มีให้เห็นอยู่มากในการจัดกิจกรรมดังกล่าว เช่น การแห่ผ้าขึ้นธาตุที่มีอยู่ในทุก ๆ จังหวัด เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความดีงามที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ และอนุชนรุ่นหลังได้รักษาประเพณีอันดีงามไว้ต่อไป

(๒.๗) การให้ความสำคัญคุ้มครองผู้มีศีลธรรมทั้งหลาย ในที่นี้หมายถึง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาป่าชุมชน การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมของป่าชุมชนทั้ง ๓ ตำบล มีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่งก็คือ ความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์นอกจากจะเป็นผู้นำทางด้านพระพุทธศาสนาแล้ว ยังถือว่าเป็นผู้นำชุมชนที่ชุมชนนั้น ๆ ให้ความเคารพนับถือ โดยเข้าไปมีบทบาทเป็นผู้นำให้เกิดการอนุรักษ์ รักษา และประชาสัมพันธ์ในการใช้ป่าร่วมกัน จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน เข้าร่วมประชุมในฐานะที่ปรึกษาคณะกรรมการป่าชุมชน การออกกฎระเบียบป่าชุมชน พระสงฆ์นอกจากจะเป็นผู้นำในการพัฒนาป่าชุมชนแล้ว ยังมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางศาสนพิธีกรรม ได้แก่ ผู้นำในการบวชป่า พิธีสืบชะตาป่า สืบชะตาแม่น้ำ และผู้นำในการทำพิธีขอฝน (เทศนาธรรมพระยาปลาซ่อน) ด้วย

จากการสัมภาษณ์ สรัสดี ศรีสม^{๖๓} กล่าวว่า “เรานิมนต์พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการป่าชุมชน และให้ความช่วยเหลือในเรื่องของการบวชป่า และทำพิธีสืบชะตาป่า ซึ่งปีนี้ ป่าชุมชนบ้านม่วงชุมทำพิธีบวชป่า มีผู้เข้าร่วมกว่า ๒๐๐ คน ในวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๖๒ ซึ่งตรงกับวันสิ่งแวดล้อมไทย”

กล่าวได้ว่าสังคมไทยในอดีตที่ผ่านมาประชาชนจะให้ความเคารพการให้ความอารักขา การให้เกียรติการคุ้มครอง การป้องกัน อันชอบธรรม แก่ผู้มีศีลธรรมหรือคนดีทั้งหลาย อันมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของความดีงามของชาวพุทธที่พร้อมใจกันดูแลกิจกรรมทุก อย่างเพื่อส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติตามคุณความดีตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้ประเทศไทยมีค่านิยมสืบมาจนถึงปัจจุบัน แต่กระนั้นในปัจจุบันค่านิยม และสิ่งดีงามเหล่านี้เริ่มที่จะอ่อนแอลงไป เพราะกระแสของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความคิดจิตใจของประชาชนเมื่อสังคมไทยเปลี่ยนแปลงค่านิยมต่อการเคารพต่อพระสงฆ์น้อยจึงมีการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น การศึกษา การพัฒนาสังคม เป็นต้น และสิทธิส่วนบุคคลซึ่งเกิดความคุ้มครองตามกฎหมายที่ไม่ได้เกิดจากจิตสำนึกในความเป็นชาวพุทธที่ดี จึงเป็นจุดเปลี่ยนแปลงทางคุณค่าแห่งจิตใจที่ไม่อาจจะเรียกคืนมาได้ซึ่งทำให้ชาวที่ไม่ดีเกี่ยวกับพระสงฆ์เกิดขึ้นมากมายเกี่ยวกับชีวิตทรัพย์สินเกิดขึ้นอย่างมาก ดังนั้น ความพร้อมเพรียงเพื่อปกป้องคุ้มครองผู้มีศีลธรรมจะต้องเกิดความสังคม หรือชุมชนนั้นให้การรับรอง การให้เกียรติ และสิทธิส่วนบุคคลในการพิทักษ์รักษาต่อพระสงฆ์ เพื่อป้องกันต่อผู้ไม่หวังดีไม่ว่าจากคนนอกศาสนา หรือคนในศาสนาก็ตามจะต้องสร้างข้อตกลงเพื่อให้ผู้มีศีลธรรมหรือพระสงฆ์ได้กระทำหน้าที่ในการสั่งสอนคุณความดีงามให้กับสังคมต่อไป

กล่าวโดยสรุป การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาป่าชุมชน ที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนรอบๆ ป่า ตามหลักอภิธานิธรรม ได้แก่ ๑) การประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำ ของคณะกรรมการป่าชุมชน และราษฎร มีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือเกี่ยวกับป่าชุมชน เกี่ยวกับ ปัญหาป่าชุมชน การแก้ไขปัญหาและการ

^{๖๓} สัมภาษณ์ สรัสดี ศรีสม, เลขานุการนายกเทศมนตรีตำบลศรี อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ, เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๖๓.

ตัดสินใจ หาแนวทางแก้ไขหรือทางออกทบทวนกฎเกณฑ์ แนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน และร่วมประเมินป่าชุมชน ๒) ความพร้อมเพรียงในการเข้าร่วมประชุมและเลิกประชุม คณะกรรมการป่าชุมชนมีความพร้อมเพรียงกันในการเข้าร่วมประชุมและเลิกประชุม ทั้งการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน การประชุมในหมู่บ้าน การประชุมกำหนดกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน ๓) การไม่สร้างกฎระเบียบขึ้นมาใหม่ ยังไม่มีการพิจารณาปรับเปลี่ยนกฎระเบียบป่าชุมชน ๔) การให้ความเคารพกับผู้นำหรือประธานในที่นั้น ผู้นำป่าชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้นำคณะกรรมการป่าชุมชน ๕) การให้ความคุ้มครองปกป้องสตรี ผู้หญิงในชุมชนรับบทบาทสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ต้อนรับแขกผู้มาเยือนและเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมศึกษาท่องเที่ยวป่าชุมชนของตนเอง บทบาทในการสร้างความมั่นคงด้านเศรษฐกิจครัวเรือน ผู้หญิงเป็นผู้ทำหน้าที่ออกไปเก็บรวบรวมผลผลิตต่าง ๆ จากป่าและเป็นผู้ติดตามสิ่งแวดล้อมของป่า ๖) การให้ความเคารพสักการะสถานที่สำคัญในชุมชน ในป่าชุมชน มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ได้แก่ ศาสนสถาน และผิขุน้ำ และ ๗) การให้ความคุ้มครองผู้มีศีลธรรมทั้งหลาย โดยเป็นผู้นำในการพัฒนาป่าชุมชน และผู้นำทางศาสนพิธีกรรม

๔.๑.๔.๓ องค์ความรู้ในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑) ด้านการจัดการป่าชุมชน

(๑.๑) จุดกำเนิดป่าชุมชนลุ่มน้ำอิง จุดกำเนิดป่าชุมชนที่มีลักษณะร่วมคือมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร และการตัดไม้ แปรรูปส่งขายให้กับนายทุน จนกลายเป็นภูเขาหัวโล้น ส่งผลให้เกิดน้ำไหลหลากเข้าสู่ชุมชน ในฤดูฝน และเกิดความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และเพื่อการเกษตร ในฤดูแล้ง เกิดความตระหนักถึงผลกระทบดังกล่าว จึงรวมตัวกันอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยขอจดทะเบียนเป็นป่าชุมชน เพื่อที่จะสามารถบริหารจัดการป่าชุมชนได้ด้วยตนเอง

(๑.๒) การจัดการป่าชุมชนลุ่มน้ำอิง มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อให้สามารถบริหารจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการมอบหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน มีการกำหนดกฎระเบียบป่าชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันและแต่ละพื้นที่ และขึ้นอยู่กับบริบทและระบบนิเวศของป่าชุมชนแห่งนั้น มีการกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบไว้อย่างชัดเจน มีการปลูกป่าเพิ่มเติม การบำรุงรักษาป่า การจัดเวรยาม และการจัดทำแนวป้องกันไฟป่า

(๑.๓) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ชุมชนทั้ง ๓ ตำบลใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะเดียวกัน ได้แก่ การใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง ซึ่งต้องขออนุมัติจากคณะกรรมการป่าชุมชนและใช้ก่อสร้างในด้านสาธารณะประโยชน์เท่านั้น การใช้ประโยชน์ในการบริโภค ซึ่งจะพบว่ามีพืช สัตว์ แมลงที่มีลักษณะที่เหมือนกันที่จะนำมาใช้ประโยชน์ และก่อให้เกิดรายได้เสริม ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อก็มีลักษณะร่วมกันคือ ศาสนาพิธีกรรม และการเลี้ยงผี การใช้ประโยชน์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ การใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ และการประโยชน์ในการใช้เป็นแหล่งชับน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค ซึ่งพบว่าที่ป่าชุมชนบ้านม่วงชุมเป็นต้นแบบของการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบเพราะมีมูลนิธิอุทกพัฒน์เข้ามาดำเนินงานด้านการอนุรักษ์น้ำและการบริหารจัดการน้ำ

(๑.๔) การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จากการสัมภาษณ์การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนลุ่มน้ำอิง ในภาพรวม พบว่า ทุกชุมชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ได้แก่ ร่วมปรึกษาหารือปัญหาป่าชุมชน การประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาและตัดสินใจเกี่ยวกับป่าชุมชน และร่วมเสนอแนวทางแก้ไขหรือทางออกสำหรับปัญหาป่าชุมชน ด้านการดำเนินงาน ชุมชนมีส่วนร่วมในการทบทวนกฎเกณฑ์และแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน ร่วมสำรวจป่าชุมชน ปลูกป่า เข้ารับการอบรม การติดต่อกับหน่วยงานต่าง ๆ และร่วมพิธีกรรมตามความเชื่อ และด้านการประเมินผล ได้แก่ ร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชน ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน ส่วนมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง เป็นการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ชุมชนมุ่งเน้นการอนุรักษ์ การดูแลรักษาป่า เพื่อให้ป่าชุมชนมีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ การได้รับผลผลิตจากป่าชุมชนจึงเป็นผลประโยชน์ที่เป็นผลมาจากการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและภาคีเครือข่าย

๒) ด้านการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนลุ่มน้ำอิง

(๒.๑) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นเห็นคุณค่า (ด้านสมาธิ) เป็นผลจากผลกระทบจากการกระทำในอดีตในการตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดความตระหนักถึงแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ดำเนินการอนุรักษ์การมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเห็นคุณค่าจากป่าชุมชนดังกล่าว โดยได้รับประโยชน์จากการพัฒนาป่าชุมชน สร้างรายได้เสริมจากของป่า และการใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค และเพื่อการเกษตรอย่างเพียงพอ อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

(๒.๒) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นปฏิสัมพันธ์ (ด้านปัญญา) เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยอาศัยองค์ความรู้และความร่วมมือของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าและน้ำ องค์ความรู้ที่เกิดการเรียนรู้จากป่าชุมชน การเพาะชำ การปลูกป่า และการสร้างฝายต่าง ๆ เป็นต้น โดยทุกคนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันด้วยความภาคภูมิใจอย่างแท้จริง

(๒.๓) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ชั้นควบคุม (ด้านศีล) เป็นการกำหนดกฎกติกาต่าง ๆ ขึ้นมาในสังคม โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างกฎกติกาดังกล่าว รวมทั้งช่วยกันดูแลและปกป้องเพื่อพบเห็นบุคคลมาตัดไม้ทำลายป่าในป่าชุมชนของตนเองด้วย จึงเกิดความตระหนักที่จะร่วมกันพัฒนาป่าชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

๓) ด้านการส่งเสริมและการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนลุ่มน้ำอิงตามแนวพระพุทธศาสนา

(๓.๑) การส่งเสริมและการพัฒนาการมีส่วนร่วมตามหลักไตรสิกขา หลักการควบคุมพฤติกรรม (ศีล) โดยการสร้างกฎระเบียบป่าชุมชน หลักความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ และหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา หลักการสร้างจิตสำนึก โดยการอบรมให้ความรู้จิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าชุมชน การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การสร้างความตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ ความภาคภูมิใจ และความมั่นใจในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และหลักการ

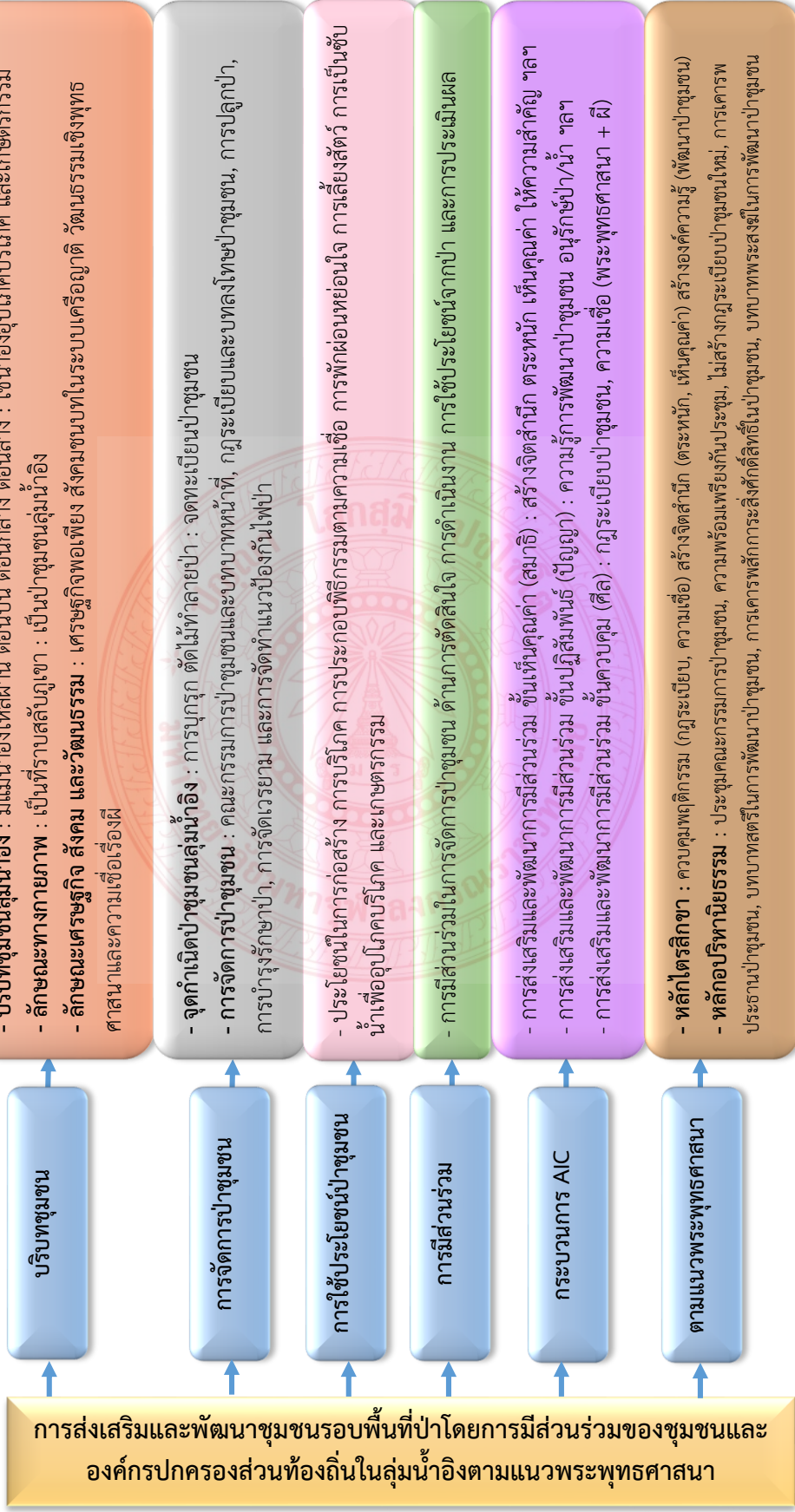
สร้างองค์ความรู้ โดยอบรมให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ อนุรักษ์น้ำ การสร้างฝายต่าง ๆ การเพาะชำต้นไม้ แหล่งเรียนรู้ในป่าชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่า เป็นต้น

(๓.๒) การส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมมีส่วนร่วมตามหลักอุปถัมภ์

ได้แก่ ๑) การประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำ ของคณะกรรมการป่าชุมชน และราษฎร มีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือเกี่ยวกับป่าชุมชน เกี่ยวกับ ปัญหาป่าชุมชน การแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจหาแนวทางแก้ไขหรือทางออกทบทวนกฎเกณฑ์ แนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน และร่วมประเมินป่าชุมชน ๒) ความพร้อมเพรียงในการเข้าร่วมประชุมและเลิกประชุม คณะกรรมการป่าชุมชนมีความพร้อมเพรียงกันในการเข้าร่วมประชุมและเลิกประชุม ทั้งการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน การประชุมคณาจารย์ในหมู่บ้าน การประชุมกำหนดกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน ๓) การไม่สร้างกฎระเบียบขึ้นมาใหม่ ยังไม่มีการพิจารณาปรับเปลี่ยนกฎระเบียบป่าชุมชน ๔) การให้ความเคารพกับผู้นำ โดยกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้นำคณะกรรมการป่าชุมชน ๕) การให้ความคุ้มครองปกป้องสตรี ผู้หญิงในชุมชนรับบทบาทสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ต้อนรับแขกผู้มาเยือนและเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมศึกษาท่องเที่ยวป่าชุมชนของตนเอง บทบาทในการสร้างความมั่นคงด้านเศรษฐกิจครัวเรือน ผู้หญิงเป็นผู้ทำหน้าที่ออกไปเก็บรวบรวมผลผลิตต่าง ๆ จากป่าและเป็นผู้ติดตามสิ่งแวดล้อมของป่า ๖) การให้ความเคารพสักการะสถานที่สำคัญในชุมชน ในป่าชุมชน มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ได้แก่ ศาสนสถาน และผิขุน้ำ และ ๗) การให้ความคุ้มครองผู้มีศีลธรรมทั้งหลาย โดยเป็นผู้นำในการพัฒนาป่าชุมชน และผู้นำทางศาสนพิธีกรรม

การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา แสดงในแผนภาพต่อไปนี้

๓) สรุปองค์ความรู้การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวพระพุทธศาสนา

แผนภูมิที่ ๖: การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวพระพุทธศาสนา

๔.๒ องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์รูปแบบและองค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย รวมทั้งสังเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑ องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

๔.๒.๑.๑ องค์ความรู้ด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นมีมากมาย เพราะธรรมะ คือ ธรรมชาติ หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างในโลกใบนี้ล้วนแต่เป็นธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง แล้วนำมาเผยแผ่ในผู้อื่นได้เข้าใจและอยู่กับธรรมชาติเหล่านั้นอย่างมีสติ รู้คุณค่า และรู้ประมาณ

การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านเป็นการประยุกต์หลักพุทธศาสนาและหลักปฏิบัติของพระสงฆ์เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ *ประการแรก* คือการประยุกต์เขตอภัยทานมาเป็นป่าชุมชน จะเห็นว่าวัด พระสงฆ์ และป่ามีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่พุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเสด็จออกบวชในป่าและตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ วัดแห่งแรกของศาสนาพุทธคือวัดเวฬุวนาราม ซึ่ง “เวฬุ” แปลว่า ไม้ไผ่ และ “วนา” แปลว่า ป่า ตั้งแต่อดีตมาวัดถือเป็นเขตอภัยทานตามหลักของการไม่เบียดเบียนและศีลห้าเรื่องการห้ามฆ่าสัตว์ รวมทั้งการที่วัดเป็นพื้นที่ทำบุญเพื่อสังฆมกุศล หลายวัดมีการสร้างเขตอภัยทานที่เป็นรูปธรรมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในรูปของป่าไม้และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่าง ๆ หลายวัดมีการประกาศหรือปักป้ายเป็นเขตอภัยทานอย่างชัดเจน หลายวัดสำนักสงฆ์ หรือสถานปฏิบัติธรรมเลือกที่จะตั้งอยู่ในป่า ความคิดในการเริ่มตั้งป่าชุมชนของคนไทยส่วนหนึ่งมาจากเขตอภัยทาน รวมไปถึงความคิดในการจัดการและให้ความหมายของป่าชุมชน

ประการที่สอง คือการสร้างให้ป่าน่าเคารพบูชาโดยการบวช กิจกรรมการบวชป่าเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนในเรื่องการประยุกต์ศาสนกิจเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ แนวคิดในการ “บวช” ป่าเพื่อให้เกิดความตระหนักและเคารพต่อธรรมชาติ เป็นการประยุกต์การบวชของพระสงฆ์มาใช้กับธรรมชาติโดยการนำผ้าเหลืองมาเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านจากการเป็นสิ่งธรรมดากลายเป็นสิ่งที่ควรเคารพ ทำให้เกิดความตระหนักและยำเกรงว่าป่าไม้หรือธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ดังหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่ว่า “ธรรมะ คือ ธรรมชาติ” เป็นเครื่องหมายหรือเครื่องเตือนใจถึงการประกาศเจตนาร่วมกันของกลุ่มคน เป็นเครื่องหมายแทนป้ายเพื่อประกาศให้คนได้รับรู้ว่าป่านี้หรือต้นไม้นี้ได้รับการปกป้องดูแลหรือมีเจ้าของ

ประการที่สาม คือ การสร้างให้พื้นที่ป่าเป็นที่ศึกษาเรียนรู้ธรรมและธรรมชาติ การตั้งวัดในเขตป่า การสร้างเขตอภัยทาน หรือรักษาต้นไม้ในวัดให้ร่มรื่นช่วยให้เกิดความร่มเย็นในวัด อันจะทำให้เกิดความสงบและเข้าถึงธรรมหรือธรรมชาติของพระสงฆ์เองและญาติโยมที่เข้ามาทำบุญป่าไม้และสัตว์ต่าง ๆ ยังถูกใช้เป็นส่วนในการสอนพระธรรมหรือเป็นสิ่งชักจูงให้คนเข้าวัดมากขึ้น การ

รักษาและจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านที่มีวัตถุประสงค์หนึ่งที่สำคัญคือการใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจให้จิตใจสงบ เป็นที่ศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนและคนภายนอก

จากการศึกษาพบว่ามีหลักการทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ดังนี้

๑) หลักอหิปปัจจยตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เป็นกฎธรรมชาติ ว่าด้วยเรื่องการเชื่อมโยงหรือเป็นเครือข่ายพึ่งพากัน ทำให้เห็นว่าเครือข่ายจะอยู่เพียงลำพังไม่ได้แต่มีองค์ประกอบของส่วนต่าง ๆ ที่ต่างมีปฏิสัมพันธ์กัน มันจะเข้มแข็งอยู่ได้และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายก็ต้องอาศัยความเข้มแข็งของแต่ละชุมชนหรือบุคคล และในทางกลับกันเครือข่ายก็มีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนหรือบุคคล การจะทำให้เกิดความสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน

๒) หลักอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งเป็นหลักธรรมในการทำงานหรือการแก้ปัญหาที่ทำให้มองเห็นร่วมกันถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา เป้าหมาย และแนวทางที่นำไปสู่เป้าหมาย ใครหรืออะไรคือปัญหาสำคัญของเครือข่าย หากขาดการเข้าใจทั้งสี่ส่วนนี้อย่างชัดเจนและร่วมกันก็ยากที่เครือข่ายหรือการเคลื่อนไหวของคนหมู่มากจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และเกิดผลสำเร็จตามที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่เครือข่ายป่าชุมชนทั่วประเทศมีเป้าหมายหลักที่ชัดเจนร่วมกันคือการยื่นพระราชบัญญัติป่าชุมชน

๓) หลักสังคหัตถุ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตา ทาน คือการให้การเสียสละทำงานเพื่อส่วนรวมเพื่อชุมชนและเครือข่าย ให้ร่างกายแรงใจรวมทั้งบริจาคสมทบทุนเพื่อการทำงานของเครือข่ายและชุมชนในการรักษาป่า ปิยวาจา คือ การที่ต้องมีการพูดจาสื่อสารประสานที่ดีและจริงใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีเป็นหนึ่งเดียว เข้าใจเป้าหมายร่วมกัน มีคนมาร่วมสนับสนุนเครือข่ายในด้านต่าง ๆ ทั้งงบประมาณ สิ่งของ การช่วยประสานงาน เป็นต้น อตถจริยา คือ การร่วมสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ทั้งต่อป่าไม้ต่อชุมชนตนเองและต่อประเทศชาติ รวมทั้งช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเครือข่ายและระหว่างเครือข่าย และสมานัตตา การทำตัวเป็นคนเสมอต้นเสมอปลายน่าเชื่อถือ ทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

๔) หลักอิทธิบาท ๔ เป็นธรรมะที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของการทำงานร่วมกัน คือ ฉันทะ หรือความรักต่องานหรือสิ่งที่ทำร่วมกันของเครือข่าย วิริยะ หรือความเพียรพยายามที่จะทำแม้มันจะมีปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ กว่าที่จะเกิดผลสำเร็จ จิตตะ หรือความจดจ่อใส่ใจต่องานที่ทำเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องเป็นมรรคเป็นผล และ วิมังสา หรือการหมั่นคิดไตร่ตรองประชุมปรึกษาหารือกัน

๕) หลักไตรสิกขา หมายถึงกระบวนการปฏิบัติ หรือกระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน คือ (๑) ศีล เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและควบคุมความประพฤติของชุมชนในการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์และแบ่งปันทรัพยากรป่าชุมชน เพื่อวางกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนได้ปฏิบัติอย่างพอเหมาะพอควร (๒) สมาธิ คือ การมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ บุคคลต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา เอื้ออารี มีความเคารพ มีความกตัญญูรู้คุณ เป็นต้น มีความมุ่งมั่นจดจ่อในการรักษาสภาพของป่าชุมชนและการแก้ปัญหาทรัพยากรของชุมชน (๓) ปัญญา คิดตรองหาเหตุและมีการวางแผนการดำเนินการอย่างมีระบบด้วยการประสานความร่วมมือระหว่าง

ภาครัฐและเอกชน พร้อมทั้งประมวลสรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม ปฏิบัติจริงสำนึกและสร้างภูมิคุ้มกันในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ด้วยปัญญา

๖) หลักการบริหารนิยธรรม ๗ ได้แก่ ๑) การประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำของคณะกรรมการป่าชุมชน และราษฎร มีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือเกี่ยวกับป่าชุมชน ๒) ความพร้อมเพรียงในการเข้าร่วมประชุมและเลิกประชุม การประชุมกำหนดกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน ๓) การไม่สร้างกฎระเบียบขึ้นมาใหม่ ยังไม่มีการพิจารณาปรับเปลี่ยนกฎระเบียบป่าชุมชน ๔) การให้ความเคารพกับผู้นำหรือประธานในที่นั้น ผู้นำป่าชุมชน กำหนด ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้นำคณะกรรมการป่าชุมชน ๕) การให้ความคุ้มครองปกป้องสตรี ผู้หญิงในชุมชนรับบทบาทสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ๖) การให้ความเคารพสักการะสถานที่สำคัญในชุมชน ในป่าชุมชน มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ และ ๗) การให้ความคุ้มครองผู้มีศีลธรรมทั้งหลาย โดยเป็นผู้นำในการพัฒนาป่าชุมชน และผู้นำทางศาสนพิธีกรรม

๔.๒.๑.๒ องค์ความรู้ด้านการจัดการความสัมพันธ์ของมนุษย์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๑) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มีการจัดความสัมพันธ์ที่จะให้คนอยู่ร่วมกันโดยการกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ข้อปฏิบัติร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางให้คนในชุมชนปฏิบัติและการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาป่า

๒) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยพบความสัมพันธ์ผ่านระบบการประโยชน์จากป่าเพื่อการยังชีพเป็นหลักและระบบการผลิตเพื่อขายที่พึ่งพาและรักษาสมดุลของธรรมชาติ ในการพึ่งพาธรรมชาติทำให้ชาวบ้านเห็นในคุณค่าของป่า และมีส่วนร่วมในการรักษาป่า ดังนั้นระบบการผลิตและวิถีชีวิตจึงมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศของชุมชน

๓) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ จะพบความสัมพันธ์โดยผ่านความเชื่อเรื่องผีและการนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้านโดย การแสดงความเคารพและขอบคุณธรรมชาติ ผ่านพิธีกรรมและจารีตประเพณี เพื่อสร้างระบบความสัมพันธ์และจิตสำนึกให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม

๔.๒.๑.๓ องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๑) ความรู้และความเข้าใจในการจัดการป่าชุมชน ชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่าที่มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งอาจมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันมา หรือเกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาระบบนิเวศหรือเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ใช้ได้และยังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร

๒) ป่าชุมชนตอบสนองต่อเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของคนในชุมชน จากการมีผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน พบว่าป่าชุมชนเป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ เชื้อเพลิง ของป่า ไม่ใช่สอย

สมุนไพร เป็นต้น ที่ผ่านมาชุมชนได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน ปัจจุบันจากข้อจำกัดของสถานภาพทางกฎหมายป่าไม้ ทำให้ได้รับในรูปแบบจากการเก็บหาของป่าและสมุนไพรตามที่กฎหมายเอื้ออำนวยให้เพื่อการบริโภคและอุปโภคในครัวเรือน ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการลดค่าใช้จ่ายได้ในระดับหนึ่ง ในกรณีที่มีจำนวนมากอาจมีการรวบรวมจำหน่ายซึ่งอาจมีการแปรรูปผลผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มที่เป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง สำหรับป่าชุมชนที่อยู่ในที่ดินบางประเภทก็สามารถตัดฟันไม้ยืนต้นที่มีอยู่จำหน่ายอันเป็นการสร้างรายได้ให้เป็นอย่างดี

๓) ป่าชุมชนเป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า พบว่ามีการจัดตั้งองค์กรประชาชน ที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ซึ่งมีวางบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิมจารีตประเพณีและประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันเอง พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น การบวชป่า สืบชะตาต้นไม้ การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น ถือเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่าที่เป็นการนำเอาความเชื่อเดิมกับความรู้ใหม่มาประยุกต์กัน

๔) สิทธิในการดูแลรักษาจัดการป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน พบว่าชุมชนต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเองและต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ที่จะควบคุมรักษากฎระเบียบและสามารถปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่สำคัญที่สุดก็คือการสร้างความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมจัดการป่าไม้อันเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวม อันส่งผลต่อความรักสามัคคีที่สามารถส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมอื่นร่วมกันในชุมชน

๔.๒.๑.๔ องค์ความรู้ในการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

การจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เป็นการจัดการป่าชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งประโยชน์โดยตรงเรื่องอาหารและประโยชน์ทางอ้อม ต้องใช้องค์ความรู้หลายอย่างประกอบเข้าเป็นระบบและวางเป็นแบบแผนการปฏิบัติพร้อมการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ในกรณีการตั้งป่าชุมชนในหมู่บ้านดงบุญนาได้ใช้ความเชื่อท้องถิ่นและความรู้เรื่องการจัดการทางสังคมมาประกอบกับการอนุรักษ์ เช่น การตั้งป่าชุมชนในโบราณสถานจอมก้อและตั้งชื่อว่าป่าผู้สูงอายุเพื่อเป็นกุศโลบายให้เกิดการยำเกรงและเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ หรือการตั้งป่าแม่บ้านเพราะมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของบทบาทผู้หญิงในการรักษาป่าเพราะผู้หญิงพูดจริงทำจริงและเป็นคนที่หากินอยู่กับป่า

ในขณะเดียวกันเมื่อเกิดปัญหาวิกฤติทางด้านสิ่งแวดล้อมขึ้น องค์ความรู้เหล่านี้ก็เป็นฐานสำคัญในการที่ชาวบ้านใช้เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาบางอย่างเป็นปัญหาใหม่หรือใหญ่เกินกว่าที่ชาวบ้านจะจัดการได้ เช่น ปัญหาเชิงนโยบายและปัญหาการเมืองที่เกี่ยวข้องกับป่าอย่างนโยบายการสัมปทานป่า จึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกมาช่วยทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรธุรกิจเอกชน ทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ เช่น ความรู้เรื่องการจัดการเครือข่าย การวางแผน การศึกษาวิจัย การทำฐานข้อมูล การสื่อสาร การระดมทุน การรณรงค์เชิงนโยบาย การประสานงาน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ในการจัดวางองค์การมีการใช้โครงสร้างและกลไกของภาครัฐในการจัดการป่า หรือ โครงการราษฎร

อาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) รวมทั้งโครงสร้างที่สนับสนุนการจัดตั้งขึ้นโดยองค์กรพัฒนาเอกชนในรูปแบบของกลุ่ม องค์กรในการอนุรักษ์

๔.๒.๑.๕ องค์ความรู้ในการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ใหม่

ความรู้ใหม่ในด้านการศึกษาวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ เกิดจากการพัฒนาขนาดใหญ่ในกลุ่มน้ำอิงโดยเฉพาะการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนและสภาประชาชนกลุ่มน้ำอิงได้เข้ามาทำงานกับชาวบ้านเกี่ยวกับป่าชุ่มน้ำในกลุ่มน้ำอิงตอนล่าง กิจกรรมสำคัญประการหนึ่งคือการสำรวจข้อมูลและการทำวิจัยเกี่ยวกับระบบนิเวศและทรัพยากรในป่าชุ่มน้ำ พร้อมสร้างฐานข้อมูลและผลิตสื่อเพื่อการสื่อสารเรียนรู้ งานวิจัยที่ทำมีทั้งงานวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์และงานวิจัยชาวบ้านซึ่งการวิจัยทั้งสองรูปแบบตั้งอยู่บนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อสร้างให้เกิดการเป็นเจ้าของของความรู้ที่ผลิตและเกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชน งานวิจัยชาวบ้านจะตั้งอยู่บนความรู้ท้องถิ่นที่มีชาวบ้านเป็นนักวิจัย ตัวอย่างเช่น การวิจัยชาวบ้านเรื่องพืชอาหารและพืชสมุนไพรในป่าชุ่มน้ำของสมาคมสถาบันชุมชนกลุ่มน้ำโขง การวิจัยชาวบ้านเรื่องระบบนิเวศป่าชุ่มน้ำตามหลักความรู้ท้องถิ่นของสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต

ในส่วนงานวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ก็มีการวิจัยหลายเรื่องในหลายพื้นที่ป่า เช่น การศึกษา “โครงสร้าง ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติ และปริมาณการเก็บกักคาร์บอนในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ บ้านทุ่งศรีเกิด หมู่ที่ ๓ ตำบลยางฮ่อม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย”^{๖๔} โดยโครงการเสริมสร้างเครือข่ายท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการกลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน (โครงการอนุรักษ์แม่น้ำอิง) ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจากสหภาพยุโรป และความร่วมมือขององค์กรภาคีได้แก่ ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า แผนงานประเทศไทย สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต สภาประชาชนกลุ่มน้ำอิง ชุมชนบ้านทุ่งศรีเกิด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา (ส่วนหนึ่งของการสนับสนุนจากงานวิจัยชิ้นนี้) และกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ที่ได้ทำการศึกษาถึงโครงสร้างและความหลากหลายทางชนิดของต้นไม้ สภาพการทดแทนตามธรรมชาติของลูกไม้ ไม้หนุ่ม และปริมาณคาร์บอนเหนือดิน รวมทั้งการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าชุ่มน้ำชุมชนบ้านทุ่งศรีเกิด โดยใช้วิธีวิจัยหลักคือการวางแผนผังตัวอย่างแบบจำแนกชั้น

๔.๒.๑.๖ องค์ความรู้ด้านสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมผ่านอำนาจทางกฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการใช้กฎหมายของหน่วยงานภาครัฐ และการใช้มาตรการทางสังคมของชุมชน

๑) การรองรับสถานภาพ สิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการเสริมสร้างสิทธิของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ในรูปแบบของการผลักดันกฎหมายในการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ พ.ศ. ๒๕๕๐ ตามมาตรา ๖๖,๖๗ และ ๒๙๐ และ พ.ศ.๒๕๖๐ ที่รับรองสิทธิชุมชน สิทธิบุคคลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทาง

^{๖๔} สภาประชาชนกลุ่มน้ำอิง และคณะ, อ้างแล้ว.

ชีวภาพ ตลอดจนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่นที่มีการปฏิบัติกรอย่างเป็นรูปธรรม

๒) การใช้เครื่องมือทางปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการคุ้มครองสิทธิชุมชน และกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๓) การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายเพราะในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีคณะทำงานที่มาจากคนในชุมชนประกอบด้วย กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มผู้ใช้น้ำ แกนนำชุมชนในระดับตำบล และระดับหมู่บ้าน ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นฝ่ายท้องถิ่นที่ร่วมกับผู้บริหารและบุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการร่างข้อบัญญัติท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม เช่น ปกครอง ท้องถิ่น สาธารณสุข เกษตร ประมง หน่วยงานสังกัดกรมป่าไม้ กรมอุทยานฯ รวมไปถึงองค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษาในพื้นที่

๔) การสร้างพื้นที่ทางกฎหมายของท้องถิ่นโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นด้านการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นประสบความสำเร็จ คือ การที่รัฐให้การยอมรับสิทธิของชุมชนและเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนและท้องถิ่นสามารถเข้ามามีบทบาทเป็นหุ้นส่วนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

๕) การบูรณาการการจัดการร่วม (Co-Management) แบบพหุภาคี ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความชอบธรรมในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการจัดการบนฐานของความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่นที่ต่างฝ่ายต่างมีบทบาทและความรับผิดชอบในการจัดการที่มีการบูรณาการเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

๖) การปฏิรูปหรือการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาคให้มีประสิทธิภาพ มีความเหมาะสมตอบสนองต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ และตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนาประเทศที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ถ้าคนในท้องถิ่นขาดจิตสำนึก ขาดความรู้ หรือไม่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จะทำให้เกิดความขัดแย้ง หรือการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ประกอบด้วย

๑) องค์ความรู้ด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่ หลักอหิंपายดา หลักไตรสิกขา หลักอิทธิบาท ๔ หลักสังคหัตถ์ ๔ และหลักอปริหานิยธรรม ๗

๒) องค์ความรู้ด้านการจัดการความสัมพันธ์ของมนุษย์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

๓) องค์ความรู้ด้านความรู้ ความเข้าใจในระบบนิเวศของพื้นที่ป่าชุมชน ได้แก่ การมีจิตสำนึกในการรักษาป่าชุมชน มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งซึ่งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกัน ป่าชุมชนตอบสนองต่อเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของคนในชุมชน ป่าชุมชนเป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และสิทธิในการดูแลรักษาจัดการป่าชุมชน เป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

๔) องค์ความรู้ด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เป็นการจัดการป่าชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งประโยชน์โดยตรงเรื่องอาหารและประโยชน์ทางอ้อม ต้องใช้องค์ความรู้หลายอย่างประกอบเข้าเป็นระบบและวางเป็นแบบแผนการปฏิบัติพร้อมการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ปรับประสานให้เข้ากับพัฒนาการตามยุคสมัย โดยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรธุรกิจเอกชน ทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ เช่น ความรู้เรื่องการจัดการเครือข่าย การวางแผน การศึกษาวิจัย การทำฐานข้อมูล การสื่อสาร การระดมทุน การรณรงค์เชิงนโยบาย การประสานงาน เป็นต้น

๕) องค์ความรู้ด้านการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ใหม่ ได้แก่ การศึกษาวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ โดยการสำรวจข้อมูลและการทำวิจัยเกี่ยวกับระบบนิเวศและทรัพยากรในป่าชุมชน พร้อมสร้างฐานข้อมูล และผลิตสื่อเพื่อการสื่อสารเรียนรู้ งานวิจัยที่ทำมีทั้งงานวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์และงานวิจัยชาวบ้าน (งานวิจัยท้องถิ่น) ซึ่งการวิจัยทั้งสองรูปแบบตั้งอยู่บนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อสร้างให้เกิดการเป็นเจ้าของของความรู้ที่ผลิตและเกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชน งานวิจัยชาวบ้านจะตั้งอยู่บนความรู้ท้องถิ่นที่มีชาวบ้านเป็นนักวิจัย

๖) องค์ความรู้ด้านสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผ่านอำนาจทางกฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ การรองรับสถานภาพสิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้เครื่องมือทางปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการคุ้มครองสิทธิชุมชน การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างพื้นที่ทางกฎหมายของท้องถิ่นโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบูรณาการการจัดการร่วมแบบพหุภาคี และการปฏิรูปหรือการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาคให้มีประสิทธิภาพ

๔.๒.๒ รูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

จากการศึกษาการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง พบว่ามี ๔ รูปแบบดังนี้

๔.๒.๒.๑ รูปแบบความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย

๑) การประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

(๑) การบวชต้นไม้ หรือบวชป่า มาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้ เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนไป นับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ มักจัดทำได้ตลอดปี แต่มักจะทำพิธีในช่วงฤดูแล้ง ในด้านกุศโลบาย ในการรักษาป่าของชาวบ้าน ความเชื่อว่าป่าเขาล้วนแต่มีผีปกปักรักษา มิให้ใครมารุกล้ำทำลาย ขั้นตอนและวิธีการบวชต้นไม้ นิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป โดยเจ้าพิธีจะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้ แล้วนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน ๙ รูป มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคลต่อชาวบ้านและต้นไม้ที่จะทำพิธี ต่อจากนั้นนำผ้าเหลืองที่เตรียมไว้ ใส่ลงในพานแล้วก็ทำพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์ หลังจากที่ทำผ้าเหลืองทำพิธีเสร็จ ก็นำไปผูกกับต้นไม้ที่เป็นอันเสร็จพิธี

(๒) การสืบชะตาแม่น้ำอิง ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้หลักทางพระพุทธศาสนา เข้ามาบูรณาการกับความเชื่อของคนในชุมชน การสืบชะตาให้กับแม่น้ำอิงเป็นการแสดงความเคารพ และแรงศรัทธา การร่วมกันแสดงออกถึงความห่วงใยต่อแหล่งน้ำถือว่าเป็นการต่ออายุให้ยืนยาวขึ้น และเป็นการขอขมาต่อแหล่งน้ำ และเป็นการกระตุ้นเตือนให้คนที่อาศัยอยู่บริเวณแหล่งน้ำ มีจิตสำนึกช่วยกันรักษาแหล่งน้ำให้ยืนยาวอย่างยั่งยืน พิธีสืบชะตาแม่น้ำอิงประยุกต์มาจากพิธีสืบชะตาคน สืบชะตาบ้าน ซึ่งมีความสำคัญ คือ ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน ก่อให้เกิดความเลื่อมใส เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาแม่น้ำอิงและสำนึกในการดูแลรักษาแม่น้ำอิง

๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน โดยใช้ความเชื่อ พิธีกรรม และจารีตประเพณี

(๑) การเลี้ยงผีขุนน้ำ ส่วนใหญ่กำหนดเดือน ๙ แรม ๙ ค่ำของทุกปี มีผู้ประกอบพิธีกรรม หรือ ปู่อาจารย์ มีเครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย หมูหรือไก่ รูป เทียน เมี่ยง หมากพลู บุหรี่ ชันตั้ง เป็นต้น ชาวบ้านจะเก็บเงินทุกหลังคาเรือนตามจำนวน เพื่อเป็นการเรียกขวัญกำลังใจ กลับคืนมาแล้ว ยังเป็นการใช้กุศโลบายซึ่งเข้ากับวิถีชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีเกื้อกูล ช่วยกันแก้ไขปัญหา และเกิดความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแม่น้ำ ส่งผลดีต่อระบบนิเวศวิทยาแม่น้ำ เกิดประโยชน์ต่อประชาชนโดยส่วนรวม

(๒) การเลี้ยงผีเจ้าที่หรือเจ้าที่เจ้าแดน หมายถึง ผีที่สิงสถิตอยู่ ณ บริเวณป่าเขา ในป่ามีผีป่า ชาวบ้านนามักจะถือว่าผีป่าเป็นผีร้าย อาจให้ความเกรงใจ หากไปในป่าจะปัสสาวะหรืออุจจาระ จะขอขมาเจ้าที่เจ้าแดน ส่วนผีเจ้าที่อาจเป็นผีร้ายก็ได้ แต่ส่วนมากจะเป็นผีดีมากกว่าผีร้าย เจ้าที่จะปกปักรักษา คุ่มครองบริเวณนั้น ๆ ไม่คุ่มครองผู้คนโดยตรง แต่คนก็อาจขอความคุ้มครองได้โดยการบอกกล่าวไหว้สา อ่อนน้อมค้อมไหว้ ไม่จาบจ้วงล่วงเกิน ไม่สามหาวกักขะ ไม่อวดโอ้ยิ่งใหญ่ หากผีพอใจ ผีก็จะให้ความคุ้มครองดูแล ทุกปีจะมีการเลี้ยงผีเจ้าที่บริเวณหอยผี โดยมีปู่อาจารย์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม และมีเครื่องเซ่นไหว้คล้ายคลึงกับการเลี้ยงผีขุนน้ำ

ทั้งนี้ ในการทำกิจกรรมด้านความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง แต่ละชุมชนจะมีการทำพิธีกรรมทั้งการประยุกต์ประเพณีพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีป่าผีเจ้าเขาควบคู่กันไปในคราวเดียวกัน เช่น การบวชป่าพร้อมกับการเลี้ยงผีขุนน้ำ การทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำและการเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการทำพิธีกรรมดังกล่าวเป็นการผสมผสานความเชื่อทั้งสองเข้าด้วยกัน รวมทั้งการจัดพิธีกรรมให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจของชุมชนในปัจจุบัน

๔.๒.๒.๒ รูปแบบภูมิปัญญาสมัยใหม่และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๑) การปลูกป่า เป็นการทำกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูป่า หลายพื้นที่ที่มีการทำกิจกรรมปลูกป่าหรือปลูกต้นไม้เสริมในป่า เนื่องในวันสำคัญต่างๆ โดยต้นไม้ที่นำมาปลูกจะเป็นต้นไม้ที่มีความสอดคล้องกับสภาพของป่าดั้งเดิม เช่น ไม้สัก ไม้มะค่า ไม้ยางนา เป็นต้น นอกจากนี้ยังดึงดูดเด็กเยาวชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมปลูกป่า โดยการยิงเมล็ดพันธุ์ไม้ป่า มีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟุระบบนิเวศในบริเวณป่าต้นน้ำ และสร้างการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่างๆ ในการทำกิจกรรมปลูกป่า

๒) การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า เป็นกิจกรรมหนึ่งที่เป็นการผสมผสานทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ชาวบ้านในการจัดการไฟป่า และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่าในฤดูแล้ง ที่มีอากาศแห้งแล้งลมแรงมีใบไม้ร่วงเป็นจำนวนมาก การทำแนวกันไฟเป็นการชิงเผาก่อนที่จะมีไฟไหม้อย่างรุนแรง จะทำในฤดูแล้งโดยการทำแนวกันไฟรอบเขตป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย เพื่อป้องกันไม่ให้ไฟไหม้ป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย คณะกรรมการป่าชุมชน ชาวบ้านเจ้าหน้าที่ควบคุมไฟป่าจะร่วมกันทำแนวกันไฟป่ารอบๆ ป่า หรือชิงเผาจุดที่ล่อแหลมก่อน โดยมีอุปกรณ์ในการทำแนวกันไฟ คือ ถังน้ำ จอบ ที่ตีไฟ มีด เป็นต้น

๓) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน เป้าหมายของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน เพื่อยกระดับองค์ความรู้ด้านระบบนิเวศของป่าชุมชน พรรณไม้ ต้นไม้ ความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน และการจัดการป่าของชุมชน ในรูปแบบของการทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติในป่าชุมชน โดยจัดทำเป็นจุดเรียนรู้หรือสถานี่การเรียนรู้ที่นำจุดเด่นของแต่ละจุดมานำเสนอ สื่อสาร และเผยแพร่องค์ความรู้ของชุมชนสู่สาธารณะ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนานักสื่อสารความรู้ป่าชุมชน หรือมีคัคเทศก์ชุมชนเพื่อนำเสนอข้อมูลในแต่ละสถานี่การเรียนรู้ เช่น ป่าชุมชนบ้านปี่ อำเภอเชียงคำ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ จำนวน ๗ สถานี่ และมีคนสนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นอกจากชุมชนบ้านปี่แล้ว ในลุ่มน้ำอิงยังมีอีกหลายชุมชนที่มีการจัดทำแหล่งเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณ และข้อมูลวิชาการจากทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา

๔.๒.๒.๓ รูปแบบกลไก และมาตรการทางกฎหมายของชุมชนและท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่

๑) การจัดการ/มาตรการชุมชน/กฎระเบียบในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

ในการจัดการป่าชุมชนแต่ละแห่งจะมีกลไกในการจัดการที่ค่อนข้างเป็นทางการ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนที่คัดเลือกโดยคนในชุมชน กรรมการจะมีบทบาทในการมาประชุมหารือ และกำหนดทิศทางในการพัฒนาป่าชุมชน ร่างกฎระเบียบที่ครอบคลุมพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งเป็นทั้งข้อห้าม ข้อควรปฏิบัติ และบทลงโทษ โดยเริ่มจากการจัดทำเวทีประชาคมหมู่บ้านและชุมชน เพื่อรวบรวมข้อมูลปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อหาแนวทางการบริหารจัดการร่วมกับคนในชุมชน หลังจากที่ได้มติจากการประชาคมหมู่บ้านแล้ว คณะกรรมการหมู่บ้านได้ประกาศใช้กฎระเบียบที่เป็นมาตรการชุมชนในการอนุรักษ์ การแบ่งปัน และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน นอกจากนี้ยังมีการทำแผนกิจกรรมการจัดการป่าของชุมชน พร้อมทั้งแผนงานโครงการในการพัฒนาป่าชุมชน เพื่อขอรับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ

๒) ข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

ข้อบัญญัติท้องถิ่นหมายถึง กฎหมายที่ออกโดยอาศัยอำนาจนิติบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีกฎหมายจัดตั้งขึ้น และการเข้าชื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่นของประชาชนในเขตท้องถิ่น ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเป็นไปตามกฎหมาย การออกข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการ การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เป็นไปตามสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ภายใต้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

(๑) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ที่รับรองอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

(๒) กฎหมายจัดตั้ง อปท. และกฎหมายว่าด้วยการกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่ อปท. ได้บัญญัติเรื่องอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ไว้ในพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๒

(๓) พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ มาตรา ๖๗

(๔) พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. ๒๔๙๖ มาตรา ๕๐- มาตรา ๕๖ กำหนดไว้เพียงกว้างๆ ให้เทศบาลมีหน้าที่ต้องจัดให้มีและบำรุงรักษาทางบกและทางน้ำ และมาตรา ๖๐ บัญญัติให้เทศบาลมีอำนาจตราเทศบัญญัติโดยไม่ขัดหรือแย้งต่อบทบัญญัติของกฎหมาย หรือเมื่อมีกฎหมายบัญญัติให้เทศบาลมีอำนาจตราเทศบัญญัติ

กล่าวได้ว่า การออกข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นถือเป็นการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ซึ่งเป็นหน่วยงานในระดับท้องถิ่นซึ่งมีสถานะเป็นนิติบุคคลและมีอำนาจหน้าที่ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามกฎหมายหลาย

ฉบับ อปท.จึงมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครองสิทธิชุมชน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ฉะนั้นอปท. ในฐานะที่เป็นหน่วยงานซึ่งมีความใกล้ชิด และสามารถเข้าใจสภาพปัญหาของพื้นที่ได้มากกว่าหน่วยงานของรัฐอื่นๆ ย่อมมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและคุ้มครองสิทธิชุมชน

ทั้งนี้ในลุ่มน้ำอิงได้มีกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาข้อบัญญัติท้องถิ่น เรื่อง “การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน พ.ศ.๒๕๖๒” ในเทศบาลตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และได้ประกาศใช้ข้อบัญญัติดังกล่าวในตำบล

๔.๒.๒.๔ รูปแบบที่เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๑) การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ประกอบด้วย ๒ ระดับ ดังนี้

(๑) กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพระดับชุมชน โดยมีปัจจัยเบื้องต้น คือ ความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีวิสัยทัศน์และความรู้ที่มองเห็นปัญหาร่วมกัน ที่เกิดจากภายในชุมชนและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก คือ

๑) การปรึกษาหารือร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม ตรงกับความต้องการของทุกฝ่าย และลดความขัดแย้งหรือต่อต้าน

๒) การหาแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่น กรณีของการตั้งป่าชุมชนของหมู่บ้านดงบุญนาคที่ผู้นำและชุมชนได้ตั้งชื่อป่าแต่ละแห่ง เพื่อเป็นกุศโลบายในการสร้างการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

๓) การวางโครงสร้างขององค์กรในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ ป่า และใช้ประโยชน์ ซึ่งมีทั้งโครงการสร้างที่อิงกับระบบสังคมและวัฒนธรรมเดิม และที่อิงกับระบบการปกครองของภาครัฐ โดยใช้ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้านเป็นโครงสร้างการจัดการ

๔) การกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่า ทั้งการร่วมกันสำรวจ การทำพิกัด การสร้างรั้ว ทำแนวเขตป่า ทำแผนที่ชุมชน เป็นต้น

๕) การวางกฎระเบียบข้อบังคับเรื่องป่าชุมชนและกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรอื่นๆ ร่วมกัน

๖) การขึ้นทะเบียนพื้นที่ป่าเพื่อให้ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายทั้งจากชาวบ้านกันเองและการเข้ามาบุกรุกของนายทุน และเพื่อให้ได้การสนับสนุนการทำงานในด้านต่าง ๆ

๗) การบังคับใช้กฎระเบียบ เช่น การตรวจตรา เผ่าระวัง เดินสำรวจ การลงโทษผู้ฝ่าฝืน หรือส่งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจัดการตามกฎหมาย

๘) การจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องทั้งกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมและกิจกรรมด้านการรักษาป่าโดยตรง เพื่อกระตุ้นเตือนและสร้างการมีส่วนร่วมทั้งของคน

ในชุมชนเองและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การบวชป่า การปลูกป่า การตรวจป่า การดับไฟป่า เป็นต้น

๙) การสื่อสารและจัดการเรียนรู้ รวมทั้งการกระตุ้นจิตสำนึก การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวหมู่บ้าน การทำป้ายประชาสัมพันธ์ ป้ายเขตป่า การถ่ายทอดความรู้ให้เยาวชน

๑๐) การระดมทุน แรงงาน และทรัพยากรอื่น ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เช่น การขอเงิน (เรียไร) จากคนในหมู่บ้านเพื่อการไหว้ผีขุนน้ำ การขอการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานป่าไม้ จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือจากนักการเมืองท้องถิ่น

(๒) กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่าย จะมีองค์การพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในช่วงแรกโดยเฉพาะยุคการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชน นอกจากองค์การพัฒนาเอกชนแล้วหน่วยงานภาครัฐก็มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย รวมทั้งของชุมชนและบุคคลซึ่งเป็นฐานสำคัญของเครือข่าย เช่น โครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) เป็นต้น โดยมีกระบวนการในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายคือ

๑) การจัดการและพัฒนาเครือข่าย มีการวางโครงสร้างและกลไกตั้งแต่การตั้งแกนนำหมู่บ้าน การเสริมสร้างกรรมการหมู่บ้าน ช่วยวางระเบียบป่าชุมชน การสร้างเครือข่ายในระดับกลุ่มป่า เครือข่ายตำบล เครือข่ายอำเภอ เครือข่ายจังหวัด และเครือข่ายระดับประเทศ การจัดประชุมสัญจร การเชื่อมกับเครือข่ายอื่นด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

๒) การพัฒนาศักยภาพบุคคลและชุมชน มีการพัฒนาความรู้และทักษะของผู้นำและชุมชนผ่านการอบรม สัมมนา และดูงานในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้เรื่องกฎหมายและสิทธิ การสื่อสารและจัดการเรียนรู้ การผลิตสื่อ

๓) การจัดการความรู้และข้อมูล ทั้งการศึกษาวิจัย สืบค้นข้อมูล ทำฐานข้อมูล การผลิตแผนที่ เป็นต้น

๔) การรณรงค์เชิงนโยบาย

๕) การจัดการเรื่องทุนทั้งการสนับสนุนงบประมาณโดยตรง และการช่วยระดมทุน

๖) การสนับสนุนด้านกฎระเบียบและการบังคับใช้

๗) การกระตุ้นจิตสำนึก

๘) การสื่อสารและเผยแพร่ เช่น การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ สารคดี ใ้สื่ออีเ็ดรณรงค์ และการนำสื่อต่าง ๆ ไปเผยแพร่ผ่านช่องทางต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน

ทั้งนี้หลังจากที่ขบวนของการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชนและเครือข่ายป่าชุมชนชบเขาไป ชาวบ้านก็เสริมสร้างความเข้มแข็งในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนด้วยตัวเองในขณะที่ระบบสังคมและการเมืองไทยมีการพัฒนาขึ้นเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็ง เช่น มีการกระจายอำนาจไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาระบบบริหารและบริการของภาครัฐ การปฏิรูปกฎหมาย ในขณะที่ก็มีองค์กรภายนอกมาสนับสนุนชาวบ้านอยู่เป็นระยะทั้งในเรื่องงบประมาณ ความรู้ เครื่องมือ การสื่อสาร การประสานงาน การกระตุ้นด้วยการประกวดแข่งขัน

๒) การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการ AIC: A = Appreciation : ขึ้นเห็นคุณค่า, I = Influence: ขึ้นปฏิสัมพันธ์, C = Control: ขึ้นควบคุม) สรุปได้ว่า

๑) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ขึ้นเห็นคุณค่า (ด้านสมาธิ) เป็นผลจากผลกระทบจากการกระทำในอดีตในการตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดความตระหนักถึงแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ดำเนินการอนุรักษ์การมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเห็นคุณค่าจากป่าชุมชนดังกล่าว โดยได้รับประโยชน์จากการพัฒนาป่าชุมชน สร้างรายได้เสริมจากของป่าและการใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค และเพื่อการเกษตรอย่างเพียงพอ อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

๒) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ขึ้นปฏิสัมพันธ์ (ด้านปัญญา) เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยอาศัยองค์ความรู้และความร่วมมือของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าและน้ำ องค์ความรู้ที่เกิดการเรียนรู้จากป่าชุมชน การเพาะชำ การปลูกป่า และการสร้างฝายต่าง ๆ เป็นต้น โดยทุกคนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันด้วยความภาคภูมิใจอย่างแท้จริง

๓) การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม ขึ้นควบคุม (ด้านศีล) เป็นการกำหนดกติกาต่าง ๆ ขึ้นมาในสังคม โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างกติกา รวมทั้งช่วยกันดูแลและปกป้องเพื่อพบเห็นบุคคลมาตัดไม้ทำลายป่าในป่าชุมชน จึงเกิดความตระหนักที่จะร่วมกันพัฒนาป่าชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ได้แก่

๑. รูปแบบความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย การประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน คือ การบวชต้นไม้ หรือบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน โดยใช้ความเชื่อ พิธีกรรม และจารีตประเพณี ได้แก่ การเลี้ยงผีขุนน้ำ และการเลี้ยงผีเจ้าที่

๒. รูปแบบภูมิปัญญาสมัยใหม่และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่ ๑) การปลูกป่า เป็นการทำกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูป่า โดยต้นไม้ที่นำมาปลูกจะเป็นต้นไม้ที่มีความสอดคล้องกับสภาพของป่าดั้งเดิม มีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศในบริเวณป่าต้นน้ำ และสร้างการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่างๆ ในการทำกิจกรรมปลูกป่า ๒) การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่า การทำแนวกันไฟเป็นการชิงเผาก่อนที่จะมีไฟไหม้อย่างรุนแรง จะทำในฤดูแล้งโดยการทำแนวกันไฟรอบเขตป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย และ ๓) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน ในรูปแบบของศูนย์เรียนรู้ หรือสถานี่การเรียนรู้ โดยมีการจัดทำข้อมูล พัฒนานักสื่อความหมาย และการจัดทำสื่อ ทั้งนี้ ในการทำกิจกรรมด้านความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิง แต่ละชุมชนจะมีการทำพิธีกรรมทั้งการประยุกต์ประเพณี

พระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีป่าผีเจ้าเขาควบคู่กันไปในคราวเดียวกัน พร้อมทั้งการปลูกป่าหรือการทำแนวกันไฟ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

๓. รูปแบบกลไก และมาตรการทางกฎหมายของชุมชนและท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่

๑) การจัดกลไกในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน การกำหนดมาตรการชุมชน/กฎระเบียบในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนโดยมีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมทั้งการทำแผนกิจกรรมการจัดการป่าของชุมชน พร้อมทั้งแผนงานโครงการในการพัฒนาป่าชุมชน เพื่อขอรับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน

๒) ข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ข้อบัญญัติท้องถิ่นเป็นกฎหมายที่ออกโดยอาศัยอำนาจนิติบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีกฎหมายจัดตั้งขึ้น การนำข้อบัญญัติท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังทางกฎหมายของชุมชน และแสดงให้เห็นถึงสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๖๐ ดังนั้น อปท. ในฐานะที่เป็นหน่วยงานซึ่งมีความใกล้ชิด และสามารถเข้าใจสภาพปัญหาของพื้นที่ ย่อมมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๔. รูปแบบที่เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ประกอบด้วย

๑) การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน แบ่งออกเป็นระดับชุมชนโดยมีปัจจัยเบื้องต้นคือความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีวิสัยทัศน์และความรู้ที่มองเห็นปัญหาร่วมกัน จากนั้นก็มีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจากภายในชุมชนและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก และระดับเครือข่าย ที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในช่วงแรกโดยเฉพาะยุคการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชน นอกจากองค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว ยังมีหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย รวมทั้งของชุมชนและบุคคลซึ่งเป็นฐานสำคัญของเครือข่าย

๒) การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการ AIC ในชั้นเห็นคุณค่า (ด้านสมาธิ) เป็นผลจากผลกระทบจากการกระทำในอดีตในการตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดความตระหนักถึงแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขึ้นปฏิสัมพันธ์ (ด้านปัญญา) เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยอาศัยองค์ความรู้และความร่วมมือของคนในชุมชนและชั้นควบคุม (ด้านศีล) เป็นการกำหนดกฎกติกาต่าง ๆ ขึ้นมาในสังคม โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างกฎกติกา รวมทั้งช่วยกันดูแลและปกป้องเมื่อพบเห็นการตัดไม้ทำลายป่าในป่าชุมชน

๔.๓ แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา

การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงตามหลักพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งได้ ๓ แนวทาง คือ ๑) แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านกระบวนการแบบไตรสิกขา ๒) แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบสังคหวัตถุและสัปปุริสัทธรรม และ ๓) แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยา รายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านกระบวนการแบบไตรสิกขา

แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงตามหลักพระพุทธศาสนา ควรมีกระบวนการเสริมสร้างโดยการให้การศึกษา และมีข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาคือ การฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือความยั่งยืน ดังนี้

๑) อธิศีลสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง) ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและควบคุมความประพฤติของชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันทรัพยากรป่าชุมชน โดยการวางกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนได้ปฏิบัติอย่างพอเหมาะพอควร

๒) อธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง) ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง เป็นการฝึกให้มีจิตใจที่เต็มเปี่ยมด้วยคุณธรรม เมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเราหรือชุมชนที่อยู่อาศัย ให้มีความเอื้ออาทร มีความเคารพ กตัญญูรู้คุณ มีความมุ่งมั่นจดจ่อในการรักษาสภาพของป่าชุมชนและการแก้ปัญหาทรัพยากรของชุมชน

๓) อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง) ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง คือการคิดตรិตรองหาเหตุและผล มีการวางแผนการดำเนินการอย่างมีระบบ ด้วยการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนพร้อมทั้งสามารถประมวลสรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรัฐธรรมนูญ โดยการปลูกจิตสำนึกและสร้างภูมิคุ้มกันในการรักษาทรัพยากรของชุมชนด้วยปัญญา

แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านกระบวนการแบบไตรสิกขา ๓ ประการ ควรเริ่มต้นกระบวนการด้วยอธิศีลสิกขาคือการที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวางกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือข้อปฏิบัติโดยมีเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจน ทั้งยังมีจิตอาสาที่เต็มเปี่ยมไปด้วยคุณธรรม มีความเคารพเอื้ออาทร กตัญญูรู้คุณ ซึ่งขั้นตอนที่สองด้วยอธิจิตตสิกขานี้เป็นการตระหนักในคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน และสุดท้ายการจะทำให้ชุมชนยั่งยืนได้ก็ด้วยอธิปัญญาสิกขาคือการให้การฝึกอบรม ปลูกจิตสำนึก สร้างภูมิคุ้มกันในการรักษาทรัพยากรของชุมชนด้วยปัญญาเพื่อส่งมอบให้คนรุ่นต่อไปสืบทอดอย่างเห็นคุณค่าป่าชุมชน

ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จึงมีการเริ่มต้นที่การวางกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติที่ตกลง

ร่วมกันโดยมีกระบวนการสร้างการตระหนักรู้ในคุณค่าของป่าชุมชนเป็นตัวเชื่อมโยงและทำให้ยั่งยืน ด้วยการส่งมอบให้คนรุ่นหลังได้ต่อยอดองค์ความรู้นั้น ๆ อย่างมีคุณค่า

๔.๓.๒ แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบ สังคหวัตถุและแบบสัปปุริสัทธรรม

แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิงตามหลักพระพุทธศาสนา ควรมีการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชน ๒ แบบ คือแบบที่ ๑ แบบสังคหวัตถุ ๔ และแบบที่ ๒ แบบสัปปุริสัทธรรม ๗ ซึ่งจะทำให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจบุคคลในชุมชน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีและเอื้อประโยชน์ต่อกัน ดังนี้

แบบที่ ๑ แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบ สังคหวัตถุ ๔ ประกอบด้วย

๑) ทาน คือการให้ การเสียสละทำงานเพื่อส่วนรวมเพื่อชุมชนและเครือข่าย โดยการร่วมแรงกายแรงใจรวมทั้งการบริจาคสมทบทุนเพื่อการทำงานของเครือข่ายและชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งยังช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยสิ่งของ รวมถึงการให้ความรู้หรือข้อเสนอแนะต่าง ๆ ด้วย

๒) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ การที่ต้องมีการพูดจาสื่อสารประสานที่ดีและมีความจริงใจเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นและผูกพันสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยเข้าใจเป้าหมายร่วมกัน ทั้งยังมีคนมาร่วมสนับสนุนเครือข่ายในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณ สิ่งของ การช่วยประสานประโยชน์ ทั้งนี้ก็มาจากกวางจาดี้มด้า หรือวาทาชาบซึ่งใจ คำกล่าวที่สุภาพไพเราะอ่อนหวานจนเกิดความสมานสามัคคีมีไมตรีและความรักใคร่กันนับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผล

๓) อัถถจริยา การร่วมสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ทั้งต่อป่าชุมชน ต่อตนเองและประเทศชาติ รวมทั้งการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระหว่างเครือข่าย เช่น การประพาดดินให้เกิดประโยชน์ หรือขอชวนช่วยช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรมต่อคนในชุมชน

๔) สมานัตตตา การปฏิบัติตนให้เป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย นำเชื่อถือคือปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย ทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องและเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล สถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้เป็นการบริหารจัดการภายในชุมชนโดยการเสียสละทั้งแรงกายแรงใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันกันโดยมีการสื่อสารหรือประสานผลประโยชน์ที่ดีต่อกัน ทั้งยังประพาดดินชวนช่วยช่วยเหลือกิจการใหญ่ย่อยที่เป็นสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน การวางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล สถานการณ์จึงจะสามารถเสริมสร้างสมรรถนะความสัมพันธ์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิงที่ดีต่อกันและยั่งยืนได้อย่างมีเอกภาพ

แบบที่ ๒ แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิงตามหลักพระพุทธศาสนา ด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบสัจปุริสัทธิธรรม ๗ ประกอบด้วย

๑) ธัมมัญญตา คือความรู้จักเหตุที่จะทำให้เกิดแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะของชุมชนด้วยความรู้จักธรรมชาติของชุมชน รู้หลักและเหตุในข้อเท็จจริงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการยอมรับหลักการ กฎเกณฑ์ ระเบียบของชุมชนทั้งยังยินยอมปฏิบัติตามหลักการนั้น ๆ เช่น การบวชต้นไม้ หรือบวชป่า และการสืบชะตาแม่น้ำอิง เป็นสาเหตุให้เกิดแรงกระตุ้นต่อคนในชุมชนในการลุกขึ้นมาช่วยบริหารจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

๒) อัตถัญญตา คือความรู้จักรอรรถ เป้าหมายของชุมชน หรือรู้จักผลคือรู้ประโยชน์ที่พึงประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ เช่น รู้ว่ากฎกติกาชุมชนข้อนั้น ๆ มีความหมายว่าอย่างไร มีความมุ่งหมายอย่างไร ชุมชนกำหนดไว้ให้ปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เช่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ธรรมชาติ มีการเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีเจ้าที่ที่สิ่งสถิตอยู่บริเวณป่าเขา ซึ่งชุมชนได้คาดการณ์ว่าจะมีผลต่อการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนตามความเชื่อต่อพิธีกรรมด้านจารีตประเพณีของตน

๓) อัตตัญญตา คือการรู้จักตนว่า เรานั้น โดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัดและคุณธรรมเท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และการที่รู้จักตนเองว่าสามารถจะแก้ไขปรับปรุงอะไรได้บ้าง เช่น การร่วมทำกิจกรรมปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูผืนป่า การจัดทำแนวกันไฟและการดับไฟป่า การปลูกจิตสำนึกในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน เพื่อเป้าหมายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนและการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๔) มัตตัญญตา คือการรู้จักประมาณ คือความพอดีในการเสริมสร้างสมรรถนะ เช่น รู้จักประมาณในการรับและใช้ปัจจัยสี่จากทรัพยากรที่มี รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพยากรหรือประโยชน์จากป่าชุมชน ตลอดถึงรัฐและหน่วยงานของรัฐต้องรู้จักประมาณในการเสนอกฎหมายและการจัดเก็บภาษีต่อชุมชนด้วย ทั้งนี้ บทบาทการจัดการไกลหรือมาตรการชุมชนในการประชุมหารือและกำหนดทิศทางในการพัฒนาป่าชุมชน โดยร่างกฎระเบียบให้ครอบคลุมพื้นที่ป่าชุมชนทั้งข้อห้าม ข้อควรปฏิบัติและบทลงโทษโดยเริ่มจากการจัดทำเวทีประชาคมหมู่บ้านและชุมชนต้องให้พอประมาณ

๕) กาลัญญตา คือความรู้จักกาล รู้กาลเวลาอันเหมาะสม ระยะเวลาที่ควรหรือจะตั้งใช้ในการประกอบกิจการงานหน้าที่ตามกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับของชุมชนที่วางเอาไว้ หรือปฏิบัติต่าง ๆ เช่น ข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลาจึงจะสามารถเสริมสร้างสมรรถนะได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๖) ปริสัจญตา คือการรู้จักบริษัท คือรู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่กระทำต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นการหาแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่น ตัวอย่างกรณีของการตั้งป่าชุมชนของหมู่บ้านดงบุญนาคที่ผู้นำและชุมชนได้ตั้งชื่อป่าแต่ละแห่งเพื่อเป็นกุศโลบายในการสร้างการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านจึงจะเป็นแนว

ทางการส่งเสริมสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๗) บุคคลัญญูตา คือการรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคล ว่าโดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เพื่อเป็นการจัดการและพัฒนาเครือข่ายระดับชุมชน แล้วนำศักยภาพของแต่ละบุคคลมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในแนวทางของชุมชนต่อไป

แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านจิตความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบที่ ๒ แบบสัปปุริสธรรม ๗ ประการนี้ เป็นการจิตความสัมพันธ์ภายในของคนในชุมชนที่ต้องทำการวิเคราะห์ตนเองก่อน (SWOT analysis) กล่าวคือคนในชุมชนต้องมีความรอบรู้บริบทของตนเอง ทั้งหมดได้แก่ทรัพยากรชุมชนและทรัพยากรบุคคลคือรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้ชุมชน และรู้บุคคล จึงจะเป็นแนวทางเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงโดยมีความเอื้ออาทร สมานสามัคคีภายในอย่างมีพลัง

๔.๓.๓ แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยา

แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงตามหลักพระพุทธศาสนา ควรมีวิถีปฏิบัติตามแบบพุทธนิเวศวิทยา ๓ ประการคือศรัทธา เมตตา และกตัญญู ดังนี้

๑) ศรัทธา คือการสร้างให้ป่าชุมชนน่ายำเกรงหรือน่าเคารพบูชาด้วย เช่น กิจกรรมบวชป่าเพื่อให้เกิดความตระหนักและเคารพธรรมชาติ เป็นการประยุกต์การบวชของพระพุทธศาสนา มาใช้กับป่าชุมชนโดยการนำผ้าไตรจีวรมาเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านจากธรรมชาติธรรมดา กลายเป็นสิ่งที่น่าเคารพ ทำให้เกิดความตระหนักและยำเกรงว่าป่าไม้หรือธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่สมกับคำสอนที่ว่า “ธรรมะคือธรรมชาติ” เป็นเครื่องหมายหรือเครื่องเตือนใจถึงการประกาศเจตนาร่วมกันของคนในชุมชน เป็นเครื่องหมายแทนป้ายเพื่อประกาศให้คนได้รับรู้ว่าป่านี้หรือต้นไม้นี้ได้รับการปกป้องดูแลหรือมีเจ้าของแล้วซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยาด้วยพลังศรัทธา

๒) เมตตา คือการประยุกต์เขตอภัยทานมาเป็นป่าชุมชนเพราะวัด พระสงฆ์ และป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เช่น พระประสูติกาลป่า ทรงตรัสรู้ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ และทรงปรินิพพานใต้ต้นสาระ เป็นต้น วัดเวฬุวันรามวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาก็แปลว่าวัดป่าไผ่ ดังนั้นตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาวัดถือว่าเป็นเขตอภัยทานที่มีความไม่เบียดเบียนเป็นหลักการโดยเฉพาะศีล ๕ ข้อแรกที่ห้ามการฆ่าสัตว์ สะท้อนถึงการให้พื้นที่ทางพระพุทธศาสนาเป็นเขตการทำบุญสร้างกุศล หลายวัดมีการสร้างเขตอภัยทานเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในรูปของป่าไม้และมีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเพื่อให้เป็นที่พักพิงของสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนหลายวัดมีการประกาศหรือปักป้ายเป็นเขตอภัยทานอย่างชัดเจน ที่สำคัญแนวคิดในการเริ่มตั้งป่าชุมชนของคนไทยส่วนหนึ่งมาจากเขตอภัยทานหรือการมีเมตตาต่อชีวิตสัตว์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอันจะเป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยาด้วยความเมตตาปราณี

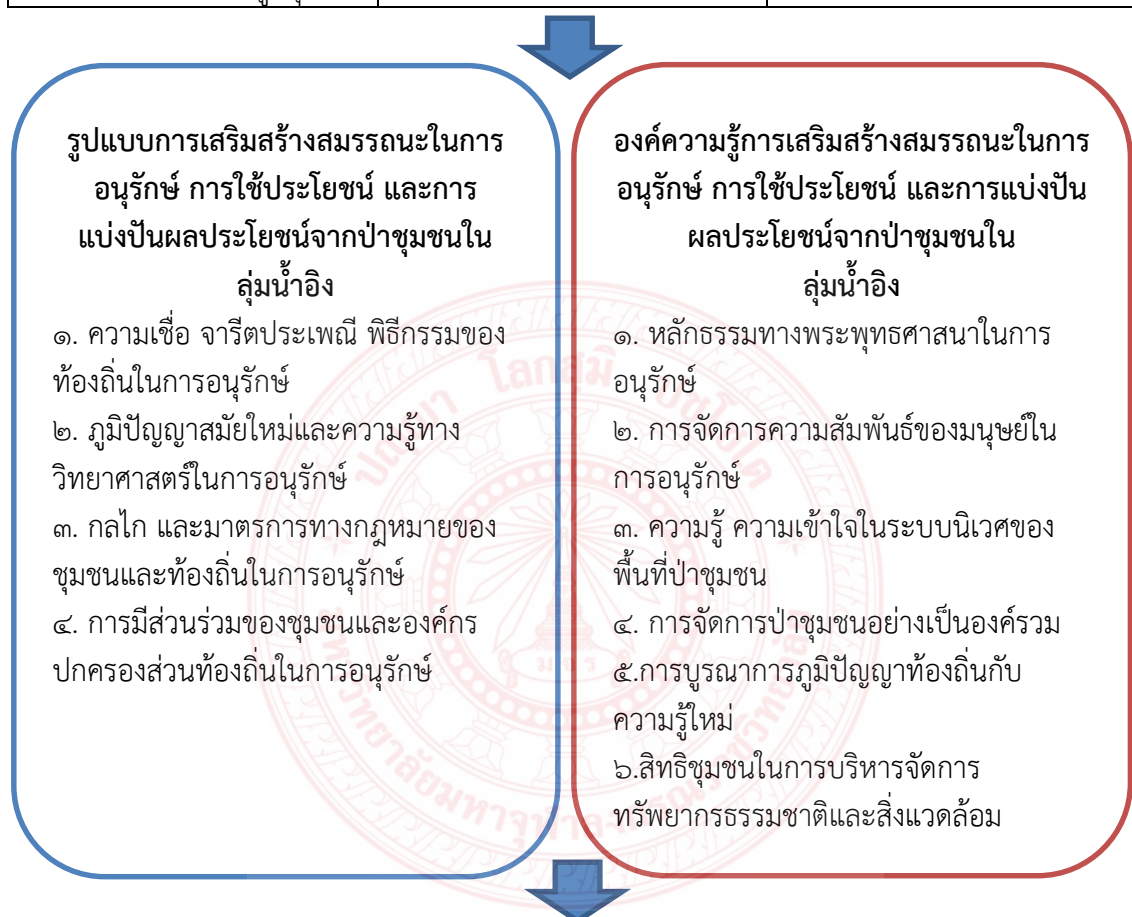
๓) กตัญญู คือการสำนึกในคุณของป่าไม้โดยการสร้างให้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นที่ศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติและธรรมชาติ ดังนั้น การสร้างวัดในเขตป่า การสร้างเขตกถียทานหรือการรักษาต้นไม้ในวัดให้ร่มรื่นช่วยให้เกิดความร่มเย็นในวัดหรือชุมชนอันจะทำให้เกิดความสงบและเข้าถึงธรรมะหรือธรรมชาติของชุมชนได้ อย่างไรก็ตามป่าไม้และสัตว์ต่าง ๆ ยังถูกใช้เป็นสื่อในการสอนพระธรรมหรือเป็นสิ่งชักจูงให้คนเข้ามาตระหนักสนใจ จัดการและรักษาป่าชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์คือการใช้เป็นที่ซุ่มซบรับเอาธรรมะจากธรรมชาติเข้าสู่จิตใจของคนในชุมชนอันเป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยาด้วยหลักกตัญญูรู้คุณ

แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยา (ศรัทธา เมตตา กตัญญู) ๓ ประการนี้เป็นวิถีปฏิบัติต่อป่าชุมชนและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างความเชื่อศรัทธา มีความเมตตาอารีและกตัญญูรู้คุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยความจริงใจ ความรักความผูกพันและรู้คุณค่าต่อสิ่งที่อยู่ล้อมรอบตนในชุมชนจึงจะสามารถเสริมสร้างสมรรถนะวิถีปฏิบัติในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิงอย่างมีส่วนร่วมและรู้เท่าทัน

กล่าวโดยสรุป แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๓ แนวทาง คือ ๑) แนวทางด้านกระบวนการแบบไตรสิกขา ๒) แนวทางด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบสังคหวัตถุและสปปุริสธรรม และ ๓) แนวทางด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยา โดยแนวทางแรกเป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านกระบวนการที่ขับเคลื่อนชุมชนให้กันไปด้วยความเรียบร้อยโดยมีข้อตกลงร่วมระหว่างกัน ส่วนแนวทางที่สองเป็นแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในชุมชนให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ร่วมรับทราบปัญหาและแก้ไขร่วมกัน สุดท้ายการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติที่จะทำให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงศักยภาพและขีดความสามารถของตนเองอย่างแท้จริงโดยสามารถนำไปเป็นวิถีปฏิบัติอย่างรู้เท่าทันสังคมโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเป็นแผนภูมิ ดังต่อไปนี้

การอนุรักษ์ป่าชุมชน	การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน
การใช้ให้น้อย ใช้ยาวนาน ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด	การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน	การแบ่งปันผลประโยชน์อย่าง เท่าเทียมกัน

การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ในกลุ่มน้ำอิง ตามแนวพระพุทธศาสนา		
กระบวนการแบบไตรสิกขา - การวางกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติที่ตกลงร่วมกันโดยมีกระบวนการสร้างการตระหนักในคุณค่าของป่าชุมชน	ความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบสังคหวัตถุและแบบสัปปริสัทธิธรรม - การเสียสละทั้งแรงกายแรงใจเอื้อเพื่อเอื้อแก่ แบ่งปันกัน - ความรอบรู้ในทรัพยากรชุมชนและทรัพยากรบุคคล	วิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยา - ศรัทธา โดยการสร้างให้ป่าชุมชนนำเคารพบูชา - เมตตา โดยการประยุกต์เขตอภัยทานมาเป็นป่าชุมชน - กตัญญู โดยการสร้างให้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นที่ศึกษาเรียนรู้

แผนภูมิที่ ๗: องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

แผนงานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย” ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ในด้านองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน การพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน การเสริมสร้างสมรรถนะชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย และเพื่อสังเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสาร และศึกษาภาคสนามโดยลงพื้นที่ประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และการเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้แบ่งเป็น ๑) กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง ๒) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ๓) ผู้นำชุมชน พระสงฆ์และคณะกรรมการป่าชุมชน และ ๔) ตัวแทนภาคประชาสังคม

พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา ได้แก่ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง ตำบลห้วยแก้ว ตำบลดงเจน อำเภอภูกามยาว ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย ได้แก่ ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล ตำบลศรี้ง ตำบลบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ผลการศึกษารูปได้ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ รูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ได้แก่

๑) รูปแบบความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย การประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน คือ การบวชต้นไม้ หรือบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน โดยใช้ความเชื่อ พิธีกรรม และจารีตประเพณี ได้แก่ การเลี้ยงผีขุนน้ำ และการเลี้ยงผีเจ้าที่

๒) รูปแบบภูมิปัญญาสมัยใหม่และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่

(๑) การปลูกป่า เป็นการทำกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูป่า โดยต้นไม้ที่นำมาปลูกจะเป็นต้นไม้ที่มีความสอดคล้องกับสภาพของป่าดั้งเดิม มีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูป่าระบบนิเวศในบริเวณป่าต้นน้ำ และสร้างการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่าง ๆ ในการทำกิจกรรมปลูกป่า

(๒) การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่า การทำแนวกันไฟเป็นการชิงเผาก่อนที่จะมีไฟไหม้อย่างรุนแรง จะทำในฤดูแล้งโดยการทำแนวกันไฟรอบเขตป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย

(๓) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน ในรูปแบบของศูนย์เรียนรู้ หรือสถานการเรียนรู้ โดยมีการจัดทำข้อมูล พัฒนานักสื่อความหมาย และการจัดทำสื่อ ทั้งนี้ ในการทำกิจกรรมด้านความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง แต่ละชุมชนจะมีการทำพิธีกรรมทั้งการประยุกต์ประเพณีพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีป่าผีเจ้าเขาควบคู่กันไปในคราวเดียวกัน พร้อมทั้งการปลูกป่าหรือการทำแนวกันไฟ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

๓) รูปแบบกลไก และมาตรการทางกฎหมายของชุมชนและท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่

(๑) การจัดกลไกคณะกรรมการป่าชุมชน การกำหนดมาตรการชุมชน/กฎระเบียบในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมทั้งการทำแผนกิจกรรมการจัดการป่าของชุมชน พร้อมทั้งแผนงานโครงการในการพัฒนาป่าชุมชน เพื่อขอรับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน

(๒) ข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ข้อบัญญัติท้องถิ่นเป็นกฎหมายที่ออกโดยอาศัยอำนาจนิติบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีกฎหมายจัดตั้งขึ้น การนำข้อบัญญัติท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังทางกฎหมายของชุมชน และแสดงให้เห็นถึงสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๖๐ ดังนั้น อปท. ในฐานะที่เป็นหน่วยงานซึ่งมีความใกล้ชิด และสามารถเข้าใจสภาพปัญหาของพื้นที่ ย่อมมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๔) รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ประกอบด้วย

(๑) การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน แบ่งออกเป็นระดับชุมชนโดยมีปัจจัยเบื้องต้น คือความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีวิสัยทัศน์และความรู้ที่ได้มองเห็นปัญหาาร่วมกัน จากนั้นก็มีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจากภายในชุมชนและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก และระดับเครือข่าย ที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในช่วงแรกโดยเฉพาะยุคการเคลื่อนไหวพระราชบัญญัติป่าชุมชน นอกจากองค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว ยังมีหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย รวมทั้งของชุมชนและบุคคลซึ่งเป็นฐานสำคัญของเครือข่าย

(๒) การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการ AIC ในชั้นเห็นคุณค่า (ด้านสมาธิ) เป็นผลจากผลกระทบจากการกระทำในอดีตในการตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดความตระหนักถึงแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขึ้นปฏิสัมพันธ์ (ด้านปัญญา) เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยอาศัยองค์ความรู้และความร่วมมือของคนในชุมชน และชั้นควบคุม (ด้านศีล) เป็นการกำหนดกฎกติกาต่าง ๆ ขึ้นมาในสังคม โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างกติกา รวมทั้งช่วยกันดูแลเมื่อพบเห็นการตัดไม้ทำลายป่าในป่าชุมชน

๕.๑.๒ องค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ประกอบด้วย

๑) องค์ความรู้ด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่ หลักอหิที่ปจยตา หลักไตรสิกขา หลักอิทธิบาท ๔ หลักสังคหัตถุ ๔ และหลักอปริหานิยธรรม ๗

๒) องค์ความรู้ด้านการจัดการความสัมพันธ์ของมนุษย์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

๓) องค์ความรู้ด้านความรู้ ความเข้าใจในระบบนิเวศของป่าชุมชน ได้แก่ การมีจิตสำนึกในการรักษาป่าชุมชน มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกัน ป่าชุมชนตอบสนองต่อเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของคนในชุมชน ป่าชุมชนเป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และสิทธิในการดูแลรักษาจัดการป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

๔) องค์ความรู้ด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ได้แก่ การจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เป็นการจัดการป่าชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งประโยชน์โดยตรงเรื่องอาหารและประโยชน์ทางอ้อม ต้องใช้องค์ความรู้หลายอย่างประกอบเข้าเป็นระบบและวางเป็นแบบแผนการปฏิบัติพร้อมการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ปรับประสานให้เข้ากับพัฒนาการตามยุคสมัย โดยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรธุรกิจเอกชน ทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ เช่น ความรู้เรื่องการจัดการเครือข่าย การ

วางแผน การศึกษาวิจัย การทำฐานข้อมูล การสื่อสาร การระดมทุน การรณรงค์เชิงนโยบาย การประสานงาน เป็นต้น

๕) องค์ความรู้ด้านการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ใหม่ ได้แก่ การศึกษาวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ โดยการสำรวจข้อมูลและการทำวิจัยเกี่ยวกับระบบนิเวศและทรัพยากรในป่าชุมชน พร้อมสร้างฐานข้อมูล และผลิตสื่อเพื่อการสื่อสารเรียนรู้ งานวิจัยที่ทำมีทั้งงานวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์และงานวิจัยชาวบ้าน (งานวิจัยท้องถิ่น) ซึ่งการวิจัยทั้งสองรูปแบบตั้งอยู่บนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อสร้างให้เกิดการเป็นเจ้าของของความรู้ที่ผลิตและเกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชน งานวิจัยชาวบ้านจะตั้งอยู่บนความรู้ท้องถิ่นที่มีชาวบ้านเป็นนักวิจัย

๖) องค์ความรู้ด้านสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผ่านอำนาจทางกฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ การรณรงค์สถานภาพสิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้เครื่องมือทางปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการคุ้มครองสิทธิชุมชน การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างพื้นที่ทางกฎหมายของท้องถิ่นโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบูรณาการการจัดการร่วมแบบพหุภาคี และการปฏิรูปหรือการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาคให้มีประสิทธิภาพ

๕.๑.๓ แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

๑) แนวทางด้านกระบวนการแบบไตรสิกขา ควรมีกระบวนการเสริมสร้างโดยการให้การศึกษา และมีข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ การฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือความยั่งยืน เป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านกระบวนการที่ขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยโดยมีข้อตกลงร่วมระหว่างกัน ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จึงมีการเริ่มต้นที่การวางกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติที่ตกลงร่วมกันโดยมีกระบวนการสร้างการตระหนักในคุณค่าของป่าชุมชนเป็นตัวเชื่อมโยงและทำให้ยั่งยืนด้วยการส่งมอบให้คนรุ่นหลังได้ต่อยอดองค์ความรู้ นั้น ๆ อย่างมีคุณค่า

๒) แนวทางด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชน ๒ แบบ (๑) แบบสังคหวัตถุและแบบสปปุริสัทธรรมเป็นแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในชุมชนให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ร่วมรับทราบปัญหาและแก้ไขร่วมกัน แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้เป็นการบริหารจัดการภายในชุมชนโดยการเสียสละทั้งแรงกายแรงใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันกันโดยมีการสื่อสารหรือประสานผลประโยชน์ที่ดีต่อกัน ทั้งยังประพฤติตนชวนช่วยช่วยเหลือกิจการใหญ่ๆ ที่เป็นสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน การวางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล สถานการณ์จึงจะสามารถเสริมสร้างสมรรถนะความสัมพันธ์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการ

แบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิงที่ดีต่อกัน และยั่งยืนได้อย่างมีเอกภาพ (๒) แบบ สัมปยุตธรรม ควรมีวิถีปฏิบัติตามธรรมของสัตว์หรือธรรมที่ทำให้เป็นสัตว์ (ธรรมของผู้ดี) แนวทางด้านวิถีปฏิบัติแบบสัมปยุตธรรม เป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติที่จะทำให้คนใน ชุมชนได้ตระหนักถึงศักยภาพและขีดความสามารถของตนเองอย่างแท้จริงโดยสามารถนำไปเป็นวิถี ปฏิบัติอย่างรู้เท่าทันสังคมโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติ แบบสัมปยุตธรรม ๗ ประการนี้ เป็นวิถีหรือวิธีการปฏิบัติของคนในชุมชนที่ต้องทำการวิเคราะห์ ตนเอง กล่าวคือคนในชุมชนต้องมีความรอบรู้บริบทของตนเองทั้งหมดได้แก่ ทรัพยากรชุมชนและ ทรัพยากรบุคคล คือ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้ชุมชน และรู้บุคคล จึงจะเป็นแนวทาง เสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่ม น้ำอิงอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

๓) แนวทางและวิถีปฏิบัติตามแบบพุทธนิเวศวิทยา ประกอบด้วย

(๑) ศรัทธา คือการสร้างให้ป่าชุมชนน่ายำเกรงหรือน่าเคารพบูชาด้วย เช่น กิจกรรมบวชป่าเพื่อให้เกิดความตระหนักและเคารพธรรมชาติ เป็นการประยุกต์การบวชของ พระพุทธศาสนามาใช้กับป่าชุมชนโดยการนำผ้าไตรจีวรมาเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านจาก ธรรมชาติธรรมดากลายเป็นสิ่งที่น่าเคารพ ทำให้เกิดความตระหนักและยำเกรงว่าป่าไม้หรือธรรมชาติ นั้นเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่สมกับคำสอนที่ว่า “ธรรมะคือธรรมชาติ” เป็นเครื่องหมายหรือเครื่องหมายถึง การประกาศเจตนาร่วมกันของคนในชุมชน เป็นเครื่องหมายแทนป้ายเพื่อประกาศให้คนได้รับรู้ว่าป่านี้ หรือต้นไม้ที่ได้รับการปกป้องดูแลหรือมีเจ้าของแล้วซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติ แบบพุทธนิเวศวิทยาด้วยพลังศรัทธา

(๒) เมตตา คือการประยุกต์เขตอภัยทานมาเป็นป่าชุมชนเพราะวัด พระสงฆ์ และ ป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เช่น พระประสูติกกลางป่า ทรงตรัสรู้ใต้ต้นศรีมหา โภธิ์ และทรงปรินิพพานใต้ต้นสาละ เป็นต้น วัดเวฬุวนารามวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาก็แปลว่าวัด ป่าไผ่ ดังนั้นตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาวัดถือว่าเป็นเขตอภัยทานที่มีความไม่เบียดเบียนเป็นหลัก การ โดยเฉพาะศีล ๕ ข้อแรกที่ห้ามการฆ่าสัตว์ สะท้อนถึงการให้พื้นที่ทางพระพุทธศาสนาเป็นเขตการ ทำบุญสร้างกุศล หลายวัดมีการสร้างเขตอภัยทานเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในรูปของป่าไม้และ มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาเพื่อให้เป็นที่พักพิงของสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนหลายวัดมีการประกาศหรือปักป้าย เป็นเขตอภัยทานอย่างชัดเจน ที่สำคัญแนวคิดในการเริ่มตั้งป่าชุมชนของคนไทยส่วนหนึ่งมาจากเขต อภัยทานหรือการมีเมตตาต่อชีวิตสัตว์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอันจะเป็นการเสริมสร้าง สมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยาด้วยความเมตตาปราณี

(๓) กตัญญู คือการสำนึกในคุณของป่าไม้โดยการสร้างให้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นที่ ศึกษาเรียนรู้ธรรมะและธรรมชาติ ดังนั้น การสร้างวัดในเขตป่า การสร้างเขตอภัยทานหรือการรักษา ต้นไม้ในวัดให้ร่มรื่นช่วยให้เกิดความร่มเย็นในวัดหรือชุมชนอันจะทำให้เกิดความสงบและเข้าถึงธรรมะ หรือธรรมชาติของชุมชนได้ อย่างไรก็ตามป่าไม้และสัตว์ต่าง ๆ ยังถูกใช้เป็นส่วนในการสอนพระธรรม หรือเป็นสิ่งชักจูงให้คนเข้ามาตระหนักสนใจ จัดการและรักษาป่าชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์คือการใช้ เป็นที่ซึมซับรับเอาธรรมะจากธรรมชาติเข้าสู่จิตใจของคนในชุมชนอันเป็นการเสริมสร้างสมรรถนะ ด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยาด้วยหลักกตัญญูรู้คุณ

แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยา (ศรัทธา เมตตา กตัญญู) ๓ ประการนี้เป็นวิถีปฏิบัติต่อป่าชุมชนและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างความเชื่อศรัทธา มีความเมตตา อารีและกตัญญูรู้คุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยความจริงใจ ความรักความผูกพันและรู้คุณค่าต่อสิ่งที่อยู่ล้อมรอบตนในชุมชนจึงจะสามารถเสริมสร้างสมรรถนะวิถีปฏิบัติในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิงอย่างมีส่วนร่วมและรู้เท่าทัน

๕.๒ อภิปรายผล

แผนงานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย” ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยรายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ จากการศึกษารูปแบบการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง ประกอบด้วย ๑) รูปแบบความเชื่อ จารีต ประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย การประยุกต์ประเพณีทางพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน คือ การบวชต้นไม้ หรือบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน โดยใช้ความเชื่อ พิธีกรรม และจารีต ประเพณี ได้แก่ การเลี้ยงผีขุนน้ำ และการเลี้ยงผีเจ้าที่ ๒) รูปแบบภูมิปัญญาสมัยใหม่และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่ (๑) การปลูกป่า เป็นการทํากิจกรรมเพื่อฟื้นฟูป่า โดยต้นไม้ที่นำมาปลูกจะเป็นต้นไม้ที่มีความสอดคล้องกับสภาพของป่าดั้งเดิม (๒) การทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่า เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่า การทำแนวกันไฟเป็นการชิงเผาก่อนที่จะมีไฟไหม้อย่างรุนแรง จะทำในฤดูแล้งโดยการทำแนวกันไฟรอบเขตป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย (๓) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน ในรูปแบบของศูนย์เรียนรู้ หรือสถานี่การเรียนรู้ โดยมีการจัดทำข้อมูล พัฒนานักสื่อความหมาย และการจัดทำสื่อ ทั้งนี้ ในการทํากิจกรรมด้านความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิง แต่ละชุมชนจะมีการทำพิธีกรรมทั้งการประยุกต์ประเพณี พระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีป่าผีเจ้าเขาควบคู่กันไปในคราวเดียวกัน พร้อมทั้งการปลูกป่า หรือการทำแนวกันไฟ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ๓) รูปแบบ กลไก และมาตรการทางกฎหมายของชุมชนและท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้แก่ (๑) การจัดกลไกคณะกรรมการป่าชุมชน การกำหนดมาตรการ ชุมชน/กฎระเบียบในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนโดยมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (๒) การจัดทำข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน และ ๔) รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ประกอบด้วย (๑) การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน แบ่งออกเป็นระดับชุมชน และระดับเครือข่าย โดยมีปัจจัยเบื้องต้น คือความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีวิสัยทัศน์และ

ความรู้ที่ได้มองเห็นปัญหาร่วมกัน การเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทสำคัญ รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย (๒) การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการ AIC เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมใน การดูแลรักษาป่า การทำแผนงานโครงการ และการกำหนดกฎกติกาในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากป่า

ผลการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับการวิจัยของคมกริช วงษ์ภาคำ และคณะ (๒๕๔๘) ได้ทำการศึกษาวิจัยการใช้ประโยชน์จากป่าวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยการประเมินรูปแบบการจัดการการใช้ประโยชน์ของป่าวัฒนธรรม พบว่าการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมี ๒ รูปแบบคือรูปแบบดั้งเดิมเป็นการจัดการทรัพยากรโดยใช้กุศโลบายในเรื่องผีปูดและความเชื่อด้านวิญญาณ มีการสืบทอดกิจกรรมเลี้ยงปูด มีฮีตครองปฏิบัติในพื้นที่ป่าร่วมกัน เช่น ห้ามล่าสัตว์ ไม่เข้าไปปรบกวณสัตว์และหาพื้นหรือตัดต้นไม้ ฮีตครองนี้อาจเรียกได้ว่าเป็น “ธรรมนุญชุมชน” พบในป่าวัฒนธรรมบ้านปอพาน และพบป่าวัฒนธรรมบ้านนาหาด และรูปแบบใหม่เป็นการจัดการ เมื่อรัฐมีบทบาทจึงอาศัยรูปแบบการจัดการสมัยใหม่ให้แก่ชุมชน มีการประกาศพื้นที่อยู่ในส่วนของป่าไม้ระดับจังหวัด แล้วจึงตั้งกลุ่มดำเนินงานเรื่องป่าชุมชนหรือกลุ่มอนุรักษ์ป่า โดยการสนับสนุนของกรมป่าไม้และหน่วยงานราชการอื่น ๆ แต่ชุมชนได้จัดพื้นที่บางส่วนดำเนินการ เหลือไว้ส่วนหนึ่งเพื่อการบริหารจัดการ การใช้ประโยชน์เองเพราะเมื่อมีพระราชบัญญัติป่าชุมชนดูแลแล้ว ชุมชนไม่แน่ใจว่าจะใช้ประโยชน์เหมือนเดิมได้หรือไม่ รูปแบบใหม่นี้พบในป่าบ้านหนองจิกซึ่งปัจจุบันป่าวัฒนธรรมส่วนใหญ่ บางครั้งจึงเป็นการจัดการในรูปแบบผสมผสานระหว่างรูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบใหม่คือ เดิมมีการจัดการในรูปแบบดั้งเดิมร่วมกับรูปแบบใหม่ที่รัฐส่งเสริม จึงอาศัยรูปแบบการจัดการสมัยใหม่ และหมู่บ้านที่มีป่าวัฒนธรรมขนาดใหญ่จะยังคงมีทรัพยากรในป่าไม้ได้ในช่วงเวลาที่นานกว่าหมู่บ้านที่มีป่าวัฒนธรรมขนาดเล็ก ความยั่งยืนของทรัพยากรความเพียงพอ หรือปริมาณทรัพยากร ตลอดจนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจึงขึ้นอยู่กับสัดส่วนประชากร และการเพิ่มขึ้นของประชากรในอนาคต

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของจรรยา สีสื่อ (๒๕๔๒) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดขอนแก่น ด้านแนวทางและมาตรการในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่และบริเวณใกล้เคียง ใช้คุณลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านบนพื้นฐานของลักษณะชุมชนดั้งเดิม วิถีชีวิตของชุมชนจารีตในการนับถือผู้อาวุโสของชุมชน ระบบการแบ่งมรดกในครอบครัว ความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และกฎระเบียบของชุมชน ใช้ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในหมู่บ้าน ซึ่งเกิดจากความตระหนักในคุณประโยชน์ของป่าไม้ที่เคยสมบูรณ์ และกำลังถูกทำลาย และปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ และพระราชบัญญัติป่าไม้พร้อม ๆ กับแนวทางในการอนุรักษ์ป่าของชุมชนบ้านหนองไผ่ประกอบระบบสังคมวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวบ้าน

๕.๒.๒ จากการศึกษาองค์ความรู้การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง พบว่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงได้มีองค์ความรู้ด้านความรู้ ความเข้าใจในระบบนิเวศของป่าชุมชน ได้แก่ การมีจิตสำนึกในการรักษาป่าชุมชน มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกัน ป่าชุมชนตอบสนองต่อเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของคนในชุมชน ป่าชุมชนเป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการ

อนุรักษ์ป่า และสิทธิในการดูแลรักษาจัดการป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน นอกจากนี้ชุมชนมีองค์ความรู้ด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ได้แก่ การจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นองค์รวมเป็นการจัดการป่าชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งประโยชน์โดยตรงเรื่องอาหารและประโยชน์ทางอ้อม ต้องใช้องค์ความรู้หลายอย่างประกอบเข้าเป็นระบบและวางเป็นแบบแผนการปฏิบัติพร้อมการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ปรับประสานให้เข้ากับพัฒนาการตามยุคสมัย โดยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรธุรกิจเอกชน ทำให้เกิดการพัฒนางานองค์ความรู้ใหม่ รวมทั้งการมีองค์ความรู้ด้านสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผ่านอำนาจทางกฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ การรองรับสถานภาพ สิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้เครื่องมือทางปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการคุ้มครองสิทธิชุมชน การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างพื้นที่ทางกฎหมายของท้องถิ่นโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบูรณาการการจัดการร่วมแบบพหุภาคี และการปฏิรูปหรือการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาคให้มีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ ธีรฤทธิ์ แป๊ะประภา (๒๕๖๑) ศึกษาการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองฮี ตำบลเสื่อเต่า อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ประชาชนในชุมชนหนองฮี มีแนวทางในการบริหารจัดการป่าชุมชน ๔ มิติ ได้แก่ ๑) มิติด้านการมีส่วนร่วม ชุมชนมีการจัดตั้งคณะกรรมการที่มาจากสมาชิก ๕ หมู่บ้าน ทำหน้าที่วางแผนการดำเนินงาน บริหารจัดการ จัดกิจกรรมและควบคุมกำกับให้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของป่า ส่งเสริมการดำเนินงานของคณะกรรมการ และประสานความร่วมมือกับ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ๒) มิติด้านการดำเนินงานที่เป็นสหวิชาการ คณะกรรมการได้กำหนด วัตถุประสงค์ของป่าให้ตอบสนองการดำรงชีวิต และสนับสนุนเศรษฐกิจของประชาชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่า ให้สามารถคงอยู่อย่างยั่งยืน ๓) มิติด้านวัฒนธรรม คณะกรรมการได้มีการตั้งกฎระเบียบ ข้อบังคับพร้อมบทลงโทษ ๘ ประการ มีการควบคุมกำกับที่เข้มงวด มีกระบวนการตัดสินโทษตามระดับความผิด ร่วมกับการสร้างความเข้าใจต่อประชาชนเกี่ยวกับการรักษาป่า ใช้หลักความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อม ความสัมพันธ์และปลุกฝังประชาชนให้มีจิตสำนึกร่วมกัน ๔) มิติด้านสิทธิชุมชน คณะกรรมการแสดงให้เห็นว่า ทุกคนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเท่าเทียมภายใต้ข้อกำหนดร่วมกัน และทุกคนก็มีสิทธิในการร่วมกัน อนุรักษ์ป่า มีกิจกรรมที่ดำเนินการเกี่ยวกับป่า ได้แก่ การบวชป่า การเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ กิจกรรมรดน้ำดำหัว การจัดตั้งเวรยามระวังภัยต่อป่า การปลูกป่า และการจัดตั้งกองทุนป่าชุมชน

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของพรเทพ ศรีธนาธร (๒๕๕๖) ทำการศึกษา นวัตกรรมจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน: กลไกการจัดการ การมีส่วนร่วม และความสำเร็จของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนห้วยแม่หิน บ้านหัวทุ่ง อำเภองาว จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ กลไกการจัดการป่าชุมชนโดยพบว่า มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ นำเอาภูมิปัญญาในการจัดการป่าไฟ มาใช้ในการจัดสรร แบ่งปัน และอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไฟใน

ชุมชน ส่วนที่ ๒ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนพบว่า ปัจจัยความสำเร็จ ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง วัฒนธรรมประเพณี การมีองค์กรของชุมชนที่เป็นทางการในการจัดการดูแลรักษาป่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการนำเอาหลักแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการป่าชุมชน และส่วนที่ ๓ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการรักษาป่าและรูปแบบกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการรักษาป่า คือ ชุมชนบ้านห้วยทุ่งมีส่วนร่วมในกิจกรรมการรักษาป่าทุกด้าน ได้แก่ การค้นหาปัญหาและความต้องการ การตัดสินใจ การปฏิบัติการ ผลประโยชน์ และการประเมินผล โดยพบว่าชุมชนให้ความสำคัญมากกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการรักษาป่า เช่น การปลูกป่า การสร้างฝายแม้ว และการจัดเลี้ยงผีขุนน้ำ ซึ่งเป็นประเพณีท้องถิ่นทางภาคเหนือ

๕.๒.๓ จากการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง ตามหลักพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๑) แนวทางด้านกระบวนการแบบไตรสิกขา ควรมีกระบวนการเสริมสร้างโดยการเรียนรู้ และมีข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาคือ การฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือความยั่งยืน เป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านกระบวนการที่ขับเคลื่อนชุมชนให้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยโดยมีข้อตกลงร่วมระหว่างกัน ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง จึงมีการเริ่มต้นที่ การวางกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติที่ตกลงร่วมกันโดยมีกระบวนการสร้างการตระหนักในคุณค่าของป่า ชุมชนเป็นตัวเชื่อมโยงและทำให้ยั่งยืนด้วยการส่งมอบให้คนรุ่นหลังได้ต่อยอดองค์ความรู้นั้น ๆ อย่างมีคุณค่า ๒) แนวทางด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชน ๒ แบบ แบบที่ ๑ แบบสังคหวัตถุ เป็นแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในชุมชนให้เกิดการอยู่ ร่วมกันอย่างมีความสุขได้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ร่วมรับทราบปัญหาและแก้ไขร่วมกัน แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้เป็นการบริหารจัดการภายในชุมชนโดยการเสียสละทั้งแรงกายแรงใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันกันโดยมีการ สื่อสารหรือประสานผลประโยชน์ที่ดีต่อกัน ทั้งยังประพடுத்தินชวนช่วยเหลือกิจการใหญ่น้อยที่เป็นสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน การวางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล สถานการณ์จึงจะสามารถเสริมสร้างสมรรถนะความสัมพันธ์ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิงที่ดีต่อกัน และยั่งยืนได้อย่างมีเอกภาพ แบบที่ ๒ แบบสัปปุริ สัทธรรม ควรมีวิถีปฏิบัติตามธรรมของสัตบุรุษหรือธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ (ธรรมของผู้ดี) แนวทาง ด้านการจัดความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบสัปปุริสัทธรรม เป็นการเสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติ ที่จะทำให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงศักยภาพและขีดความสามารถของตนเองอย่างแท้จริงโดย สามารถนำไปเป็นวิถีปฏิบัติอย่างรู้เท่าทันสังคมโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง และ ๓) แนวทางการ เสริมสร้างสมรรถนะด้านวิถีปฏิบัติแบบพุทธนิเวศวิทยา ประกอบด้วย (๑) ศรัทธา คือการสร้างให้ป่า ชุมชนนำยำเกรงหรือนำเคารพบูชาด้วย เช่น กิจกรรมบวชป่าเพื่อให้เกิดความตระหนักและเคารพ ธรรมชาติ เป็นการประยุกต์การบวชของพระพุทธศาสนามาใช้กับป่าชุมชน (๒) เมตตา คือการ ประยุกต์เขตอภัยทานมาเป็นป่าชุมชนเพราะวัด พระสงฆ์ และป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่ สมัยพุทธกาล แนวคิดในการเริ่มตั้งป่าชุมชนของคนไทยส่วนหนึ่งมาจากเขตอภัยทานหรือการมีเมตตา ต่อชีวิตสัตว์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และ (๓) กตัญญู คือการสำนึกในคุณของป่าไม้โดย

การสร้างให้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นที่ศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติและธรรมชาติ ดังนั้น การสร้างวัดในเขตป่า การสร้างเขตอภัยทานหรือการรักษาต้นไม้ในวัดให้ร่มรื่นช่วยให้เกิดความร่มเย็นในวัดหรือชุมชนอันจะทำให้เกิดความสงบและเข้าถึงธรรมะหรือธรรมชาติของชุมชนได้

ผลการศึกษาสอดคล้องกับเกษม จันทร์แก้ว และ สามัคคี บุญยะวัฒน์ (๒๕๓๘) กล่าวถึงแนวทางในการอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ยั่งยืน จะต้องคำนึงถึง ๑) การใช้อย่างชาญฉลาด หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้ยาวนานที่สุดและใช้อย่างประหยัดที่สุด โดยมีการสูญเสียน้อยที่สุด ๒) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม หมายถึง การทำให้ทรัพยากรป่าไม้ให้เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นหรืออยู่ในสภาพปกติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ และ ๓) การสงวนของทรัพยากร เป็นการเก็บรักษาของทรัพยากรไว้ไม่ให้ใครนำไปใช้ การเก็บไว้ตามระยะเวลาที่กำหนดโดยไม่ให้แตะต้อง โดยวิธีการอนุรักษ์ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการได้รับประโยชน์มากกว่า กล่าวคือ ๑) การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น บริโภคโดยตรง ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส การให้ความสะดวกสบายและความปลอดภัย รวมไปถึงพลังงาน เหล่านี้ต้องเป็นการใช้อย่างยั่งยืน ๒) การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมและการเก็บรักษาทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางช่วงเวลาหรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น ในบางครั้งอาจเก็บกักไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในปริมาณที่สามารถที่ควบคุมได้ ๓) การรักษาซ่อมแซม หมายถึง เป็นการทำให้ทรัพยากรที่ขาดหายไปหรือเป็นปัญหา หรือเสื่อมโทรมเป็นจุดพื้นที่เล็ก ๆ สามารถทำให้ฟื้นคืนสภาพเดิมได้ อาจใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นช่วยให้ดีขึ้นเหมือนเดิมจนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ๔) การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการต่าง ๆ ต่อทรัพยากรหรือสิ่งที่เสื่อมโทรมให้สิ่งเหล่านั้นเป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งการฟื้นฟูต้องใช้เวลาและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยด้วยเสมอ ๕) การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้นการที่ต้องพัฒนาเพราะต้องเร่งหรือเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิตที่ดี การพัฒนาที่ถูกต้องใช้ทั้งความรู้เทคโนโลยีและกางวางแผนที่ดี ๖) การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ให้ลุกลามไปมากกว่านี้ รวมไปถึงการป้องกันสิ่งไม่เคยเกิดด้วยการป้องกันต้องใช้เทคโนโลยีและการวางแผน เช่นเดียวกับวิธีการอนุรักษ์อื่น ๆ ๗) การสงวน หมายถึง การเก็บรักษาไว้โดยไม่ให้แตะต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม การสงวนอาจกำหนดเวลาที่เก็บไว้โดยไม่ให้มีการแตะต้องตามเวลาที่กำหนดก็ได้ ๘) การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขตหรือแบ่งกลุ่มประเภทตามสมบัติของทรัพยากรสาเหตุที่สำคัญเพราะวิธีการให้ความรู้หรือกฎระเบียบที่นำมาใช้นั้นไม่ได้ผล หรือต้องการจะแบ่งเวลาให้ชัดเจนเพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผล ทั้งนี้การแบ่งเขตนี้จะต้องมีการสร้างมาตรการกำกับด้วยมิฉะนั้นแล้วจะไม่เกิดผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

แผนงานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย ควรสนับสนุนให้เกิดการผลักดันกฎหมายป่าชุมชนที่มาจากความร่วมมือของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เป็นแนวทางหลักในการดำเนินงานอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย ควรจัดทำแผนยุทธศาสตร์ในการจัดการป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิงอย่างเป็นระบบ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

๑) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิง ควรมีการประชุมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมให้ชุมชนดำเนินการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยบูรณาการการจัดการร่วมแบบพหุภาคี

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการเสริมสร้างสมรรถนะของเครือข่ายแบบพหุภาคี (รัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน) ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง

๒) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการยกระดับการจัดการป่าชุมชนสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในกลุ่มน้ำอิง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

กรมป่าไม้. แนวทางปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๑.

โกมล แพรกทอง. แนวความคิดป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร : กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๐.

_____. ป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๓๗.

_____. ป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้, ๒๕๓๓.

โกวิทย์ สันตจิต. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าของไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, ๒๕๓๙.

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน. แนวความคิดแนวทางปฏิบัติ และแนวนโยบายเกี่ยวกับการดำเนินงานป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๓.

โครงการเสริมสร้างพลังท้องถิ่นขับเคลื่อนข้อมูลผู้ด้อยโอกาสเพื่อการปฏิรูประบบทรัพยากรธรรมชาติ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนภาคเหนือ. เอกสารประกอบการเรียนรู้ ข้อบัญญัติท้องถิ่นกับการปฏิรูประบบการจัดการทรัพยากร กรณีการพัฒนาข้อมูลผู้ด้อยโอกาสตำบลทาเหนือ. (มปป).

โฆษิต ปิ่นเปี่ยมราษฎร์. การพัฒนาประเทศไทย : แนวความคิดและทิศทาง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๓๕.

จิตตรา ฐุมลา. “ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับพันธุ์พืชอาหารและพืชสมุนไพรบริเวณป่าชุ่มน้ำของชาวบ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย” . พัฒนานิพนธ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘.

ฉลาดชาย ระมิตานนท์, สัจฉิตา กาญจนพันธ์ และอานันท์ กาญจนพันธ์, “ป่าชุมชนภาคเหนือ” ใน **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.

ชนากานต์ วงศ์วารินทร์ และคณะ. **คน น้ำ ป่า ปวงผญาพายาว: บทเรียนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงโดยองค์กรชุมชน**. พะเยา : โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๔๖.

ธันวา จิตสงวน. “เศรษฐกิจการป่าไม้ชุมชน”. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน **บทที่ ๑๓**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.

ธานี ภมรนิยม. **การจัดการป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๐.

นิวัติ เรืองพานิช. **หลักการจัดการลุ่มน้ำ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **คนไทยกับป่า**. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๓.

_____ . **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๔๖.

พระพร รัตนสุวรรณ. **พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระราชบัญญัติป่าชุมชน. **พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒**. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๗๑ ก ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ยศ สันตสมบัติ. **ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๒.

วินัย วีระพัฒนานนท์. **วิกฤตสิ่งแวดล้อมทางตันแห่งการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ส่องศยาม, ๒๕๔๐.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. **ป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

สหัทยา วิเศษ. **ลุ่มน้ำอิง**. พะเยา : โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๔๔.

เสน่ห์ จามริก และคณะ. **โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา”**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. “ป่าชุมชนภาคเหนือ” ใน **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.

อเนก นาคะบุตร. **ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา : คนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

อำนาจ คอวนิช. **แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๓๑.

๑.๒.๒ รายงานการวิจัย

คมกริช วงษ์ภาค และคณะ. “การใช้ประโยชน์จากป่าวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘.

จรรยา สีต้อ. “การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่ ตำบลหนองไผ่ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น”. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒.

ฉิราพร ตำนศรีบุรณ์ และภนิดา พรหมประกาย. “คุณค่าของพื้นที่ป่าบุญเรือง”. รายงานการวิจัย. สาขาการจัดการทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๖๐.

ไพริน ยศอิและคณะ. “การใช้ประโยชน์ทางด้านอาหารและสมุนไพรจากป่าชุมชน หมู่บ้านดงห้วยเย็น หมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ้านโอง อำเภอบ้านโอง จังหวัดลำพูน”. รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๑.

ศศิธร อยู่เย็น และคณะ. “การศึกษารายได้และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองสำเภาพื้นที่บ้านม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ และบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจาย อำเภอป่าต้ว จังหวัดยโสธร”. รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๓.

สุพิมล ศรศักดิ์ และคณะ. “รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี”. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๕๕.

อุทิศ ทาหอม. “แนวทางการจัดการป่าชุมชนริมแม่น้ำชีเพื่อสร้างความมั่นคง ทางอาหารของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์”. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๕๘.

๑.๒.๓ บทความ

ชาญวิทย์ ชัยกันย์. “แนวความคิดแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) กับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายสหรัฐอเมริกา”. วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๑): หน้า ๑๓.

ดาวเวียง สิทธิราช ทิพรรัตน์ พงศ์ธนาพานิช และนุชนาถ มั่งคั่ง. “การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนหมู่บ้านหลัก ๓๒ เมืองไซ แขวงอุดมไซ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, วารสารวนศาสตร์. ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๓ (๒๕๕๔): หน้า ๔๓-๕๓.

ธีรฤทธิ์ แป๊ะประภา. “การจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนหนองฮี ตำบลเสือเต่า อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม”. วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย. ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ (ตุลาคม ๒๕๖๑): หน้า ๒๒-๓๙.

ผกามาศ มูลวันดี. “การใช้ประโยชน์ป่าชุมชนโกรกประตู ตำบลโคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์”. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๙): หน้า ๑๕-๒๖.

พรเทพ ศรีธนาธร. “นวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน: กลไกการจัดการ การมีส่วนร่วม และความสำเร็จของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนห้วยแม่หิน จังหวัดลำปาง”. วารสารศรีนครินทร์วิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์). ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๙ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๖): หน้า ๙๙-๑๑๕.

ศรีสุวรรณ ควรขจร. “ป่าชุมชนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบทและทรัพยากร”. วารสารทางใหม่. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๓๓): หน้า ๙.

อภิชาติ ใจอารีย์. “กระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี”. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย. ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๙): หน้า ๑๑๑-๑๓๖.

๑.๒.๔ เอกสารอัดสำเนา

สหทัยา วิเศษ. ป่าชุมชนบ้านปี่ ต.เวียง อ.เชียงคำ จ.พะเยา : การจัดการป่าชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น. สถาบันลูกโลกสีเขียว, (อัดสำเนา).

เกษม จันทร์แก้ว และ สามัคคี บุญยะวัฒน์. เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการทรัพยากรป่าไม้. กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘. (เอกสารอัดสำเนา).

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการแก้ปัญหาที่ดินทำกินของราษฎรและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. ๒๕๓๒. (เอกสารอัดสำเนา).

๑.๒.๕ สัมภาษณ์

กิติกร อุตมะ. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ไกรทอง เหม่นน้อย. ผู้ประสานงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งเครือข่ายและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อการจัดการลุ่มน้ำอิงอย่างยั่งยืน. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

คมจักร เมืองมา. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านร่องปอ ตำบลดงเจน อำเภอภูพานยาว. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

จอมชัย ทิพย์กมลเสน. ปลัดเทศบาลตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

เจษฎา รูปศรี. ผู้อำนวยการโรงเรียนบุญเรืองวิทยาคม. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒.

ฐิติพงศ์ ชำนาญกลิ่น. ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒.

ตี๋บ แสนศรี. เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอภูพานยาว. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.

เตชภัคณ์ มโนวงศ์. เลขานุการสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

เต็ง ใจใจ. เครือข่ายป่าชุมชนตำบลบ้านเหล่า. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ถนอม อุตมะ. ประธานสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ทอน ใจดี. ประธานป่าชุมชนบ้านปี่ ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๒.

- ธีระพงศ์ โพธิ์มัน. ผู้อำนวยการสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๒.
 บาล บุญก้า. ผู้ใหญ่บ้านบ้านบัว. สัมภาษณ์, ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๖๒.
 พระครูสุภัทรกิจโกวิท (อุปส์โม). เจ้าคณะตำบลบ้านตุน เจ้าอาวาสวัดบ้านบัว. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒.
 พิษณุกร ยอกุล. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านอิงโค้ง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.
 มนตรี นทีนาถวรกุล. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตุน. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๒.
 เมือง ศรีสม. ประธานป่าชุมชนบ้านม่วงชุม ตำบลศรี อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๖๓.
 ย่น ธารณะ. คณะกรรมการป่าชุมชน. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
 รัฐภูมิชัย ใจกล้า. นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลบ้านตุน. สัมภาษณ์, ๖ กรกฎาคม ๒๕๖๒.
 สนิท กลิ่นหอม. ประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
 สมบูรณ์ จินะพรม. คณะกรรมการป่าชุมชน. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒.
 สมัย บัวงาม. เครือข่ายป่าชุมชนอำเภอยางชุมน้อย. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๒.
 สมาน จำรัส. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑ ประธานป่าชุมชนบ้านม่วงคำ ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒.
 สรัสดี ศรีสม. เลขาธิการนายกเทศมนตรีตำบลศรี อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๖๓.
 สุวิทย์ การะหัน. ประชาชนผู้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๒.
 เสกสรร มูลอินต๊ะ. หัวหน้าเขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยหลวง กรมอุทยานแห่งชาติ. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 อธิลักษณ์ มุส. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๔ ประธานป่าชุมชนบ้านหนองลาว ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒.
 อัญชลีกร นำชัย. เจ้าพนักงานธุรการ เทศบาลตำบลศรี อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๖๓.
 อธิมนต์ สุทธิ. เครือข่ายป่าชุมชนน้ำชุมชนตำบลยางฮอม. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.
 อุดม นารักษ์. ชาวจำ, ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อขุนน้ำ. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

๑.๒.๖ ข้อมูลออนไลน์

ดุสิต เวชกิจ. **ประโยชน์จากป่าชุมชน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.recoftc.org/thailand/projects/cf-net/stories/>

- ธิดารัตน์ วันโพนทอง. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างพลังกลุ่มสตรีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/๑๒๓๔๕๖๗๘๙/๖๓๙๓๓> (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๓).
- บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ : การจัดการป่าและน้ำเชิงวัฒนธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.ldm.in.th/cases/5407>. (๑ มีนาคม ๒๕๖๓).
- ประชาไท. ความเข้าใจพื้นฐานเรื่องป่าชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://prachatai.com/journal/2005/11/6266>. (๑๑ กันยายน ๒๕๕๙).
- พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://library๒.parliament.go.th/giventake/content_nla2557/law136-290562-71.pdf (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒).
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี ๒๕๖๐. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๐, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/040/1.PDF> (๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑).
- สมหญิง สุนทรวงษ์. ป่าชุมชนกับสังคมไทย ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า-ประเทศไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.recoftc.org/country/Thailand/basic-page/> (๑๑ กันยายน ๒๕๕๙).
- สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. บ้านงามเมืองความเชื่อกับการรักษาทรัพยากร. วีดีทัศน์. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://youtu.be/q_Bev๔BArVU. (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒).
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (๒๕๕๒ก). แบบเสนอโครงการวิจัยการวิเคราะห์รูปแบบบูรณาการ บริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.dnp.go.th/fca16/file/nkl3n107rg6af16.doc (๑๑ กันยายน ๒๕๕๙).
- อัชฌิณี ศรีดารัตน์. ประเพณีพิธีกรรมปลาช่อน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/491513>. (๑ มีนาคม ๒๕๖๓).

๒. ภาษาอังกฤษ:

2.1 Secondary Sources:

2.1.1 Books

- Berkes, F. Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management. Taylor & Francis, Philadelphia, 1999.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นายธีระพงศ์ โพธิ์มัน ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง โทรศัพท์ ๐๘๑ ๔๔๗๗๙๖๙ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง การเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูโสภณปริยัติสุธี, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการ งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่เดือนมกราคม ๒๕๖๓ จนถึงปัจจุบันซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. ได้องค์ความรู้การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการจัดการป่าชุมชนน้ำชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการคุ้มครองป่าชุมชนน้ำทางกฎหมายด้วยการขึ้นทะเบียนป่าชุมชน ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ ซึ่งข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะใช้ประกอบในการยื่นเสนอการขึ้นทะเบียนดังกล่าวที่ร่วมดำเนินงานโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ชาวบ้าน และหน่วยงานภาครัฐในจังหวัดเชียงราย

๒. ได้ข้อมูลการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง และองค์ความรู้ในการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย เพื่อนำไปพัฒนาเป็นโครงการการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง และขอเสนอรับการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นายธีระพงศ์ โพธิ์มัน)

ผู้อำนวยการสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง

ภาคผนวก ข

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย

ผลผลิต

๑. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงซึ่งเป็นพื้นที่รูปธรรมที่มีการดำเนินงานอย่างชัดเจน
๒. องค์ความรู้ในการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง
๓. องค์ความรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่อธิบายถึงการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง

ผลลัพธ์

๑. องค์ความรู้จากการวิจัยนำไปสู่การผลักดันทางนโยบายเพื่อขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง เพื่อการคุ้มครองป่าชุ่มน้ำทางกฎหมายด้วยการขึ้นทะเบียนป่าชุ่มน้ำ ให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ ซึ่งข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ประกอบในการยื่นเสนอการขึ้นทะเบียนดังกล่าวที่ร่วมดำเนินงานโดยสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ชุมชน คณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดเชียงราย
๒. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง และองค์ความรู้ในการเสริมสร้างสมรรถนะในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง นำไปเป็นข้อมูลการอ้างอิงเพื่อพัฒนาเป็นโครงการการจัดการป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง เพื่อขอเสนอรับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดถร ถิรธมโม), รศ.ดร.
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phrakhru Sophonpariyatsuthee
เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -
ตำแหน่งทางวิชาการ รองศาสตราจารย์ (รัฐศาสตร์)
ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พะเยา
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
ตำบลแม่กา อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๘-๓๐๐๘-๑๔๔๙
อีเมล jantong@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

เปรียญธรรม ๖ ประโยค แม่กองบาลีสนามหลวง
ป.วค. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ร.บ. (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
M.A. (Public Administration) Nagpur University, India
ร.ม. (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ปร.ด. (ยุทธศาสตร์ฯ) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ ยุทธศาสตร์การพัฒนา
พุทธศาสนา

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย

๑) งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว: ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน

(๑) การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการจัดการเรียนการสอนสาขาวิชา
พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/นักวิจัย/แหล่งทุนจากสถาบันวิจัย
พุทธศาสตร์/๒๕๕๔

(๒) รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา
กรณีศึกษาวัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา/ผู้ช่วยนักวิจัย/แหล่งทุนจาก
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ/๒๕๕๖

(๓) การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา/นักวิจัย/
แหล่งทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์/๒๕๕๓

(๔) แผนงานวิจัย: รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุเชิงพุทธแบบบูรณาการ
จังหวัดพะเยา/ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย/แหล่งทุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา/๒๕๕๙

(๕) แผนงานวิจัย: พลวัตเมืองพะเยา: ขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นตามแนวพุทธศาสนา/ผู้อำนวยการแผนงาน/แหล่งทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์/๒๕๖๐

(๖) แผนงานวิจัย: การเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิงจังหวัดพะเยา-เชียงราย/ผู้อำนวยการแผนงาน/แหล่งทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์/๒๕๖๑

๒) งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน :

(๑) การจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง/นักวิจัย/๒๕๖๒

(๒) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดล้านนา/นักวิจัย/แหล่งทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/๒๕๖๓

